

249180

901 кн. VI.

Т. XLIV.

ЗАПИСКИ

НАУКОВОГО ТОВАРИСТВА ІМЕНІ ШЕВЧЕНКА

виходять у Львові що два місяці під редакцією

МИХАЙЛА ГРУШЕВСЬКОГО.

MITTHEILUNGEN

DER ŠEVČENKO-GESELLSCHAFT DER WISSENSCHAFTEN IN LEMBERG

BEDIGERT VON

MICHAEL HRUŠEVSKÝJ.

X Jahrgang.

1901, VI B.

B. XLIV.

Накладом Наукового Товариства імени Шевченка.

З друкарні Наукового Товариства імени Шевченка
під надзором К. Беднарського.

—+— Вийшло 1 (14), IX, 1901. —+—

Рік X.

Р. 1901 кн. VI.

Т. XLIV.

ЗАПИСКИ

НАУКОВОГО ТОВАРИСТВА ІМЕНІ ШЕВЧЕНКА

виходять у Львові що два місяці під редакцією

МИХАЙЛА ГРУШЕВСЬКОГО.

MITTHEILUNGEN

DER ŠEVČENKO-GESELLSCHAFT DER WISSENSCHAFTEN IN LEMBERG

REDIGIRT VON

MICHAEL HRUŠEVŠKYJ.

X Jahrgang.

1901, VI B.

B. XLIV.

Накладом Наукового Товариства імени Шевченка

З друкарні Наукового Товариства імени Шевченка
під вярдом К. Беднарского.

Вийшло 1 (14). IX. 1901.

НБ ПНУС

249180

Зміст XLIV тому.

1. П'яницьке чудо в Корсуні, причинок до староруської легендарної літератури, подав Др. Іван Франко с. 1—14
 2. Знадобы для пізнання угорсько-руських говорів. Говори з наголосом недвижним, подав Іван Верхратський (Далі) с. 113—224
 3. Miscellanea: а) Лист кор. Стефана Баторія до калги з р. 1577, под. М. Грушевський; б) Чуб і чуприна, замітка для істориків, малярів і акторів (з рисунком), под. З.; в) Микола Савич, біографічна замітка, под. Др. Олексій Маркович с. 1—9
 4. Наукова Хроніка: Проби біографії й оцінки діяльності П. Куліша, Івана Стешенка с. 1—28
 5. Бібліографія (рецензії й справоздання, зміст на с. 51) с. 1—51
-

Inhalt des XLIV Bandes.

1. Ein Trinkerwunder in Korsun, Beitrag zur Geschichte der altrussischen Legende, von Dr. Ivan Franko S. 1—14
2. Beiträge zur Kenntniss der ruthenischen Dialecte in Ungarn. Dialecte mit unbeweglichem Accent, von Johann Verchratskýj (Fortsetzung) S. 113—224

БІБЛІОТЕКА
Івано-Франківського
педагогічного Інституту
Інв. 249180

3. Miscellanea	S	1-9
4. Wissenschaftliche Chronik: Proben einer Biographie des Pantelejmon Kuliš und Charakteristik seine Thätigkeit, von Johann Stešenko	S.	1-28
5. Bibliographie	S.	1-51

Inhalt voriger Bande siehe letzte Seite des Buches.

П'яницьке чудо в Корсуні.

Причинок до історії староруської легенди.

Подав Др. Іван Франко.

Давно було піднесено, що разом з християнством у жите руського народу ввійшов етичний елемент як регулятор відносин між людьми і як основа релігії, замість давнішого чисто фаталістичного погляду¹⁾. Той етичний елемент — почуте обов'язку супроти Бога й ближнього і почуте відповідальности за поступки свої, а подекуди навіть чужі, швидко вироджує ся в аскетизм, який спеціально ірунує людей по монастирях і надає свою за-краску найбільшій частині памяток староруського письменства. Людність по селах і містах дальших від головних центрів політичного життя і християнської проповіді довгі віки ще держала ся поганських звичаїв і вірувань і тільки звільна встигала присвоювати собі бодай зверхні форми християнства; навіть по більших центрах і у висших верстов християнство довго ще було лише зверхнім покостом, під яким жили давні поганські привички, давній спосіб розуміння життя і людських відносин²⁾. Се було жерело староруського тзв. двоєвіря, під яким розуміли власне те формальне, зверхнє християнство, що не проникало в глибоку душу і етики, але преспокійно згоджувало ся з поганськими привичками, обрядами і віруваннями. Через

¹⁾ Н. Хлѣбниковъ. Общество и государство въ домонгольській періодъ русской истории. С.Петербургъ 1872, стор. 336—337.

²⁾ М. Грушевський, Історія України-Руси, т. III, стор. 401—403.

ую староруську літературу мов червона нитка тягнуть ся до-кори аскетів та моралістів, звернені против ріжних обявів того двоєвіря¹⁾.

Як сказано, староруське письменство — звісно, ті його частини, що дійшли до нас — по найбільшій часті закрашене християнсько аскетичним духом. Ми розуміємо дуже добре історичну вартість того явища, та про те історик побуту й письменства мусить жалувати, що воно так стало ся. Аскетизм, се відвертане від життя і його явищ, зневажливий погляд на дійсність, нетолеранція до всього, що суперечить його улюбленому ідеалови. Для письменника-аскета ідея — спасене душі — одиноко важна і гідна уваги річ; дійсне жите в його очах — гріховне багно, погань, якої він як найменше повинен переймати в свої писаня. Хоч і як багато горячого чутя, запалу, самовідреченя вкладали аскети в свої писаня — нам сьогодні читати їх правдива мука, такі вони пусті, безбарвні, без змісту. Колиж аскет бере ся оповідати про жите і діла иньших людей, а ще таких, яких він уважає святими, тоді його писаня для історика являють ся найприкрійшою лектурою: замість дійсної правди, дійсних відносин, характерів і фактів він при ближшій досліді побачить самі пусті фрази, шабльони, механічне повторюване усвячених традицією вірців, свідому чи несвідому брехню, хоч може й подиктовану дуже святими мотивами.

Так мусіло бути і в староруськими церковними легендами, особливо з тими, що були писані або перероблювані аскетами по монастирях. Про північно-руські легенди говорить спеціальний їх дослідник проф. Ключевский, що „біографічні факти служать тільки готовими формами для виявленя ідеальної фітури подвижника. Автор легенди бере з дійсного життя тільки такі риси, які надають ся для його мети, — тай тоті риси в житю узагальнюють ся так, щоб індивідуальна особа щезала в них за рисами ідеального типу“²⁾. Не о много користнійше висловлюють ся дослідники й про південно-руську агіографію. „Хоча автори житий — пише Яковлев — задля своєї моралізаційної мети, при сильній перевазі дидактичних вимогів, в значній мірі

¹⁾ И. Тихонравовъ, Слова и поученія противъ языческихъ вѣрованій и обрядовъ (Лѣтописи русской литературы и древности, т. IV, Слѣсь, стор. 82—112).

²⁾ Ключевскій, Древнерусскія житія святыхъ какъ историческосточникъ. Москва 1871.

псували біографічний матеріал, то все таки вони не могли та й не потребували замазувати ті риси народнього життя і поглядів, яких багато против їх волі попадало ся в житю“¹⁾. Ще різче висловляєть ся про нашу агіографічну літературу проф. Грушевський: „По формі вона переважно визначаєть ся сильною шабльоновоістю, залежністю від форм, тона, манер візантійських житий. Що до свого літературного приготування наші агіографи належать переважно до низшої школи, і се ще ратує їх по части від перспективи — зовсім утонуті в риторичній балаканині“ (М. Грушевський, ор. cit. 461). І справді, у всіх тих кількадесятох житиях руських святих, що переважно війшли в Печерський Патерик, не говорячи вже про північно-руські жития — ми можемо знайти дуже небогато дрібниць для характеристики реального життя тих верстов, із яких виходили ті святі (див. про се Яковлевъ, ор. cit. 69 і далі; М. Грушевський, ор. cit. 461—464).

Тим важнішими мусять бути для нас ті немогі легенди, де аскетичний дух відступає на другий плян або й зовсім щезає, а натомість виступає більше або меньше вираано фізіономія давнього Русина з його поверховим розумінням християнства, його напів варварською вдачею, наївною вірою, сильними пристрастями і неглибокою рефлексією. До таких легенд я зачислив би звісне чудо св. Миколи з Половчином, а також ту невеличку легенду про паницьке чудо в Корсуні, якій хочу тут присвятити кілька уваг і яка, на скільки мені звісно, доси не була відома спеціалістам.

Отя легенда, приточена до минейного життя св. Козми і Даміяна, знаходить ся у Львові в двох копіях: в рукописі університетської бібліотеки I, F. 15, стор. 371—2 і в рукописі бібліотеки Осолінських 38, карта 338. Оба рукописи зладжені в XVI в.; перший належав у XVII в. до церкви в Полоцьку, пізнійше до василиянського монастиря в Замості, і показує в язиці більше північних, білоруських рисів; другий писаний десь на Україні - Руси, може навіть у Львові. В обох копіях легенда оповідаєть ся в головному згідно, та про те з ріжницями в деталях, які велять нам догадувати ся, що вона була значно розповсюджена і оба наші копії мали перед собою

¹⁾ Вл. Яковлевъ, Древнекіевскія религіозныя сказанія. Варшава 1875, стор. 15.

ріжні звірці. Ось текст легенди по замойському рукопису і варіанти львівського :

Чюдо ꙗко¹⁾ ш вратчинѣ ѿже в Корсоунѣ градѣ²⁾. Повѣдають нѣкци, яко єдиною³⁾ вѣ во градѣ Корсоунѣ шчина⁴⁾ гостиннаа оу мужа єдиног⁵⁾. люде же пивше⁶⁾ днѣ з. ⁷⁾ и приѣшоа пити на шмый⁸⁾ днѣ. ѿ рече гдѣрь⁹⁾: „Братъа, нѣсть оуѣ питѣа“¹⁰⁾ шни же на ѿгроу рекши: „Въземъ¹¹⁾ съсоуд великъ пол'нѣ воды!“ ѿ востаъ поп¹²⁾ ѿ дастъ всѣмъ¹³⁾ по сткланци¹⁴⁾ воды, ѿ самъ прѣимъ¹⁵⁾ чашю¹⁶⁾ начатъ глѣти¹⁷⁾ тропарь сице¹⁸⁾: „Сѣаа безмѣздника ѿ чюдотворца Козма ѿ Дамѣанъ“¹⁹⁾ ѿ мѣтвоу шпоустноуѣ, такоже всегда тропарь глѣтъ²⁰⁾. ѿ се²¹⁾ вѣ чюдо преславно²²⁾: ѿ шбрати сѣ вода въ медѣ сладокъ. шни же чюдо видевшѣ²³⁾ ѿ прославиша Бѣа ѿ стѣоуѣ²⁴⁾ Козма ѿ Дамѣана²⁵⁾. ѿ пиша веселѣце сѣ всѣ град вѣ. днѣи, а сосоудѣ не пречерпашѣ ни болиже вагдѣтѣю²⁶⁾ вѣжѣю ѿ чюдесъ ради стѣоуѣ безмѣздникоу ѿ врачю²⁶⁾. егдаже²⁷⁾ кезоумнѣи члѣвци начаша молвити сквернаа²⁸⁾ словеса ѿ все нечѣное творити, ѿ сего ради погыбѣ медѣ ш ницѣ²⁹⁾ ѿко рай ш Ядама, ѿ вѣ пакы вода в сосоудѣ тѣм³⁰⁾ ѿ в чашахъ. Бѣоу³¹⁾ нашемоу слава съ Бѣцѣмъ ѿ стѣмъ Дѣомъ ѿнкъ —

Варіанти Львівського рукопису: 1) Чюдо четвертое 2) вас. 3) вас. 4) шчина 5) нѣкогого 6) пиша 7) три днѣ 8) четвертій 9) господни 10) „Нѣсть ничто питѣа“ 11) взялише 12) герей 13) даст им 14) полсть скланци 15) а сам прѣим 16) вас. 17) моляти 18) вас. 19) Дамѣана 20) ѿ прочее до конца 21) вас. 22) предивно 23) чюднша сѣ 24) стѣо 25) Дамѣана 26—28) вас. 27) но егда 28) глѣти срамнаа 29) вас. 30) в сосѣдѣхъ 31) Відси до винца вас.

Отсе невеличке оповідане викликає кілька питань, на які ми бажали-б дати відповідь. Коли і де могло воно повестати? Які відносини малює воно і якими поглядами подиктоване? Придивім ся-ж текстові і попробуємо поперед усього видобути з нього ті вказівки, які він дає для відповіді на наші питання.

Роздивляючи оба варіанти нашого тексту і бачучи деякі різниці між ними ми мусимо поперед усього поміркувати, який характер мають ті різниці і чи не можна з них видобути деякий висновок про форму первісного тексту? Текст замойського рукопису виглядає повнійше: він має спеціальний титул легенди, кінцеву доксольогію і одну половину речення в середині, яких нема в львівському рукописі. Є надто різниці в цифрах: у Зам. оповідане записане третім, у Льв. четвертим чудом; у Зам. чудо наступає по семидневній, у Льв. по тридневній п'ятиці в общині. Зрештою оба тексти різнять ся хиба маловаж-

ними словами та язиковими і правописними відтінками. Та всі три роди тих відмін не дають основи до твердження, що буцім то повнійший текст Зам. заразом ближший до первовзору. Бож ті слова і речення, які має Зам., а не має Льв. — конвенціональні вставки, без яких текст так само добре зрозумілий, як і з ними. Що до цифри 7 днів у Зам. а 3 дні у Льв., то радше можна припустити, що Льв. має первісну форму, бо-ж по тридневній п'ятиці швидше можна припустити у людей на стільки тямки, щоб могли жартувати і співати тропарь, ніж по семи-дневній.

Се міркуванє має свою вагу для того, бо власне в однім із таких додатків Замойського рукопису, яких нема у Львівськім, себ то в титулі, зберегло ся слово, що при сконстатованій інтегральній приналежности його до первісного тексту могло би служити вказівкою на місцевість, де була записана наша легенда. Се староруське слово „братчина“, яке стрічає ся досить часто в північних письменних пам'ятках XIII — XV в., особливо новгородських, у значіню конфраатернії зложеної для якоїсь спеціальної цілі; инколи воно значить щось подібне до пізнійших південно-руських церковних братств (прим. у новгородській билині „братщина Никольщина“ — брацтво при церкві св. Миколи), то знов щось подібне до ремесницького цеху¹⁾; але найчастійше значінє сього слова — весела компанія для устроюваня складкових, гуртових пирів і п'ятик²⁾. Цікаво, що найстарша згадка, в якій являє ся се слово, знаходить ся власне в українсько-руській пам'ятці, в Іпатській літописі під р. 1159, але ѿ тут говорить ся про братчину на півночі, в Полоцьку³⁾.

Але інтегральна належність сього слова до тексту нашої легенди, значить, і її північне походженє досить сумнівні. Одно те, що слово „братчина“ знаходить ся тільки в однім варіанті і то тільки в титулі, який міг бути доданий самим копістом. Друге те, що в обох варіантах у самім тексті замість братчини згідно стоїть „община гостинная“ — понятє таке саме, яке Новгородець чи Полочанин ви-

1) И. Срезневскій, Матеріали для словаря древне-русского языка. Т. I, (СПб. 1893), ст. 174—5.

2) Ф. Буслевъ, Историческіе очерки русской народной словесности и искусства. СПб. 1861, т. I, стор. 106—107.

3) Лѣтопись по Іпатскому сп. вид. 1871 р., стор 340.

словлював більше привичним для нього словом „братчина“, та яке очевидно було зрозуміле ширшій, також українсько-руській громаді. І ся назва досить близько підходить значінем до німецького „цеху“, який первісно мусів бути інституцією дуже анальогічною, бо-ж німецьке „zehen“ і доси значить п'ячити, „bezecht“ — п'яний, „die Zeche“ — п'яцька компанія, а далі те, що випито і вартість випитого. Та про те не треба думати, що організація новгородських „братчин“ і анальогічних їм „общин“ та „гостинних общин“ по иньших руських містах мусіла конче залежати від німецького впливу. Історія питя і шинкового діла на Русі, на скільки ми знаємо її з документальних памяток, показує, що такі інституції могли й мусіли повставати у нас від прадавніх часів зовсім саморідно, силою місцевих відносин.

Головні напої, яких уживали давні Русини, були крім вина імпортованого з півдня („заморського“) — мід і пиво, варене з солоду з додатком хмелю. Варене пива і сичене меду було вільне; князі і загалом зверхність (монастирі, бояри, єпископи) брали дань тільки від сирих продуктів і продуктами, отже медом, хмелем, декуди солодом. Як не було спеціальних заводів для фабрикації напоїв, — так само не було (до XV в.) й спеціальних шинків для їх продажі. Запаси напоїв держали хіба заможніші, зверхники — князі, монастирі, єпископи, бояри. Біднійша людність по селах і містах пила тільки в певних сезонах, у осені, в великі празники, коли в запасі було стільки матеріялу, що можна було приступити до варки, або коли трапилось якесь загальне угощення, прим. з нагоди настаня нового князя. Такі загальні угощення, де частовано з княжих пивниць кожного, хто прийшов, бували памятними днями і їх записувано навіть у літописі¹⁾. Незаможні селяне й міщане лучили ся до купи, щоб спільно варити напій, і очевидно потім спільно й випивали його. Нема сумніву, що сей звичай існував на Русі ще до заведеня християнства. Можна догадувати ся, що як варене напоїв, так і випиване їх стояло під патронатом якогось божества і було сполучене з певними церемоніями, які по заведеню християнства прийняли християнську закраску. Підставу до такої здогадки дає нам от хоч би й наша легенда, яка в веселій компанії констатує присутність пона як діло зовсім зви-

¹⁾ Ив. Прыжовъ, Історія кабаковъ въ Россіи въ связи съ історією русскаго народа. Москва 1868, стор. 29 і далі.

чайне. Ще важнійшу підставу дає той дивовижний староруський звичай, про який згадують деякі письменні памятки руські в XII—XIII в., а також і наша легенда — звичай співати тропарі при п'ятиці. Проти сього звичаю нераз повставали староруські моралісти; про нього говорить ся між иньшим у приписанім сьв. Теодозієви слові „о питіи и чашахъ тропарныхъ“, а також у псевдонімнім „Словѣ великаго Василя о томъ, како подобаетъ въздержати ся отъ пьянства“. „Піія вино съ трепари — читаємо в тім „Словѣ“ — кую ползу иматъ? егда оупіет ся, не помнитъ трепаріи, и тако ти начнетъ ползати на колѣну, и лице окалялъ валяя ся въ грязѣ, и блюя хошетъ пересѣсти ся... И где суть трепареве тіи сътвореніи къ чашамъ, да быша избавили отъ бѣды тоя бѣсящихъ ся своею волею? Того ради святіи отци не поведѣша трепаріи пѣти всегда, но токмо въ нарочитыя праздники, понеже трепарь плача не ражаєть; аще и въ церкви поємъ и въ трезвѣ оумѣ не ражаєть плача, въ питіи же творимъ трепарь что ражаєть? не грѣхъ ли? не муку ли?“¹⁾

Як виглядав устрій таких „общин“ чи „братчин“, про се може нам дати деяке понятє захований декуди по наших селах звичай „братського“ суканя церковних сьвічок. Ось як відбуває ся те сукане в Нагуєвичах. Раз до року, звичайно в осені або в початку зими, коли „братське сьвітло“ в церкві вже значно спалило ся, в братській скрині назбирало ся досить недогарків, а в скарбоні грошей, старше братство визначає день суканя сьвітла, а також хату, де се має відбувати ся. Звичайно се хата „старшого брата“, або й иньша не надто далека від церкви і досить простора. Перед означеним днем братчики спільним коштом роздобувають віск: або купують за гроші в братської скарбони, або складають чи збирають добровільні жертви. В означений день сходять ся до установленої хати і поперед усього складають ся на горівку, до якої господарь хати обовязаний дати закуску: хліба, сира, вареників. Старший брат іще з кількома братчиками йдуть до церкви з міхом по недогарки і запаси воску; иньші братчики й сестрички в хаті беруть ся тимчасом сукати шнурки на іноти з ладінок прядива, які кожде повинно було принести з собою. Приносять із церкви віск, а з коршми горівку. Тоді всі стають і відмовляють ко-

¹⁾ И. Срезневскій, Извѣстія и замѣтки о малоизвѣстныхъ и неизвѣстныхъ памятниклахъ, LVIII, стор. 324.

ротку молитву, старший брат промовляє кілька слів і кінчить звичайним благословенством „Господоньку, дай чьис добрий“. Потім при всіх важуть недогарки і віск і скидають у великі залізні баняки, які приставляють до печи, щоб віск топив ся. Поки віск розтопить ся й остигне, в хаті сучуть іготи, частують ся, закушують, співають побожних пісень, та сей спів чергують ся веселою розмовою, жартами і щораз новим круженем „порції“. Коли віск перетоплений і остиг на стілько, що його можна уробляти в пальцях, старший брат набирає його на вагу рівно по фунтови, чи кілька там має важити сьвічка, і роздає братчикам і сестричкам, щоб „ліпили пеленички“. Вони мнуть віск у руках, розпліскують його на столі і виробляють на подовжні тонкі плячки значно коротші, ніж має бути сьвічка. Се й є найвеселіша часть роботи; церковні пісні замінюють ся веселими сьвітськими, частоване йде далі, підохочені робітники роблять одні одним усякі збитки, псують видіплені вже палянички, так що їх треба ліпити на ново і т. д. Тимчасом старший брат крає іготи під одну міру і приложивши такий ігит до краю воскового плячка, звиває його в трубку докола ігота, по чім знов роздає вправнійшим, щоб на столі тачали сьвічку доти, доки віск не покриє цілого ігота і сьвічка не буде готовою. Ся робота при веселій забаві, п'янтиці і жартах іде не дуже живо. Коли віск у баняку занадто прохолоне, треба знов розгрівати його; не одна сьвічка підчас ліплення попсує ся, зломить ся і треба роботу починати на ново; таким робом суканє тягне ся і два й три дні, а братчики й сестрички від сього занятя вертають домів півно в ночі і нераз у дуже веселім настрою.

Висше цитоване „Слово великаго Василя“ не говорить, хто властиво співав тропарі над чашами. Певна річ, їх не співала ціла компанія неписьменних людей, із яких певно не кождий умів і отченаш, а не один може не вмів і перехрестити ся гарзд. Наша легенда подає цінну вказівку, говорячи, що співав чи промовляв тропарь піп, який знаходив ся також у п'яницькій компанії. І се не повинно так дуже дивувати нас, коли пригадаємо, як близьке до народнього житя і до народніх звичаїв було руське, особливо низше, сільське духовенство ще в XVII в. Лишаючи на боці те, що на основі сучасних документів говорить Костомаров про московське духовенство XVI—XVII в., досить буде пригадати, що ще 1687 р. львівський єпископ О. Шумлянський у своїй Метриці гримав на п'янство сьвященни-

ків. „Отправуючи помѣстніи соборы въ диоцезіей нашой — пише він — если о що, яко о п'янство оупоминаемъ священниковъ, абы ся его хоронили, въ корчмахъ зъ посполитыми людьми не засѣдали, и на оказіяхъ, яко то на крестинахъ, шлюбахъ албо веселяхъ и поминкахъ абы такъ осторожными были, жебы трезвыми отходили“. В Балабановім Требнику з р. 1606 говорить ся загально про „козлогласованіє“ і „играніє“ єреїв, а безіменне „Поученіє єрейское“, звісне мені з рукопису XVII в., але правдоподібно значно давнїше, ось як говорить про п'янство попів: „Се ли ваше оученіє іерейское: кощоуны, празнословія, срамныя рѣчи, осужденія, п'янства! Яко иноплеменицы не видащи закона и книгъ, паки яко неразумніи скоты піете безъ воздержанія, и смрадъ отъ оустъ вашихъ яко гробъ отверсть изриганій вашихъ смрѣдїня и крахотинь. Якоже бо пси поплзвивіи полизаете чюжая трапезы, а не можете дрѣзати. А несытости вашея и домы чюжды обходите, не звани быте нигде; яко и скоты оупиваете ся на заколеніє, и піете яко въ оутль сосоудъ ліете, не могій наплѣнити ся хотенія злаго“. (Ркп. Теод. з Дубівця, стор. 203—204).

Се голос аскета, сьвященника пронятого почутем високої гідности і великої одвічальности духовного стану. Та обік таких голосів ми чуємо в старій Руси й иньші, далеко толерантнїші до національної руської хиби — п'янства. Автор цитованого вже „Слова великаго Василя“ говорить про помірковане питє залюбки: „Єгда въ началѣ бываеть кротко, мирно и богоутѣшно, по числу равенство, почто святое устроеніє, предъ старѣйшими молчаніє, премудрѣйшихъ послушаніє, яденіє и питіє благочинно во время обѣда, єгда испіють кождо по заповѣди святыхъ отецъ, еже узакониша православнымъ по три чаши, тогда начнуть брашно ово избирати, ово отлагати, готовяще ся на питіє“. Автор зі свого боку не настоєє так дуже на тих канонічних трьох чашах; він рад би тільки вбити своїм слухачам у пам'ять прінцип, по якому „православнымъ християномъ взаконено: когда отясти, тогда и отпити“, і тільки в семій чаші бачить початок повної побіди біса над чоловіком. Так само і в Ізмараїді в слові „О п'янствѣ“ аргументуєт ся „отъ писанія“ ось як: „Єже ясти и пити въ подобный часъ и по мѣрѣ, того и святіи отци не возбранили, ноу быхмо ся оудержали отъ обяденія и п'янства. ибо Сатана ни яль ни пиль, и спалъ зъ неба на долъ, а святый великій Павелъ яль и пиль и восхищенъ быеть до 3-го небеси. иже не пити отнудъ, до-

саждаєть будущій твари, отъ Бога бо питіє данно єсть умнымъ на веселіє, а несмыслнымъ, иже часто ся упивають, на избытностъ, то злый грѣхъ. не глаголетъ бо писаніє, еже не пити, но не упивайте ся, и до п'янства да не п'ють. симъ подобаєть пити, иже можеть п'янство ськрыти во себѣ и злая словеса въ устѣхъ дрѣжати. иже бы безумный упилъ ся да не блудилъ, то могли бы ся и мрѣтви подивити. но не токмо безумнии блудять, но и разумнии блудять, иже оупивають ся". (Ізмараїд, рукоп. Н. Т. ім. Шевченка, ст. 30). Значить, по думці автора, не само п'янство, хоч би й непоміркване, було гріхом, а той параліж людської волі, до якого воно доводить, зовсім у душі нашої народньої приповідки: не йде гріх у рот, але з рота.

Наша корсунська лєтєнда йде в тїм напрямі ще значно далі. П'янство в чесній компанії, навіть далеко непоміркване, не тілько не гріх, але навіть приємне коли не самому Богу, то бодай деяким сьвятим. Співанє тропарів над чашами не тілько не профанация сьвятих обрядів, але має чудотворну силу. Сьвяті Козьма і Дамян, за житя люде милосерні і добродушні, не перестають бути такими й по смерті і роблять преславне чудо для бідних людей, яким по 3- чи то по 7-денній гостині не стало що пити. Сьвяті щедрійші від земних князів, що инколи на radoшах завдавали „пир на весь мир“, угощаючи день, два або й три кожного, хто прийшов, або й ціле місто; вони завдають цілому місту безплатний частунок на 12 днів і відвертають свою ласку тілько тоді, коли наслідки перепою виступили в повній силі. Читаючи сю лєтєнду ми тепер готові прийняти її за пародію, за витвір староруського гумору та іронії в роді звісного „Слова о бражнику“, що також п'ючи за кожною чашею величав імя Боже і на тій підставі дістав ся до неба. Але що до нашої лєтєнди се була би помилка. Автор її далекий від іронізованя; він щиросеречно і з наивною вірою оповідає те, що чув, і кладе своє оповіданє між канонічними чудами сьвятих, а пізнійші копїсти без ваганя вносять його в церковні Прологи та Соборники (такий характер мають оба рукописи, де знаходимо сю лєтєнду). Очевидно традиційний руський нахил до питя, висловлений ще в старій літописи словами „Руси же єсть веселіє пити“, видавав ся й авторови нашої лєтєнди чимсь так природним і нормальним, що йому і в голову не приходила думка, щоб само питє могло бути чимсь грішним. Так само природною була для нього й та уява, що сьвяті, приближені до Бога, значно багатші і щедрійші від земних князів,

і коли князь справляє своїм підданим гостину на день, два або три, то вони потраплять гостити своїх вірних і 12 лєнь. Се такий самий обяв навіного двоєвіря, як коли Німці в своїх євангельських поемах X і XI в. (Heliand, Krist) малювали Христа як німецького герцога, а апостолів як рицарів та вассалів.

Що наша лєтєнда не пародія, а щирий вислов навної віри старої Руси, показують іще деякі аналогічні появи, заховані в староруським письменстві. І так в одній із пізнійших версій згаданого вже „Поученія о пити и о чашахъ“, надписанім іменем Теодозия печерського, читаємо між иньшим: „Обѣдъ поставитъ ся, Христосъ Богъ славить ся, и сѣсти пити лѣпо єсть. А обѣдая пуштошнаго не говорити, воспоминая видѣніє Нифонта, како видѣ нѣкотораго челоувѣка съ женою и дѣтьми обѣдающа. Предъ ними стояша нѣщии въ ризахъ пресвѣтлыхъ, числомъ толыкоже, яко и обѣдающихъ. И чуди ся тому Нифонтъ и моли Бога, да проявить ему, что знаменуєть видѣніє то. И открь ему Богъ, яко предстоящі ангелы суть и никогда не отступаютъ соблюдая вѣрныхъ. Когда же начнетъ ся смѣхъ или кошунство и клевета и осужденіє, отступаютъ ангелы и бѣсѣ пришедши насѣваєть зло“¹⁾.

Що торкаєть ся до поміщеня нашої лєтєнди в Корсуні, то сам текст не дає про се місто близших вказівок. Очевидно мова тут про грецький Корсунь, місце, де хрестив ся Володимир і відки, як голосила пізнійша лєтєнда, вивіз ріжні дорогі предмети грецької роботи. Уже в XII в. для автора „Слова о полку Игоря“ Корсунь був місцевістю далекою, відрізаною від спільности з руським житєм, навіть ворожою Руси на рівні з Тмутароканським болваном. Пізнійше нагадують про него хиба згадки про ріжні корсунські вироби, прим. звісні корсунські ворота в Новгороді, себ то спіжеві двері Софійської церкви в романським стилю, привезені не з Корсуна, а з Німеччини. Великоруська вірша про Єгорія Храброго згадує про „Херсонські“ ворота також у Києві:

Пріѣвжалъ Егорій
Къ тому ко городу Києву,

¹⁾ Православный Собесѣдникъ 1858, окт., див. також статью Булаєва в Лѣтоп. русской литературы и древности I. Слѣсь 99 і йогож Историческіє очерки II, 129.

А на тѣхъ вратахъ на Херсонскіихъ
Сидить Чернагоръ-птица,
Держить въ когтяхъ осетра-рыбу,
Святому Егорю не проѣхать будетъ¹⁾.

Чи з того, що ті згадки про Корсунь лишили ся переважно в північних пам'ятках, можна виводити тверджене про північне походжене й нашої легенди? Мені не видасть ся се конечним. Коли допустити її вчасне вложенє, в XII або XIII в. — а за сим промовляє в значній мірі той материал, який ми привели тут для її поясненя, то українсько-руське походжене легенди являєть ся коли не більше, то й не менше правдоподібним, як і північне.

Деякі інтересні вказівки дає нам розгляд питання про жерела нашої легенди. Початкові слова тексту в обох варіантах згідно стверджують, що автор узяв її з устного оповіданя. Значить, се не був витвір побожного книжника, але якась льокальна традиція, що повстала в кругах, певно християнських, але таких, де християнство було ще поверхове, зупиняло ся на вірі в чуда і співаню тропарів при п'ятиці. Основу оповіданя взято з Біблії, а власне поперед усього з євангелія сьв. Івана, де оповідаєть ся про Ісусове чудо в Кані Галилейській. Новіші теолоґи домають собі голови, яке теолоґічне чи етичне значіне міг мати четвертий євангелист оповідаючи се чудо, про яке не знають три иньші. Адже й там властиво чудо дієть ся тоді, коли гості вже підпиті і, значить, піддержує дальше питє; не диво, що наш оповідач ничтоже сумня ся ще переперчив євангельську повість і до чуда одноразової переміни води на вино (тут замість него покладено руський мід) додав іще мотив чудесного помноженя засобу, взятий із євангелія Матвієвого, зглядно зі старозавітного оповіданя про Ілію і вдову в Сарепті. Оба ті мотиви — переміни води на вино і помноженя засобів живности — то разом, то поодинокі стрічають ся в великім числі середньовікових житій сьвятих²⁾; декуди се чудо має навіть

¹⁾ О. Буслевъ, Историческіе очерки II, 129.

²⁾ L. E. Alfred Maury, Essai sur les légendes pieuses du Moyen Age. Paris 1843, стор. 15.

досить фривольний характер, як прим. у житю сьв. Мавра, який на те тільки помножує засіб вина, щоб як слід угостити анжерського архидіакона (Maury, op. cit. нота 12). Певна річ, що до фривольности наша легенда перевисшає всі західно-європейські, з якими вона зрештою лиш о стілько звязана, що має спільне з ними жерело.

Та може природнійше було би шукати свояків нашої легенди ближше, на славянськім ґрунті? Ми знаємо, що в Польщі в XII віці перший хроніст Галль записав оповідане про Пяста, до якого прийшли в гостину два чужинці і також докнали чудесного помноженя їди й напою та при постриженю семилітнього Пястового сина вернули йому, доси сліпому, зір. З приводу сього оповіданя розвинула ся в остатніх роках цікава суперечка між польськими вченими Войцеховским, Брікнером, Карловичем і Потканьским. Суперечка велась головно на ґрунті виводу етимолоґії назв головних героїв польської легенди, а самих мотивів торкнулась тільки злегка. Одинока паралеля, яку пригадали собі при тій нагоді польські вчені, се клясичне оповідане про Філемона і Бавциду, що гостили богів і дістали від них чудо подібне до Пястового; на можливість християнського походженя сього чуда не звернено уваги. Метою дослідів було — вислідити, скільки питомо польського, чи навіть скільки історичної правди є в цілім оповіданю. Не диво, що так поставлене питанє не могло довести ні до яких певних здобутків, бо догадами і етимолоґічними виводами історика не нагодуєш. Мені здає ся, що принявши християнський початок польської легенди і її християнську тенденцію в інтересі династії Пястовичів (християнство — се просьвіта — символічне просліплене Зємовита, і християнство — се економічний добробут — невичерпані засоби Пяста) можна би швидше і вірнійше зрозуміти її внесенє в дітопись і розширенє в народі, ніж коли разом з проф. Брікнером станемо на тім, що се видумка книжника, ad hoc зліплена по клясичним звірцям. Істнованє анальоґічної, хоч зовсім у иньшу сферу пересадженої легенди в старій Русі, утвореної певно без впливу польської, і так само певно без впливу клясичного звірця показує найліпше, що подібне було й походжене польської легенди, якою династія Пястовичів а posteriori старала ся осяяти свої первочини як перший проблиск нової, християнської культури

в Польщі, пробіск санкціонований самим Богом і зазначений подвійним чудом. Із сього погляду видно ще ліпше, ніж доси видно було польським ученим, як мало до порівняня з польською легендою надає ся чеська про Премислава і Лібушу.

ЗНАДОБИ

для пізнання

угорскоруских говорів.

Подав ІВАН ВЕРХРАТСКИЙ.

(Далі).

Б. ВЗОРЦІ БЕСІДИ УГОРСКИХ РУСНАКІВ.

(Говори з наголосом сталим).

І. Повірки і оповіданя.

(Луків). О діку, што прішол в село. Дік прішол в наше село, на ролы на дваста крокох на стрельбня. Потім мы вйшли дівіті ся, што то вст, бо сме го добре не позналі, што то. Як дік нас дозріл, так лётыл до нас, до човека. Потім мы ся пустілі браніті (čech. brániti se = боронити ся), а не мógлі сме ся храніті, бо нехтыл од нас ігі; так потом збглі ся вєце хлбох, то трўдно го было змарніті, ледво сме его змарнілі. А трівало тому пул годінм што не хтыл од нас ігі, лем мєджі намі ся крутіл і превєртал хлбох по зємлі. Аж на кінці сме го усмертілі. Мєтал є хлопнімі, перевєртал, што не мож было взріти, як ішол од єдного до другого човека. — Єден хлоп, як до нього барз бол, та ся омахувал є соқыром за тот час, нєж вєце хлбох не прішло і так потом мы му кóнец зробілі є колікáмі.

(Луків). О медведю. Прішоў (прішол) мєдвїдь — не знаме скáды — і задўсіл єдну корóву на смерт, малє тєля з ней вйбрал і ростóргал, а другу пóтоўк (пóбіл, порáніл), але остала друга при живóты. Потім зас го стрілец застрєліл. Тот гáйтол (гайник čech. hajník = Hegebereiter) сам єден был в льсьє і трафіл на него і застрєліл. Мєдвїдь был чóрный і вáжыл сьїдм цєнты (čech. slovac. cent = Zentner).

(Луків). О мыші м крaлю (Trogodytes parvulus, Zaunkönig). Кáня нєсла го до гóры під крїлом а о ным не знáла; він потім вылєтыл найвйже і пташїна узнáла го за крaля.

(Луків). О медведю в Татрох. На Магурі в Татрох прішли раз гайтоле (гайници) до фіскальша (адвоката) і повілі му, же на Ёжерском медведі на овес ходят. Вечер фіскальш ся зобрал зоо пушком на Ёжерске. І сял (= сів) собі на одну едліцу на засьідкы і чекал медведьох. В тот час шумны місячок сьвітил, што можна было і на дале видыти. Около осмої годіны вышлі штырі медведьі на овес і на вівсьі рясу шыкалі. З ніх одного фіскальш выбрал і стреліл на пего та го пораніл. Трі медведьі втеклі а пораненый медвідь за голосом тым та ішол гу стрільцові (ягрові), але ціль зблуділ і до гуща вошол, бо не побачил ятра. Медвідь в тым гущу, што не был дале од ятра як штыры до пять сягы, з болю рычал, але потім престал рычати і лем фучал. А фіскальш г великім страху цалу ніч просьвідл на едліци. Над раном прішли гайтоле, як малі наказ, с сокырамі і праві приближілі ся ку тому гущу, де зраненый медвідь лежал. Медвідь, як обачил хлопох, приближовал ся гу нім. А фіскальш крічал з едліцы на хлопох, жебы втікалі. Хлопы варовалі ся, але выдїлі, же ся медведьови не выбігают, взяли храниті ся зо сокырамі, але меджі тым часом і фіскальш скочил з едліцы і надбїг гу нім і стреліл на медведя, але го лем мало пораніл. Потім засе другый раз праснул му просто до чела і медвідь упал. — Медведьі увцьі барз загубяют. Мураччий медвідь живіт ся мурачками.

(Лівів). О мышім краліку (*Troglodytes parvulus*). Коли ептахи выберали краля, та так меджи собом обряділі, же котрый птах найвыше вылетіт, та тот буде кральом. І нараз ся пустілі птахи летыти до гóry, а мышій кралік вштуріл ся орлови під крило до піря. Тогды орел найвыше вылетыл. Як уж не мог выше летыти, мышій кралік тогды му вылетыл спід крила і вылетыл выше орла. І він, маленькый, остал кральом. Але другы птасі наньго гнывали ся, же найменьшый пташок хце кральом быти пташачим і потім злы наньго были, за нім летылі, хтылі го роздэювати. А він втыкал, хтыл ся скрыти пред птахамі найлыпше, абачіл в землі мышу дыру, скрыл ся до ней і зато го называюць люде мышым кральом“. Гл. стор 113.

(Лівів). О жидьі, што за осем яец подал попа до суду. Ішол еден піп на кочу на двох коньох. Стал до одной корчмы, розказал собі осем яец зваріті. І тоты яйца зыл. Потім же мал с чим заплаціти. А качмар му взял коні іе кочом за тоты м яйца. Піп ся му просіл, жебы му выдал коні і коч, же му платіт другый раз. Але жид не хтыл му выдати, коні і коч не ал а задал пона до суду. Гваріу: с тых осем яец былі бы

курчата, с курчат куры, куры бы ся неслі, яйца бы продавал і остал бы богач. І потом піп ішол смутно одгамаль, старал ся (= журив ся). Стрітил ся з едным ціганом, ціган ся го зьвідувал: „пан велькоможный, та цо ся так стараю“, цо так смутно іду?“ — „Але ціган дай покій, бо не знам, кады ходжу!“ — „Але прецо, пан велькоможный?“ — „Быт ем голодный, розказал ем собі гваріті осем яец, а не мал ем с чим заплаціті та мі жид загерештовал коні с кочом, задал ня до суду“. — „Но, та я ім пуйдем за фіскальша (адвоката) пан велькоможный, лем няй ме волаю, як пуйду (= пйдуть) до суду“. — Піп ішоу до суду, заволап і цігана. Піп ся представіл пред суд, а ціган ся скрутіл і кус ся забавіл г місты. І суд чекал за ціганом, нїж не прійшол як фіскальш. І прійшол ціган, зьвідат ся го кралівскый рихтар (судия), „цо так не скоро ідзеш ціган?“ — „Та пан велькоможный, бо сом вареный грах сял (= вареный горох сїяв)“. — „Но ціган, ці вареный грах зейдэ?“ — „Ну пан велькоможный, ці з вареных яец курчата буду? Бо жид задал пана велькоможного фарара за осем яец варених, за то, же з осем ваец бы булі осем курчата а з осмох курчат осем курі бы вырослі, іе тего бы курі иесли вайца і тоты вайца бы предавал та бы вельки богач бул. Та кед вареный грах не зейдэ, то і з вареных вайцох курчата не буду. Та пан велькоможный фарар віграл“. — Та кральовскый рихтар узнал, же правда, і послал дому спокійно каждого.

(Лівів). О вірнім псыі. Еден газда мал пса і был тот псє вірный при газдівстві. Але мал і одного сына, хлонця малого в тот час, коли был і псє молодой. І раз хлопец хпал до воды, псє побачіл і хлопця вытяг з воды. Тот хлопец выроє хлоп, бо го псє выментовал (выслебоділ) од смерти. Як уж был велькый хлоп та псє был уж старый, не хтыл брехати ані дом оганяти, лем лежал на дворі. Тот сын выдыл, же псє не бреше і взял друк, хотыл го забити, же му не буде дармо жерти давати. Як ся выгнал наньго, а отец збачіл, пріскочил гу сынові, влапіл за друк і повідал сынові, жебы пса не забіл, бо коли ты был маленькый то псє тя з воды вытяг і обраніл тя од смерти. І казал сынові, жебы псові і тераз на старіст жерти дал.

(Лівів). О пустім сыньі богацкім, што претял гать ставу. Выше одного села (валалу) была една гать велька і там было барз вельо воды назбирало. Еден богатый газда мал одного сына і сын ся нює парадно, як богацкый. Еден вечур была в корчмі

*) Циган затинав з словацка.

музыка (танец). І тот сын еден зачал танцовати, як ся ошіл палюкы, почал баламуту (лярму = бурду, бучу) робити медже челядию а отец сьїдїл в корчмі і піл за столом. Посміліл сына, жебы ся трїмал, жебы ся не боял нікого, бо він богатый та веде стоїт, як цїлый валал. І тот сын борже осьміліл ся і зачал дрыляти другых хлопцох. Другы хлопцы зо злости го влапілі і барз побїлі. Він не знал, што више зробїті, бо не был барз міцный, жебы ся з бітком одилатїл другим. Та вышол ыше валалу гу тому ставу, взял сокыру зо злости і претял гать того ставу. А другы наньго смотрїлі і крїчалі, жебы не рубал, бо вода валал забере. Він нич не дбал, лем претял і вода ся переламала і векшу часть валала забрала. Потому вышла столїчна комісія, шкоду обшачовалі і тому богатому газдови шток масток спродалі до остатнього грейцаря. А тым людьом роздалі, котры осталі през будынок і през худобы, бо то было г ночи та вельку шкоду вода зробїла, бо ся люде браїті не могли. Та найбогатшїй газда остал найхудобнїйшїй: бо про глуный розум сына на глупу річ потужил і побунтовал.

(Лївів). О гадї, што го вандрївник ослєбодїл. Ішол еден вандрївник през лыс за драгом і прїшол гу єдній велькій скалы, видьїл, же там еден гад прїтїснутый хце выїти стамады а не може. І кричат наньго: выслєбодь мя чловече, я ся ті одслужу добрі. І він скалу одвалїл і гад вышол. І іде з вандрївником гад за драгом і гварїт му: я тя чловече зым! Вандрївник ся му справят і просїт, же він му планно не зробїл нич, жебы го за то зожер. Але гад на то нич не дбал, лем го хтыл зожерти. Вандровник потїм му гварїл, жебы ішлі на суд і онї пішлі на суд. Прїшлі гу воўкови, росповїл вандрївник свою скаргу, же він го зо неоты выслєбодїл а гад го за то зожерти хце. Воўк так присудїл, же може го зожерти за то, кед хце. Не прїстал вандрївник на тот суд: пішлі гу медведьовї; зас зложїлі скаргу. Медвїдь так прїсудїл, же вера може го зожерти, кед хце. Вандрївник зас не прїстал на право. Ішлі дале за драгом. Стрїтілі ся з лїшком. Лїшка ся їх просїла: де вы ідете двома? Тоты її повїлі, же глядают рихтаря, штобы їм право осудїл. Лїшка їм гварїла, же она буде їм за рихтара і осудит право, лем жебы скаргу свою зложїлі, яку мают. Вандрївник росповїл свою скаргу, же гада спод скалы выслєбодїл, бо ся му барз просїл, што го скала тїскала, а гад го за то зожерти хце, што му добрі зробїл. Лїшка їм повїла, я вам дораз сконьчу, лем подте, мі вкажете, де то было і як было. Так они ю прївелї гу той скалы. Вандровник двїгнул тоту скалу, бо лїшка росказала а гад там лєгнул, як і до того часу лежал, а потїм казалла скалу

наньго пустїті. І гад остал під том скалом, як і был. Лїшка повїла так: кед єс такый добрый камарад, што за добре хцєш ся планным одилатїті, то леж там, як єсь давно лежал.

(Лївів). О двох братях, богатїм і худобнїм. В єднім селї былі два братя: еден богатый а другый вцалє худобный. І прїшло рїство і тот худобный не мал ані дров, ані огня, бо му од вечера загає. Стал о дванастей годннї, хотьїл огня роскласти: не мал. А до валалу не хотьїл іти до другого сусьїды на огонь, бо велький празнїк был. І зышел нїже валалу огня глядати, ци бы дакус не видьїл на полю, ци дахто не кладе. І відїл на фалат од валалу огонь, прїшол гу тому огню, прї тїм огню сїдїл єден старый чловец. І тот худобный чловец поздравкал тому старому чловеку; тот му назад одповїл і просїл ся го, што глядат. Худобный чловец повїл, же огня. Старый чловец му казал набрати, кельо хце огня. Там была велька купа огня. І казал му огонь брати. Але тот не мал лем малый черепок на огонь. Старый чловец му гварїл, же то мало огня, жебы собі веце взял. Тот гварїт, же нє ма до чого. Старый чловец му дал потому єден велький горнец, што тельо огня набрал, кельо бїровал занести. Прїшол дому, высыпал під комїн і остал огонь на куші. Поогрївалї ся зо женом і з дьїтьми а потїм поснулі. Рано, як ся зобудїлі зо вшыткого огня злато было. І худобный стал ся велькым богатом. А його богатый брат то відїл, же він уж такый богатый і того му завідїл, просїл ся го, же скады є такый богатый, де набрал пїнязи. Тот худобный брат псвїдал му по правды, як ся стало, же му огонь в хыжи загає на рїство і він ганьбїл ся іти до другого сусьїды на огонь, та зышоў нїже валалу і на фалаты відьїл огонь і пішол там, там нашол старого чловека, старый чловец му тельо огня дал, кельо бїровал занести. А є того огня ся злато зробїло і стал ся богатым. А тот богатый брат інци богатшым хтыл быти. На другє рїство і він залял огонь сьїй в хыжи водом, жебы не мал огня і потом зышоў нїже валалу так, як і тот брат. Видьїл огонь, пішол гу ньому і нашол там того їїсного (= їєтного) старого чловека. Поздравкал му, як треба, старый чловец му одповїл і звыїдал ся го старый чловец, же што хце там. Тот му одповїл, же огня, бо нє ма, бо му загає в хыжи. Старый чловец му повїдат: гварїш, же огня не маш а смот лем: твоя хыжа горїт. Тот ся оєрїл і на певно єго хыжа горїла. А другим ся нич не стало. І за то богатый стаў ся худобным про свою завієлївост, бо власному брату завідїл, котрый дост доўго худобным был, а він го в його худобствї нїгда не цоратовал.

БІБЛІОТЕКА

Івано-Франківського
педагогічного Інституту

№

249180

(Чірч). За то, як хпеклі хуопа, што фалечно прісяг. Х печовской Нове-всєі хпеклі єдногo хуопа. Ся не могли кодысік паньство на граніци єі добрі адати. А тот хуоп подняў ся, же він покаже ім, покля граніца. Так він набраў собі гліны і прішў собі на ногавкы на кольіна. Так він потім прісяг на кольінох, на тій землі, што собі прішў, же граніца там, де прісяг. Та фалечно прісяг. А паньство не узнали тоту його прісягу. Та потім такый суд вийшоў од паньства, жебы го тьігати за коньом і з ним граніцу значіті і потом го хпечі за то, што хотьіў окламати. На тім місці, де го хпеклі, стоїт каплічка при желїзницї.

(Чірч). Яку піснь справілі дротаре за то, што піп спродаў жидім сыно з церковної луку. В Камюнци дротаре погнївали ся — было се уже барз давно — на свого пана, же продаў сыно з луку парохїяльної „Джанова“ жидім і справілі піснь таку:

Джанова, Джанова чортова не попова,

Хто же тя мальоваў, фарбу не шановаў!

(як ся піп упіў, валяў ся в болотї).

(Чірч). За бобоны. До сьватоґо Юрія не білят полотно; од рїства до „свїчкох“ (Богоявленя) не прядут вечур, бо бы ім вітор схватиў полотно до хмар. — Лен не прядут х четвер, бо бы ім чорт веретена прїныс. Дес-ка баба пряла в четвер — пришоў чорт та веретен в єден кошар прїныс. Она ся радїла єдної ворожкыні. Та гварїла їй так: возь єдну нитку, окруч вшиткы веретена і буде добрі. А дябол їй потом гварїл: „хто ті такой рады даў? (перехы-трила баба дябла!). — В першїм тыжню великого поста (в „Федоровіцу“) вечер огня не кладут, бо бы „окурїлі сьватоґо Федора“. — Єст хабзїна, што на весну выроне — має зеренка малы. Кед статок мат хробакы, то пригинают бязну до землі і припинают квачком з дерева; кажуть: покаль не выйдут хробаці зо статку, доталь тя не выпущу!“ Як выйдут хробаці, то пустїт.

(Орлов). О рихтарю, што у єдної ідовы купїў коровку та потом не хтьїў заплатїті, і ідову даў до права. Така была єдна ідова, мала осем дїти і не мала ніч, лем — рачат пробачити — лем єдну корову. Рихтар прішоў і звїдаў ся, ці бы му тоту коровку не продала. Та дале: кельо быс за ню хтьїла? Но я така худобна, по ярмаку не ходїла єм та я не знам, кельо бы така корова стояла. Та знаш ты што? я дам тобі за ню сто златы. Так потім він прішол. Але тоту коровку, тераз мї прїдеш дати (а то было коло дванастой в ночи). Та чом пане рихтарю, а як буде ярмак і я з вами піду. — Та я вам таку коровку

купю, што буде вас живїла і дьїти. Она єму тоту коровку дала. Та прїдеш рано по пінязи. Она прішла ту ньому рано: рихтарцю! дайте менї тоты пінязи за мою коровку. Зас го просит. А рихтарь: ты бабо, я тя не познам, я тя не знам, што ты за єдна, я в твойім будынку не был. Та я тя тераз годен дати до права. Так тота баба ходит і плаче за своїма пінязми. Рихтарь дал ю до права. Прішлі на право: так судїлі. Тот рихтарь повїв: пітам пана велькоможного, пана судю, я не знам тої бабы. А панове гварят: бабо ід гет, бо тя даме до крїміналу. Потім тота баба пішла гет. Тї бабі то не было на вытерпїню. Раз она іщи прішла до рихтаря, штобы їй тоты пінязи дал. Так прішлі другый раз на право. Панове ся звїдуют: бабо мусїт быті який сьвідок. Она повїдат: пане велькоможный был (буў) сьвідок. Та який то буў сьвідок? Та, пан велькоможный, архангел. Та панове гварят: єще не было ніколи такого сьвідка. Лем єден образок мали на стьїны: архангела. Зїй-де ангел з неба, прїде ту паном і повїст: тот рихтар купца мал тоту ніч і од ней в тоту ніч купїл корову, штобы купцови продатї. Потім судї осудїлі: взяли рихтаря і рихтарку зо штырьома кїньмі рсторгатї за то, же то вельке сьвідоктво з неба зышло.

(Уяк). О хращї (Crex pratensis), што прїспаў трепюлку (Coturnix communis). Хращ прїспаў трепюлку; та она кричит до него: гонь теля! гонь теля! бо єй обїцаў теля на керстїны; а він все жене тото теля та кричт: птуц! птуц! (одганят теля!)

(Уяк). О пташачїм кралю (Troglodytes parvulus). Орел ша в нїм ставил, хто выше вылетїт; а він скрыў ся му під крыло. Як уж орел з'уновал (= змучив ся), а він вылетїл выше него єнід крыла. Та зато є краль над пташками (пташачый краль зр. стор. 113 і 114).

(Старїна). О канї (Milvus). Другы пташкы ішли вшиткы яркы прїбїратї, штоб малї піті воду а каня не хтьїла, жебы ша їй тоты жоўты скїрны не нобабралї (не поліпілі). Тераз тоты пташкове не дадут їй піті воду зато, што втоды не прїбїрала яркы (жебы вода ішла). Она тераз лем шїскат на дощ, дожджю просїт.

(Старїна). Як то староста выпрашат од свадебного тця (од свадебной маткы). Зачне бесыдовати о старїм Товї, што повїў, кед уж буў старый, до сына. „Сыну варе мїй! я остарїв єм, ты ша ожен! І так гварїў: отемнїв єм, сьвїта не віджу. Бог сотвориў сьвіт, небо і воды, на водах утвердїў землю, на землі сотвориў Бог рай, в раю сотвориў першого человека Адама. Адам одвїў по раю, цнуў собі. Прішоў ту нему Господ, повїдал му: даме, што собі так цнеш? Пане, варе, злы єдному человеку на

світлі жити! І спустив наньго Господ твердий сон і виняв му з бока лівого ребро, з него учинил жєні Евї тїло. І так наньго заволав: Адаме, стань горі! хто лежїт при тобі? Адам стаў до горы, попозирав, видїв жєну Еву. Панє! стала ша воля Твоя: кост од кости, плот од плота (sic! т. є. плоти) — то єст жєна моя. Господ му на то одповїв: Не виняв єм тї зверх главы, жєбы тї не была заверх главы, ані єм тї не виняв спод ноги, жєбы не была тї за подножку, аєм тї виняв з лївого бока ребро, з нього-м учинїв Евї тїло. Так і тот наш чесний младенец, который од днешого дня до стану малжєньского ступєв. Він то не мїг учинїтї през людєх своїх, сусїдох і приятельох. Обїцєв він дати уцївїый стол, на уцївїим столї трунок і їдло.

(Сулін Спїшський). За што гавран (Corvus corax) кричєт: трун! трун! Як была велька потопа (Sintflut) сьвіта, та приносє гавран до кораба Навлови (Ноеви) фалаток труна людєского і за то трункат тєраз і будє трункати до скончанїя сьвіта.

(Комлоша). О гонєню Хрїстїян. Як Ісус Хрїстос почав научати народ на крєстьянську віру, так їїх поганє барз мучїлі, аї до смертї забивали. Так онї бїдїята крылі ша по горох, по лысох, по пещєрах. І там їїх находїлі поганє. І так їїх уємєргїлі, водом залївали, дымом курїлі, жєбы їїх мєглі подуєсти, абы їїх мєглі одтамаль дїстати. Потом трапили їїх також, не слєбїдно їїм было до церкви піти, ани ша Богу помолити, не слєбїдно їїм было ані дзєцко (= дїтїну) окєстїтї, покля не пішоў до жїда просєвти, жєбы му церков пішоў отворити а жїдови мусївї заплатити*).

(Бєхєрїв). О глєстївках. Глєстївки шмїяли сє з гєздох на яри: оралї, сїялї, пришлї птїцї, позбиралї, нєма нїч-ч-ч!

(Бєхєрїв). О трьох братах, є котрых єден был ушлївїый, другїый смаркатїый а третїй барз мудрїый. Быў єден гєзда, мал трьох сьнїв, єден был ушлївїый, другїый был смаркатїый а третїй барз мудрїый. Та тот барз мудрїый так гварил тьа двєм, жє лєм товды їм дєст вїтцївєску частку, кєд сє ушлївїый нє подрапкат, а смаркатїый сє нє похтерєт. Та собї тоты двєє думают, єден: як сє нєподрапкам, кєд єм ушлївїый, а другїый собї думат: як сє нєпохтерєт, кєд єм смаркатїый. Але пішли дєсї ты родичє, але онї тоты двєє барз їїх чєкалї. Але тоты обєє смотрят смотрят — раз повїєт ушлївїый: смє лє! смаркатїый, андє наш

*) Переказ про гонєнє Хрїстїян тут відай помїшаний з переказом про давнє лїхо предками угорських Руснаків перебуєтє. Пор. Записки о Южной Русн. II. Кулиша. Том. I. стор. 57.

їдут! Тай руком під нїє пересунул і му нїє похтерєл. Але ушлївїый тьж сє барз радуєвал, жє їдут, та сє о мур чухал та сє одрапкат. Та потєм той мудрїый їїм дал частку вїтцївєску, бо видїл, жє сє ушлївїый нє драпкат, а смаркатїый сє нє похтерєл.

(Бєхєрїв). О цыганї, што хтїл по казаню пана (= свєщєника) бити. Был цыган х церкви і чул казаня од пана, жє с пятма хлїбами і з двєма рыбами насєтит Хрїстос пят тысєчї народа. І тєба было їти панєви през лїє; цыган застал на пана і як пан през лїє їшоє, повїдат: панє! ты вєкшїй цыган, як я! ты так повїдал, жє с пятма хлїбами пят тысєчї народа сє насєтитє. Пан товды як видїл, жє цыган такїый затвєрдїлїый їго бити, казал: ты нє розумїш лєску Бєску а то такїый хлїб был вєлїкїый, як тотє гора. Так товды цыган попустил пана — але цыган ша пак розгадал, гдєбы ша такїый хлїб вєлїкїый пюк! Та потїм зас за панєм. Але пан уж з лыса вышєл, та нє мїг пана дїгонити.

(Бєхєрїв). О Ляшку од Варшавы, што нє казал Руснакови помаїбїг і шапочкы перед ним нє зняєл. Їшоє Ляшок од Варшавы а на нїм были сукнї шїрї і шабєлька у бока, нє бояє сє Руснака. Пришєл до Руснака, Руснак шїдал до обїду, Ляшок і шапочкы нє знимал і помаїбїг нє казал. Поїмал го Руснак за чубрїну: чєкаї Ляшє, ск . . . сьну, навчу я тє шапочкы*) знимати і помаїбїг казати. Але їдє Ляшок далє, та увидит гус: понайбїг шїра гус! навчила нє Рус, як шапочкы знимати і понайбїг казати! (Сє первїєтно пієнь, котра в формї нє мнєго одмїннїй спїває сє також і руским людєм в Гєличинї. Руснак угорскїй нє знає єї спївати, а лїшє проказав мєнї в такїй формї, як подано).

(Бєхєрїв). (О Ісусї Хрїстїї як куповаў хлїб у пєкарєя; пчєла з бєского чєла). Ісус Хрїстос с шьватїм Пєтром пришлї до єдного пєкарєя і хотїли там купити хлїба; нє было пєчєнєго, лєм быў гєтовїый до пєчєня, опаланїый. Та то быў вднако (на рївнї частї) нєдїлєнїый. Та выбрал собї Хрїстос єден: тот будє мїй! А жєна пєкарєя потїм пєкла тот хлїб; як сє хпюк, так тот, што Хрїстос выбрал, та вєлїкїый был. І як выбрала, хотїл Хрїстос свїй собї брати, але она повїдат му: як ты бы такїый хлїб брал, за то, што він раз тїлькє стоїт, як тот другїый. И онї сє на тым потяговали. И дєст того было, жє она Хрїста втєла по чєлї кочєргом. И так Хрїстос с Пєтром пішоў далє. Як пришлї до крєкох, та кажє Хрїстос розвїтї му голову і там был єден хробак в тї

*) в угорскорускїм говорїть сє звичайно: чапка = шапка.

раньї. І того як шьватый Петро нашол і (и) то показал Христу пану. Повідат Христос пан Петрови: ту ест бук, а в нїм дуделка, ту пусти того хробачька. І пішли дале. Аж другый рік на того місце иришли і там было дуже меду. І так пчола з боского чела.

(Варадна). О кралі ку (Troglodytes parvulus). Фтахы (птахи) хотыли мати краля: котрый найвыше вылетіт під небо, та вже тот зістане кральом. Орел найвыше вылетіл а тот найменьший фташок скршл му шьа під крило. Як устал орел, тогды він іши выше вылетіл і зато зове ся краліком (гл. ст. 113. 114. 119).

(Варадна). Як то жид сам еден перейшол брез лыс. Еден жид хотыл на друге село перейти, але брез великый лыс боял ся сам іти. Не годен был нікого найти, жебы го перепровадил, здыл калап (крысак) на палицу а все ідучи говорил: іде два та не еден і так счасливо перешол брез лыс, мыслячи, же двоими ідут.

(Вышній Миршів). Як то Пан Біг выправлял Петра на тот сьвіт, чі там споминают люде Бога. Кед Пан Біг Петра выправіл на тот сьвіт і повідал му: ід Петре на тот сьвіт (шьвіт), чі там мене споминают люде? Але ся не бав, бо мі тебе ест ту потребно. Але Петро иршол на тот сьвіт і ту люде дуже гоино жили, гостили ся, Петра гостили, ай не гадали о Богови. І Петро ся дуже забавил і иршол назад ту Богови і Бог му гварит: Петре, штож ся там так дуже бавил? — Пане! там добрі — гварит Петро Богови — дуже люде жиют добрі, гостят ся. — Петре! а Бога споминают? Ныт! не чюл ем. Пан Біг дал тяжкы рокы: не родило ся ніч і так зас Петра выправил на тот сьвіт. Петре, можеш побыти доўше. Петро иршол на тот сьвіт, люде йойчат, голод, споминают Бога: Боже помож нам! Петра не гостят. Петро іде назад ту Богови. Бог: та што ж там Петре, та чом ес шьа так скоро вертал? Бо там пане біда — одповідат Петро — голод, люде йойчат, з голоду гмирают. — А Петре, чі там споминают Бога? А Пане барз, просят, йойчат: Божічку помож! — Видиш Петре, лем тогды Бога споминают, кед біда, а як ныт, то о Богови забывают.

(Вышній Миршів). Як Ісус Христос ходіл іс Петром по шьвіті, як Петро наглый украл лах, штоб ся обольчи; як дале зошли ся зо жидом та трьоми зеднали шьа великы стогы молотити. Ісус Христос як ходіл по шьвіті іс Петром, так раз ідут през валал та шьа Ісус Христос Петра жьвідує: Петре, чі ты голоден, чі ты сытый? Я Пане сытый, але ем наглый (нагый, голый, шат не ма). Та што будеш Петре робіл? Я буду Пане крал. Ісус Христос му повідат: там на плотьї

дуже лахів, та си возь одну пару! Але ся привечеріло. Христос му повідат: ід під тот вигляд, што будут бесыдовата? Петро пішол і так слухат Петро, што бесыдуют в хыжи. Як лахы позбирали, так повідают в хыжи: една пара хыбит, то жебы му Бог заплатил. Петро повідал то Христу. Ісус Христос повідат: ід, однес назад! Але же дале ідут, Петро зас ся скаржит Христу: я наглый! Пане, да што робити, бом не годен так ходити! Христос гварит: там на плотьї ест три пары лахів, возь з одной страны еден лах, з другой страны еден лах! Теперь Петре слухай, што будут бесыдовати! І так Петро пішол слухати. Слухат Петро, а тот гварит: жебы тя Бог скарал, жебы тя паньїнка Марія скарала, взял мі лах! Та Ісус Христос повідал Петрови: тоты оболочь! Але же ідут, уж Петро оболочений, уже не наглый. Ісус Христос на него голод допустил. І так ходят по поли, не хоче го Христос ни до міста, ни до села пустити. Але як уж Ісус Христос видыў, же уж му дост, же уж е барз голодный і так прешлі през едно місто. А Петро собі купіл колач і за Христом иде і коли мал гытнути, та до нього забесыдовал і так мусыл вышмарити з гамбы. І так ідут, ідут на фалаток. І повідат му Христос: Петре, чом так не скоро до мя бесыдуєш? Гварит: Пане, хотыл ем да-што по крадому робити, тай так ем не годен. І таки ідут двоими і зыйде ся з нима жид, і так шьа жьвідує жид: што есте за едны? Мы такы вандривны, по шьвіту ходиме! — І я піду з вами! — І так ідут всеї трьоми ведно. І так ідут, придут к одному місту великому і там великы стогы сут. І так Христос повідат: Петре, жьвідай шьа, чийї стогы, бо шьа імеме молотити. І Петро пішол до міста. І так шьа жьвідує: чийї тоты стогы великы? І так го запровадят там до того пана. Петро иршол до пана і ся жьвідує: пане, то іх тоты стогы великы за містом? А він повідат: та на што ты шьа жьвідуєш? І Петро так повідат: бо молотити шьа хочеме зеднати. І так дале він ся жьвідат: килько вас ест? Гварит: трьоми. І так пан шьа пошьміял: што вы с тыма стогами зробите? Та зробиме, што зробиме, лем най нам дают сарсан (орудя: цыпы, вілы, граблы). І так Петро вынює там. А Христос ізо Жидом там были. І так як ніч приишла, Ісус Христос взял, стогы підпалил. Як найбарже горіло, а він іші з вилами пітрясал. А жид до-верьха втыкал, а Петро сидыл. Як згоріло, як ся уж день правил і жид ся з горы прииравал, што с того буде? І так як видыл, же каждая солома на своїй купцьї і зерно на своїй купцьї і так жид прилетыл. І там си сьїл ту Петрови. І так повідат Христос: Петре, ід до того пана, най си ирийде по солону и по зерно. І Петро пішоў. Пан ся пошьміял

с Петра: чи ты годен такы стогы трьоми през єдну ніч вымолотити? Пане ім до того ничь, лем най си прийдут по солому і по зерно. І пінязи най си возмут, жебы нас выплатили. І так пан пришол, позберал собі зерно и солому і їх выплатил і они так дале пішли по шьвітї. (Єт іши дале, та не годен єм доповісти, бо іду х поле! примітка оповідача).

(Кочківці). О бабї, што ходила продавати буяка на ярмаку. Ішла баба буяка продавати на ярмак і просила Бога, што бы там на ярмаку не было веце худобы і людий, лем ей буяк. І стало ся по ей мыслі. Тай не продала, бо не мала кому.

(Кочківці). Як то єден циган собі гадал. Єден циган был вояк і так сі гадат: але він, тот наш цїсарь, не мудро робит, бо я бы не трімал, лем сьїм вояків, а купувал бым ім дугану, они бы курілі а я бы багу брал!

(Кочківці). Як то циган не салютовал своему капітану. Єден циган был вояк а старший іх ревідувал, Циган, чом ты не маш такы гомбіцькы чїсты, як тот вояк? Та бо я, пан капітан не такый парадный, як тот. Потім ся стрїтил тот капітан с цїганом на містьї. Циган чом не асетеруєш? (розумїй: салютуєш). Та бо я думал пан капітан, што они ся про тоты гомбіцькы гнївають на мене!

(Кочківці). Як Петро Христу гварил, чом каре винного і невинного а сам вшыткы пчолы згубил за то, што го єдна вкусила. Ішол Пан Біг с Петром з валалу до валалу. Оле Петре, смот! мі ся відїт, же пчолы там сидят на кряку. Але ішли наперед бесїдуючи собі: пане, чом ты карєш того, хто винен і того, што не винен. Та Петре, оле бысь одрізал тоту галузку з ножом, дахто хоц нам йїсти за ны даст. Што ся стало? єдна пчола біжит, біжит долов та вкусила Петра в руку. А Петро взял та вшыткыма пчолами шмарил до воды. Петре, та што ты зробил? на штось згубил вшыткы? Пане, кед мя вкусила! Та требало лем тоту єдну забити, што тя вкусила, а ты вшыткы поцсул а ты мі гварил, же я карю того, што винен и што не винен.

(Кочківці). Як то Петро по своїй прозьбі єден день бы у Богом. Ішол Петро с Ісус Хрїстом вєдно і пришли ту єдному валалови, а пастырь свинї на поле выгнал. Тай иде од свиней тот пастырь гет. А повідал Богови Петро: Пане, кебы я лем єден день Богом был. А Бог гварит: є! будєш днеска! Зьвідув ся Пан Біг пастыря, та де ідєш? А пастырь повідає же иде до церкви, бо велике шьвато, та най Бог свиней дозерат (на Бога охаблял).

Ой же Петре — бо ты днеска Богом будєш — та смот свинї! каже Бог до Петра.

(Кочківці). Як то жид вінчувал єдному ягрови. Ішол єден ягер з лїса, але стрїтил го жид. Зьвідув ся го жид: Не ма пан форшнер (Förster) дакы скіркы на продай? А форшнер гварит, же мат. Зьвідув ся го жид дале, што то труба? Форшнер повідає, же то пся рыц. Прпди рано жидку, та ті продам скіркы. Але пришол жид, вінчувал му: добрыдень!, жебы пан форшнер сто тридцет років жили, а жебы все на ты псы рыци трубили, а во млынку мололи а по смерти жебы до пекла пошли!

(Кочківці). Як то чорт не хтїл быти Адамови за пушкаря. Повідал Адам чортови, ты чорте будєш за пушкаря, бо кед не застрілиш, та поїмаш, бо ты барз хытрый (фрішний). Шытко ся мі подабат, ягерєка цанїстра на боцьї, труба на цанїстрі, пушка на плечї, лем єдна річ мі ся не любит: жебы я пса трімал на свірци, а пєс жебы срал, а я жебы піля него стоял, то не зробю. То кед ты не будєш, то будє такый чєловїк другый.

(Кочківці). Як то жид фурмана подал на право за штырі яйця варены. Был єден фурман, пришол до корчмы і розказал собі якєс яйце варити качмарьови. Качмарь зварил му штырі яйця. Фурман зьїл тоты яйця і пішол і гварил: як ся верну та заплачу. Але жид не был терпєзливый, было му за доўго чєкати і він дал на ны фїскалуша. Гварит жид: з штырьох яєц вышли бы курята, а з тых курят были бы квокы, а кожда квочка высьїдыла бы зас курята. Ай вай, яку я суму стратил! Так фїскалуш осудїл, же аж коньї і віз од фурмана взяли. Иде фурман за драгом, лем батїг г руках несє та плачє. Стрїтил го циган — того фурмана. Чом ты плачєш? Тот му повїд, чом плачє, же од нього вшытко взяли. Повїдає му циган: цыт! не плач! я тобі буду за фїскалуша, лем мі повїдєж, коли будє право. Придє фїскалуш жидів і він ся поставил циган. Повїдає му фїскалуш: дєсь шьа забавил пане братє? Та — гварит циган — дал сом гварити єден корєц гороху (граху), та сом го тєраз дал сьїяти, оздай (= відай, надїєсь, певно) посходит. Але повїдає му фїскалуш жидів: та як то годен варєный горох посходити? А як годны з варєных яєц курята выйтї, як годны? Та кед не годен варєный горох посходити, тай не годны з варєных яєц курята выйтї. І потїм мусьїли віддати фурманови і віз і коньї. (гл. ст. 114).

(Кочківці). О жидї, што тонул г воды, та го вытягли людє, але стратїл г воды цанїстру с пінязьми. Жид із жалю за пінязьми сам пішол на лавку і ско-

чил до воды та ся втопіл. Ішов жид з ярмаку през лавку — а вода была велика. Серед лавки хпал до воды та ся топил. Але го люде vyrатовали. Як си одотхнул, зьвідує, де му цаністра с пінязми. Та му люде повідають: та там зістала г воды. Вернул ся жид назад през лавку та гварит: я жити не годен, кед пінязи не буду мал. І скочил до воды та ся втопіл.

(Вапенік). Як то задал еден гроф едному пастырьюви, як пастырь задане зробил і дістал од грофа половічку з газдівства. Задал еден гроф едному пастырьюви, же му половічку з газдівства даст, кед пріде ту ньому, жебы ішол і не ішол, жебы пришол ту нему голый і не голый, жебы приньіс му дарунок і не приньіс. Та пастырь так зробил: сьіл собі на цапа а і голый і неголый, бо лахы зо ся вошмарил а сак на ся взял, а дарунок му приньіс: птаха під горночком, горвочок знял а птах втык. Я Вам повідал, же вы си птаха імайте, то дарунок мате. Кед бы птаха не годны поімати, я другого Вам не годен дати. І гроф му дал половічку з газдівства.

(Вапенік). О кумстві цигана з газдом. Еден циган взял собі газду за кума, але тот циган ял ся жены того кума, за фраірку ю мал за пару років. Але тога жена та шья сповіла мужові, же циган ту ны ходит. Але побесвідовали собі, муж каже жены: повідж му, што я піду на ярмак. А вечур циган уж прішол ту ны і жьвідує шья: кумо, де пішли кум? На ярмак! гварит жена. Але кум не пішол на ярмак, лем шья скрыл і смотрил, ці циган іде ту жены. А потом газда дуркат дб хыж. А циган гварит: кумо, што будеме робити, бо кум ту! Але циган был голый і кума го порадила, жебы собі стал до кута за стіл. А я повім так піля мужа, же ем купила живый образ. І пришол до хыжи муж і просит ся од жены, што чюти нового? Не чюти нич, лем ем купила живый образ. И кум взял сьвічку і му приложил на ніс. Сьвічка была велька і циган с початку терпіл, але як го сьвічка зачала печи, скочил поверх стола і втык. И потому циганови не дост было, пришол на другый вечур. На другый вечур газда зась ся спрятал. Зась циган обольік ся і вошол дб хыж. А газда зась дуркат до дверей. Циган ся жены жьвідал: што буду робити? кум ту! А жена то повіла: ей куме, вступите меджи телята! она едно теля спустила и увязала цигана на ланцу. І тот пришол газда дб хыж, а циган на ланцу. І зась жьвідує ся: жено, што ту чюти нового? Не чюти ничь! Та мі дай вечеряти. Дала му вечері, а газда просіл молока ту вечері. Жена му повідат, же телята высцалі, не вет молока. І тот газда ся розгнывал, взяв корбач і бий телята. Але

циган все: бе бе! І не міг пак уж стерпіти і вырвал і жолобок і ланцок і с вшыткым втык. Але шья циган пак погнывал на кума. Як кум пришол до нього з роботом лемеш острити, циган поострил і горяче жельізо дал кумови до рук. Зась ся газда погнывал на цигана. І так пішоу по плацу (= плату) циган до газды та му замішки просил. А газда дал на спід до горца гнойівкы, а на верх замішки. І циганик принесе домів і підят разом: але дыти гварят: даду! то кокерда! Але ід ты мерзото! та нанашко бы не дали кокерды! — Зась дыти все гварят: даду, кокерда! Дадо з ложком помішал і кокерда вышла на верх. Циган гнывал ся (шья) на кума. Але тот зас газда циганови хотыл ся лем з очий піддобрити (повдячити), бо мал на него зуб, і гварит: куме, я нашол пчолы! Е кумічку! повідат циган — кесме (=кед сме) нашли, та підеме позберати, бо мене так, як бы пчола мала, бо я ся до них знам! А то не были пчолы, але шершені. І взяли зо собом сокыру і мотуз. І повідат газда циганови: вы підете на бука і возте сокыру і мотуз а я буду терня рубал по під бука, жебы ся плайстры здывали. І циган вырубє дыру в буку, жебы ся до меду дохпати. І як дорубал дыру, тогды шершені выбігли і цигана обсьіли. Циган йойчят на гвалт а кричит: куме, та штобы робити? — Та, куме, я не знам, лем одотнийте мотуз. І хпау циган з бука голый на землю до терня. І тот біжит циган плачучи дому — дыти сперед нього біжат і просят: даду, меду! а він едного хлопчиска праск! брез гамбу — друге хлопчиско думало — бо ся тамтот хлопец тримал за гамбу — же уж достал мед — і собі просит: даду і мі меду! І тото друге хлопчиско достало по гамбі. І так ся стал конец кумству.

(Вапенік). О орішку (*Troglodytes parvulus, Zaunkönig*). Ставило ся птаство і судили, котре буде за краля меджи нима. І так судили: котрый птах найвыше під небо вылетит, же тот аостане. Але тот орішок найменший, як орел летыл гвошол йому під крило і орел ослаб, а тот спід крила вышол і пак годен был найвыше (найвышше) вылетіти. І остал кральом птахім. гл. ст. 113. 114. 119. 122.

(Вапенік). О голоднім пастырю, што сі набрал а едного наньского сыпанця хльіба і мяса. Быу еден пастыр барз голодний, бо за три дни не йіл ничь. Та пішол до едного паньского сыпанця та сі набрал хльіба і мяса. Так єго а того сыпанця зачали імити. Але він не барз дуже розмышлял, не мал де втечи, тай скрыл єя під зельізницю, під міст. Та як він під мостом сьідил, а зельізниця през нього перешла. А тепер тот пан го заскаржил, же покрал хльіб і мясо. А пастыр мал сусьіда. Сусьід повідал, же видыл, же зельізниця през нього перешла. Так

товды на праві так обсудили, же як го мож герештовати, кед зельзіниця през нього перешла, та пан добрі може знати, же уж він не жив. А тепер пан ему поентедовал, бо мысліл, же юж не жив. А пастыр під мостом сидыл і ему зельзіниця не зробила ничь. Та думат, як буду голоден, іщи раз піду собі набрати. Та пішол іу панови і му за то подякувал, же му одпустил вшытко. Товды ся забрал тот пастыр і пішол гет.

(Вапенік). Як то Спішак гварил, коль му повіли, што слыпый. Слыпый Спішак! — Правда, я слыпый Спішак, за сым дни ем слыпый бул, але на осмый день ем вшыткых Шаршеских гунцухтох (= гунцвотів) увидыл!

(Кружльова). О тім як Христос нарадиу Петра, коли Петро продавау бодливого буяка на ярмаку. Коліскай продавал шьатый Петро буяка, а каждому повідал, же боде, та не міг продати ніяк. Але скаржил ся потом Ісусу Христу, же не може продати буяка ніяк. А пак як ся скаржил, гварит му Христос: не повідай, же боде, лем хваль го, же є добрый, кед хочеш продати. Та потім Петро пішол з буяком на другый ярмак і продал буяка, бо уж не гваріл нікому, же боде.

(Кружльова). О тім, як ішол Ісус Христос іс Петром та мали єдну гуску печену на выживліня а Петро потаємно єдну ногу гускы зйіл та потом хотыл перед Христом циганіти, што гуска мат лем єдну ногу, але ся заганьбіл. Коліска ішол Ісус Христос с шьатым Петром та мали єдну гуску печену на драгу на выживліня. Та потом Петро взял с тойі гускы потаємно єдну ногу і зйіл, а потім як сьіли разом йісти, не было лем єдна нога у гускы. Та ся Ісус Христос зьвідувал: Петре, де є друга нога? А Петро му одповіл: Пане, та гуска лем єдну ногу мат. Але потім ішли дале за драгоу, та видыл Петро зас гуску, што стояла ціля драгы на єдны нозы. Тай повідат Петро: Пане, смот, же гуска лем єдну ногу мат. Але Ісус Христос му повіл: Петре, ід ей зажен! Петро пішол, загнал а гуска і другу ногу указала. Тогды ся Петро заганьбіл, же циганіл.

(Кружльова). О тім, як Христос із шьвятьм Петром при водьі спали в полю. Ісус Христос ізо шьвятьм Петром при водьі спали в полю. Так Петро хотыл Христа скачати до воды. І качат Христа до воды, але Пан Біг так дал, же беріг все ся дале правіл а вода ся оддалювала і не міг Христа скотити до воды. Та тогды просит Ісус Христос: Петре, што ты зо мною хотыл зробити? Петро сказал, што лем хотыл дале одкотити Христа, штобы собі міг іу ньому легнути. Но сему каже Христос: лягну

собі. І лягнуу собі Петро с тойі сторони, де вода, бо видыл Петро же далеко іщи вода. Наколи Петро лягнул, на другый бік хотыл ся обернути і плянул до воды. Тогды зьвідал ся Петро Христа, чом то так далеко был берег, коли він Ісуса качал, а як я легнул та дбраз плянул до воды? А Христос му одповіл: жебыс чим скоре рыбы імал. Ей Пане — гварит Петро — не добрі то так рыбы імати! бо я хотыл попробовати на тобі, ци я годен мудрійшим быти, як ты, але вера виджу, же ныг!

(Кружльова). Ішол єден з возом на штырьох волох без воду та не хотыл Христа перевести, а худобный з двома бычатами та перевіз Христа. Яку за плату ім обоім удумал Христос. Ішол єден з возом на штырьох волох та ся Ісус Христос просил, жебы іх без воду перевіз. Та не хотыл тот перевезти. Але ішол худобный з двома бычатами, та ся просили у того і тот іх взял і перевіз без воду. І так пак повідал шьв. Петро: Пане, што мы даме тому, што нас перевіз і тому, што нас не хотыл перевести? Ісус Христос гварит: тот, што нас не перевіз, іщи му даме другы штырі волы, а тому худобному і тоты два волы здохнут. Петро ша зьвідал: Пане то не добрі судят, же тому дадут іщи штырі, же не перевіз нас, а тот, што перевіз, той іщи і тоты стратит. Та зато Петре, бо він не наш. А тот худобный то наш.

(Кружльова). О тім як Христос с Петром вандрувалі і не могли ночувати у краля, бо іх выгнал зоз двора, та переночувалі у єдного тарбаря. А в ночи Христос переньіс тарбарку до царского двора а кралеву до тарбаря. Петро і Ісус Христос вандрувалі по єднім місты і прішлі до єдного краля і хотыли там переночувати. Краль же выгнал іх зоз двора. Тогды Петро і Ісус на концу міста переночувалі у єдного тарбаря. Тогды г ночи Ісус Христос так, што ани Петро не знал, тарбарку переньіс до царского двора, до палаты, а кралеву до тарбаря. Як тарбарка встала, фрейціміркы прішлі іу ны і хотыли ю облечи, но сама ся оболекла. Кралева же у тарбаря, як видыла, што она уж не кралева, не хотыла встати, бо не вірила тому чуду. Як видыл то тарбар, што она встаті не хоче, взял корбач і ю зачал бити. Она не попустила, але видыла, же не годна собі спомочи, зачала робити. Як раз краль ішол на кочу зос своєм чіряном женом, збачіла тото тарбарка, што ей муж іде на кочу, зачала крічати і завісила ся на коч, но тарбар тото видыл, вышол і поімал ю і привел до хыж. Зас краль не пішол дале і за том драгом ся назад вернул, но тарбар уж ю не выпус-

тил зос хыжи і так зостала кральова тарбарком, а тарбарка кральовом.

(Кружльова). Триє моцаре: Валі-верьх, Валі-бук і Міси-зельізо*). Были раз трьоми моцаре, котры дуже моцны были, еден был Валі-верьх, другый был Валі-бук, а третій был Міси-жельізо. Раз они то повідали, што підут во світ і поросходили ся. Пришол еден до єдного міста і віділ, што то місто зос чорнымъ полотном обтягнуте. Товды жьвідал ся од хлопех, што то за причина? Товды єму повіли, што кральові єдна принцезна пропала. Як він того чул, пішол до краля і повідал му, же він буде ю глядати. А король му половвну царства и дывку за жену обіцял. Неодовга пришол і другый брат, котрый тьж ся дожьвідувал, яка то причина, же ту місто зос чорным полотном обтягнуте. Товды повідали му, же кральові уж друга принцезна пропала. Як він то чул, пішол до краля і повідал му, же він ю буде глядати. Король на то барз зрадувал ся і повідал му, же кед ю найде, достане ю за жену. Не-одоўга пришол і третій брат, котрый тьж чюдовал ся, же місто зос чорным полотном обтягнуте. Товды єму повідали, же кральові уж третя принцезна стратила ся. Він пішол до краля і повідал му, же він ю буде глядати. І король му за то тоту третю принцизну тьж за жену обіцял. Неодоўга тоты три брата стрітілі ся і поросповідали собі тоту річ і то установілі, же они трьоми будут тоты принцезны глядати. Коли уж мали одыйті зос міста, еден взял хыжу на хырбет, другый взяв быкы на мясо, третій взяв конопльі і повісмо і пішли до льіса. Там поскладали ся і Валі-бук і Валі-верьх пішли кральовны глядати, а Міси-зельізо дома зостал варіті і мотузкы сукати. І як варіл кашу на обід, чюл, же зос комина штоскы крічит і повідат: вариш, вариш кашу, але єй не будеш йісти. Зас Міси-зельізо шьміял ся і повідал: лем зьйд, зьйд, я ті вкажу, ці я кашу не буду йіл? Але голос зос комина другый раз озвал ся, а Міси-зельізо зас ся шьміял. Та на третій раз выскочіл іє комина Локті-брада, перевернул Міси-зельіза, взяв кашу і Міси-зельізови высыпал на пупок і сам втык назад до комина. Міси-зельізо встал і зачал на ново кашу варити і взяв мотузкы теперь сукати та тота каша на тот час, коли тамты пришли, не была готова. Товды тамты зачали на нього кричати, же чом то ничь не наваріл ани ничь не робіл, мотузкы не насукал гідны. Він ничь не гваріл, лем вышол зос хыжи. Тоты два гнївали ся і по

*) Повістка словацка: „Loktibrada“ переповіджена мені одним учеником гімназії в говорі Кружльови. I. В.

відали, же на-зарань піде Міси-зельізо і Валі-бук глядати принцезны, а Валіверьх зостане варити і мотузкы сукати. І він спочатку варіл і сукал, але чюл зос комина, што Локті-брада кричал: вариш, вариш кашу, але єй не будеш йісти! А Валі-верьх шьміял ся. Уж Локті-брада і другый раз крічал а Валі-верьх лем шьміял ся. Но на третій раз выскочіл Локті-брада, перевернул Валі-верьха, поімал кашу і высыпал єму на пупок, а сам полетыл назад до комина. Товды Валі-верьх хватил ся, зачал од-нова кашу варити; но на тот час, коли тамты пришли каша не была готова. Тоты двома давай на нього кричати, же што то за причина: ани ничь не робіл, ани іши не наваріл. Він ім ничь не повіл. Товды тоты двома повідали йому, же ту мусит дака причина быти, а він ани на то ничь не одповіл. Як віділ того Валі-бук, повідат: же зарань Міси-зельізо і Валі-верьх підете кральовны глядати, а я зостану ту кашу варити і мотузкы сукати. Рано они пішли глядати, а Валі-бук зачал кашу варіті і мотузкы сукати. Каша кыпіла, лем раз чюл, же зос комина Локті-брада крічит: вариш, вариш кашу, але єй не будеш йісти! Товды Валі-бук повідат в собі: та ту причина, же тамты двома ничь не наварили. Локті-брада і другый раз кричит, но Валі-бук шьміял ся з нього. Як третій раз крічал Локті-брада, выскочил зос комина, поімал кашу і хотыл Валі-бука перевернути, штобы высыпати му кашу на пупок, але Валі-бук вырвал йому бороду. Товды Локті-брада втык на двери і пішол до льіса. І Валі-бук летыл за ним і видыл, што Локті-брада еден камінь підняв і там долов єдном дыром зошмыкнул ся. Валі-бук того місце позначіл і пришол домів і повідат братям, што уж нашол принцезны. Товды вшыткы триє зачали мотузкы сукати і насукали барз дуже мотузок, позваджувалі (звязалі) і пішли всеі трьома до льіса. Як пришли ту дырі, одвалілі камінь і привадили на мотуз Міси-зельіза і пустілі його долом ямом, но він чюл, што там гады сычат, жабы курчат, барз збоял ся і просил ся, жебы його назад вытягли. Як його вытягли, приваділі Валі-верьха і пустілі його долов ямом. Як уж і він чюл, што там гады сычат і жабы курчат, тьж назад хотыл выйти і они його вытягли. Товды повідат Валі-бук: кед высте ся боялі, піду я. Привадили го і він зышол аж на дно до пекла. Як зышол, пришол ту ньому Локті-брада і повідал му: дай мі мою браду. А Валі-бук му гваріл, же лем товды му даст браду, кед він того і того краля принцезны найде і йому повіст о них і кед його выведе зос пекла. Локті-брада дораз пішол за ним і вказал му, што єдна принцезна тут быват во єнім стрібернім домі, котрый на качайі лапці обертат ся. Валі-бук дупнул а дім стал. Він вошол до

хыжи, принцезна зачюдовала ся, коли він ту пришоў, кед ту ани птах не годен залетѣти. Принцезна повідат му, жебы дашто закусіл і він закусіл до єдного стріберного ябка і выпіл єден погар вина. Принцезна повідат йому, же ей муж мат шіст голов і не одовга прійде домів. Як він войде до хыж, товды най він ся скрые за двери. Але він не послушал, но вышол на двір і посмотрил та увидѣл, што єден великый кый зо стрібра хпаде на двір; товды він знал, же уж шаркань іде. Але він не страшил ся, взял кый і назап шмарил той кый шарканьови. Товды шаркань погнѣвал ся, взял кый на плечи і принѣс го домів і шмаріл го на двір. Товды Валі-бук стал ту дверям. Шаркань зачал крѣчати: жено! ту человек смердит! Она повідала йому: што собі думаш, кед ту ани пташка не відно лѣтати! Товды Валі-бук выскочил і повідал му, же він тот человек. Шаркань гварить тепер, жебы ішол змагати ся з ним. Валі-бук пристал і пішли на двір. Шаркань поімал Валі-бука, а Валі-бук шмаріл з ним так міцно до землѣ, што він тілко што міг стати на ноги. Шаркань зас поімал Валі-бука і з ним шмаріл до землѣ. Но Валі-бук шиковный был, поімал шарканя, шмарил з ним до землѣ і вынял с кадыси соқырку і одрубал му шіст голов. Як уже шарканя забил, пришол до хыжи і повідал принцезні, штобы ишла з ним. Принцезна дала му єдно злате ябло і єден златы прутык і він втял зоз тым прутыком по домі і дїм до-раз стратил ся. І прівел принцезну ту дѣрі і привадил ю на мотуз і потягнул три разы штранг*) і товды аж ю зачали тягати до горы. Валі-бук назад ся вернул, а Локті-брада зас повідал йому: дай мі мою браду. Но Валі-бук повідал му, жебы вказал, де друга принцезна? Як він пришол ту тому дому, де на курячі лапцы зоз олова хыжа ся обертала, він душнул і дїм стал. Пішол до хыжи і кралівна зачюдовала ся і понукла його з оловяным хлѣбом і дала му вина. Як уже одѣл, повідат му принцезна, же ей муж мат девят голов, та жебы Валі-бук пішол од ней, бо шаркань, ей муж, його забѣ. Але він не страшил ся і пішол на двір і видѣл, што єден великый кый зоз олова хпаде (хпал) на двір. Як кый хпал, він взял го до рук і назад шмарил, а шаркань того збачил, взял го на плечи і принѣс го домів та повідал женѣ, же ту мусит человек быти. Жена повідала, же ту нѣт ныкого, но шаркань не віріл і зачал глядати. Товды Валі-бук выскочил і повідал, же я тот, кого ты глядаш. Товды шаркань повідат му, жебы пішол на двір з ним пасувати ся (= бороти ся) і Валі-бук пристал. Вышли

*) нїм. Strang, посторонок.

на двір, шаркань поімал Валі-бука і шмаріл ним до землѣ, но Валі-бук выскочил, поімал шарканя і так шмарил ним, што він не міг нияк ветати. Товды Валі-бук взял соқырку і одрубал му девят голов. Пішол до хыжи і повідат принцезні, жебы пішла з ним. Она дала му оловяне ябло і оловяный прутык. Він шмигнул прутыком дїм і дїм стратил ся. Як уж ю взял, прівел ю ту дѣрі, привадил ю, потягнул мотуз три разы і они — тамты двома — зачали ю тягати і вытягнули з ямы. Валі-бук назад вернул ся, но Локті-брада зас просіл од него свою бороду і повідал му: дай мі мою браду! Валі-бук повідал му, же дотля му не даст, докля му і третю принцезну не найде. Повіл його през цекло, де єден златы дїм на гусячій лапцы обертал ся. Він дупнул а дїм стал. Пішол до хыжи і там выпіл вино. І повідала му принцезна, жебы він пішол назад, скады пришол. Но він не послушал ей і пішол на двір і тѣж видѣл, што кый златы хпаде на землю. Він поімал кый і назад шмаріл го на далеко. А шаркань барз ся погнѣвал і принѣс кый на плечох. Прийшоу до хыжи і повідал, же ту человек ест. Жена повідала, же не ест никого. Но Валі-бук пришол ту шарканю і повідат йому, же він тот, кого глядат. Шаркань повідал ему, под змагати ся. І він послушал его. Прішли на двір, шаркань поімал Валі-бука і шмаріл ним на землю. Но Валі-бук ветал, поімал шарканя, шмарил ним до землѣ і одрубал ему зос соқырком дванадцет голов. Як уж шарканя забил, пришол ту принцезні і повідал їй, што уж ей муж забитый. Она приготовила ся і дала му єдно злате ябло і єден златы прутык. Він почмыгал дїм с прутыком златым і дїм стратил ся. І прівіл ю ту дѣрі, привадил ю, потягнул мотуз три разы і они вытягли ю. Тепер він думат собі, же кед ся приваджу на мотуз, товды мя вытягнут може до половицы а пак пустят назад до пекла, а кед хпаду на каміня жити не буду. І зато приваділ єден так тяжкый камінь, яко він сам, потягнул мотуз три раз і они зачали тягати. Як вытягли до половины, пустили мотуз і камінь на маленькы кускы розлетѣл ся. Він товды зачал старати ся, же як він выйде зос пекла. Но Локті-брада пришол ту ньому і повідат му: дай мі мою браду! А він повідат йому: товды дам ти, кед ми поможеш выйти с пекла! Локті-брада повідат: добрі! ест ту єден великый птах, котрый тілко мясо жере, а сут ту вівцы, котры годен зарізати а мясо до бочки посолати і взяти зо собом. І коли птах ныск отворит, то все мусит йому єден фалат шмарити, бо кед не буде мати, то шмарит з ним назад до пекла. І Валі-бук порізав вівцы, мясо посолил до бочки і сѣл (= сѣв) на птаха зоз бочком і зачал птах летѣти. Товды Валі-бук шмарил

браду до пекла Локті-брадови. Коли птах отворил пыск, все му шмаріл еден фалат, як уж верх земли был, птах отворіл пыск, а він уж не мал мяса, взял і вирізал зоз ноги еден фалаток тыла і шмаріл птахові. Так уж вышлі на землю. Птах повідал му, же тот остатный фалаток барз добрый был. А Валі бук повідат му, же то зоз його тыла, бо уж не мал веце фалатків мяса в бочцы. Товды птах повідат му, же кебым знал, же то твоє тыло, тобы ем тя цалком айіл. Так розышлі ся. Валі-бук пришол до того то міста, де він был у того краля і повідал, же він хоче с кральом бесы довати. Краль заволаз го гу собі і жывідал ся його, же чого він пришол. Він повідал, же він нашол принцезны і він выслебоділ їх зоз пекла, но його уж не хотыли выслебодити. Товды він просил краля, штобы наймолодшу принцезну привел гу ньому і привели ю, она познала го і так зачала ся свальба, всеі трьоми оженили ся з царскими дывками і до тепер жыють, кед не померлі.

(Вышній Свидник). О попі і дяку, што ся убыли „ворожилыи“. В еднім сельі бывал пан и дяк, котры дуже любилы палынку. Та, як знати, каждый пяниця худобный в, бо все потребує пінязи на палынку. Так и тоты двома дуже худобны были, што уже не мали за што ни погарчыка палынки выпити. Та дяк начал роздумовати, як бы ку погарчыку палынки зблизити ся и роздумал він, што має піп іши едну козу, кобы тоту куповати од него — хоц лем бы з одомашу (= могоричу *magu. aldomas*) погарчык палынки ся вошол. Тай иде ку попови, каже: панцю, продайте мі тоту козу! — а піп одповідат: о продам! і погодили ся на козу и каже піп: но, дяку! тепер принес одомаш! напьем ся! Дяк не розмысляючи иде по скленицю та біжит до Мошка, го Мошко жывідат ся дяка: маєте пінязи? бо Мошко знал, што дяк часто не платил, лем кобы выциганил палынки. Дяк повідат: што ся бонге о пінязи, я од пана духовного купил козу, то просю на одомаш а о пінязи ся не бойте, бо хоц пінязи не мам, то и коза даншо стоит! Мошко зрадовал ся, што уже на козу пият и дал палынки. Піп з дяком попивали одомаш, докля не напивли ся так, што уж барз пяны были. Дяк пішол момраючи дому. Зарань приде дяк и хоче козу взяти; але піп гварит: не так дяку! не рушай козу я ті дашто веце дам, най остане коза моя! А дяк то чекал і гварит: но недбам панцю, хоц лем на одомаш дайте! И дає піп принести палынки на одомаш и то вело ся так на доўго. Куповал козу еден од другого, докаль Мошко не пришол и не взял козу за одомашу! Но, уж пропили козу, уж не было на што зборговати и смутили ся обає розмысляючи, як достати

ся гу пінязям, абы мож палынки купити. Але дяк дуже был способный и подумал си, як приде рано гу попови, гварит: панцю, я уж роздумал, як бы мож пінязи достати! А піп звїдат ся, як? а дяк почне гварити: Має Иван сусьїд два волы та я пойду той ночи и одведу их до лыса, а як Иван буде волы глядати, то я ему скажу, што мають таку книжку, іс котрой повідят, де сут волы, а я тоты волы уведу до той долины (сказал імено). — Як Иван приде, то начнут чытати із едной книжки і повідят, што его волы увязаны у той долині, то Иван, як добрый газда, даст дуже пінязи! А піп гварит: добрі вы дяку кажете, истинно так, достанеме гроши, но лем учинте по вашей мысли і одошол. Вечер як уж з роботы страпены люде полыгали спати а дяк пришол, выпровадил Ивановы волы и повюл их до долины, там увязал. Рано Иван встане, но волів не в ани слыду і начне нарікати та бігати, але не найшол ани слыду. Приїде дяк и гварит Иванови: Иване, я бы вам дал рады, штобыте ваши семекы дораз нашли. А Иван звїдат ся: якої рады, пане дячку? Наш пан отец мають таку книжку, што из ней выглядает украдене. А Иван радостно: О пане дячку, кед то так буде, то я панови дам добрый заплат, а вам дякую красны. И біжит Иван до пана и приде, начне ся жаловати, яке му несчастья той ночи. Та піп гварит: Иване, не старай ся! (= не жури ся!). я тому споможу, але мі треба заплатити сто златы! Иван одповіст: радо заплачу панцю велебный, лем кобы мі мои семекы навернули ся. А піп иде, бере еден старый буква-рец и начне мамрати, якобы молил ся, а потім гварит Иванови: но заплат Иване сто златівкы. Иван біжит домів, принесе сто златых и заплатил. Піп сховал гроши и гварит Иванови: ид там до той долины, там твои волкы увязаны стоять, бо злодья ден застал и там их увязал до вечера то ид и приведеш свои семекы. Иван біжит як през души и найшол волы, з радостью привел и иши подяковал попови за его ворожьство. Неодоўга приде дяк и гварит: но панцю, ці не добра была моя мысль? а піп каже: ой добра, удало ся дуже добрі. Идте дяку принести палынки, напиеме ся и так пили зо дня на день. О недовгый час стало ся в еднім сельі, де бывал гроф, што вечер хтос украл із едном касом гроши од того грофа, та нихто не мог знати, хто украл. Але хтос напюкнул грофови, што в сусьїднім сельі вст піп и дяк, котры украдене знають вычитати с книжки. Так гроф послал парадный віз, штобы пришли и ему повісти, хто його гроши одныс. Другый день пришол до попа посол із возом і розказаў о тім, што стало ся грофови, и што гроф послал, абы пришли ему повісти, хто гро-

шн украв. На то піп дуже застарал ся, бо нічого не знав ворожити, послал по дяка і гварит ему: дяку! добра была ваша мысль, што сте гроши выцганили, але тепер підло походиме, як не будеме знати, хто тоты гроши украв. Но дармо, ити мусиме. Посыдали до воза и ишли зармучены. А дяк гварит попови: лем не старайме ся, хоц лем нам там пити дадут! Як уж пришли до грофа, то дяк гварит: потребно нам одну хыжу дати, де бы мы лем двоми были и треба дати еден великый дэбан пива а другый палынкы, а там будеме замкнуты до рана! И то дораз ся стануло, што (що) собі дяк розказал. Но так ся стануло, же гроши украли слугове грофовы, а як чули, што пришол такый, хто гроши дораз найде, то дуже пострашили ся и еден слуга из них пошол под облак той хыжи, де тоты двоми замкнуты были, штобы послухати, як они будут ворожити. Але они ворожити не знали, то начали попивати; перше налял собі дяк еден погар пива и як выпил, то дуркнул до стола погаром и гварит попови: но, панцю, ту в еден (што еден уж выпил); а слуга, котрый там слухал, почул и думал, же дяк кричит, што ту в еден злодый и барз настрашился та побіг ту другому и гварит: подь, послухай, як ворожат о гроши; я там пришол послухати, и дораз мня познали, та скрикнул дяк: ту в еден! то они уже знают, што мы гроши однесли, подь іши послухати. Так приде и другый, слухают, а дяк вельо не старал ся, што там ничь не споможе та налял другый погар и гварит: ту в другый! А слугове вчули, іши барже ся настрашили и гварит еден другому: но, то мы уже ся полапала, ид и по тамтого, най и він послухат. Пришол и третій слуга та слухают: А дяк налял иши (іши) погар пива тай дуркне о стіл и гварит: ту в третій! А слугове уже пул мертвы, радят ся, штобы тут робити. Но еден гварит: попросме их, най на нас не повідят, а гроши им отдайме, бо як повідят, то будеме барз караны и службы у грофа не доставеме. И пристали каждый. Заклапкуют на облак а тоты пострашили ся и кричит дяк: хто там? а слуга тихонько обозвал ся: я панцю, но рачте отворити! Дяк встав, отворит облак, а слуга начне просити: просю красненько ласкавый панцю, мы уже чули, што они о тім добрі знают, што мы гроши однесли, но просиме ласкаво не выявити на нас, штобы мы не упали в несчастя. Мы отдаме гроши, но просиме не обявити нас. А дяк з радостью гварит: а де есте их однесли? а они: мы их тут до сьмітя закопали. Но, принесете их ту дораз. И они дораз гроши принесли и оддали их дяку. Но, такого счасливого чоловіка — каже піп дякови — уже не ест на сьвітї, як вы, так teraz уже можеме напити ся. И пют,

веселят ся аж до рана. Рано приде гроф и просит ся, ці уж знают, хто гроши украв? А они одповідают: знавме пане, но просиме ся, яку заплату доставеме за наши труды. А гроф гварит: я вам дам заплату: десять тысяч риньских, іши обдарую вас. А они скажут: пане, не лем то, же мы спознали, хто их взял, але и ту их мусыл принести и мы уж ту маме вшиткы гроши. Гроф радо оддал им обіцяну заплату и обдаровал их: розказал красныи воз іе кінмы вырхтовати и тот им даровал. И так одышли дому спокійно, роскошували, пили и дуже им добрі вело ся. Но минул якийсь час и пришол одказ од другого пана, што ему гроши украдено, жебы пойти и там виглядати. Но они дуже застарали ся гварячи: мы уж два разы счасливо походили, но teraz уж таке счастя нам непотримат! и так мы уже зостанеме несчасливими людьми, бо будут гварити, што (що) мы лем там знашли, де сме самы украли. Но дяк надумал ся и каже: не так панцю, и того ся не бойме, а так зробиме: запалиме ваше бываня, а як буде горіти, то вы дуже кричите за книжком, котра так добрі указувала ворожство и так повірят, што згоріла книжка и так ся ослободиме и — каже — добрі буде. Так и зробили и потом іши доўгий час жили собі весело.

(Вышній Свиднік). Як Ісус Христос с шьв. Петром почували в хыжи едного піяка, а Петро был два разы битый за то, же нукал газду йісти. Ісус Христос с шьватым Петром прішли раз до едного піяка на ніч та ся просілі од жены на ніч. А жена гварит: я вас не сьмію прияти, бо як прийде мій газда домів, тобы мня бил і вас бы выбил. А они ся концем просили. Она ім повідала: но чюєте, як прийде мій газда, то кед вам не даст покою, та мі до того ніч! — А они собі польгали, а газда пришол с корчмы сьпіваючи домів. І ся зьвідув: што то за люде тут лежат. А жена му одповіла: подорожні просили ся на ніч. А ці они веч'ерали дашто. Ныт, бо я не сьміла през твого розказу веч'ерю ім дати. А він повідат: но та давай веч'ерати. А она зготовила веч'ерю а він на тых людей: встаньте йісти! Они повставали і йіли тоты двоми. А він не хтіл йісти, лем ходіл. А шьвятий Петро просил, жебы і він йіл з нима. А они як йіли, то він ся померзил, на што они його нукают йісти: кед я вам дал, то йіджете, а мене на мов не нукайте. Як ся поїли, то польгали собі. А він фурт (нім. in einem fort) лем ходіл по хыжи: мушу ім дати до памяти, нач мене нукаш на мов! Потім вышол вонка, взял собі палицу і біл шьвятого Петра, на што го нукал йісти. А він як біл того на крайї і зась вон вышол. І вернул ся назад до хыж: чекай і тобі мусю дати, жебым собі не кривотил, же тот достал, а ты

нйт! Як іши він пішов вон, то шв'ятыи Петро повідал Хрісту, гварит: Пане, подь гев, де я, бо як ся іши верне, то мня, гварит, добс. Потім шв'ятыи Петро лыг гу стынї, де Хрістос лежал, а Хрістос лыг на край, де шв'ятыи Петро лежал і хлоп, як ся вернул с паліцьом і знов біл того другого, што лежал при стынї. Но, гварит, жебы ті не было маркогно, же тот достал, а ты нйт. Так шв'ятыи Петро два раз был битый за то, же нукал гаду ністи.

(Вышній Свиднік). О майстрі Челку, що выстроїл зо жидом. Был єден майстер — Челко ся звал — та был доужен єден корец тендерицьи жидови, был барз художный, маў вельо дыти. Та не міг заробіті тілько піязи, жебы заплаціл тому жидови тот доўг. А потім ся поклади (стокмили) зо жидом, жебы му будувал дом за тот доўг, же сым років был доужен за корец тендерицьи. І майстер амушений был будувати дїм за тот доўг. Як ся ял древо кресати, жид не хгыл му нічь дати, ані палынкы, ані дугану нічь, а майстер мусыл штудіровати, як мат жвда окламати, жебы не робіл за дармо. Тогды як накресал дерева і выстроїл хыжу і выкресалі барз шумне древо на гряду і товды заклікалі жвда, же древо коротке на гряду, а на поперечницю (на трафарь) шкода псути. І тогды жид ся барз заоначіл, бо му жаль было дерева. А Челко як віділ, же жид за деревом дуже банув, та повідат: да-як бы радити, жебы ся удало. А жид повідат: Ой Челку! буде добрый одомаш, лем кобы ся удало, кобы ся не зопсуло. А Челко повідат: удаст ся, лем який одомаш даш? Хоть, гварит, пару лытер палынкы а і майстрови піў шуха дугану. А Челко му повідат: треба дванадцет тугих хлопаків, жебы натягли древо. Жид пішол по селы і прівел дванадцет хлопів. І як пришли хлопі, взял Челко, закрутіл до двох ланців древо і скрічал на хлопів, жебы тягалі. І як хлопі потягли, Челко скрічит: гов! бо уж може буде доўше. І зачаў міряти з метром, і уж было на піў метра доўше, як требало. І так достал Челко добрый одомаш і так вытягли крокви (рогы) на хыжи. І повідат жид: ой, уж на мойі хыжи рогы! А єден хлоп скрічал: і на твойі голові сут рогы! А жид ся жвїдує: чом так гвариш? А хлоп му повідат: де-ж ты жаде видыл, штобы дахто древо годен натягнути? А жид повідат: та то справды нйт! Хлопі ся з нього зачали сміяти. І жид ся барз зганьбіл. І повідат, лем на мня не выклічте, достанете боцьку палынкы, лем жебы з мене сьміх не ішол. І так выстроїл Челко зо жидом.

(Вышній Свиднік). Як то єден старый отец присмерти повідал молодому своему сынови, жебы собі брал

тáку жену, жебы не была ани роджена, ани крещена. Пригоды молодого. Был єден старый отец а мал єдного сына. І при смерти повідал му: сыну, як я вмру, та жебыс собі брал таку жену, жебы не была ани роджена, ани не крещена. По смерти отца сын ся барз задумал і ішол до сьвіта. І пришол до єдного великого лыса і там го стрітил єден старый чловек. І повідат му: де ты ідеш сыну? а він му повідат: як мі отец гмерал, то мі повідал, жебым брал таку жену, жебы была ани роджена, ани крещена. А тот сівый чловек му повідат: ід ту на тот высокий стром, найдеш там гнїздо, а х тім гнїздї будуг три яйця. І пішол молодой на стром і нашол, як му тот сівый чловек повіл. І взял єдно яйце і як го розбіл, справіла ся му барз красна женьска. Як ся справіла, лем ся страсла і пішла гет, не годен был йї поіматн. І пошол назад на строма і взял друге яйце і знов му ся так стало: стала ся пані і втекла. І пішол знов по третє яйце. Як принїс яйце, тот сівый чловек му повідат: возь яйце гу студны а розбїй, а порсній воды на ню, што ся зробит з яйця. І товды буде уроджена і покрещена. І так зробіл. І стала ся му пані і товды ся зрадувал, бо уж мал жену. І так взял йї за руку і ішли гу місту, але она была гола і охабил єй за містом а еам пішол купіті йї шматы, Як він пішол а єй охабил при єднім ярку в дуплаві верьбі. І прїшла Енджі-баба із дьвком і взяла, шмаріла тоту паню під міст до воды а свою дьвку поставила на тото місце. Коли ся він вернул і пришол гу вербі, вышла тота жена му з вербы. І повідат: яка єс брїдка, я тя охабил таку красну, а тепер єс така брїдка. А она му повідат: кед єм ся г вербі заваляла. А то она не была тота пані, але Еджї-бабина дьвка. А як шмаріла Еджї баба тоту паню до воды, то ся з ней зробила красна рыба, мала злату луспу на собі тай позлатісты пера. І прїшли рыбаре іматн рыбу і поімалі тоту рыбу. І прїнесли єй до того пана, што він за том паньом тілко ходіл і продали єй тому панові до рыбніка. І пан ся дуже радувал с том рыбом. Але тота єго жена ся учїнила хвора і повідат, же ся йї сніло г нощн, кебы тоту рыбу зйїла, тобы уздравіла, але жебы нігда з ней нічь не зостало, ани луспа. Поімалі тоту рыбу. Але ся стратїла єдна луспа на дворі і выросла з ней красна ліпа і знов тот пан не мал нігды такой радости, як під тот стром, під ліпу євідати. І она знов ся учїнила хвора і повідат, же ся йї сніло, кебы тоту ліпу дал стяти а спалити, жебы з ней не зостало ани конарік, жебы дораз здрава была. А панови барз было жаль ліпы, але на жовину прозьбу дозволіл єй стяти і спаліті. Жена му оздравіла і знов хпала єдна галузка з тойі ліпы єдні ідові-бабі до за-

городки. І тота ідова-баба пішла зберати ріжджа, жебы собі дашто уварила на фрыштык. І нашла тоту галузку і барз ся тота галузка спачила і не спалила ей, але одложила ей на облак. І сама пішла до своїй роботы а по хыжи не поробила порядок. А як пришла домів на обід та было в хыжи попрятано, позамітано і она ся чюдовала, же хто то йі поробил такый порядок. На другый день знов поохабляла неопрятано а сама пішла до своей роботы. І як вшла на вон, іс той палічкы ся зробила шумна дывка і зачала порядок по хыжи робити. І баба пришла на обід і знов так нашла попрятано вшытко, а з дывкы ся зась палічка зробила. На третій день знов як ішла, не попрятала ничь. Іс палічкы зробила ся знов дывка. Як замітала хыжу і пришла іу дверям, баба при дверях смотріла на ключову дырку і поімала дывку до рук. І товды ей як за свою тримала. Але потім ходили до пана пороти піря і тота гварит: мамо, і я піду пороти піря. А она ей не казала піти, але дывка за то пішла. І як пороли піря і пан прішол іу тым бабам і повідат, жебы гварили на приповідку. І тота дывка повідат: я бы приповідала, кед, гварит, бы ся дашто не стало. Пан новідат: не бій ся, лем повідай. А тота його жена казала ей выгнати вон, же она ей лябды не хце слухати. А він взял ей під плече і казал йі, жебы повідала. І она зачала повідати од кінця. Як она зачала повідати, то жена його барз йочала, жебы ей не слухал, жебы ей выгнал вон. А він йі фурт казал повідати і она повіла му вшытко. І тогды як уж прішло до кінця, тогды гварит, што такый человек заслужит, што зелений стром копат, а сухой садит. А тот пан повіл, жебы такого человека за кіньскыма хвостами росторгати. И тогды взял и росторгал ей матыр і жену и с том потом зстали газдувати, аж до днескы живут, кед не померлі.

(Вышній Свиднік). О тім, як трие парібци-оглядніці выстроілі з дывком качмаря, што іх гночи выслала на теметів. Был еден качмарь та мал одну дывку а бывал на страні: х полю мал одну карчьму. І прішлі трьоми іноши (оглядніці) і просили ей за жену. Як дывка пішла вон а еден інош пішол за ньом і гварит: не пішла бы ты за мене? мій отец богатый, будеш мала вшыткого дость. Она повідат; піду за тя, як придеш іу мнѣ о девяти години і зробиш то, што я ты росказу. І дала му одну хыжку (цімру), жебы там сидыл до девятой години. Потім знов наверхула ся назад до хыжи і ішла зась вон. І выйшоу другый за ньом. Зась йі так повідал, ці бы за нього не пішла, же тіж его отец богатый. Она повідат: піду за тя, як придеш іу мнѣ о десяти години; кед то выконаш, што ты надам, буду твоя жена. І зась го

заперла до другой хыжки. Потім вернула ся зась до хыжи і вышла вон а тот третій за ньом зась. І знов йі повідал, ці бы за нього не пішла. Она повідат, піду за тя, придеш іу мнѣ о еденнадцеті години; кед то выконаш, што ты надам, буду твоя жена. І дала му третю хыжку. І дала каждому до хыжки години, жебы знал, коли ся ставити. А сама сидыла в своїй хыжи. Товды прішла девята годіна, прішол перший, облекла го до білых лах цалком і дала му мітлу до рук і післала го на теметів, жебы лежал до дванадцетой годіны там. Потім прішла десята годіна, прішол другый. І знов го облекла до білых лах і дала му косу до рук, жебы пішол на теметів і жебы серед теметова стоял до дванадцетой годіны. Потім прішол третій. Того облекла до чорных лах, червену чапку му дала і на ноги ланц і післала го знов на теметів. І як выйшол перший та не видыл никого, лыг собі насеред теметова і лежал, а як ішол другый, та видыл, што штоскай там біле лежит і боял ся там піти, але зато ішол, бо собі думат, же не втече перед ним, же го поімат, як буде втыкал. І стал тому лежачому конец головы. Потім пак ішол третій, ішол черчучи з ланцом і тоты, што были на теметови, та ся бояли, бо думали, же іу нім чорт іде. І тот ся порушал, што лежал і тот што стоял та зачалі втыкати. А тот черчучи з ланцом летыл за нима і они ся розбігли каждый до своей страны. А потім на рано ся зышли на еднім місці. І ганьбили ся один другому повісти, же з нима так дывка выстроіла. Еден, што был не стырвалый, повідат, што зо мною тота дывка выстроіла. А другый повідат: та то і с тобом. А третій зась так: та то і с тобом. Та товды знали, всі трьоми, же еден другого страшілі. І тогды ся раділі, же што мают с том дывком робіти. Они были богаты і пішли до едного кравчиря і дали вшити папировы біскупскы лахы а самы ся прибрали до каноніцкых лах а циғана повднали за біскупа і облеклі го до тых папировых лах і сѣли до коча і пішли просити знов тоту дывку за біскупа. А як прішлі там до того качмаря на кочу, тому циғанови заказали, жебы не гваріл ничь. І товды як прішлі, качмарь пріял таких велькых панох з радістьом і они ся припросілі на ніч і повідали, же што они хцут, жебы він свою дывку дал за біскупа. І они товды каждый польігали до своей хыжки. А біскуп тыж до своей хыжки. Тогды просили качмаря, жебы дал свою дывку іу тому біскупові. І польігали. Та тоты трьоми наказали кочішови, жебы был готовый. Як поснули в карчьмі, они посѣдали на кочь і пішли. На рано качмарь, як встал та ся ганьбіл паньство зганяти, але як было уж девят годин, качмарь ішол іу две-

рям і слухал і чул плач там, де біскуп і дівка лежали. І отворіл двері а циґан подер лахы біскупскы, бо были лем папірковы і дівка видыла, што то циґан. А отец як двери отворил, циґан втык. А дівка повіла, же ей циґан звалтувал. І товды отец кричал на циґана, жебы ся вернул, же му даст красны лахы і пінязи, лем жебы не повіл нікому. А циґан як был шумны облечный, як ішол през місто та по собі смотріл і каждый ся зьвідуе: циґан, дес достал такы лахы? А циґан повідат: достал ем тоты лахы і штыредцет златівок од качмаря за то, што ему дівку звалтувал. І так циґан мал добрый заробок, а нарібци так з дівком выстроілі, же она з нима так зробила.

(Бодруджал). О газды, што мал жену фалечну, котра му все доганяла. Як та жена впала до студны, а люде хотыли ю ратувати та вытяглі з студны чорта, що утык пред тоу женоу. Чорт оддячил човекови так, же гвошол до кісашоньі краля і дал ся выгнати тому хлопови а краль нагороділ хлопа пінязьми. Та дале чорт заказал хлопови за доктора быти, а сам пішол до кісашоньі одного барз богатого пана. Та доповіли люде тому панови за хлопа, што знат лычити і взяли его, повезли на силу до того пана, жебы лычыу кісашоню. Хлоп боял ся чорта, бо му чорт обіцял смерть, як іши за ним піде. Хлоп гвошол до хыжи, де кісашоня была. Раз выскочит чорт с кісашоньі, повідат хлопови: смерт тобі буде! Та хлоп повідат: я лем пришол тебе остеречи, бо баба вже вышла зо студны. Чорт давай дякувати хлопові і каже: най ті тот пан заплатіт — а сам скочіл до моря зо страху пред бабоу. Был еден газда, а барз мал жену фалечну, ныгда не міг ей на дяку зробіті, бо все му доганяла. Але раз він вышол косіті на одну луку велику а там вышла жена, вынесла йому фрыштык, а він барз с'а усідувал і уж вельо накосіл, жебы го жена похваліла. Але жена, як прішла, та повідат, я бы веце наскубла з рукамі, як ты накосіл. І по тім зачала по ті луцы бігати і повідат: я бы уже была покосіла аж по тады (убігла на далеко). Але він ей повідат: бабо, не бігай по ті луцы, бо там ест студня і хпадеш до ней! Але она то не слухала, лем іши барже по траві бігала і натрафіла на студню и хпала до студны. И ей муж ся барз застарал, же му жена до студны хпала. І (И) пішол він домів до села і (и) закликал собі веце люда, жебы му прішлі помочі жену зо студны витягнуті. Але люде прішлі, пріне-

елі велику драбану і клюбаку і того спустилі до студны, бо то барз была студня глибока і вопхали клюбаку до студны, бо думали, же тоту бабу найдут, же ся іме клюбакы і ей вытягнут. Але там уж бабы не было, лем уж ся чорт ял на клюбаку. И они тягают, бо думали, же то баба. А як уж вытяглі гори, видят, же чорт, не баба — так хотыли назад шмарити до студны. Але тот чорт повідат тому члеку: чувш, то твоя жена хпала до студны. Вельо ты років з женоу жил? Повідат: штырі двадцет років зо женоу жил. Та як ты з ньом міг жити тілько років, кед она лем піу години, як до студны хпала, та уж мі піу бока обдерла; лем ты йій дай покій, най она там сидит, бо я чорт, а я ныт такый фалечный, як твоя жена. Але кед ты знаш члече, я тобі дам велькы пінязи, жес ня зо студны вытяг, бо твоя жена была бы мі там кінця дыйшла. Так я ті повідам, ід домів а прійде по тебе една новіна, бо я піду до одного краля, а ма тот краль одну принцеу (= принцезну), а барз буде хвора, и жаден дохтор йі не споможе, хыбаль ты. Бо тот чорт войшол до той принцезы і зачал барз с тоу принцезоу нарабляти. Але то ся стало велике чудо: пише краль по країны всяде, де бы ся такый нашол доктор, жебы его принцезы поміг, жебы здрава была — тому дам своє кральовство. Насходило ся вельо докторів, вельо паньства, великі мудерцы поприходили а і так помочи не могли. Аж як пришол тот человек, што чорта зо студны выгяг, пришол до того бурку чісарского і так просіл дозвольнство од паньства, ці бы его пустілі гу ты принцезы, то може бы я йі поміг, жебы была здрава. Але тоты великы докторы лем с'а з нього сміялі, же він такый простый хлоп, та же він не споможе. Але паньство му дозволило. І прішол гу ті принцезы до покою і лем там вступіл, дораз чорт с принцезы выйшол. — І потом му тот чорт повідат так: ты тепер знаш члече, што ты мене зо студны вытяг, ты мене од смерти одкупіл, бо твоя жена была бы мі там конца дошла цалком. Но, та за то тот пан, што ест ту, то ті заплатіт за мене. І дал хлопови тот пан (краль) великы пінязи (гроши). Але чорт повідат тому хлопови: Уж ес пінязи достал, але веце, де я буду, жебыс гу мі не ходил, бо як гу мі прідеш, та веце не живш. Бо я іду аж гу морю: ест там еден пан барз богатый а мат одну шумну кісашонку та я тоту кісашонку мушу зо світа зглядити. Але чорт ся взял і пішол аж до того пана і до той кісашонкы гвошол і она в барз хвора. Але тот пан барз ся застарал, бо веце дыти не мал нічь, лем тоту одну і пише по країнох, де бы ся нашол такый доктор, жебы мі поміг, жебы здрава была, же му даст гроши, кілько лем буде хотыл. Але кед

єст єден доктор файный, то люде доповідат. Так ся дознали, же была хора кішасоня в єдного краля, та котрый доктор там поміг, та вай ту йіде. Але кед він не хоче іти, бо він знат, же як там піде, то жити не буде, бо єму так чорт наказал, жебы не ішол за доктора дале. Але кед то паньство не слухали, лем на силу го брали. Як го взяли на силу, привезли аж до того пана до двора. Та повідают му: ты будеш чловече ту робил, як там. Але кед він ся уж боял іти ту ті кішасоньї, та ся зобльїк і так зачал бігати коло того дома докола. І барз ся здушіл (потрапіл). І тот час приде такый страпеный до хыжи, веце там нікого, лем тота кішасоня: раз чорт выйде з той кішасоньї. Тот му повідат: чого ты ту прїшол, бо я тобі смерть зробю (зроблю), а тот хлоп му повідат: оле, дай покій, бо я ті лем прїшол дати знати, бо баба зо студнї уж вышла та іде за тобоў, бо кед тя поїмать, та веце жити не будеш. Тоды чорт тому хлоповї подякувал: бодай єсь (sic!) здрав был, жєс (sic!) мі знати дал, а тот пан най ті заплатіт! А сам чорт ся взял та до моря скочіл, так ся настрашіл пред бабоў.

(Бодруджал). За што на водьї євїт стоїт. Петро ішол з Богом по водьї, ішол, ішол і треба было ім одпочинути. Та справіло ся ім на морі сухой земльї кус. І они там посьїдали і задрїмали. Та Петро хотїл Христа зонхати до воды. Але тот нхат, пхат а сухота все ся робила. Тай потом Христос ся пробудїл і Петра за вірного слугу уж не мал. І хотїл го цалком од себе одшмарити. Втогды з воды справила ся суха земля (зачала ся суха земля). І за то на водьї стоїт. (гл. стор. 128).

(Бодруджал). Як то орїшок стал птахім за краля). Птахи злетьїли ся на єдну долину, тай так осуджено было, же котрый найвыше підлетит, тот буде за краля вшиткым птахім. Але орїшок (*Troglodytes parvulus*) причепїл са під крило орлови — покы орел вылетьїл під хмару, а як охляп, тогды тот выхопїл са і вылетьїл выше орла і стал так птахім за краля. (гл. ст. 113. 114. 119. 122. 127).

(Бодруджал). Якый талант Бог дал воўкови і як воўк злукавиў. Воўкови Бог даў такый талант, жебы лем о рыбі жил, жебы харчі імал по водах. Але він пішол коло воды та нашол там корову таркасту тай тоту корову розбвл і зїїл. І Пан Біг к нему прїшол: што ты зробїл, же розказ не слухаш, же ты худобу загубїл. Воўк так Богові повідат, же він чуў о тарчі, найшоў (sic!) тарчу при водьї і зїїл.

(Бодруджал). О козьї-ветульї. Мал пан єдну козу ветулю і двох слугів і двї служнїцы тай выправїл єдну служнїцу з ветульом до потока. Але тота служнїця ся звїдує: козічко, козічко,

сыта-є козічко? „Сыта-м як бубен, мам брїх як кутен“. Але прїшла домів та са звїдує пан: „козічко сыта-є?“ А она повідат: де-ж бы я сыта была; ішла-м през дебрічку, не піла-м водічку, ішла-м през поточок, не зїїла-м лісточок. Але пан што зробїл? та вырїзал ребра тїй ветульї з львого бвку. Она што зробїла? та втекла до лишчачой дьїры. Але лишка прїшла до дьїры: лишчиченько, братиченько, яка-є-ка мі біда в дьїрі га? А я коза підрага, під боками выдрата, гоп! цуп! з ногами тя покопам, з рогами тя пободу! Лишка втекла а коза тыж собі вышла тай пак рясу (нупча по криках) грызла. Як ряса опадала тай березину грызла а пак, кед євнїг хпал, то йї пагналі.

(Бодруджал). О єднім рыбарї, што мал осмеро в родиньї і хотьїл двое дьїтий, хлопчїско і дьївчатїско, зарїзати. Як тоты двое утекли і їх пригоды в дорозьї. Был єден рыбарь, та было їх осмеро люда, та тот рыбарь раз бесьїдовал, жебы двое дьїтей даїде зарїзати. Тай він єї выострїл коестуру на дьїти, а потім заспал, а тоты дьїти собі думали, же даїде втечут. Тай они єї позбиралї тоты дьїти і пішли гет. Тай тот хлопчїско ішол за такоў прекрасноў дорогоў та просил Бога, жебы му дал таку шаблю, кого повіст тот хлопчїско, жебы сама рубала. Та Бог му дал. Та він видьїл каштель в льєсї, а в тїм каштельї збїйници бывалї. Тай до того каштеля гвошол. Тай там не было збїйників дома, лем єден старый. А єденнадцет пішло до роботы, єго сынове. Тай він взял того хлопчїска тот старый та го сховал під таке велике корыто. Але прїшлї тоты збїйници — єденнадцет — г ночи, тай тот старый ім повідат: же отколї він там газдує, та іши такого красного пташка не видьїл, який му теперь сам глетьїл дьїхыж. Але вам го не вкажу, закаль не прїєягнете вшиткы, же го не забете. Тай они попрїєягалї, же го не забют, лем жебы ім вказал. Тай він ім го хказал (вказал). Тай они барз на нього єа гнївалї, же їх так перевїл. Тай они го не забїли а тот там остал пїля нїх. Але тото дьївчатїско зас за тоў пышноў драгоў ішло тай прїшло тыж до того каштеля, де тот хлопчїско. Не было зас збїйників дома, лем тот старый. Та він зас го сховал, під тото корыто го прикрїл. Але прїшлї г ночї збїйници зас єденнадцет. Та він ім повідат, же іши красшїй пташок глетьїл до хыж, як тамтот. Але тоты збїйници зачали єа вадити, же кед ім го не вкаже, та забют старого. Гварят: нїчь не робїш дома, лем сидїш а іши нас переводжаш. Але він рад-нерад та вказал ім го. Але єден был такый молодой збїйник та повідал, што не будеме бити, бо то, гварит, шумне дьївчатїско, то чкода, тай гварит: то буде

моя жена. Тай він із нью жил. Тай они раз собі побесідовали вшыткы, же, гварят, кед сме дывчатиско не забілі, та хлопчиска забеме. Тай они уж раз му повязалі руки і ноги тай уж го так гу студні положілі, жебы го до той студні шмарити а ванном прекласті. А тот хлопчиско забыл о шаблы, аж тогды с'а здогада, як был повязаний, тай він тогды скрічал: го, шабльо рубай, кого лем можеш. Раз шабля выскочит тай десять збійників підтала, а тот одинадцетый, тот молодой, іши zostал, але уж кущок мал грізано під шийоу. Тай тото дывчатиско, як видыло, тай зяло (= взяло) го за руку тай го гвело до хыжы тай го замкло, жебы тот хлопчиско о ным не знал. Тай тот хлопчиско гвошол собі до хыж, тай си сыл тай с'а радувал, же іх помарнил. Але він тых десят збійників, што были забиты, шмарил до студні і ванном іх присыпал. Але тот, што в хыжи сидыл замкнутый, та він тому дывчатиску повідал, жебы дагде выправило того хлопчиска. Гварит: ты с'а хчинь хвора а його выправ за молоком собі до Язы-бабы. Тай він пішол тот хлопчиско тай пришол до той Язы-бабы. Та она там сидыла сой х хыжцы, х такі прекрасні. Та він там гвошол тай просіл молока, жебы му дала сестрі, бо му хвора, а она му повідала, жебы пішол гет, же го забв. А він їй вказал тоту шаблю, же як му не даст, тай їй голову зотне. Але она як видыла страх, тай му повідала, жебы собі пішол надоіти сам. І він пішол і собі надоіл, килько му треба было. Тай она му дала іши пицалочьку гу тому молокови, же буде она йому коліскай на помочи. І він прийшол домів тай собі положіл пицалку до цаністры. Тай дал сестрі того молоко. А сестра зяла (= взяла) тай побігла гу тому збійникови, што сидыл в хыжцы. Та му повідала, же го не забілі. Та збійник зась їй повідал, жебы го выправила зась дагде. Тай она го выправила до баволіцы за молоком. І він пішол там до баволіцы, бо він не знал же сестра го переводжат, же не в хвора. Кебы знал, же она го переводжат, та был бы їй голову стял. І він пришол до той баволіцы та просіл молока. Тай она му повідала, жебы пішол гет, бо го пріба. А він їй повідат: відіш тоту шаблю, то ти голову, гварит, дораз зотну. Та она му показала — як видыла страх од нього: — надій сой! Тай він собі надоіл. Тай она зась му дала пицалочьку. Та пришол з нью домів, тай сой сховал до цаністеркы а молоко дал сестрі. Тай сестра зяла тото молоко тай пішла гу збійникови до хыж тай му повідала, же го баволіца не пробіла. Тай він ей повідал тот збійник, жебы го іши раз выправила до медведіцы, та же она мусит му сьвіта діяти. Тай тот хлопчиско пішол до той медведіцы, і просил молока зась, же му

сестра барз хвора. А она му повідала, жебы пішол гет, же она му молока не даст, лем она го забв, кед не піде гет. Але він їй вказал тоту шаблю, же, гварит, дораз ті головка спырне. Тай она настрашила с'а тай му показала надоіти сой. Тай він собі надоіл дост молока. Тай она му дала іши пицалочьку. Тай він собі тоту пицалочьку сховал до цаністры а молоко дал сестрі. А она дораз побігла гу збійникови, гварит, же хлопчиску ничь. Та збійник уж ничь не повідал, лем сидыл х хыжцы. А тот хлопчиско тыж сидыл х хыжцы а шаблю собі положил до цаністры і тоты три пицалочькы тай си завісіл на клинец. А его сестра побігла гу збійникови, гварит: гвойд до хыж та хоп тоту цаністру то ты йому смерть зробиш. І він пішол і хопіл тот збійник. Тай гварит тому хлопчиску: тепер тобі смерть! А тот хлопчиско зачал плакати, жебы му дал хоц лем тоты три пицалочькы. А тота его сестра повідала збійникови: шмарь му іх, най там собі тепер зійст! Тай тот хлопчиско повідат: коліскай был ем югас, том сой пискал, тай тепер сой запискам на остатку. Тай запискал на едны. Язы-баба уж с'а зберат на збійника, жебы го забити; запискат на другі: баволіца му ся зберат, запискат на треті пицалцы: медведіца уж тыж зобрата, уж біжат вшыткы три тай пралетылі до того каштеля тай збійника уж роздерлі на двоє. А тот хлопчиско зял тоту сестру тай їй прібіл на стыну, одну клюбаку забіл ей на руку, другу зась клюбаку на другу, третю і четверту на ноги. А потім їй повідал: наштось мня так переводжала, та тепер ту будеш высыла за тот штроф, а я за то гріху не мам. А тому старому збійникови повідат: я тепер піду гет, а вы старенькый їй даколи дайте до пыску жичку воды і дві бандуркы на день, хоц лем жебы жила — а вы старенькый гу газдуйте сой! ту мате воду близко — зял і пустил му воду през хыжу — а вы собі сидте на пецу. А тепер будьте здоровы! тай пішоу хлопчиско гет гу вітцьови. А тот збійник сой газдув. А він ішол гет през лыс тай там еден пан му ся скаржил, же трьоми збійници до него ходят та го окрадают барз; та хто бы іх забил, тобы за нього дал кішасонку за жену. Тот хлопчиско с'а позберал і пішол по лысы глядати (sic!) збійників і нашол іх, што оні лежалі г ямі. Там ім головы постинал а языки ім повытинал на указ, жебы мал правду, же уж іх забил. Та він тоты три языкы зял сой тай до паперы (sic місто: паперя) закрутил и приньє тому панови (приказал). Тай тот пан зачал різати шість свинь і зарізав зась три ялівкы а робіл бал і тоту кішасонку оддавал за того хлопчиска. Хлопчиско іє тоу кішасонкою пішол-гет аж гу вітцьови

і там почал сой газдувати із вітцьом г-едно. І там му іде добрі газдівство.

(Дрічна). Байка о козы, лішцьї, заячіку і іжу. Лішка нашла собі заячка, просит го і плаче, жебы йї пошол спомочи, же йї штось до хыжки вошло. Заячік пришоў, крічїт: а хто там в дырі га? А оча повідат: а я коза мудра, піў бока ми вадра! (sic! по змыслу: выдрато) гоп-цуп! ножками потупкам, рожками тя пробю! Заячік утыкнул. Лішка пошла, нашла собі іжа: іж пришоў і крічїт на козу: хто там в дырі га? коза зас так кричала як оперед. А іж як учуў, то ся зрадоваў, же она мат піў бока выдерто, то йї добре буде колоти і так повідал: а я іж, по-колю тя тыж! І так іж ся скарбуліў ку козы, зачаў колоти козу, коза вячучи утыкла до сьвіта. То так іж спомог лішку. (гл. стор. 144).

(Дрічна). О тім, як еден кушньїр післаў заячька зоз цїганом до едного пана, як цїган зїїў сам заячька, лем писмо принїс до пана. Як потом пак пан іс цїганом у полю забили заячька, упекли єго, а цїган „выграл“ од пана печеного заячька. Післаў еден кушньїр заячька зоз цїганом до едного пана і даў му едно писмо до пана; у писмі написаў панови, же му посылат заячька. Но цїган пішоў, на полю заячька хпїк та зїїў. Лем писмо принїс до пана; пан писмо читат, повідат цїгановї: цїган, ту еден заячьок стоїт. Цїган ся зрадуваў і повідаў: добрі панцю, добрі, кед там у писмі та нам го не треба глядатї. Але пан позберал ся с цїганом, ідут заячька глядаты. Трафїло ся їм у полю заячька забити, но не знали як ся з ним роздылїти, бо ані еден не хотїл половїну, лем цылого заячька. Так собі доложїлї, же заячька хпеклї а одложїлї до рана, котрому ся краснїйшїй сон буде снїти, того заячьок буде. Цїган даваў позїр, де заячьок одложенїй, та заячька г ночи зїїў. Рано повставалї і пан і цїган. Пан ся зьвїдує цїгана што му ся снїло? Цїган повідат: панцю, нїя онї на перед повїдят, што їм ся снїло. Пан повідат: цїгане! на сьвїтї красшого сна не было, ані не буде, як мї ся снїло, то знам, же заячьок мїй буде. І повідат: я той ночи на небї зоз ангелами снацїрювал; в великі радости ем быў в царствї небеснїм. Но цїган одповїдаг: панцю! я видїў, коли аж на небо ішли, так ем думаў, же онї з неба уж не прїйдут, та я заячька за то уж зїїў! Та так цїган заячька выграў.

(Чертїжно). О тім, як то еден жид едному фірмани за три яйця загарештоваў віз, конї і товар і подаў фірмана до права. На еднїм селї быў еден газда

богатїй, ходїў по фурманкох, возїў товары великы і зашоў до едной корчмы. Кеды шоў горї або долов, то до той корчмы все заходиў, ці маў гроши, ці не маў, а єму качмар даваў без гроши. А потому, як са вернуў, то му заплатїў. Але раз му са придало так, же росказаў собі зварити три яйця на вечерю, великїй товар віз і пішоў домїв, не заплатїў качмарьови. Мїнуло тому два рокы а тот газда тоў драгоў не ішоў, лем другоў драгоў а назад повернуў са до того качмаря о два рокы. Так тот качмарь (жид) загарештоваў йому товар і конї і віз за три яйця, і подаў його до права. Але він ішоў домїв з батоном, вышоў высше валалу і плаче. Стрїтїў са з ним еден цїган: та што вам Андрїю, же плачете? Він йому одповїдат: што тобї до того, ты мї не порадиш. Але цїган на тїлко його прїзволюў, же він йому росповїў, як му са стало зо жидом, с качмарьом, же му забраў товар, конї і віз за три варены яйця і подаў єго до права. Так цїган єму говорїт: Андрїю, не плаchte, бо я вам буду за фїскалюша. Газда собі думат, як годен быти цїган за фїскалюша? Цїган йому говорїт: газдо, кед вас даў качмарь до права, жебысте і мене закликалї. Пішоў газда до пана соўгабірова, оскаржиў тоту роботу, пан соўгабіроў так йому повїў, жебы він собі фїскалюша тыж пойїднаў. Газда повїдат: я фїскалюша юж мам! Так прїшлї комїсїї за жидом і за газдом, жебы са поставїлї на росказ. Газда са боїт, што цїган там зробїт. Але цїган мусїт їти на росказ пред комїсію. Прїїде газда до цїгана і гварїт му: ідеме до права! Цїган гварїт му: лем вы їдте, а я там прїїду дораз. Прїшлї до права, великїй рахунок быў, бо рахувалї: три яйця, трое курят, а з тых курят за два рокы кїлько то могло курят быти зась, та на велику суму порухувалї. Тот товар што газда маў і конї і віз не стояло тїлько, як того, што обшацувалї за тоты три яйця. Прїходїт цїган по рахунку до канцелярїї та зьвїдує ся пан соўгабіроў, што за еден і што хоче? А він говорїт: я того газды фїскалюш. Соўгабіроў му говорїт: чом са так доўго забавїў? Цїган одповїдат, же варене просо сїл. Пан соўгабіроў са сьмїє, же як то з вареного зас буде просо, а з того проса каша? Цїган повїдат пану соўгабіровї: а тото пак може быти пан соўгабіроў, жебы з вареного вайца годно быти куря? На то цылїй суд ламлют собі голову, же цїган такїй мудрїй і думаут собі, же то готова правда: як з вареного проса не выросне пак просо, так ай з вареного яйця не буде куря. Обсудїлї на жїда так, жебы оддаў газдови товар, конї і віз і трїсто златых за єго кельчик (= видаток, експенс). І так пішоў тот газда до качмаря, а тот оддаў му статочнїй товар, віз і конї і трїсто златых.

Газда даў сто златых цыганові а дваasto зостало йому, бо якбы не цыган, то бы му пропало вшытко. (гл. стор. 114. 125).

(Чертыжне). О тім, як наш пан король ходиў на польовачку, заблукаў і зайшоў до дому, де бывало дванадцет збійників. Даколи наш пан король ішоў на польовачку зо своїма міністрами, зашоў до великого лыса і зарвала іх ноч. Порозрывали ся на дуже части. Міністраве пішли домів, він зістаў сам в лысы. Привязаў коня собі до дерева, сам выйшоў на дерево горі смотріти, ци дагде са не світит. Але выдзіў на великій фалат, же там са світит. Зійшоў долов із дерева, пришоў на тото місце, де са світило і там быў еден дом мурований, в тім домі было дванадцет збійників і они мали едну газдыню, што ім варила йісти. А на тот час він прійшоў там до хыжи, там сидит еден старый вояк за столом п пиве вино. Тот вояк са з ним привитаў и даваў му вино. Але король не хоче пиве вина, бо са боіт. Вояк му повідат: „я старый вояк, я са не бою, а ты молодой вояк и боіш са!“, бо він не знаў, што то ест король. Тота газдыня говорит ім, жебы пішли гет, бо прійдут збойники и их забют обыдвох. Але они не ішли збойники вшиткы нараз, лем двомі. А тот старый вояк маў при собі шаблю і казаў ты газдыні, жебы насыпала на шерпнию (ринку) дві галбы вина, жебы кыпіло добрі, а дві галбы вина на стол і два погары. Як збійниця двомі ішли до хыжи, дораз казаў шерпнию з горячим вином на стол. Приплі збійниця до хыжи, насыпаў вояк два погары вина и каже пиве збойникам. Збойники пикют обыдва і тот взяў горяче вино зо шерпньоў высыпаў им на голову межі очи. Они са з руками обгортаут (обгортают), бо их пече. Вояк вытягнуў шаблю, одтаў им, обыдвом збойникам, головы і затыгнуў их до другої хыжкы. І дораз розказаў ті газдыні другы дві галбы вина насыпати на шерпнию, жебы ся варило, жебы готове было, як прійдут другы двомі збойниця. Газдыня знала, о котрі годины они приходят все двомі. І тым так зробиў, як і тамтым, одрубаў им зась головы. И так шиткым дванадцятім поодрубаў головы. Звѣдуваў ся газдыні тот вояк, ці ест іши вецей розбойників? Газдыня повідат, же уж веце нѣт. Так він насыпаў два погары вина чистого і дават корольови еден погар, а другый пс сам. Але король із великого страху не може ані пиве, ані бесѣдовати. І тот вояк на нього кричат, же він му ничь не помагаў, лем сидит и все боіт са. Вояк повідат корольови: я служуў два капуляцийі (= капітуляцийі) при войску, я такый старый человек, я оборону себе а и тебе од смерти, а ты ми не помагаў нич. И почаў його псовати. Але тота газдыня повідат, же там в тім домі, де были

збойники, ест велике богацтво на дванадцет возів, самы дукаты и штырі коні парадны. Казала газдыня тому воякови: запряж коні до коча і запряг, дала му ключі і сыла на коч і з нима король і прішли до міста, де король бываў, до корольовского бурку. Там одобрали од вояка коні и коч. Король пішоў собі до своей хыжи а йому казаў чекати на вонка. Чекат два-три години. Король преобльик са до других шмат, выйшоў на вонка а еден пан просит са того вояка, што він хоче. Вояк повідат, же хоче даякий дарунок од короля, же го од смерти выслебодиў. Але тот пан му повідат, же подаст го до гарешту, Але тот пан пішоў зась до хыжи і вояк стоіт і чекат. Пришоў король ту ньому і говорит му, жебы він пішоў за ним: пришоў до едной хыжи, красно го обмылі, далі ему чісты шматы, далі ему добре йісти, што му треба было, до смерти шытко дост. А по його смерти красный погріб му справілі, два банды і сам король на его погребі быў і даў його записати до протоколу, же він його од смерти выслебодиў, од разбойників.

(Чертыжне). Як еден шафранник облазніл бабы продавши ім „медицину“ на блыхы. Выгналі два жены сусідны, кума іс кумоў, статок на поли к пастырьови, але их барз блыхы кусалі — але прійшла третя к ним сусыда та са звѣдуе, што чути коло вас? Чути, же добре нас блыхы не пойдят. Але быў еден шафранник (што подавнійше носили на плечох вшелі-якы річи в кошарох, теперь уж нѣт!), та він того чул, што собі тоты три жены о блыхах бесѣдуют і він их закликаў (sic!) ку собі, та са іх звѣдуе, ці барз дуже блыхы мают. Они повідаут, же такы блыхы сут, же не годны спати про блыхы. Та він ім так повідат: едина ми принесте златівку, друга ми принесте крушок (кружок) полотна, третя ми принесте четвертовку масла, та я вам о блыхах пораджю. Една з другоў са порадили, вшиткы трие доведна. Една повідат: я дам златівку, друга повідат: я дам крушок полотна, третя повідат: я дам четвертівку масла. І принесли вшиткы три каждая свое. И шафранник од них одобраў і за то им даў медицину на блыхы, маленьку фляшочьку. Они взяли тоту фляшочьку, але не знали, што с тым робити, як блыхам того дати. Вернули са назад ту шафранникови і звѣдуют са його: што с тым треба робити? Шафранник им повідат: як поімате блыху до рук, отворте йі пыска а насыпте йі той медицины до пыска та здохне. Жены собі думаут, едина з другоў, як я блыху поімам до рук, та я йі пысок не годна розняти, лем йі сукам межі пальцями, покля не здохне. Просят од нього назад златівку, полотно і масло. А шафранник са с того сміе, же він так бабы облазніў.

(Чертїжне). О худобнім человеку, што заткаў бундоў дьіру в горі, одкажь вітор дуў. Та вітор просиў са од нього, штобы го высебодиў і даў му за то такий обрус, што як простерти, можна было мати йісти и пити дось. Та потом тот человек іши почиряў са з другим та достаў за обрус такий перстын, што, кед ним оберне до окола, та з него дораз выскочат троми чорты и дораз шытко зроблят, што приказати. Але він тым перстеном знов одобраў тамтот обрус од того, што з ним быў почиряў са, і маў уж обрус і перстынь. Та потом знов почиряў са е третім і достаў міх кыйів таких, што як міх розвяже, тоты кыйі два або три регіменты войска забют. Та знов перстеном наслаў чортів на того человека, што теперь з ним почиряў са, і маў уж обрус, перстын і міх кыйів. Теперь пришоў до матери домів и загнаў свою матьір до кральівского бурку, штобы сватала його за кральівску дьівку. Краль згодиў са та задаў му оперед такы роботы: справити за одну ніч каштель красший од бурку кральівского, потом в тім каштелю справити гостину таку, як краль а на остатку войну з ним тримати. І потом краль даў за нього дьівку. Краль выправнў зятя з женоў до другой крайіны, та по дорозьї в корчмі гночи прошали коні і гроши і кочіш, а жид йїх спер, шыткы шматы дороги з них поздираў, а кральівска дьівка зостала в корчмі служити а він пішоў іс качмарьом, де його коч гроши і кочіш, (найшоў його і коч і гроши) заплатиў качмарьови а сам пішоў до иншого краю. Еден человек, маляр, быў худобный, маў стару матьір, ореку (грунту) не маў, лем одну малу хыжку и маў таку бунду аж по землю. Вышоў за валал, барз вітор дуў і він собі думат, што то за работа, же я таку бунду мам, а мі зімно. І іде фурт до вітру. Прийде ту єдиі горі а іс той горы, з дьіры так вітор дув, аж каміня дре. Але він зо себе зняў бунду і заткаў дьіру. Дораз тепло ся стало. І він іде гег. Але бунду му жаль зохабити. Думат собі, піду домів, бунды чкода, возму собі бунду, ніяк му не добрі. Стоїт і думат собі. Раз му вітор говорит, жебы го пустиў на свіг, же му даст такий обрус (портюк), што са йіст на ным, же буде мати житя до смерти. Але він тому не хотьїу вірити. А вітор даў му тот обрус. Одышоў на фалаток од той горы, простер собі на землю, што лем подумаў собі, маў йісти

и пити дось, іши му зостало. Подумаў собі, же то добра річ, робити му не треба нич, коли буде хотьїти, та мат йісти и пити дось. И пішоў ту ті горі, де вітор дуў, взяў собі бунду і просиў вітра, жебы не дуў до того часу, докля він не прийде домів. Ішоў за драгоў на добрый фалат, сыў собі до шанцу и роскрыў собі обрус, жебы йісти. Што подумаў, маў йісти и пити дось, іши му зостало. Іде єден человек за драгоў і видит, же там сєт йісти и пити дось, а він голодный быў и просит од нього, жебы му даў йісти. И він каже, жебы собі сыў коло нього і жебы йїў и пиў, кільки хоче. Але тот человек собі подумаў, жебы йому такий обрус са придаў і так са розбєсїдовали обыдвомі. Тот человек повідат: я мам такий перстынь на пальцу, што кед з ним оберну доокола, та з него дораз выскочат трьоми оряши (чорты) і што роскажу (розкажу), дораз зроблят. І почиряли са (поміняли ся) обыдвомі. Але тот маляр иде домів, голодный быў, сыў собі і думат собі і смотрїт на тот перстынь, же він даў такий обрус за ничь, тепер бы зйїў, а не мат што. Обертат перстеном на пальцу и выскочат е перстєня трьоми дяблы — най іх крест бє! — і звідуют са його, што хоче? Він ім повідат, жебы йому дораз принесли тот обрус. Дораз побігли, поімали того человека, одобралі од нього обрус и принєслі му назад. І казаў їм назад пійти до перстєня. Роскрыў обрус, мат йісти і пити дось, іши му зостало. Іде єден человек за драгоў. І несе єден міх на плєчох поўный кыйів; сыў собі і ньому до шанцу і просит, жебы му даў дашто йісти, бо голодный быў. Тот му каже йісти і пити, кїлко хоче. І повідат тот человек малярови, же ма такы кыйі, же як міх розвяже, то тоты кыйі два або три регіменты войска забют. Тот человек собі подумаў, жебы му са придалі тоты кыйі і почиряли ся. Тот человек встаў, взяў кыйі з міхом на плєчи і іде домів. Кыйі тяжкы былі і бунда. Зоґрїў са, шмаряў кыйі до шанцу з міхом и думат собі, же підло зробиў, же даў обрус за такы фалаткы дрыва. Обертат перстеном на пальцу. Зась выскочат тоты трьоми чорты і звідуют ся го, што роскаже. Жебы обрус ми дораз быў принесєный! І дораз поімалі того человека, одобралі од нього обрус і принєслі му назад. Теперь мат обрус, перстынь і кыйі. Пришоў домів, мати стара од голоду лєдвѣ дыхат, прїстер обрус на стїл і повідат мамі: йїдж, пий кїлько хочєш — а идь до краля і повідж му, ці даст свою дьівку за мене? Мати плаче, жебы не споминаў того, бо го краль обїсити даст, як са дознат. Він концом гонит матьір до краля. Она собі думат, як мі ся там дієтатї худобні жєньї? Пришла до бурку и стоїт. Краль шпацірує і звідує са той жєнѣ, што она хоче? Жєна боїт са повїсти, але мусьїла.

Й просит пана чісаря, жебы за ей сына дали дывку свою. Але пан чісарь на то са осміхнулі і думаут собі, ці то жена глупа, хто ей так порадиў и повідаут їй так: же дадут дывку за ей сына, але кед такый каштель до рана даст справити, як пан чісарь маут. Пришла жена домів і повідат синові тоту роботу, же такый каштель треба до рана справити, як пан чісарь мауть. І жена заста-рала ся. Вечер полягали спати обов. Мати спати не годна, бо собі думат, што іс того буде. Він вышоў на двір, сын ей, обернуў перстеньом на пальцу и выскочать трьоми чорты іс перстєня і звідуют са його, што хоче? Він им повідат, жебы до рана о десять раз став ся каштель красший, як чісарь мат. Але они трьоми не могли поради́ти, закликали собі вшыткы, де лем який быў, до работы. Два години по шіўночи юж каштель быў готовый і по хыжах, што треба было, столы, стільці — вшытко о десят раз красше, як в кральівскім домі. Рано о осьмій годині краль встават и звідует ся міністра, што то за работа, же на тот облак так са бліщит дашто. Одповідат йому міністер, же одколі жив на світы, тай іши такый красний каштель не видіў. Посмотрит краль на облак і думат собі, што то за работа? вчера того не было, а інеска уж вст. І барз йому тото впало до головы. Посылат тот свою маты́р до краля, ці даст за него свою дывку. Жена пришла до краля и сто-іт. Краль шпаціруе собі і звідует са ей, што хоче. Она одповідат: сын мене післаў до них, ці дадут за него свою дывку, бо каштель готовый. Краль повідат, же даст, але кед таку гостину справит, як краль. Пришла жена домів и повідат синові, же даст, але кед таку гостину справит, як краль. Він повідат: не старай са мати ничь, я дам льпшу гостину, як краль. Краль даў гостину велику, але одказаў, жебы він са стараў в свойім каштелю гостину справити на тот и на тот день. Посходили са на тот день міністрове, великы панове на гостину до того каштеля. Не было там ани кухаря, ани кухаркы, столы позакрываны, шытко золото, стрібро. Каждый пан сыў на свойім місци. Він пришоў, роскрыў тот обрус: котрый пан лем што подумаў, маў дось што їісти і пити і іши зостало. На то са вшыткы чудовали, што то за работа. И по гостині поросходили са. Пришоў домів тот человек і каже матери, жебы пішла до краля, ці даст за него дывку. Повідат, же даст, але будут войну на перед тримати, котрый котрого переможе. І зробили собі термін на котрый день. І краль розказаў: шість ретіментів выроковати войска на ексцирпляц (Exercierplatz). Войско выроковало (ausrücken) и стоіт и пан чісарь на коню. А його нйт. Раз він іде, взяў собі перстынь на палец, з міхом кыйі на плечи і іде за драгоў, крічит:

Feuer! жебы стріляли. Та собі смішкы роблят вояци, на што будут за дармо стріляти, кедь нйт нікого. Обернуў перстеньом на пальцу тот человек, выскочат іс перстєня трьоми чорты і звідують са: што хоче? Він повідат: бийте, што видите. Чорты бют на чюдо. Вояци хотят стріляти. Роз'язаў міх с кыями и каже кыям: бийте, што видите! Котрый вояк хоче стріляти, кый по руці го выгне і вояк шмарит івер долов; бют і по голові, кады зарве. А тот человек стоить и смотрит. Уж мало войска живого остало. Чорты бют і кыйі бют. Чісарь видит, же зле, втыкат на кони домів, оха-бвиў вшытко; еден кый са выхопву за ним і удариву го по плечох. І просит са краль, жебы го не биву, же уж даст за него дывку. Кыйі посходили са до міха назад, чорты до перстєня зас назад. І так пришоў домів тот человек с кыями. І на другый день посылат маты́р до краля, ци даст за него дывку. І повіў, же даст, лем жебы сам пришоў до нього. Пришоў сам, привитали са оба, даў на нього кральівскы шматы (як на принца), але повідат му, же му барз дуже чкоды наробил (sic!). І закликаў свою дывку і поже-нили са. Але тот краль маў одну країнку малу, не хотыў быти в тім місты, де зять, та го до тамтой крайінкы післаў зо женоў. Даў му попакувати на коч еден куфер злата і стрібра і одпропа-даў го гет на драгу. Зашли на ніч до едны корчмы, жебы ночу-вати. Росказали собі едну хыжу і вечерю, наказаў він качмарьови, жебы тот коч іс грошами взяў и сховаў даґде. Рано повставали, кажут дати фрыштык, качмар даў фрыштык, збераут са гет, треба заплатити. Іде до возарні: ани коній, ани коча, ани гроши, ани кочиша ничь нйт, ніхто не знат, де са подыло. Платити дуже гро-ший треба за вечерю, нічльіг і за фрыштык а гроший нйт. Тот ма-дяр са там не бояў, якыс там маў гроши пиля себе, але на тілко не маў, як треба было дати. Так тепер жєны повідат: што зро-биме, заплатити сме не годны. Жиды почали з нейі дороги шматы дерти, бо він свою частку заплативу, а з нейі поздирали шматы. І так повідат, жебы она пішла в свій бік, а він зас пійде в свій бік, де хоче. І так са розышли. Она зостала там служити, а він пішоў іс качмарьом, де його коч і де його гроши і де його кочіш, даў качмарьови гроши, килько хотыў, сам сыў на коч и пішоў до иншого краю і жив до інеска, кедь не вмер. А на остатку конец і клинец.

(Чертыжне). Нысе нйт ниця. Ту люде знаут в Чертыжнім, же мій отец быў богатый человек — мєно му было (було) Лєгоц-кый (Лєготскый) Иван — а його сын быў ем молодой, так коло єымнаґдет років — та я ничь не робиву, лем ем пчолы пас. Але

парібків таких было веде у валалы, а каждую недылю хотылісьме музику, а тамтогы другы парібци брез мене не могли музику мати. Єдна недыля пришла так, што они собі повднали музику брез мене, бо я не быў дома, бо я быў на полю зо пчолами. Пришоў я вечер домів, музыка грат, я хочу вти на музику, а мій отец мене закликаў, жебы я порахуваў вшыткы пчолы, ці ест тілко, як было рано. Отец мі повідат: єдна пчола хыбит. Е, та мі уж музыка не на голові, лем пчола, де я ей найду. Але я маў таку балгу деревяну, я са взяў, пішоў ем пчолы оглядати. Пришоў ем к Тисы, смотрю: я виджую на тамтім боцьі Тисы за водоў, же воўк мою пчолу хоче зйісти, але — што я зробиў? — даў ми Бог такый розум, же я з оріха нашоў половину луны і я до того сьіў і я са перевіз на тамтот бік через Тису. Пришоў я там: воўк за пчолу і я за пчолу, він тягат к собі, я тягам к собі і мы ей на половину розорвалі. Іс той пчолы єдна бочка меду потекла. Но што я маў с тым медом робити. Але я быў богатого вітця сын, грошей маў ем дось, а змінити не было што, так я пішоў до боднаря, жебы мі справиў бочку на тот мід. І він справиў і поўну бочку наклалісьме меду. Я бочку меду повнести не годен, бо то тяжке. Чекам, же дака фура буде іті. Але натрафіў са із возом іс трьома коньмі. Я його прошу, жебы він тот мід іс бочкоў взяў на віз а я йому обіцяў заплавити, кільки він сам хоче. І я са (ся) везу і мід з бочкоў ся везе. Пришлисьме до єдной корчмы на ніч. Фурман росказаў конім вівса і сіна і собі вечерю і палынкы а то коштувало вшытко штырі златівкы. Мы там переночувалі. Вечер качмар не просьў нич од нас ани за вечерю, ани за овес, ани за сіно, аж рано. Я гроший не маў, забраў з мене качмар вшыткы лахы, лем на мны з'охабіў кошулю і таты. Я тыждень дома не быў, а мій отец стараў ся, де я так доўго быў, а я уж ся ганьбу домів піти, такога газды сын, в кошулі і татых, брез калапа і босый. Але я мау на тамтім світы хресну маму за сокачку. А я сі думам: кебы я ся к мойі хресні мамі достаў — не міг ем ніяким способом, бо барз высоко было. Выйшоў ем на верх і на дерево і так не мож са дістати. Але пішоў я ся повднаў у єдного газды служити; добрый газда быў. Рано даў мі фрыштык і даў мі помастити віз, же підеме на поле по сіно. Я взяў коломазь і помастиў ем цалком віз, драбины, дышель, шамблы — вшытко-м помастиў. Я прийшов до хыжи, газда ся мене звідув, ці-м помастиў. Я помастиў цалком віз, яке лем было дерево, вшытко я помастиў с коломазьоў. Газда вышол (sic!) на двір, почаў на мене кричати, на што я йому так віз побабраў іс коломазьоў, то водоў обыти не годен, взяў мене за

чулку і потряс зо мноў але мня не биў. Тепер повідат, жебы я запряг штырі коні: два до переду, два до заду. Я запряг два до дышла, два зас зо заду до своры. Газда кричит: запряг ес? Я повідам: запряг. І він мі каже гонити. Я гоню: два коні тягнут, а два на зад. Газда выйшоў на двір, видьіў, же я глупый, бо я піля свойого вітця с коньмі не робіў та мі ся не чюдоваў, сам запряг коні так як треба, і высадиў мене на коня і казаў мі гонити за драгоў, де дуже коп сіна ест. Я гоніў добрі, але ем стратиў колесо. Як ем првшоў, там де сьіно, газда повідат: штырі колеса были г возы а нйт лем трь. Єдно колесо де? Я на коню сидіў та я не знам, де колесо ся подыло. Газда мі повідат, жебы я ішоў на коню колесо глядати. Я іду на коню, найшоў ем колесо, але кедь мі нйт кого на коня колесо подати. Я зышоў с коня, колесо положиў ем на коня, сам ем не годен зйіти. Што маў ем робити? Взяў ем соқыру, вырубав ем два спицьі с колеса (вшыткых спиць в колесы дванадцет!) і зложиў ем колесо коньови на шию і сам ем выйшоў на коня. Забавиў са я доўго. І бігаў я на коню ту своему газдови. Але колесо коньови передны ноги барз обило. Пришоў ем на поле. Газда як видьіў, же коньови кров іде з ніг і колесо му згублене, схопиў мене с коня і шмариў зо мноў на землю, хотыў мене бити, але я утык. Пришоў я до своей хресной мамы на тамтот сьвіт. Як мене видыла хресна мама, та барз са зо мноў порадувала, почала мене гостити, давала мі дораз фляшку од палынкы, таныр од полівкы, відлічкы (чеськ. vidlička Essgabel) од мяса а ножик од хліба. Мны там барз добрі было, тілко было што йісти, лем х пьсеку сухо было. Але я собі думаў, як са домів дістати. Нашоў я там полу в єдні бочцьі; я собі крутиў повересло і забиў я єдну иглу до стыны і привязаў я до иглы повересло і долов тым повереслом я ся спустиў з неба аж на землю. Але быў там єден міх з водоў, тот міх ся розпук, а я аж ту скок! Мудрість, премудрість а голова кість!

(Чертыїжне). Як пьяный воробель слєбоднў са од коцура (байка). В єдні палынчарны, де са палынка палила, так якое воробель прилетьі і він там быў за доўгы часы. Він уж собі там ходиў, кады хотыў, по тых рурах, по грядох і по пецох. Але раз машиниста од пробы пішоў на вонка а воробель прилетьі и напиў са шпіритусу; він собі думаў, што то вода. Вылетьіў горі на гряду і собі по свойому чвіркат, бо быў уж кус напыйтый. Але коцур лакомый на птаха, слухат и смотрит и видит єго, же він там сидит на гряды і чвіркат там собі по свойому. Але коцур думат собі: як са там до него достати: іде по рурах і штудерув и (i)

вийшоу на гряду, лапнуу воробля до пьска. Але теперь одтамтыль зыйти не годен, хпали обыдва на землю, коцур з воробльом, коцур са дакус потоук, але не пуству воробля та смотрит на нього і думат собі, же вго зйіст. Але воробель зо страху ся выгерезбиу, хоц пняный быу, та повідат коцурови: што ты думаш зо мноу зробити? Коцур повідат: думам тебе зйісти. А воробель му так повідат: Твій отец так не робиу, тай и ты так не роб. Та мій отец як робиу? А воробель му так повідат: твій отец так робиу, кед поімау птаха та са з ним наперед побавву, а пак так го зйіу. Коцур повідат: тай я так буду! Бавит са з воробльом з едноу лабкоу і з другоу, воробель са опамятау, полетиу зас на гряду, коцур смотрит і повідат му, же другый раз уж так іс птахом не буде робити, ани са бавити. А воробель му повідат: я уж нігда веце палынку не буду пити!

(Чертыжне). Як то циган кумови повідау о смерти і о погребі своєї жены. Были двома циганы, еден на еднім селі, другый на другім селі. Едному умерла жена; пришоу на друге село та повідат кумови: куме Гарвило! нігдасте таке чюдо не видыли, як з моєї жены душа выходила та штырі повалины вывалила и двоє дверий хыжвы і сынны, така была тота душа, як гача (жеребя)! Але іши вам едно чюдо повім; такесте ныгда не видыли, яке было на погребі. Як пришоу піп, та прыныс штос-ка таке з горы як вариха, здолы як вариха, каріка до карікы, ланц до ланцу а на верху криж. Як псчау піп курити, та я не знау, ці то простый, ці то капак (= не знав, чи то простый тююн, чи сильнійшый мадярскый). Бо я такий дым ныгда іши не чюу. Як стау піп по за вангелію чітати а дзвінник як са выхонву до церькви, як почау по за дзвоньы різати, а мойі жены душа така, як мадярска ворона і сыла собі на сяту „сверборітку“*) а я як видыу, прийшоу ем домів, росказау ем велікы стусы баніків печи. Як я выдыв тоты стусы, та с того жалю за моєї жены душоу так ем са погнывау, як ем почау мастити маслом а пак смаргльом (што са выдуват з носа), то са так вшытко хопвло, як клей доведна.

(Чертыжне). Три гускы печены, што післау пан іс циганом свому брату. Быу еден пан на селі а на третым або на четвртім селі мау брата і післау му три гускы печены іс циганом і дау му картку а гускы запакувау до едного кошара.

*) „сверборітка“ насмішливо: рить, що свербить.

Але циган на дразбі едну гуску зйіу, прыныс до пана два. Дават пана картку, брат прочитат картку і гварит йому, же мают быти гускы тры. Циган повідат, та добрі, же сут три, та не было лем два. Та пан му повідат: а третя де? Пан повідат, же три. Але циган ты не розуміш, што я повідам; та то так: як бы была еднa гуска мі, друга мойі пані а третя тобі. Е пане род зейный — гварит циган — кед третя моя, та я свою зйіу!

(Чертыжне). Як то выстроіу газдів еден худобный человек. Раз в еднім селі быу еден худобный человек, зашоу до корчмы, было там і веце газдів та там еден з другим бесыдуут собі, же пашы не маут. А тот повідат худобный, же сым років, як мат едну солому. Але они са сміют з нього: та де бы такий худобный газда за сым років мау солому. І піля того (= на того) наставили са и напыли са. Кличут они його домів, жебы им вказау тоту солому, што йі сым років. Але він оперед быу добрый газда, пак схудобныу, не мау ани коні, ани волы. Але по коньох та му застау еден хомонт старый, а він не хотыу домів піти, докля му не дали златівку. Пришли до худобного, закликали их до хыжи, прыныс хомінт із двору, взяу собі ножик, роспороу полотно, положиу солому на стіл: то уж сым років тота солома у тім хомонту, а вы куме сусыде, бо тот хомонт я од вас купуу, познате вы його, ці ны? І сусыда са на то признау, же то правда. Так і другый раз тот худобный зайшоу до корчмы межы люди та бесыдуут собі газды, же маут у шпеници сьнітий. Він повідат: хто мі даст два златівкы, я му пораджу, же не буде сьнітий в шпеници ныгда. Але еден з другим добры газдове бесыдуут собі: я дам два златівкы дораз; другый повідат: і я дам дораз, третій повідат: і я дам два златівкы дораз. Зложили тому худобному шість златівок дораз. Еден повідат: я мау десять коблів шпениці, другый повідат: я мау патнадцет коблів шпениці, третій повідат: я мау двадцет коблів шпениці. Але то так было, як в нашім селі насеред села міст і так дождживно было як теперь: ішла велика вода. І тот худобный повідат ім, тым трьом газдім, жебы на зарань-рано каждый свою шпеницю привіз на міст г міхох. Каждый привіз. Міхы поскладали. Худобный повідат: порозвязуйте міхы і сынте еден за другим на скоро шпеницю до воды, та не буде сьнітий ныгда, бо сьнітий остане верх воды а шпениця чіста остане г воды. На скоро еден перед другим почали сыпати шпеницю до воды. Вода забрала вшытко, бо велика была а сьнітий остау по краю. І так шгиредцет пять коблів шпениці пішло долів водоу. А газдове с порожніма міхами із возами пішли домів і так плювали на

свій глупий розум. Але тот худобний газда маў сестру на третім селі. Пришоў до сестри на гостину. Бо там свальба была: его сестра оддавала дівку. Як на свальбі, люде бесідууг едно — друге; еден газда повідат: я збудуваў нову хыжу а такы в ній блышиці сут, жесме не годны ночувати. Теперь зима, мусиме спати на дворі. Кебы такый человек са нашоў, жебы мі порадиў од тых блышиць, дораз му дам десять златівок. А тот худобний почуў. Гварит му: я вам порадижу, але так, же в ваші хыжи, в ті, што ест теперь, нїгда ани една блышица не буде. І повіў перед людьми. Теперь тот газда дораз вынаў десять златівок і даў му. І повідат му худобний: теперь свальба, теперь нїт коли, прийдете зараньрано, та вам повім. Другый день рано пришоў тот газда, принїсє фляшку палынки, почестували са і звідує са його, што треба робити? Тот му повідат: мате штырі грейцары? тот повідат: мам! Ідте купити штырі пачкы шваблыкы по грейцарю, а на каждый угол положте одну пачку шваблыкы, а двери позапирайте, шваблыкы запальте а идте од хыжи гет на далеко. Газда глупый быў, так зробиў, як тот казаў. Як одійшоў на далеко тот газда, видыў, же хыжа горит, покля прибіг домів, позамыкано вшытко было, до остатнього фалатка згорїло вшытко. Тот повідат: но видите, же я вам повідаў правду, же в ті хыжи блышица нїгда уж не буде!

(Чертїжнє). Як то Ісус Христос е сятым Петром і Павлом просили са газды, што йїхаў зо штырма волами і с порожнім возом, жебы іх перевіз брез велику воду та тот газда не хотїў — як потом бідный человек, што ишоў з маленькыма бычатами, іх перевіз. Заплата обом. Як Ісус Христос ходиў по сьвітї зо своїма учениками с Петром і с Павлом, пришлі раз гу єдній великій воды, не годны были перейти и посїдали собі. Іде еден газда зо штырма волами с порожнім возом, они его просят, жебы го взяли на віз, він им повідат, же він жебраків возити не буде. Але ішоў другый с такыма маленькыма бычатами — просили його, жебы их взяў на віз. Тот худобний повідат: мої добры люде, вдячны вас возьму, але бычатка слабы, ти Бог знат, ци нас перевезут. Та лем собі сядьте на віз, може даяк помалы підеме. Перевіз их на другый бік, подякували му, идут за драгоў. Петро повідат Ісусу Христу: Пане, што мы тому чоловіку за то даме, же нас перевіз? Ісус Христос повідат: Петре, як тот человек прийде домів с тыма бычатами, обыдва му здохнут. Ей пане, та не добрі! Так добрі Петре! бо тот наш! — А тому што маў штырі волы, а не хотїў нас перевести, што мы єму за то даме? Іши му даме штырі волы, бо тот

не наш. Такому, што ма дуже, то му са даст, а хто мат мало, і то му са возьме. Буди имя Господне благословено од ныны до віка! Бог і Господь яви са нам! Благословен грядый во имя Господне! Дай же Боже іши ковальови кльищи, шустрови шило а нам добре житло! Гл. стор. 129.

(Чертїжнє). О худобні ідові, што мала пятеро дробных дьїтий і захорувала, до котрой Бог небесный послаў смерть. Была една худобна жена, остала брез мужа (ідова), мала пятеро дьїтий барз маленьких і захорувала. Але Бог небесный післаў смерть, жебы з ней душу взяти. Смерть прийде до хыжи, смотрит, она хора лежат на постели, дьїти по ней лазят, як мурянкы. Смерть думат собі: Боже, як я годна з ней душу взяти: кед я із ней душу возьму, тоты дьїти дораз згинут. Приде к Богу смерть і повідат: Пане, то не годно быти, жебы я іс той жены принесла тобі душу, бо то страх великий; на каждый росказ тебе послухам, а на тото барз мі жаль. Не жаль мі той жены, але мі жаль тоты пятеро дьїти. Повідат Бог смерти: ід ты до моря на самый спїд, ест там еден камїнь невеликий, принес го ту. Принесла смерть камїнь. Ростоўч го! Ростоўкла смерть камїнь. У тім каменю, у серединї быў такый маленький хробачьок, як міль. Видиш одколи я світ сотвориў, тот хробачьок там быў і я о шім знаў. Теперь прїдеш і прїнесеш мі с той жены душу, бо кед бы тота жена са оздравїла, ай тоты дьїти выгодувала — іс тых дьїтий нїгда бы не были добры люде, бо дьїти, кед не маут вітця, та піля матери са роспустят — а як она помре, дьїти підут помежи люди тай іх навчють люде розума і ношливости за малу, а на старїсть годны быти газдами.

(Чертїжнє). Як Ісус Христос ішоў іс Павлом, а Павел концом хотїў дакус посмотріти на свальбу, хоц му Христос гвариў, штобы нешоў там, бо буде споневірянний. Але Павло пішоў, а пяны люде го набили. Потом Христос іс Павлом дале ішли і стрїтили человека, што хпиў са в корчмі та о своїх силах не міг іти домів. На слово Христа Павел взяў того пяного и припровадиў го до дому. Пяный дякуваў Павлови і казаў, што уж веце не буде ходити до корчмы. Раз ішоў Христос по світї іс Павлом. Павло быў шумный хлопак, молодой. Та шли до єдного села, а в тім селі была свальба. І там гудацї грали, танцювали люде. Павел говорит Ісусу Христу: учителю благый, я бы пішоў дакус посмотріти. Ісус Христос му говорит: Павле, де ты не просят, не ход ты, там бо будеш споневірянний. Він по-

відат: Пане за што бы я был (быў) споневіряны, я нікому нич не доўжен. Павел пришоў на свальбу, вошол до хыжи, кличут його до танцю, він не хоче піти, бо він сятый чловец; еден п'яны до нього, копнуў го з ногоў, другый го втаў по голові — выйшоў вонка. Ісус Христос говорит йому: видиш Павле, треба тобі тото было, я тобі на перед говорю, же ты будеш споневіряны. Ідут за драгом долов селом, еден чловец п'яны с корчмы ишоў домів, але не годен быў прейти, упаў до болота, а все гварю: Боже, помож мі лем домів са дістати, не грішу няк! Ісус Христос гварит Павлу: ідий, возмий го за руку і одпровадь до дому. Взяў Павел його за руку і тот п'яны ветаў, хвалнт Господа Бога со словами: слава Тобі Боже за твою сятую ласку, жес мі даў такога чловека, як Товійі ангела, бо быў бы-м згынуў на дразві в болоты. І повідат жєны і свойім дьтём: приклякнїйте дьти на землю і ты жєно і мольте са Богу за мов житя і за того чловека, што мене припроваду. Быў ем в корчмі а за мов житя не буду нігда!

(Чертїжне). О тїм, як то Гершко з Іваном спрягли са до-в-една і пішли на фурманку. Раз быў еден газда худобны, маў єдного коня, ай жид сусыда Гершко тыж маў єдного коня. Газда маў чорного а жид маў білого, але жид быў богаты. Прійшоў до того газды жид, повідат: чловец, ты маш єдного коня і я мам єдного. Спряжме са до-в-една і пїдеме на фурманку. Но і добрі. Спрягли са і пішли за Тису. Накупили зерна поўны вїз і ідут назад, але зарвала их ніч на поли та пустили коні пасти. Жид повідат Иванови: Иване, хто буде коні дозирати? Иван гварит: та собі дозерай! Жид повідат: моя кобыла біла та я свою виджу і г ночи, а твоя чорна та ты не видиш. Але та я уж пїду дозирати до піўночи — каже Иван. Але жидова та была жеребна. До піўночи Иван дозераў; по піўночи пішоў жид, лыг собі спати; над раном жид стаў; воўци г ночи прійшли, кобылу звалили і зажерли са аж до брїха. Иван встане рано, крїчит: Мошку! встань, ід по коні, бо будеме запрїгати. Жид встане, іде по коні. Як воўк почюў, же жид іде, выскочиў с кобылы, із брїха і втыкат. Жид са радує, же му са кобыла ожеребила і крїчит на Ивана: Иване! Иване! смот-ле! смот! якого краснаго гачура моя кобыла мат! — Иван гварит: мат! мат! будеш тямити сам! Ей жид, як видїў, же кобыла уж не жива, почаў плакати, але Иван взяў свовго коня запряг до хомонта и жидова до хомонта, гварит му: жиде тягай, кед не маш коня! Иван раз по коньови батогом а два раз по жидови, по плєчох. Жид так не годєц тягати, як кїнь, стаў собі і гварит Иванови: Иване, на тобі трїста златых, ид ты до села и куп

коня. Иван пішоў до села, купуў коня за сто златых, а дваєсто зостало йому. Запрягли коні і идут за драгоў. Прійшли гу Тисы, почали коні кормити, жид поймаў гуску, одрізаў їй крила, приправиў собі на плєчи, же він через воду перелетит. Але гварит Иванови: я маю дуже грошый коло себе, та ми тяжко буде лєтыти, але на! тобі тоты гроши та ты на воды са перевезеш. Жид вышоў на дєрево, што висыло над водоў, што было надхылене, выйшоў на самы вєрх, стрєпаў рукамі, же буде лєтыти, хпаў до воды на спїд, як камїнь. Прійшоў ревіз (пором) і перевіз Ивана на другый бїк за шїсть грейцары. Прійшоў Иван домів, та поўны вїз зерна і два коні і гроши маў — жидівка са звїдує другый дєнь: де Мошко? Мошко са вчят лытати, купиў собі крила та так полєтыў до воды, як камїнь. Жидівка са звїдує: до котрой воды? Иван повідат: од того і того села, де са вода велика зачїнат, зыйд собі долов водоў та го там найдєш. Він мі наказуваў, же тебе там чєкати будє. Зышла жидівка до воды по колына, пак по шию, раз крочла далєй затопила са и не дождаў са Иван жидівской бїды. А с тьма грошами газдує і до днєс, кед их не стратїў або од него дєхто не вкраў.

(Чертїжне). О цїганьї, што ішол голый през улїцу і хвалїл перед паном свойї „шаты“. Єден шїснадцєтєрчны цїган ішол голый през улїцу. Єден пан го ословїт: цїган, кєльо шаты твояї стоят? Най са не смїют пан вєлькоможны і з моїх шатох, бо я уж шїснадцєт років их ношу, а іши лєм єдна дыра єст на них — і указал на рыц.

(Чертїжне). О цїганьї, што быў посланы іє піємом на другє село. Єден пан послаў цїгана іє піємом на другє село. И цїган собі думаў з драгы са не уступати нікому, бо вєлькє болото было. І збачил (sic!) іти єден вїз і крїчит на фурмана: на страну! Але фурман видїў, же лєм пішы чловец іде і не уступїў са єму. Як са зїшли, скрїчит цїган і укаже на піємо за чапкоў: та не видиш, же пошта іде! І розышли са. Ай відит прїходити єдного пана на кочу і здалєка крїчит: па страну! па страну! жебы єє так не походїл, як тамтот походїл! Пан як почюў, росказаў кочїшови, абы са му уступїў. Як са з цїганом зышол, звїдат са цїгана, же як то тамтот походїў: цїган му одповїў: пан вєлькоможны, та так походїл, же він са мі не уступїў, та я са му уступїў. Пан са усміх і цїгана іши обдаруваў на багу.

(Чертїжне). Як то сьїмнадцєтєрчны цїган захо-тьїў са женити. Єден цїган маў сына, котрому было сїмнадцєт років. І він вїтця свовго вєє трапїў, абы го женїў. Отец не хотїў

і як му уж бара допіяў сын о женитьбу, втоды даў му отец одну златівку і гваріл му: ід а ожень са! Він пошоў і як ішоў на місто вечур, ізыйшоў са з свойоў бабоў (баба = отца матери). Она са го звідат: де ты ідеш мій сыну? А іду бабо собі жену найти, бо достаў ем од вітця одну златівку і гваріт мі, жебы-м са пішоў ожени. Баба його санувала златівку, бо порозуміла, як він хоче са жени и і гварит му: под мій сыну, дай златівку і ожен са зо мноў! Пошли і поженілі са на короткий час. Пізнійше прийде домов і звідуе са го отец: та вже-с са ожениў сыну? — Уж няню! — А с кым ес са оженил? — Він повідат: та з вашоў матырьоў! — Отец прото са прогнываў і зачал кричати на него, же як він сміў зо свойоў бабоў а з його матырьом (sic!) са жени и? Сын му одповіў (отповіў): няню! а вы од кеды з мойоў мамоў лыгате, а я са не гнывам, а я з вашоў лем раз, а так са гнывате на мене! — І од того часу отец доправды почаў думати і ожениў сына, абы другый раз таку ганьбу йому не зобиў.

(Чертыжно). О тім, як то циган приньіс г зими дьитину до церкви керстити. Циганови дьитина са породіла і взяў го отец до цаністры і несе — а то г зими было — і несе до церкви керстити. Церков была замкнута і він охабіў дьитину в цаністрі в дзвінници, а сам пішоў на фару по поца. Піп гварит му, жебы баба пришла дати записати. Але циган одповіў, же він лем сам дьитину приньіс і у дзвінници ю з'охабіў. Піп уж думал, же циган дашто вьстроіл і пішоў с циганом до дзвінници. Циган выняў дьитину з цаністры і указуе попови: няй ле смотрят пан превелебный, як са шумны сміе, а пальцы як му стоят шумны, вірно, же то буде добрый музыкант. А то дьитина замерзнула была. Піп послаў потім по бірова і дьіло дали знати верхности і циган прото мусьіл покутовати.

(Габура). Як орішец (*Troglodytes parvulus*) стаў старшим над фтахами. Фтахы повідали, хто найвыше вылетит, тот буде старший над фтахами. Та як вылетіў еден фтах — горел — бара до горы, орішец спід пахы горла, де быў причапиў са, вылетіў і пішоу іши десят сьят выше. Но — повідат орішец — я теперь буду старший, бо я найвыше вылетіў. Гл. ст. 113. 114. 119. 122. 127. 144.

(Габура). Як то циган украў кобылу, продаў а потом правдаў са перед біровом і людьми. Пішоў циган на стежку, а там — перепрашам понижено — кобыла пасла на стежцы (на пішнику). Не хотыла му са вступити ніяк тай хотыў циган через кобылу перескочити, та не міг, лем собі на ню сыў, пішоу та продаў. Зішли са до бірова люде, же циган кобылу вкраў. Завликали цигана: нашто ты кобылу вкраў? Ой я ньіт! ой я не

украў! лем мі са не хотыла іс стежки вступити, та я хотыў через ню перескочити, але-м не міг, лем на ню собі-м сыў. І признали люде, же правда...

(Габура). Христос позволиў циганім красти. Коли Христа хотыли распяти, то были приготовлены штырі гвозди; але пришоў циган і еден гвозд вкраў і за то мусьили Христовы ноги з едным гвоздом прибити і тогды Христос циганім позволиў красти (sic!).

(Габура). О циганьі, што вкраў два платы солонины будженой х коминьі. Як висыла солонина х коминьі, пішоў циган та вкраў. Прийде рано до пана: гей пане! та была в іх капусты свиня тай ем до своей перегнаў. Та добрі циган! Но та жебы не рачілі са прото гнывати! — Ой не буду циган, добрі, штось перегнаў! — Вийде пан, посмотрит до комина, уж двох платів ньіт! Закличе пан цигана: циган, може ты взяў солонину? — Е! кед я іши рано ем ім повідаў, жебы са не противили.

(Габура). Циган, котрого пан післаў до брата на трете село занести сто раків, по дорозьі пустиў вшыткы у воду. Закликаў пак пан цигана та му даў сто раків, жебы поныіс до другого пана на третій валал. Повідат пан, штобысь циган, тоты ракы оддаў мовму брату, панови. Але циган ішоў через воду тай пустиў раків до воды, жебы са понапывалі. Стаў ракы імати, але негоден. Ракы ішли по водьі і там осталі. Прийде циган іс пісмом до пана. Повідат пан: циган! та гевка сто раків на писмі ест. — Та добрі, пане — гварит циган — я іх не міг поімати, они вшыткы до писма вошли!

(Габура). О сіроцьі, што вшытко пановы повідала на челядь. Еден пан трімаў сіроку а так са навчыла, што вшытко панови повіла, што челядь робіт, все на челядь повідала вшытко. Што они зробили служниці? задылі до іглы нитку та зошили сіроцьі гузицю. Ходит сірока і повідат: шит са срака! А пан повідат: та добрі, кед ес сыта! Та сірока мусьіла здохнути.

(Збійне). Быў еден король, маў трьох сынів. Тоты сынове хотыли корольовати вшыткы трьоми, потом отець ім так повіў, ани еден не буде король, докыль не підете пробалувати країны. Потом пішли вшыткы трьоми од отца. Двоми пішли ведно а наймолодший пішоў на бік. Наймолодший ішоў і зайшов до лыса до великого. І побтом бара голоден быў і нашоў вельо живанех (збійників). Та потом, як уж пришобў гу нім, та звідували са у нього: што ты за еден шьеловік (шьоловік)? А тот повідаць: та прийміте мене за товариша к собі. Але повідаць, я лем буду за еден рік у вас. Та быў у них за

єден рік і справив ся з него барз великий живан. Потом як уж выбив рік, повідать, же уж я вам дякую за вашу службу. Та потому дали оні йому барз шумны пінязи і пішоу гет. Пришоу до єдного вѣроша. Там были мурници і пришоу до мурницкого майстра та повідать знов, жебы го пріяу до роботы на рік. Та потом быу і вивчив са за майстра, што лѣпше знау як тот майстер. Тай потом, як выбив рік, дякувау і ішоу гет. Потом прийшоу до єдного міста великого та прийшоу до золотѣря (до златника) тай звідать са: де пішоу майстер? Та кажуть му сѣдай, дораз пан прийде. Та король того міста післау коруну чистити, а жена золотѣря шурувала тоту корунку. А він гварит: я лѣпше знам чистити. І взяу тоту корунку, выкрутиу діаменты та заправив зо скла другы. Та она спознала того. Пришоу єй муж, а она повіла, же уж выкрутиу діаменты, тай повідать: дай му спокій, кедь король не познать, ний так буде. Та потом зістау він за челядника у нього. Та пили потом дуже і пропили вшиткы тоты діаменты. Та потом він гварить: пане майстер! де ту є вельо пінязи? Та, повідать, у корольовскій касѣ найвѣдѣ є. Та він пішоу вечер с тым молодым красти тоты пінязи. Потом він вийшоу горі і набрау вельо пінязи. Потом зась мали за што йісти і пити, докля уж того змарнили, зась треба іти красти. Та повідать тот молодій: я уж крау, а тепер ний они ідугь красти. Но, повідать, я уж пак іду красти. І вийшоу там горі, але король уже познау, же пінязи рушано. Тай король потом дау наложити єден гордов смоль, та потом він вийшоу тот майстер і просто до смоль впау. Та тот чекау долів, та повідать: майстра нѣт. Потом вийшоу він сам до майстра і повідать: што роблять майстер? Майстер повідать му, што не годен єм вийти. Тай тот не міг го выняти з гордова, взяу ножик і одрізау майстрови голову і зойшоу долів і взяу гѣлову і принѣс домів назад, там де його жѣна. І повідать она, де мій пан? А він гварить: гѣлова ту! Йой, што ты зобиу? та ты моему газду гѣлову одрізау! Та, повідать, король, як бы са довідау, же він у тій смоль быу, та бы нас обох дау обіснѣти. Та потом як король прийшоу до касѣ: та повідать шловец ту, а гѣловы нѣт! Та потом гварить: выимийте його вон, та выняли його, та дау його на єдну гѣору вынести. Тай завісиу його на стѣна і гварить: хто украу гѣлову та і його украде. Та потом дау шість вояків на варту ід ньому. Потом тот живан молодій — што быу товариш — взяу собі єдного сомаря, єдну барылку палынкы і ішоу горі. Пришоу к ним, повідать ім: хлопцѣ, подѣте мѣ ту помочи, та вам дам палынкы. Тай прийшли к ньому вояцѣ, посѣдали собі до шѣру тай пили тай потом вояцѣ так са

попили, што не знали нічь. Пак потом як са попили, познимау з них шматы докус а так пооблѣкау йіх до бѣлых шмат а того одѣвѣя забрау гет. Тай потом взяу того майстра, што висѣу без гѣловы і пішоу домів. Тай го поховау. Вояцѣ як са пробудили, са понапуджували, бо вшитко докус забрато і гварять: подѣме к корольови, бо уж не втечѣме нѣгда. Та потом пішли просто ко корольови. Король ім повідать: штѣсте нарѣбили? А оні повідали: ішоу вандрівник, такой нам дау палынкы, жеєме са упили і не знали нічо. Та король повідать: тот живан ту є у нашім вѣроші. Дам я бал зрѣбити, прийде він ту. Дау зрѣбити бал, прийшоу він там і як уж ім грали та танцювали, то лем все принцѣзну брау до танцю. Король повідать: дѣвко, бѣзовно тот живан, што він бере тебе до танцю. Возмий крийду і позначь го по чѣлѣ, та она го позначѣла та він потому, як посмотриу до глядѣла і видѣу, што позначеный, пішоу до корольовны, взяу йі в танец і украу крийду тоту — а як полягали спати та каждого позначѣу. Тай потом рано, як повставали та король посмотриу: каждый позначеный. І тогдыка гварить король: шѣи (= іши) тот живан ту є! та шѣи дам вам бал на заутра. А потом рано повставами, зась ім дау бал, а потом дау насыпати на драгу пінязи: хто буде іти та тоты пінязи збирати та тот живан буде. Як видѣу тот живан та насмолиу собі підѣшвы та идь по тѣм пішнику а пінязи як са назберали, рукоу мыкнуу і одложиу до кешѣнѣ. Як уж позберау, пошѣу. А король прийде, смотрит уж нѣт пінязи. Та повідать: дѣсте позирали? Вояцѣ гварять, же мы не віділі ніч. Та прийшоу король к тым, што на балю были, повідать: тот живан тут є! Та іх там запѣр та казау ім зарань посмотрити підѣшвы (талпы), котры засмолены. Та як полягали спати, та поодрізувау тот живан тоты талпы гет. Та потом король прийде рано смотрити, аж ту вшиткы підѣшвы поодрізуваны. Потом король повідать: тот живан тут є! Єнѣдую вшитко, што поробиу, лем най выступить перед мноу; дарію му вшитко. Та не хотѣу. А король гварить: на мое сумльѣня, же тѣ дам мою дѣвку за жену, кедь повѣш. Та тот живан выступив і дау король тому живанови дѣвку за жену. Потом як уж были порукованы та ішоу ку євому отцови назад тай прийшоу та повідать отец: штѣсь са научѣу? Тот повідать: та я живан! Та гварить отец, кедь ты живан та идь од мене геть! Та повідать: пішоу єден шловец і повіу козу — кедь ты живан, та идь украде у него козу. Та він повідать: я не лем козу украду але і шматы. Тай потом ішоу та положиу чѣжму на драгу. Тот шловец, што козу вѣу та найшоу тоту чѣжму. Та тот живан зась другу положиу, тай тот шловец привѣу

козу тай приязу ко крякови а сам са вернуу назад. А тот живан прийшоу та козу взяу, одрізау голову та положиу до воды тай тот са вернуу тай з себе шматы зняу, бо думау, што його коза г воды. А тот живан вышоу, взяу шматы і тот зад і пішоу назад гу вітцьови. Ну, нянько, ту є вшытко. А краль му повідать: то ты його забиу? Е, нѣт, повідать, та я його не забиу. Та потом загнау двох воякох, тай пришли гу ньому та гварять: што робиш ту шьловецьку? Та повідать: якыйсь живан ішоу і украу шматы і козу. Подь ко кралеви, хоть єсь голый. Привели го там. Та де ты быу? звідує краль, кедь у тебе шматы украли и козу. Та повідать: де ем быу, та-м ходиу тай вкрау мі і шматы і козу. Та краль му повідать: ту маш за козу і за шматя а ідь, бо то, повідать, мій сын зробіу. А ты — гварить до сына — ідь од мене геть — бо ты живан. Та потом сын зясь пішоу там, де быу зарукований. Тай прийшоу там і звідує: што нового? Повідауть: нічь нового. І почали свальбу робити. Потом писали за його вітцьом, за його матерню, за братами и сестрами. І пришли там до того краля. Тай повідать тот краль, што прийшоу барз великий живан, быу у мене тай теперь мушу му дати мою дівку, бом му обіцау. Тай повідать тот другый краль (отец власный): то нѣт біды, то лем мій сын мусить быти. Повідать: пусть го тут внука, най я віджу, што то за єден? Потом пустиу го. Та гварить тот живан: ту ем! повідать: справили мене живаном. А отец повідать: Йой сыну, піу країны бым дау, штобы-м не мау такой ганьбы, як теперь. Та каже сын: няню, я быу живаном а веце не буду нігда. Та теперь уж я кральом буду. І докінчили свальбу і розійшли са. І жиють до днес, кедь не померли.

(Збійне). О худобнім шьловеку, што зарізау корову і гостиу вшытокъ валал а потом скору поньіє до вароша на продай та шмариу ей псу, а на другый ярмак пак прийшоу до того самого пса по пінязи, та не достау, імиу бити пса а пес драпкаючи са по мурі, вывалиу камінь, і насыпали са пінязи з муру. Та потом повідау тот шьловец газдім в сельі, штобы также продавали псім скору а будут мати пінязи дос. Газды послухалі і збилі са зо статку. Тай поімалі того худобняка до міха, штобы го втопити; як собі сегінь порадиу в біді а потом вшыткых газдох з валалу із беровом загнау до воды скакати, гварячи, што там каждому дадут коні і віз. Справды беров и вшыткы газдове поскакали до воды і втопили

са а тот сегінь зостау наймудрійший. Быу єден шьловец барз худобный. Люде в сельі са барз гостили а він сегінь ніде не ішоу са гостити. Та повідать своїй жені: жєно, вшыткы са люде гостять, а мы нѣт. Мау єдну корову та гварить: заріжме йі та са будем гостити. Покликали вшыткый валал тай корову зйли. Потому взяу тоту скору с коровы і поньіє до вароша а пес брехау а він звідує: купиш? а пес брехнуу: гау! А він гварить: коли мі даш, на другый ярмак? Та прийшоу домів назад. А жена звідасть: де пінязи? Та там продау ем єдному, та казау мі, што дасть пінязи на другый ярмак. Та пішоу на другый ярмак. А тот пес там зясь быу. Дай мі пінязи! гвариу му. А тот пес на нього: гау! же пінязи не є! А він взяу єден кый — бий пса! тай як са драпкау пес по мурі та са камінь вывалиу і пінязи са высыпали. Та повідать тот газда: а відіш, же ты ту пінязі сховау а не хотыу мі-єь дати! Теперька позберау собі тоты пінязі шумны тай пішоу домів. І каже жені: ту пінязі за скору твоей коровы. Пішоу до корчмы та повідать: вы шалены, вы продавате по вароши, а я продау єдному псови та мам пінязи дос! Тай тоты газдове — як учули — порізали каждый коровы тай си понесли скору до вароша і де пса выдйу та шмариу скору. Та пришли на другый ярмак назад та не нашли нішто. Пришли домів та гварять: што з ним будеме робити, кедь він нас так є статку збиу? Тай поімалі того сегіня, упхали до міха тай завязали та положили пвля моста, штоб потом шмарити до воды. Та самы пішли пити. Та як са напили, єден гварить: идме посмотрити, што робить. А він позирать та все гварить: не буду вам за краля, бо піємо не знам! Єден са пан надвіз та му гварить: не квіч, я буду за краля, я піємо знам! Та потом тот пан вльіз внука в міх, дау тому худобному коні і віз: ід (идь) домів! а сам та квічить вміху: буду вам за краля, бо я піємо знам! Тогда выйшоу с корчмы єден та крічау, кедь тото чуу: подьте, бо він нам за краля хоче быти! Тай потом выбігли вшыткы тай шмарили його до воды. Придуть домів: а він с кіньми и возом дома. І гварили му: та як ты ту вернуу домів, кедь мы тя шмарили до воды. А він повідать: вы глупы, кедь вы мене шмарили до воды та там ярмарок быу тай прийшоу ем домів, бо мы дали коні и віз. Та повідауть: небожата подьме і мы! та забрау ся цілыи валал зясь к тому мостови. Та повідауть берову: скочь ты наперед, бо ты найстарший; як скочиш, абысь махау рукоу то і мы підеме. Та потом беров скочиу, та як са топиу, то рукоу махау — тай гварять: подьме, бо нас беров кличе тай вшыткы за рядом поскакали і потопили са. А тот до днеска встау наймудрійший.

(Збійне). Ісус Христос с сятим Петром просили ся у газды на ніч; та газда даў ім кучу, жебы спали. Зарань Христос пішоў дале, а газда побіг за ним та перевернуў го Христос в коня і поїднаў того коня фурманови на рік. По рокови відобраў того коня і знов пришли до хыжи того газды, де спали в кучи. Коня нагнаў Христос в капусту в загородьї а сам гвойшоў до хыж та казаў женцьї коня с капусты выгнати. Женка выгнала коня та добре набила і заперла до той самой кучи, де Христос ночюваў. А Христос с сятим Петром ночювали в хыжи. На другый день рано Христос знов того газду справив шьловеком. Ішоў Христос с сятим Петром та пришли до газды богатого припрошати са на ніч. Газда ім повідать: я не мам про таких жебраків хыжу; ідте там: я мам одну кучу, та ідте там. Христос Пан гварить: ідь Петре, посмотри, як там є? Посмотриў Петро та гварить, же там в тїм хлїві млака. Бай пішли там спати. Переспали до рана. Та рано ішли геть дякувати газдови за ніч. Та потом він вийшоў за нима а Христос Пан выняў еден гусаш (Zwanziger) тай пустиў на землю. Та тот газда выдыў, што са засвітїло на землі тай взяў до рук тай за нима ішоў. Петро са осмотриў тай каже: Пане, газда нас догонят. Та Петро посмотри на нього! Та повідать Петро: Пане, та то кїнь а в пыску тримать гусаш. І потом пришли пиля корчмы. Та єдному фурманови там кїнь здох; та повідать тот фурман Христу Пану: того коня поїдняйте. Повідать Христос: поїднам, але лем на рік. І поїднаў го. Як уж рік выїде, ажебьсь ту привіў, де теперь го береш. Уж походиў рік, прийшоў там акурат, де і быў Христос-Пан. Зясь там пришли, тай повідать: тусь? — Ту! — Но дай коня. Як оддаў го, загнали го до валалу. Пішоў тот кїнь до загороды. до капусты, там де бывала жена того газды. А потом Христос пан іє Петром пішли зясь там до єго жены: Приймеш нас жено ту на ніч? Повідать: прийму, прийму, бо мі газда рік теперь прияў двох жебраків тай пішоў за нима тай не прийшоў. Та повідать Христос: де же вам газда? — Та повідам Пане, што пішоў за тьма двома жебраками, дай нїт го. Але Христос повідать: мате вы жєвко капусту, идте посмотрити, бо вам там кїнь у капустї. Тай она пішла тай коня била моцно з дрывом і нагнала до той кучї, тай там з'охабила а кучу заперла. Прийшла внука. Христос гварить: а што, быў кїнь в капустї? — Быў! бодай тя Бог скараў, та хоть лем добрі набила-м го. Та зарань гварить Христос Пан: ідте женко, посмотрьте, што там кїнь

робить? Она пішла тай отворила двери і стоїть уж такый хлоп, як і быў. Она са напудїла барз тай вбїгла до хыж. Та што там жено? Христос повідать. А она гварить: Пане, я са барз напудїла, бо то мій газда. Та ідте го, заклїчте нука до хыж! Як го ввела та посмотрила на нього: на руках і на ногах підковы. А видиш — рече Христос — як то добрі спати в млацьї, а теперь видиш, як ті на руках і на ногах підковы — а я речу, же спадуг долов. Та теперь, повідать, узнаш, што я Бог!

2. Загадки і прислївїя (пригваркы).

Єдно гварїт: змеркай Боже!, друге гварїт: світай Боже!, третє гварїт: як мі в ночи, так мі гво дни! (двери, вигляд і вода). Ц. Рычит від на сто гір, на сто потоків (гырмит). Т.

Сто червеных ковїй в єдні стайнї, а приїде єден чорный та вшыткы выкопат (кочерга, грян). Т.

Летїт пташок попід дашок, лем ся з нього кышкы торочат (чоўник ткацькый). Т.

Не роджене, а хрещене, гамбы не ма, Бога хвалїт (дзвін). Т.
Отец х повітю лежит, а сын по сьвітї ходїт (оген і дым). Т.
Сїдїт баба на клацику в чорнїм кабатїку, приде гу ный хлоп, она повіст: гоп! (колодка). Т.

Зьвідала ся катаринка дзвінка, ци дома гопко? (пытала ся мышка цьвїрчка [сверщка], ци дома кїт?). Т.

Маю таку куру, што мі ся хоц де знесе (снїг). Т.
Родило ся, але не вмерло на сьвітї (Лотова жїнка). Т.
Менше од копыта, а занесе їбол жита (квас). Кр.
Медже двома горами лежїт вепер обраный (в корытї тїсто). Кр.
Штырмі братя ся доганяют, а не можут ся догонити (коле-са). Кр.

Поле не мїряне, увцьї не читаны, пастыр не єднаний (небо, зьвізды і мїсяц). Кр.

Єдно гварїт: смеркай Боже!, друге гварїт: світай Боже!, третє гварїт: як мі в ночи, так мі гво дни, все ся мушу по камїню товчи (вгляд, дверї і вода т. є. потїк). Кр.

Курїт, не ма піпки, летїт, не ма крїла, сяде, не ма дупы (снїг). Кр.

Летїт біле, впаде жолтев (яїце). Кр.
Червеный горночок, поуно в нїм крупочок, а на верьхи чопочок (свербигузка. Frucht von Rosa canina). Кр.

В лысы ся вроділо, в лысы смерть пожило а по смерти душу і тило носило (колыска). Кр.

Медже двома горами бют ся два бараны зо златыма рогами (дзвонь). Кр.

Сіва корова вшиткы горы позрывала, ішла домів зарычала (коса). Кр.

Насеред села грушка а од той грушки од хыжи до хчжи кышкы ся торочат (церков і стежки до ней). Кр.

Ішла кума до кумы позжичити горця, а в тім горцу галабурда а на верхи ябка (што зваряют шаты, кадзік [= зваряник] і ухах а на верху камяня). Кр.

Іде когут попід землю, косиці му вонка (илуг). Кр.

Летіт, крила нє ма, сѣдне, рыци нє ма, вкусіт, пыска нє ма (сныг: як человек выйде вонка босый, то вкусіт). Л.

Выйд на ня, подрыбай ня, лем ня не образь, дам ті другый раз (стром овоцный). Л.

Хода ходіт, віса вісіт, хиц! хода вісу за бороду (грушка, человек). Л.

Ані не йіст, ані не щит, кед го бере, та вресит (ланцух). Л.

Штырмі братя ся лапают, не можут ся влапіті (колеса з воза). Л.

Штырмі братя до одного крячка сыкают (ціцкы у коровы і жохтар). Л.

Солодко молоко в окованім горца (оріх). Л.

В лысы росне, на луці ся пасе, прийде меджі жены, то ся трясе (сіто). Л.

Шухту-мухту! по під білу плахту (вода попід люд [ляд]). Л.

Шухту-мухту! по під зелену плахту (коса по під траву, як косіт). Л.

Не на том тя брау, жебым с тобом спау, але на том тя брау, жебым до тя живе тило пхаў (скірныі = чоботы, Stiefel). Л.

Явор рычат, баран бечит, кінь тягат (гуслі). Л.

Сыдит пані в кутіку в обторганім кабатіку (мітла). Л.

В хыжи сыдит, а вонка кукат (траґар, Tragbalken; кукат = позират). Л.

Хпала бочка с подочка, ныт такого беднаря, штобы ей побіў (яйце). Л.

Купіл коня през отоня, прийде дому, отон дома (хлоп купіл іглу а нитку мал дома). Л.

Два мырла, два тырла, штыры бадуны, штыры бігуны (коровы рогы, вымячка, ціцкы, ноги). Л.

Лем з яйця выйде, возме лісток до пыска, ся выкоцабне (выверне) та собі красныі піскач (коропатра, Rebhuhn). Л.

Якого дерева єст найвеце в лысы? — Кривого. Лі.

Стынце-веретінце, на стредку мішок а с кінця буялка (мачька; буялка тут = хвіст кітки). Ки.

Чорненьке, маленьке, меса му са хце (терняк). Ки.

Штырмі братя мід єдним капелюхом стоят (ноги зо стола). О.

В лысы росло, в лысы ся пасло, пришло до дому, красныі засьпівало (гуслі). О.

В лысы росло, в лысы ся пасло, пришло меджі бабы та ся трясло (сіто). О.

Што с хыжи не выжене? (дым). О.

Што вода не возьме? (тынь). О.

Штыри ноги, дві підшвы, душу нема, душу носит (колыска). Лп.

Якый отец, такый сын, якый млынар, такый млын, яка matka, така Катка. Лег.

Двоми братя не за вельком гором а видыти ша не можут (очи). Лег.

Стоіт пан в бороздѣ о єдній нозѣ, може присячі, же ма сто тысячі (бодяк). Лег.

Зельізный, отец, деревяна matka, а дыравы дыти (скрипка, што ріже сычку). Лег.

З десятима штырі тягат (десятьма пальцми штыри ціцкы коровы доіт). Лег.

Сивеньке, маленьке, хоц якого пана приодыє (ігла, што шаты шие) Лег.

Летіт пташок попід дашок, черевка ся за ним влечут (чоуник). Лег.

Латка на латку, найменша на остатку (говно). Лег.

Коды ша мале ячко пріда? (кед велького ныт). Крем.

Штырі орлы єдно яйко знеслі (штырі євангелісты єдно євангеліє написали) Крем.

Зо штырѣох каноныв биют до єдної горы, не можут єй розбіті (штырі ціцкы коровы не можут розбіті жохтар або дїиник). Крем.

Ішоў дзяд споза гыр, нюс на собі пядесят сьыр (цебуля). Крем.

До неба кеды найвеце дырок? (Як ша зерно скосіт, та зо стеблѣх дыркы ша до неба понавертают). Крем.

До гуца самы сейкы, а з гуца розмаіты і брежасты і рейкы (яйка, што сядат над курку, а потом курчата). Крем.

Сідіт пані на клаціку в зеленім кабаціку, пріде дух розпучіт єй брюх (пыльна блошца, Feldwanze). Крем.

Ішов муж зо женом, брат зо сестром, нашли штырі ябка а ша подылілі та каждый взяв по єднім цылім а іщи єдно одложілі цыле (ішоў муж зо женом і братом своєї жены та нашлі штырі ябка etc.). Б.

Червеный горночок, поўно в ным крупочок (свербигузка, Nagebutte). Б.

Летіт пташок попід дашок, не ма крыльця, ані перца, лем ша за ним волочат черевца (чоўнок іс цывком). Б.

Дудла, в дудлы вода, а на дудлы шіба, а на шібі капелюшчыок, а на капелюшку чапка (лямба). Б.

Сыдзіт пані в коморі воласы ей на дворі (морков). Б.

Векшыі угол, як комора (сірока). Б.

Сыдзіт пані на прыпецку, гварит, гварит по нымецку (чир, як клохтит на прыпецку). Б.

Сыдзіт пан на даху, курыт собі табаку (комин). Б.

Ішли гостыі попід мосты до червеного пана на гостину (горцы як ідут до пеца). Б.

Веру, квічіт, кладу, квічіт, лішу, мырчіт (ланц, ретяз або ретязка). Б.

Іде през воду а ся (ша) не замачат, іде през лістя, не зашестить (соньце). Б.

Дуб, на дубі дванадцет галузей, на кажді галузі по штырі гнызда, а в каждім гныздыі по штырі флашата (рік). Б.

Цындрове дерево, винный смак, каменне серце, чом то так? (черешня). Б.

Хода ходит, віса вісіт, хыц вісу за бороду (слівка і чловек). Б.

Рычіт віл на сто гір, на сто кроків, на сто потоків (гырміт). Б.

Чом ворона до лыса іде? (бо лыс за ным не іде). Б.

Чом пес кости грызе? (бо мяса не ма). Б.

Коли найвеце гір на небо? (як жніва, кед покосят жито, та в каждіі соломцыі гірка єст а соломкы пообертаны гіркамі на небо). Б.

Штырнога збіла тройногу, прышла двойнога біла штырногу, на што збіла тройногу? (кітка збіла ринку, прышла газдыня, обила кітку, за то, што збіла ринку). Б.

Летит, крыл не ма, хпаде, пыска не ма а вкусит (сьніг, як хпаде до землі, то ся вйіст, примерэне, зазначт ся до землі). Б.

Серед села бучыок, на тім бучыку яворик, на яворыку конопелка, на конопелци глінка а до глінкы Бог дає (стіл: ногы з бука, віко з явора, на віку порток [= полотно, обрус], на портку миса а г мисыі йідло, яке Бог дає). Б.

Єдно гваріт: змеркай Боже! друге гваріт: цвітай (= свитай) Боже! третє гваріт: як мі гво дни, так мі в ночы, все ся мусю по каміньох товчі (двері гварят, жебы з нима не тріскалі, выгяд [fenestra] гваріт: жебы на нього смотрілі, третє гваріт вода в ярку: все мі єднак, як в ночы так гво дни). Б.

Хпаде с поду, не збє ся, а на водыі розпыліне [ся] ша (папір). Б.

Хпаде с поду, збє ся, а ныт того дрітовача, жебы го подрітовал (яйце). Б.

Жоўтеньке, маленьке, хоц якого пана з воза зожене (гівно; як хто хоче іти на двір). Б.

Меньше, як флах, а выше хыжи полетит (пчола). Б.

Сіве, маленьке, хоц і великого пана прібере (ігла). Б.

Бараны бодут ся зо златыма рогами (дзвоны). Б.

Червена пані ма на голові чубицу, а на задыі палицу (свербогузка, Nagebutte, Frucht von Rosa canina). Б.

На поли ся родило, души не мало а по смертыі душу (sic!) достало (труна). Б.

На поли ся родит, в стайныі стоіт, а по столыі таньцує (сито). Б.

Купила єдна матка ябка і дала дыітом по штырі; так ся єдному не достало; але пак од них одобрала а дала ім по три, та іші йі (матері) остали дві ябка (шіст было дыітей а двадцет яблук — так досталі по три ябка дыіты а матцыі остали дві ябка). Б.

Іде пані горі гором, ма на собі поўно віганів (magy. viganó = сукня) а все йі видно зад (кура). Б.

Єдно дыівча пасло гусы, прышол і ньому єден пан, са го жывідує, кілко гусей ма? та він гварит йі: же ту маш дас сто — а она му повідат так: жебы было раз тілко і хпіл тілко і я жебым была гус, та бы было сто. І тот пан йі повідат: яка ты мудра, ты уж барз стара, ты уж маш сто років! А она повідат так: мій отец і моя маты і я, то маме сто років, а моя мама раз так стара, як я, а мій отец од мойй мамы пять років старшыі (Отец маў три штирадцет років, маты вісем і тридцет, гівка девятнадцет, гусый было шіст і шісєсєт). Б.

Выйд на ня, подер да ня, лем ня не полам, дам ті на другый раз (черешня, грушка, хоц котра садовина). Б.

Ішов дзяд з Баниц а нює девят палыц, а на кажді палыцы по девят сучків (тузыків), а на каждім сучку по девят цыділ, а в каждім цыділыі по девят кіток, а каждая кітка ма по девятєро котят. Б. (Число: $9^5 = 59.049$, девят і пядєсєт тысячы девят і штирадцет).

Были двома ігрове, ішли с польовачкы і єден другого ся жывідувал, кілко заяцыв застріліу. Так єден так гварыл: кебы ты мі

дал одного заяця, та бысьме малі еднак обыдвомі, а як я бы ті дал одного — ты бы мал два раз тілко, як я (єден мал п'ят заяців, другий сым). Б.

Двадцет шумных, тридцет мудрых, шісдесят блазнів а сто глухих (людський вік). Б.

Летит, крил не ма, сяде, гузицы не ма, вкусит, пыска не ма (шньыг). Б.

Два брата катуны ходили на поле (волы). Б.

Пили хлопы, бабы і дівкы, а хлопы платили по три дудкы, а бабы по два, а гівкы по ірайцарю і шыткы ся напчили за двадцет дудків (хлопів было п'ят, бабы были товдый дві — а една гівка). Б.

Летит през поле, до потока скочит, голову не розбе (серна). В.

Єдно рычит, друге бечит, третє плаче (бык, увца, коза). Б.

Порох доўго посыпаний, каждый по нім ходит, і злодїя бы поімало, кебы руки мало; як бы горі стало, до неба бы дістало (драга). Б.

Чом ворона до лыса летит? (бо лыс за ньом не піде). В.

Чом мыш носит і краде? (бо дыру ма). В.

Кілько раз воробель до рока крочит? (ани раз, бо лем скаче). В.

Деревяный горчок, з мяса прикрывка (будар=превет, Closette). В.

Не годен рушити з місця, жебы шыа не озвал, бо йойчит заодно (ланц черчит, як го рушит). В.

З рана ходит на штырьох, о полудни на двох, по полудни на трьох (човек: дїтїна рачькує [= лызе рачькы], як уж ма силу, ходит, а старый підпірат шыа палицьом). В.

Два дни ма до рока шват, а гоном (сильно, все, інтензивно) робит каждый ден (дзвоны: лем велику пятницю і суботу не дзвонит). В.

Іде хлоп до лыса, а до села смотрит (як возме топір на плечи, то хлоп іде до лыса, а топір смотрит до села). В.

На коня як выходити? (як на кобылу). В.

Де пан Біг не быў? (на суды не быў). В.

Што пан Біг нема? (брата). В.

Шість бургазів, чом п'ят? штырі скокы, чом три, з горы печат, з долу тече, чом так? (Єден пан післаў слугу по шіст колачи, та му не принюс лем п'ят, бо єден зійў а із заяця печеного принюс лем три ногы, бо єдну зійў — мам речи — а у флящці вина з долу выбіў дыру та выпіў). В.

Што по швьятых у церкви? (порох). В.

Чи видиме попа без головы? (без головы видиме: бо піп високо стоїт, а єден хлоп другому без голову смотрит). В.

Ішол (sic!) хлоп без лысє, нашол як палец, зробил дві корыта і корец, іши му зостало, як палец (кед піде без лысє та найде жолуд і рострепе — та с того в штырі часты). В.

Тристо вепрів, кілько они явц мають? (ани єдного, бо сут вирізаны). В.

Хто коня зробил? (мішкарь). В.

Чого веце, чи коний, чи кобил? (коний веце, бо кед ідут коні і кобылы то гвариме: там коні). В.

В зеленєні одеджі роділ єм шыа на дереві, як шыа (єя) бунда роздерла, упал єм до землі (оріх). В.

У зимі шыа більєв, у ярі червенєв, у лыты зеленєв, гв' осєні жоўкне (жоўтыє) [лысє]. В.

Бреше як пес, а в не пес (сука). В.

Хто дыда зробил (справіл)? („тета, бо як бы теты не было, то бы дыда зас не было“ sic!). В.

Мам я кругленький млынец, поуно у ным колесец, хоц колесец мав много, но не змеле вінничого (годинка). В.

Ішла жена без лысє із єдним хлопом, стрітил ся з ньом пан і жвьїдувал шыа, чи єя не боїт іти с тым хлопом? Она му повіла, же єя не боїт, же то її родина. Він єя жвьїдал, а яка? — а она повіла: єго отец был мому вітцу зять, а він менє сын (она была оддата за хлопа, што прїсгал до ней, то был єй муж а отцови зять, а то был єй сын). В.

Шість ніг, штырі очы а дві печы (кед шедне [= сяде] женєска [= жінка] на кобылу; на увагу заслугують форми: дві печы місто тепер уживаних: два пецы). В.

Чорный платок гонит з лыса статок (гребїнь чеше уши). В.

Зелена лыка краснє собі шыїват, а кін на бараньє ся кыват (гушлы). В.

Был швьятый вечер, хто шыа найіл, та сытый был, а я выпил миску вару, а дві втекли до Грабу (жарт; Граб поблизке село в Галичинї; в ар = капусна юха). В.

Ішоў єден з міста (Бардова) Доўголучан та шыа так скаржил: як бы не тота капусна юха, та бы так постил человек, аж страх! В.

Йїхала мохналька попід поріг, жвьїдала шыа свистуна, чи дома в мордун? (бігала мыш, пытала єя свєрчка, чи дома кіт?) В.

Сидит панї в сані (в шыані, в сїні?), прєкрасна мента на нє, попід бріх гладко, а меджи ногами сладко (вівца). ВО.

Штырі ріжкы, два брішкы (заголовок, Kopfkissen). ВО.

Гев ріг, там ріг, вийд на мя про милый Біг (перяна). ВО.

Зельізне пацятко клочаний хвіст мало (ігла). ВО.

Бере го, плаче, кладе, плаче, положит го — тихо (ланц). ВО.

Стоїт хлоп на перелозві о єдні нозі, міг бы присячи, же г ным єст тисячі (мак). ВО.

Летіт, крил не мат, сяде, рыци не мат, як тя вкуєт, плакац мусиш (сьніг). ВО.

Летыло, само собі жудрало, пташачі крильца мало (пчола). ВО.

Сидит пані на клаптику г вышиванім кабатыку (цибуля). ВО.

Біле поле, мудрый на ным оре а сьві чорне насіяня (пасмо).

Кеч.

Хто одомкнул водяный замок деревяным ключом і зась замкнул і веце го никто нігда не одомкне? (Мойсей, кед Ізраїльтян провадил през море). Кеч.

А який легнул вечур, який встал рано (лягне молодший, встане старший). Кеч.

През чого не годен сьвіт быти? (та лем през імена). Кеч.

З яком могыком вийшол Адам копати пасыку (або поле)? (з новым, бо перший раз ішол до роботы). Кеч.

Було (было), ужь не буде, йіло черешны, іщи буде (дывка віддала ся — а черешны буде йісти і яко невіста). Вап.

Роджене і не роджене (курка яйця знесла, а потому высидыла курята). Вап.

Каже єден: під чорном земльом на высокім дереві! а другый ся жьвїдує: як то може быти? Каже перший: я тобі повідам, же пришол астраб і курку взял і зйїл! — а товды тот повіл: же правда, може быти. Вап.

Купіл коня през оїона, не завязал му хвіст аж дома (ігла). Вап.

Стоїт трійчак, прийде штырійчак, зваліт трійчака, а прийде двійчак бий! штырійчака, на што зваліл трійчака (стояла ринка, пришов кіт звалів ринку, прийшла таадня, была за то ката). Вап.

Лыто-квіто, гво осени животноє (люде працюют, збераут с поля г лыты, а гво осени живут). Вап.

По соломі ходит, а не шелестит (сонце). Кру.

Бук гучит, баран бечит а кін тягат (гуслі). Кру.

Кадуб, на кадобі робота, на роботы москота, на москоты форкота, на форкоты видыло, на видылы лыса гора (= чело), на лысі горі густый лыс, в густім лысы дікы свїны бігают а кривый берко іх заганят (= с пальцем ся пошкребают) (човек). Кру.

Што Пан Біг робит, коли дощ падає? (вельо болота і воды). Кру.

В чім дьіру не годен вывертыти? (г воды). Кру.

Ліпа, а на ліні конопа, на конопі гліна, у гліны зеліна а в зеліны свїня (стїл, на столі обрус, на обрусї миска, в мисці капуєта а в капуєті (ярині) свинина). Кру.

Квітне а насіяня не мат, а не квітне, а насіяня мат (конопля перша і друга) ВС. [друга часть тої загадки фальшива, бо у коноплі, що має насїне, цьвіти стовпикові flores pistilligeri].

Што єст чеперате? (кед ся человек хрестит). ВС.

Де сьвітило сонце, а уж веце нігда не буде (колі ся море розступило, кед ішол Мойсей без море). ВС.

Штырі души, пять голов, пальцы сто (як человек умре, то штырмі го несуть, та штырі души а голов пят, бо і мертвого голова с'а рахує, пальцы сто то єст пят раз по двадцет). Бод.

Тот, што му треба, та не знат ны о чім, а тот, што купує, та му го не треба, а тот, што правіт, то не хоче тото (як помре, то купуют дочкы, а тот, што робит труну, то єму іши не треба). Бод.

Повїдала страка на рака, же до ней пхал мунзака (жартуют так: ключ), а він с'а присыгал, же до ней не сыгал (была замкнута єдна півниця (або єден сыпанец), так пришли злодїйї і ю одомклї — і пан на рано вышол зо своїм ключом і одомкнул тоту колодку і смотріт по своїм мастку, же уж є покрадженый (= покрадений) і так собі пан на свою челядь мыслїт, же там бы нїхто не смїл вкрасти, лем онї. А онї ся барз присягали, же онї до той колодки с тым ключом не ходїлі. А не с тым ключом была тота колодка одомкнута — бо збуїове, злодїйї іншим ключом отворїлі тоту колодку і так покрали панський масток — а пан сї бїды гледал на челяди, але задарьмо, бо челядь не была вїновата нїчь). Бод.

Жельізне теля а клочаний хвіст (ігла). Бод.

Ішол брат зо сестроў і таада зо женоў і пришли гу єдні яблонї і там былі штырі ябка на ты яблонї і кожде сї по єднім ябкові вырвало і іши єдно зїстало (таада мал сестру того третього за жену, так былі брат зо сестроў і таада зо женоў, разом трое). Бод.

Солоко (= солодко) молоко в окованім горци (орїх). Бод. (гл. вєше).

Шпло-мотовило, по під небеса с'а вило, по нїмецькы швандрїкало, по нашому нїч (нїчь) не знало (дікы гускы). Бод.

В Калинові тіуко вір, як в плоті дыр (там фалечны люде). Г.
 Кому піп, кому попада, кому попова дывка. Г.
 На туне каждый плюне. Г.
 Зйіу два ракы, попахаў табакы, потрепаў брїх, тот все една-
 кый. Г.
 Што по наглы, то по дяблы. Г.
 Дзайстра по убочи, а чорт перед очи (посаг промарниў а об-
 стала ала жена). Г.
 Дуй вітре по полю, я буду с тобою. Г. (прямітна форма „тобою“
 місто загально тут уживаних форм: тобоў, тобом).
 Коза з воза а возови лекше. Г.
 Коли гуска не годна плавати? (коли до малой воды приїде,
 то уж не годна плавати). Чаб.
 Коли са бабі між ногами піинть? (кедь доіть корову у дій-
 ник). Чаб.
 Коли са бабі між ногами дуркать? (кедь колотить молоко).
 Чаб.
 Кіко на тоту хыжу шинілів выйдуть? (ани еден, бо вшыткы
 вынесуть). Чаб.
 За горами, за лысами червене паця квичить (гуслы). Зб.
 Верх переперьх, лыс перельфа, через воду перешоў, ні кус
 са не умашьаў (вітор). Зб.

3. Піснї.

Кед сом ішол з Гамерікы до дому,
 Постретнул я там фраіречку свою.
 Фраіречко моя люба, ци там же вст
 Стара матка моя?
 А не жив она, не живе:
 Лежит она в ті глибокі долины.
 А кебы я сом знаў, же мі моя матка не живе,
 Зостал бым са в Гамерицкій краинны! Ц.

*

Был сом в Гамеріце, было мі там добрі,
 Посл ем там хлыба, не запомным нвїгда —
 Повл я там хлыба і кавею-м попвл —
 Лем Богу дякую, жем ся не утопіл! Ц.

*

Ідеме мы по ню на тым слыпым коню,
 Кїнь ся нам підшпотіл, дябол млоду вхопіл К.
 (на свальбі спів).

*

У нашого кума рокыта преквітат,
 Якый кум наш добрый, с палюнком нас витат! К.

*

По садоньку ходила, фіялоньку садила,
 Як садила, так і говорила:
 Не вст того миленького,
 Што я го любила! К.

*

В загороді явір зелененький,
 Стоїт під ним хлопец молоденький,
 С тим я буду ночку ночувати,
 С тим я буду собі розмавляти. К.

*

Пришлі наши придальниці —
 Што же мы їм даме йісти?
 Сут там теркы піля церкви
 Та най ідут грызти. К.

*

Ішоў козак берегою (sic!) капусту садити,
 Сыла на нього слыпа муха, казал ю забити —
 У той мухы два кожухы, третї нагавичкы —
 Што остане з нагавичок — будут рукавичкы. К.

*

Побіай, побіай, бо я побіяла, кельо разы буду на тя попатрала.
 Побіай, побіай гаргалечку-бечку, а тоту найлыпше, што на палінечку. Л.

*

Хоц я малючка, але я тонючка,
 Стану ті ту бочку яко фіялечка. Л.

*

До косцела едно, а с косцела двое,
 А вшытко то, вшытко стара матка твоє! Л.
 (спївають, як до шляку ідут).

*

Кукулечко, де всь была,
Кед така гырмота была?
Я куку! зас куку!
Сидыла ем на буку! Л.

*

Почкай же ня, почкай на тей Бартанівцы,
Покед ня не почкаш, то ня почкай в вівсьі! (Літманова на Спішу).

*

Ей поляна, поляна, ей зелена поляна,
Ей бодай ня мамічка на осынъ выдаѳа! (Камюнка на Спішу).

*

Буде мір, буде мір, будут хуоццы мерти,
Будут ся дывчата по ялічкох дерти. Ч.

*

Уж місячок вышоѳ, каждый свою нашоѳ —
Лем я неборачьок меджі гусі зашоѳ! Ч.

*

Міла, моя міла, лем ті една віна:
При яречку бываш, ножкы не умываш!
Кед быс дале од яречку,
Тобыс гірше цыганечкы. Ор.

*

Фраіречко моя, ты ружо польова,
Кед я тя не віджу, боліт ня голова. Лп.

*

Горі селом ішол, а до нас не зыйшол —
Што шугаю робіш, кед до нас не сходіш! Лп.

*

Боже, Боже! яка-м хора!
Ідте вы мі по докторя
І по бабу, най ту баба
Веде ряду! (= порядок) Лп.

*

Поніже Фричовец выквітнул ядѳовец,
Почекай ня міла, бо я з Бертоовец! Лп.

*

Горе од Браніска тече вода бістра —
Не можеш ю заставиц фраіречка пішна —
За другого пішла, ей не можеш ей забраніц! Лп.

*

Пошол бы я до вас каждый вечер,
Пред вашима двермі велька мочар —
Полож міла дручкі,
Пойд ем помалючкі
Каждый вечер! Лп.

*

Пошол бы я до вас, кебы я смел,
Кебыце мі далі, цобы я хцел:
Тото дывче шварне, цо ма очка чарны —
Тобы я хцел. Лп.

*

Я паробек (паробок) с Калушан,
Не мам жену, лем сом сам —
Ей на цо мі, на цо млада жена,
Кед я мам зо себе дост страпеня.

Жене треба то і то:

Шіто, бардо, корыто —

Ей на цо мі, на цо млада жена,

Кед я мам зо себе дост страпеня!

Жены треба чіжмічкы,

На ей білы ножечкы —

Ей на цо мі на цо etc.

Жены треба фартушок

На округлы ей брушок —

Ей на цо мі etc.

Жены треба хустечку

На ей білу шивчку —

Ей на цо мі etc. Лп.

*

Мочит даевче конопе (коноплы)

В желній убочи,

А шугай ся пріпатрят,

Же ма шварны очи.

Кебы такы очичка

Шварны предавалі,

Я бы их купела (купіла)

Свому фраірови.

Іщи-б му купела
Ціжмы з острожками,
Жебы се почеркал
Горе (горі) Кошицами. Лп.

*

А я бача вельми старый
Не доживем до яри,
Не буду мі кукулечкі куцац —
Гей та на моім кошарі!
Помалы овечкі горі рубанями,
Бо я бача старый не можу за вами —
Шак мы дост помалы, лем ты под за нами
Лем ся напасеме тей желвней травы! Лп.

*

Гору гай, долу гай
А на стредку Дунай —
Заплакало дзівче,
Заплакал і шугай.
Дзівче заплакало,
Же ся не оддало —
А шугай заплакал,
Же дзівчатко не взял. Лп.

*

У богатых дівочок по шеснадцет сорочок тра-ра-ра-ра!
А у мене єдинка на каждый день біленька "
А я вечер намочу о полночи полочу "
А на рано вмью ся, прийдут хлопці смію ся! "
У богатых веселя: берут дівкы за-порядь "
А я бідна стою там без помочи при дверях "
(На Лаборци, в Земплиньській столиці).

*

Не чудуйте мі ся люде, же я пребираю,
Такого я мужа хочу, якого я знаю:
Жебы люльку не куріл, табаку не нюхаў,
Чужи жонкы не любоваў, тільки мене слухаў! (На Лаборци).

*

Як уж мают іті до шлюбу, сьпівають (коли молода не має матери).

До стільця сьдаті, мамічкы не маті,
Зыд (=зійди) мамічко з неба, бо ты тєраз треба.

А мамічко моя, благословте же ня,
Пан Бог благослову тай і мы будеме. Ста.

*

Шкода тя Янічку, шкода твого мена,
Же ті не выросла в ті Старіньї жена! Ста.

*

Сьпівайте мі горы, пташкове по полю,
Же я ша видала не на свою волю.
Ты сердечко мое с каменя твердого,
Роспучіш ша во мі од жалю велького. Ста.

*

А жалю мій жалю, я тя прежаліц мам,
Стара матко моя я тя з'охабіц мам!
Плачут мойї очи, як гво дни так в ночи,
Же ша не выспали тамтой другой ночи.
А Боже мій Боже з високого неба,
Не дай ша дочекац военского хлеба! Ста.

*

Коло мліна, коло мліна голубі ша несут,
Моя міла нич не вінна, люде на ню брешут. Ста.

*

Ідеме в прідане, штосме хчера далі,
Жебысеме віділі, ці єст красна пані.
Дайте же нам, дайте, што нам мате дати,
Бо вам стрішку ободреме, а під ножкы постелеме,
Бо нам зімно стати. (весільна) Ста.

*

Явор, явор, біле древо, што мі буде шабля з него —
Шабля, шабля мальована од цьсаря дарована.
Што мі цьсар подароваў, же бы я му повойоваў. Ста.

*

Ей Боже, мій Боже, што буду робіті
З велького жалю не можу ходіті! Ста.

*

Ей дівчата чувте, де на траву підете,
І я піду за вами, накошу вам отавы.
Ей накошу, накошу, до стодолкы поношу,
Жебы мила мала мати
Што на зиму кравам дати! Ста.

Танцюю танцюю, ножкы мя не боля (м. болят)
Зы своїм фраіром, покаль моя воля. Крем.

*

Госа хлошцы до ряду, жена дома, а я ту,
Жена дома з дытками, а я пию с хлопцямі. Крем.

*

Не до терня, не до терня, бо терня коляче,
Под перину материну, перина горяча! Крем.

*

В угерскі крайніні Шарішка столица,
В ны ест стародавна гора Маковица,
Коло ней Руснаци барз худобно живут,
Бо бесну палынку шиткы радо пият.
Шитко жидім далі нещасны предкове,
А што позостало, дают потомкове. Ком.

*

Рахуй гроши стиха, не зазнавш лиха,
Хоц не дуже маме, а часом не знаме.
Раховати треба, ціс продал, ціс купіл,
Жебы без (бес) костуркы жид тя не облупіл! Ком.

(паньцарске)

За гором соньце заходит,
З хмар ся новыи місяц родит.
Паньцар іде барз худобный,
Іде с паньского голодныи.
Слабыи кроком домів крачат,
Лем ся гев і там затачат.
А раз такой уж мал хиасти
Мусыл піля драгы сяети.
Там собі кус отпочинул,
В серци ся му жаль розвинул,
Же за дармо през ден робіл,
І вечеру го гайдук побіл.
Я му робіл, як ем вгадал,
Він од мене веце жадал.
Вітер вільшинами вів,
Приспівуют соловіи,
Хтыли бы го потышити,
Жаль го не хоче лишити. Ком.

(Ті піснички з Комлоши здають ся бути написані письмен-
ним Руснаком а відтак переняті людом).

*

Не была ем дома, коноплы ем терла,
Хпало мі паздерко, добрі, што-м не гмерла. Б.

*

А гуси, гуси, поповы гуси
Сколумутили воду Марыси,
Наша Марыся хусточки пере,
Сколумут ша йі на хусткы бере. Б.

*

Ішли качькы до млачькы
Назберати хробачькы
Качь! до дому качь!
Волала вас мац!
Ныж качата прігнала,
Пару чіжем подерла —
Качь! до дому качь! etc. Б.

*

До саду дывчата, до саду,
Будете шіяти розсаду —
Іщи розсада не зышла
Уж ся наша любост розышла. Б.

*

За воду дывчата, за воду,
Будете шіяти лободу,
Іши лобода не зышла,
Уж ся наша любост розышла. Б.

*

„Віночок“ грають в Великдень і сьпівають :

Гоя, Дюндя гоя
Скочила до поля,
А с поля до гаю
Гоя Дюндя гоя,
Гоя Дюндя гоя!
А с поля до гаю,
Де тріскы падают
Гоя Дюндя etc.

А с поля до гаю
Мій любый шугаю
Гоя Дюндя гоя etc. Б.

*

Під дубиною, під зеленою
Сьїдит голубок з голубиною.
А сьїдит, сьїдит, цьїлюют ся,
З сьвима крільцями обіймают ся.
А прішоу стрілец с темного луга,
Забил, розлучил с пары голуба.
Голубка забил, голубку глапіл,
Сыпле пшенічку, льїв водичку.
Голубка не йїст, голубка не пє,
Под дубиною плакати іде.
Чом же ты не йїш, чом же ты не пєш
Под дубиною плакати ідєш?
Як я мам йїсти, як я мам пити,
Кого-м любила, трудно забыти!
А прыд (= прийди) ты ту мнї, мам сьїм сто голубїв
Та выбєр собї, котрый ті любый.
Ходила я, глядала я, не нашла того свого милого,
Бо мій был милый, чорнобровилый (sic! чорнобровый)
С чорнымя очками, с сьвима крільцями. Б.

(властиво се пісня подільска — тут подекуди змінєна відпо-
відно до місцевого говору).

*

Мам служиц панови,
Волїм цїсарьови,
Кєд хпаду с конїчка,
Шабля мї задзвонїт! Б.

*

Не будєме йїсти, не будєме нити,
Покаль нам не дате, чого мы ту прїшлї.
Не будєме йїсти капусту сьїчену,
Покаль нам не дате красну премилєну.
Уж будєме йїсти, уж будєме пити,
Бо уж стє нам дали, чого мы ту прїшли. Б.

*

Сьїдит дьївча за столиком
Як ружовый квіт,
Выплакало чорнї очка,
Змїнил ся му шьвіт.

Чом ты плачєш, чом нарїчєш,
Чого тобї жаль?
Того вїнка зєлєного,
Што ты мї го взял.
Чом ты товды не плакала
Колим ті го брал?
Не плакала, бо думала,
Жє ты жартувал. Б.

Сьїла муха на конопю,
Овалила квіт,
На што ты мї панї матко
Завязала шьвіт.
Вольїла-сь ня панї матко
До кляштора дац,
Была бым ся научїла
На орґанах грац.
А якы то за орґаны,
Цо граю в косцєлє,
Сьїдят дьївча за столиком
Та гварит пацєрє. Б.

(вєсьїльна: як ідут на вєсьїля).

Дє мы ідємє,
Дражку не видимє,
Добры людє видят,
Та нам доповідят.
Ідємє, ідємє піском-камєничком,
Піском-камєничком, муравом-травичком. Б.

(вєсьїльна, як ідут з ним).

Ідємє, ідємє, дє двї сьвїчї горят,
Будємє дуркати, а чєй нам отворят.
Ідємє мы по ню на рынєвїм коню,
Она ся радує, тїуко ся не здує. Б.

(як ідут мыти ся).

На ярєк, на ярєк ты суко льїнива,
Бо ты уж сьїм рєчкїв на ярєку не была,
На ярєку не была, ярєк не видьїла,
На ярєк, на ярєк ты суко льїнива! Б.

(як ідуть з мытя).

Мыли мы ся, мыли
На широкій ріні,
Молодіята плачут,
Же ся змазурили. Б.

*

Анничько (Маричько) небого
Серця каменного,
А ці тобі не жаль
Вінка зеленого?
Ба яко мі не жаль,
Аж ня серце боліт,
Же ся мі стануло
Не по мойї воли! Б.

*

Закльї (= закла) я была маленька,
Колысала мя мамонька,
Гов-гов, гов-гов, го-го-го
Головонька бідна моя!
Тепер же я уж велика,
Треба бы мі чоловіка Гов-гов etc.
В загородцї цвїткы вьют ся,
А за мною (форма галицка!) хлопцї вьют ся Гов etc.
Не бійте ся, не ма за што,
Хоц я гарда, та ледашто Гов etc.
Закльї я ся не выдала,
Жадной біды я не знала Гов etc.
А тепер я бїду знаю,
Позно лыгам, скоро встаю Гов etc.
Хыжу мести, сыни мести
І за плугом істи нести Гов etc.
Х педу палю і квас місю,
Дытя плаче, я колышу Гов etc.
Ныж дытину покормила,
Кура миску загубила (= стовкла) Гов etc.
А муж ходит, подудрює,
Танец с кийом обіцує Гов etc.
Ныж я была молодиця,
Цыловали хлопцы в лица — Гов etc.

А тепер я стара баба
Не цілюють, хоцбым рада! Б.

(пісн властиво галицкого походження змінена місцевим говором).

*

Під горами, під лісами зпмный вігер віє,
Там покойный, богобойный Русин бідно живє.
Подобно роду своєму живє гво Карпатах,
Не завидит він нікому г високих палатах.
Ішеничного і житного хлыба він не просит,
Овес, ячмін кормит його і того не досыт.
Два волики і коровка, кляча не кована,
Скільки увец, ягняченька — богацтва му даны.
Віно, пиво він не пивє, він тото не знає,
Но водичька із поточька жажду му вгашає.
Не треба му перины, коли утрудит ся,
Ляже на зелену траву, покойно проснит ся.
Мальовано, цифровано він ся не приберат,
Одежу, якої треба, сам собі прикрає.
Не у влатых палатах перебуває гоїно,
А у низькой халушныи быває спокойно.
Єст він мудрый і розумный, хоц не учіл чколу,
Хто од нього чесно жадає, та оддає по слову. Б.

[Книжні вірші (Павловича) перенягі людом і подскуди змінені: „с писма, лем кус перемінено“].

(Весільна. Як молода в коморі, в своїй хыжи сьпівають:)

Выход же нам, выход с той новой коморы,
Выносай ручничькы білы, дреліховы.
Выносай ручничькы, выход же і сама,
Бо ты нам од Бога давно обіцяна! Б.

(як з молодлицом ідуть там, де молодий быват; перед вго дверями сьпівають:)

Як мы тады ходжували,
Марысю сме виджували,
Вчас раненько вставала,
На ручничькы прядала. Б.

*

Уж минули мясничькы,
В цілім селі тихо,
Гушлі, басы замілі
І цыганім лихо.
І неборак пан староста
На грудьох захрыпнул,
Лежит біда у кочерьгах,
Іши гнес не хлыпнул.
І свашечка покашлює,
Не вырвеш з ней слова,
Лежит на припецку,
А смутна як сова.
На припецку лежить,
Тихо собі мурчит,
Ныт потыхи в корчмі,
У череві курчит.
Тяжко тівочки здыхають,
Поминула їм воля,

Поминула і надія (наdejда),
О нещасна доля.
Не журте ся о дівочки (тівочки),
Ті 'пропали як тын — (?)
Приде і на вас зрят (?)
На зелену осыї.
Бо в осени лыпше гулятя,
Як в зимі студеной,
Мож і босо поскакати
По траві зеленой.
Зародит Бог ішеничкы,
Жита, проса, вина,
Буде кашы пирогів
Гойныйша гостина.
І пчолкы ся нароят,
Меду ся направит (наварит)
Свашкам, дружкам і старостам
Гарла ся поправит! Б.

(Весільна. Як прийдут по молодицу до ей хыжи).

Дали мы тя, дали
В пацуркові парты,
Выход же нам, выход
В білім пакінаті!
Іші мы тя дали
В зеленім віночку,
Выход же нам выход
В тім білім рубочьку.

Як уж зачепена, то вже клічеме: „невіста“ — і „молода баба“ также „невіста“. Б.

А на горі, горі дубина,
Любит мене, любить дівчина,
Любит она мене сердечно,
Мусю я ей взяти конечно. В.

Билас мя мамичко
З опаленым кыйом,
Жебы-м не смотріла
За парадным сыном.

Хоц быс мя мамичко
До полудня была,
Пополудни буду
Янічка любила! В.

Мила, моя мпла
Тверды замкы мала,
Мотузком підперла,
Кыйом завязала. В.

Чюдуют шьа люде,
Де я шьа нашла,
Я в свого нанашка
На гостиньы была! В.

*

*

Куды іду, туды іду,
Карчму не минаю,
Дай мі жиде горіуочкы,
Хоц гроша не маю.
Ай мі і мойі жены,
Бо підеме ведно додом.
Як домов прийдеме,
Будеме дашто йісги,
І так помаленькы

Зас до карчмы підеме.
До карчмы придеме,
Циги не можеме,
Бо не маме грошій,
Не даст качмар на борі,
Бо не маме грошій.
Гварит, бысеме пошлі додом,
Же даст погодивши. ВМ.

*

Летіт ворон з чужых сторон
Тай жалобно крявче,
Ой де-ж тота моя міла,
Што за мною плаче.
Ой не плач ты моя міла,
Не тужи за мною,
Бо я собі уж нашол
Десят за тобою! (на Спишу, Фільварок).

*

Гойже, гойже коло копы,
А мій милый вяже снопы;
Вяже, вяже, понаглят ся,
Аж му ся за калапом
Гарде пірко трясе. ВО.

*

Хто то там, хто то там під облачком піска?
Младый пан, младый пан кішасонку стіска.
Младый пан, младый пан, най мя не стіскают,
Бо я младе дівча, най мі покій дают. ВО.

*

Кед мя младу чепілі,
Куры с поду злетілі,
Сватове йіх лапалі,
Курцы нсжкы зламалі. ВО.

Сидит дівча за столічком
Як ружовий квіт,
Выплакала чорні очка
Зменіл ей шьа сьвіт.

Чом ты плачеш, чом нарікаш,
Чого тобі жаль?
Тогя вінка зеленого,
Што ты го мі взя! ВО.

*

Як сом ішол од Ганьічки ге-я-гой!
Черкали мі острожичкы драга душо моя!
Як черкалі, так бренкалі ге-я-гой!
Чорны очка заплакалі драга душо моя!
Чорны очка, што плачете? ге-я-гой!
Шак вы мойі не будете! драга душо моя! Кеч.

*

А як я ся завізьму! кіш андялом!
(kis angyalom=мій ангелик)
Лютеранку не возьму к. а.
Але возьму кальвінку к. а.
Рада пив палынку к. а.
Тото дівча шумне 6 к. а.
Білы лем колачі 6 к. а.
Ей не тото братішку к. а.
З тентерицы замішку к. а. Кеч.

Дзівкы, дзівкы на валалє,
А пониже банда грає —
А дзівчатко ся радує
Же ку бандзе рокує.
І я пойдзем, пойдзем
За воячка.
Одмінят мня там
Ваценьскы дзівчатка! Вап.

*

*

Ей яке слонко виходит,
Ей там сой Мадяр приходит,
Стріліл на ліжку, забіл Марішку,
Уж она там лежіт на брішку.
Мала она сукню зелену,
На главі хустку червену,
Очка чорнявы, личка румнявы —
Уж она там лежіт на брішку! Вап.

*

Напийме ся кумо-любо, бо уж не будеме,
Сонце низко, сабат близько: уж ся розійдеме! Вап.

*

Ты Сербине, Сербиньку
Возми мене за женоньку!
Як я маю тебе взяти,

Коль у тебе лиха мати.
Ты вітрогон, яко мало,
Бодай тебе лихо взяло! Вап.

*

Міла моя, што робіш, што робіш?
Кравы гонят, а ты спіш?
Кравы гонят, заяли 2.
Твойі дома зостали.

Кед зостали, най стоят,
Шак то ганьба не моя,
Але ганьба мілого,
Штом заспала про нього! Вап.

*

Принесу ти паленочкы і вінка,
Выпий собі мій миленькый до денка!
Принесу ты паленочкы, шафрану,
А уж я ті мій миленькый не стану. Вап.

*

Як я помру, шумны мя сховайте,
На погріб мі дзівчатка зволайте,
Жебы они добрі памяталі,
Же воячка поховати далі.
Як я помру, шумны мя сховайте,
На мой гробік розмарію садьте!
Так ей садьте, жебы ся пріяла,
Жебы моя міла памятала! Вап.

*

Ей косаре, косаре! дес-те коні пасли?
Стратила я перстенок е я гой!
Чисте го не нашлі?
Не нашліме, не нашлі
Лем все виділи,
Як го штырмі цигане е я гой!
На коліку несли! Вап.

*

Банувш ты ма миленька, же я пю,
Барже будеш бановати, як я вмру.
Як я буду на солomé лежати,
Тогды буде моя мила плакати! Вап.

*

Не буду. не буду дрібний овес косил,
Піду до Бардова, буду шаблю носил!
Шаблічка не моя, але цысарьова,
Кед са з ньом вырубам, то сереньча моя! Вап.

До Свидника бы нам пітв,
Там пуляка (=индика) бы купити,

Міркую вночі, мат дьіры кіш,
Цуляка іщи вытратиш! Вап.

*

А чорт то не газда, хто сыно продає,
Своїм коням, волам житну сламу дає,
А як выйде на міст, коньі тягат за хвіст,
А волы за рогы, коровы за ногы,
А свины за рыла, а гускы за крила,
Качкы за клапачкы, куркы за пазуркы! Вап.

*

А рогуля, а рогуля —	Оженил ся старый Русин,
На рогулі цибуля,	Взял собі Русинку,
На цибулі різанец,	Не мала му що зварити,
Под дьівчатко на танец! Вап.	Вср . . . му ся в ринку! Вап.

*

*

Шумный двір, шумный двір, шумне дьівчатко в ным,
Шумны выховалі, кебы мі го далі! Вап.

*

Так мя огваряла в Вапеніку баба,
Бодай так курчала як в могилі жаба.
Так мя огварила в Вапеніку дьівка,
Жебы не зносила зеленого вінка!
Та мя огваряла в Вапеніку баба,
Жебы она зйіла рогатого дябла!
Жебы она зйіла, жебы з нейі рычал,
Жебы она знала дьівочкый обычай! Вап.

*

Пані, моя пані, ганіш мі роботу,
Ты мою роботу, я твою доброту! Вап.

*

Панове, панове, не робіт нам кривду,
Бо вы дьіти мате, хто зна на што выйдут! Вап.

*

Матко моя стара	Скочу до Дуная,
Дай мя за гусара,	Дунай глубший буде,
Кед мя за ни не даш,	Ци то ті мамічко,
Скочу до Дуная. Вап.	Ци ті жаль не буде? Вап.

*

*

*

Як я стады піду,
Заграджу заградку,
Вапеньскі челяди
З'охаблю памятку.
Хто коло ней піде,
Споминат мя буде,
Чкода Боже того,
Што заградка його! Вап.

*

Тече вода быстро
Спід нового міста,
Не чекай мя дьівка,
Чекай мя невіста! Вап.

*

Кошицьі, Кошицьі не ровно стоіте,
Не єдної матери жалю наробите! Вап.

*

Овцы мойі, овцы, мій златый кырдею,
Хто вас буде пасти, як я ся уженю?
Ой буде вас пасти злата пшчалечка,
Буде наvertати моя фраіречка. Вап.

*

В глубокій долины
Качька воду пав,
Качур на ню волат:
Верний душе моя!
Вера ся не верну,
Бо ся зрады бою,
Не бой ты ся зрады,
Шак я качур младый! Вап.

*

Дьівчатко в фарбанцьі!
Волкы на татарцьі,
І мойі і твойі,
Подме обыдвое! Вап.

*

Тераз ем ся розскакала,
Тераз же мі грайте,
Чорны буты поторганы,
Червены мі дайте!
Чорны буты до роботы,
Червены до танцю,
Под же зо мною танцювати
Шаленый Иванцю! Вап.
До саду дьівчата, до саду,
Будете сьіяти розсаду,
Іши наша розсадонька не зышла,
Уже ся наша любовть розышла. Вап.

Долом Вапеніком быстра вода біжат,
Уж мій старый отец в чорні землі лежат.
Лежит він там, лежит од єдного рочька,
Уж ему выгнілі з головічкы очька.

Станте отец горі, ужь сте ся выпалі,
Посмотрте сироты, што по вас zostалі.
Не буду смотріти, смотте на ся самы,
Бо мойі оченька барз твердо заспалі.
Очька вызбілілі, што на вас смотрілі,
А ручькы одгнилі, што на вас робілі! Вап.

Поімала муху на бруху,
Дала ю варити на юху,
Звідала ся дывка парібка,
Цы добра была полівка?
А деж бы то добра не была,

Кед мі моя міла варила!
Поімала бlyху в варкочу,
Дала ей возити на кочу,
А ци бы ей причка возила,
Кед она мі с коча скочила! Вап.

Зелений кафлінец, жоўтый пец,
Не знала мі мила хльіба впеч,
Лем одну куречку унекла,
І тотя іс пеца утекла. Вап.

Ах Боже, мій Боже,
Змидуй ся надо мною,
Або мя к собі возь,
Або што роб зо мною! Вап.

Весільны.

Ідеме, ідеме
Понад густы сады,
По таке дывчатко,
Што мат кривы лабы.

Ідеме, ідеме,
Де ся вода хвіє,
По таке дывчатко,
Што ся радо сміє. Вап.

Стоїт свальба, стоїт,
Хто же на ню піде?
Мачька-поскрібачька,
Коцур за гудачька! Вап.

Панове, сватове
Поволі стріляйте,
Соломене село,
Лем го не запальте! Вап.

В Орішковім дворі
Студенку мурують,
Не ход там Михале,
Бо люде почуют.
В Головача дворі
Комаркы льітають,
Не ход там Михале,
Бо тя покусають! Вап.

Кед ся Вапеняне
У сваты зберали,
Три дні і три ночи
Бочкоры платали.
Бочкоры платали,
Онучкы шивали,
Як ся Вапеняне
У сваты зберали. В.

Панове, сватове,
Десте ся бавили,
Пиля Вапеника
Кобылу лупили! Вап.

Дали сте нам, дали,
Што ныіде не суце,
Загнали на тріскы,
Та пришла плачучи. Вап.

Гоя джондюсь-гоя! післала нас кральова гоя джондюсь гоя!

„	чого вас прислала?	„
„	чи маста готова?	„
„	уж маста готова	„
„	уже поставена	„
„	ци нас там пустите?	„
„	тяжкый товар мате?	„
„	кед вам поламеме —	„
„	та вам заплатиме	„
„	што вы за то хцете?	„
„	тото шварне дывча	„
„	што сой го вырвете	„

Подувай вітричку із горы, із доли,
Потыіш пане Боже сироты і ідовы!
Уже-м та подувал із горы, із доли,
Уже-м потыішивал сироты і ідовы! Вап.

Уж ідут дрітаре,
Уж су на граніци,
Мойого мілого
Лишили в Плавніци. (Порач на Спішу).
Пісал мі мілий ліст,
Ношу го на бочьку —
Жебым го чекала
До другого рочьку! (Порач на Спішу).

Повідал мі мілий,
Же ма штырі волы:
Буде мя возити
С хыжи до коморы.
А він мя не возил,
Лем ся на мя грозил,
Же мя буде бити,
Же не знам робити! Вап.

А Боже, мій Боже,
Який-с мі дар дал,
Сама я не знам,
Як дякуват мам! Вап.

Махиляк, Махиляк,
Махиляк Андрашу,
Ци ты рад, ци ты рад —
Йїдж з молоком кашу! Вап.

А Боже, а Боже, што ся набоженькам,
Ци я ся даколи доброты дочекам?

Дочекам, дочекам, але не знам коли,
Ци то того рочьку, ци то аж даколи? Вап.

*

Не тепер, не тепер
Орішки збирають,
Але гво осени,
Кед самы падають! Вап.

*

Міла моя с чорныма очима,
Заробила тристо златых з нима,
А я робю, уж барже не можу,
Тристо златых зложити не можу! Вап.

*

Иде старый, бородатый А ты старый бородатый,
Ручьсками трепле: Не вчи ся брехати,
Якас біда ту лежала. Когось ту поімал,
Ищи місце тепле! Было ті злапати! Вап.

*

За того парібка не дам я цібулы,
Котрый вчас раненько глядат свої коньї!
Не глядай ты коня, бо він вст занятый:
На рихтарскім дворі бринчит бринчок на ным. Вап.

*

Міла моя, чьорны очька,
Выйд же ту мнї, верх ноточька!
Верх поточка зеленого,
Дай мі личька руменого! Вап.

*

Шугай, шугай, шугайочьку,
Не жен ты ся того рочьку,
Того рочьку война буде,
Младой жены чкода буде! Вап.

*

Заяли, заяли воловаре волкы,
А я не чула, кед черкали дэвоньы. Вап.

*

Ей Боже, мій Боже з нїба високого,
Так се ня покарал, як быс не мал кого. Вап.

*

Тышу я ся, тышу, в своїм жалї тышу,
Своє смутне серце на весело несу.
Як бы я ся Боже в жалю не тышила,
Давно бы я давно в чорні землі гнила. Вап.

*

Я бы к тобі шугай вышла,
Ты повідаш, же я пышна! Вап.

*

На поповім перелозї Ци не біда, не публіка,
Сгоять трьоми в обозї, Біла баба человіка,
Єден піп, другый дяк Біла го за дверми
І костюльник неборак. З лопатом по ребрі.

А сусьїда помогала,
Аж кочерьгу поламала,
Ци то піп, ци то дяк,
Ци костюльник неборак? Вап.

*

Наш пан превелебный не мають аренду,
Можут сой купити нову реверенду. Вап.

*

А в нашого пана брана мальована,
Мають пан кочіша, але лютерана.
Хоц я лютеран, я на то ничь не дэбам,
Кед я мому пану конїчка оседлам! Вап.

*

Сидыла на соснї, плакала жалоснї,
Пїду за малого, коли він выросне. Вап.

*

Зажинай, зажинай тото яре житко,
До полудня куцок, пополудни шьткко! Вап.

*

Ой жнеме, мы жнеме нашому панови,
Не видиме дражку ку вго домови. Вап.

*

Ей я ся оженю,
Мам вївса в кешенї,
І татаркы жмінку —
Выховам сі жінку. Вап.

*

Зелене, зелене, коло зеленого —
Танцювал мій милий, а я коло нього. Вап.

*

Боже, Боже який то жаль,
Хто мя любіл, тот мя не взял,
Лем мя взял тот ледачина,
Штом го нїгда не видїла! Вап.

*

Гласи перевернені на свій лад гумором людovým.

1. глас. Чи я тобі мужу мій не жена,
Чи я тобі не твоя газдыня?
Штырі тыжны, два недїлы
Я хыжу не мела! (мела!)
Стани мужу мій, не лежи,
Запряжи ты штырі волю,
С хыжи смїта вон вывези!
2. гл. Послухай ты як твоя жена красны співає!
Возмий ты на ню такый прут,
Што зоз ным люде мак трут,
Нажен ты ей во тысный кут!
3. гл. Посїяло дывчаточько копер (= чеськ. корп, руск. крїп)
[зелененький,
Жебы его полюбил дячок молоденький,
Поуну жменю грошей носит а диячка за ся просит.
4. гл. Сидїл козак над водою,
Тримат кобзу під пахою,
На кобзинцьї выгрыває,
Долю свою проклинає:
Доле ж моя нещасная,
Жена моя прекрасная,
Друга женка, як ластївка
Моя така, як жидївка.
Дала вісти без обруса,
Сама сїла як покуса.
Дала вісти, дала пити,
Сама сїла уши бити.

Забїла уш на варїсы,
Замїшала кашу в мисї,
Люде гварять, же то свиня,
А то люба ми газдыня!

5. гл. Вчєра лишенька была пянїсенька,
Під сосною зеленою спати легла,
Прішол заяченько: скок на ню!
До дому лишенька, до дому!
Не лыгай спати під сосною зеленою!
Коль хруцова мати весєля справляла,
Зозуля сестричька рады додавала.
Баран во млыны меле,
Овца мїрки бере,
Лишка муку сїє,
Заяц ся на ню сьміє,
Комар воду носить,
Блыха тїсто мїсит,
А шара (шїра) гусочька до пєца саджає,
Гусак на ню сычит,
По вден хлїб смычит.
Медвїдь ім контрує,
Воук є козом танцує:
Гоя, коза, гоя
Чи будеш ты моя?
Поїмау ю за нїс,
Полетїл з ньом без лыє,
Ударил з ньом о пняк,
Выскочил з ней кутняк.
Гоя, коза гоя!
Ци ты тепер моя? Вап.

*

А долом, а долом там долом далеко,
Сут там двоє люде, барз ся радо видят.
Єдна стара баба барз ім завидїла,
Жоўтовлас-Янїчка замуровац дала.
Почюла Ганїчка по перший раз дєвона,
Пусти мя мамїчко на жалосный погреб!
Дывко моя люба, ці бы ты была пес,
А жебы ты ішла хоть лем през ей двір.

Почюла Ганічка по другый раз дзвона —
 Дзівко моя любя, ід же ся приберай,
 На жалосный погреб скоро ся понагляй!
 Як Ганічка вышла, Янічка уж в гробі.
 Гробаре, гробаре, прошу вас про Бога
 Выймвіте, выймвіте Янічка із гроба!
 Гробар ей послушал, Янічка ей вынял,
 А як він го вынял, дораз ей обял,
 А як ей обял, дораз ей задусил.
 Янічка сховали та пониже церкви,
 Ганічку сховали та повыше церкви.
 На Янічку росне дробна розмарія,
 А на Ганічці росне та біла лелья.
 А так тото росло, аж церков преросло,
 А так тото росло, аж ся в-едно зросло.
 Тота ёго матка так ім завидыла,
 Як люде до церкви, она зожинала.
 А як люде с церкви она стопом стала.
 А як стопом стала, словце прогварила:
 А люде, прелюде по мнї ся каяйте,
 Де ся рады видят, побрати ся ім дайте! Кру.

*

Моя жена дома а я в Гамериці,
 А я в Гамериці, робю у фабриці.
 Кед я х ті фабриці жено буду робіц,
 То ты жено можеш собі красны ходзіц.
 Можеш красны ходзіц і пышны прібірац
 А ту тому можеш і фраіра тримац.
 Як я х ті фабриці перестану робіц,
 То ты жено будеш гола-боса ходзіц.
 Бо х ті Гамериці лем самы панове,
 А х ті Еуропі лем су красны ролы,
 Лем су красны ролы, веліка порція (= великі податки).
 А х ті Гамериці добрі собі жиют,
 Добрі собі жиют, кед іде работа,
 Красны ся облече, як прийде собота.
 Красны ся облече і шумны прибере,
 Ничь він ся не старат, же му х полю гнив.
 Же му х полю гнив, же му вода бере,
 Бо йому до гавзу привезут фармеры.

До гавзу привезут, плацу не питают,
 Аж на двадцетого, як педу (плацу) дістанут. ВСь.

*

Ей долом та долом там долом далеко,
 Стоят мі там тоты три вінніцы,
 А при тих віннідох трое сиротята.
 Іде ту нім, іде мачоха не люта,
 Несе на них, несе три терньовы пруты.
 Як взяла, так бие тоты три сироты:
 Ідте ле, ідте на своєї мамы гріб!
 А хто то там, хто по тім гробі дуркат?
 О мы то мамічко, возте нас ту собі!
 Дыти мойі, дыти, што бысте ту йіц?
 Дыти мойі, дыти, што бысте ту шілі?
 Йілі бысме, йілі ту чорну землічку,
 Нілі бысме, шілі дожджову росічку.
 Дыти мойі, дыти ідте ту мачосы!
 Вера не підеме, хоц ту загинеме!
 Кед она нас мые, кырвьом вода плыве, (= плыве).
 Кед она нас чеше, летят з нас пелешы.
 Она своїм дытьом кашу з млыком варит,
 А нам сиротятім отрубы понаріт.
 Кед нам хлыба крае, як вербовый лісток,
 Іщи ся назьвідат, ци вы зйісте вшытко?
 А кед го не зйісте, дайте мому дзецку,
 Най мі ся не валят по мойім припецку.
 Кед нам хлыба пече, хоробами мече,
 Кед нам хлыба крае, хоробами лае.
 Она своїм дытьом пантлічкы купуе,
 А нам сиротятім порвазкы (мотузкы) сануе. Ч.

*

Долом ей там долом, там долом далеко
 Стоїт мі там стоїт церьков мурована,
 А у тій церькові дванадцет олтарей,
 При кождім олтарі дванац свьічок горіт,
 А при тім найвекшім сам сын Божий стоїт.
 А за ним Дыва Марія стоїт.
 Оглянула ся вснка: ай сыну, мій сыну
 Не допушай вину, не допушай же дожджу кєрвавого!
 Маю я там, маю трояке сиротство (сіроцтво),

Єдно мі сиротство : тоты стары люде,
Друге мі сиротство : гдовцы і гдовичкы,
Третьє мі сиротство : тоты дробны дыты :
На камінцях сьядат, дробный пісок йдять,
Самы ся ховают, мамічкы не мают. Ч.

6. 7. і 8 глас перевернено так :

6. Ці чувш ты Іване, што твоя жена ділає? возми ты тот прут, що з ним мак трут : она хоче умерти, треба ей з мотузом потерти. 7. Я на то присягала. 8. жебы ем з мужем спала. ВС.

На „Гоя дюдю“ сьпівають :

А де ты ідеш чьорный баране? Гоя дюдя гоя!
До млына, до млына мій любый пане! " "
А што там несеш чьорный баране? " "
Пшеницу, ишеницу мій любый пане! " "
А як ю змелеш чьорный баране? " "
На зубер, на зубер мій любый пане! " " ВС.

(Бодруджал). Собіткы на Яна: старе зыля, што было сьвячене, палят і през тот оген скачут. Нове зыля сьвачене ховают аж знову до Яна. На „Собітках“ сьпівають :

На Яна, на Яна взяли хлопцы барана,
На Юр'я, на Юр'я, зйіли дывкы кодуря,
На Яна, на Якуба народіл с'а хлоп през клуба,
На Яна, на Яноша народіл с'а хлоп през носа.

*

А ты Марцю с фары, чом не йдеш на собітку?
Спечеме ти чорну кітку —
Ці варену, ці печену —
Ці с попелом потрясену! Бод.

*

Нігдам тому не вірила, жебы жена мужа была,
А я была з мотувлом вчера вечур за комином! Бод.

*

Вышол на пляц тай затрубіл,
Заплат дывча, штом полюбіл,
По качаны, по капусты,
Котра дывка канджуриста.

Не такы мя любовалі,
Іши плацу не пыталі! Бод.

*

Думаш мила, же я блазен,
Же я тобі не докажем —
Докажем ти того фігля,
Што не будеш дывкоу ныгда. Бод.

*

Качмарько молода у тім ширім полю,
Не дай хлопцым пити, не давай у волю
Та най ідут домів, най ся понагляют,
Бо ім с'а фраіркы замуж выдавають. Бод.

*

Не бий мене мужу г ночи,
Бо ми выбеш чорны очы,
Буде заран біла днина,
Росповім ти, штом ти винна! Бод.

*

Дрімле мі с'а, дрімле,
Спац мі ся не хоче,
Лем мі за миленькым
Серденько трепоче! Бод.

*

Наша кумічка у полозьи лежит,
Дробных рыбок бажит.
Хоц бы мі ся пришло п'обає залюпати,
А свої куміци рыбок налапати.
Стань кумічко горі дробны рыбки йісти!
Не можу кумічко с той постелы злызати. Пс.

*

Вшытко є добре, што ся в краю водит,
Моя млада женка за другыма ходит.
Мам левольвер, што пят раз выстреліт,
Забием (= забью) ты мила з другим на постели.
Кебым не санувал свої дробны дыты,
Такой той минуты куля до ты влетіт.
Але бо саную свої дробны дыты,
Даруем ти живот аж до твоей смерти. Пс.

*

На „гоя дюндя“ поберут ся за руки, крутят ся приспівуючи :

Гомбора, гомбора, гундя кошарувна,
Гадвадьом, середвадьом цупом летіт, цуп! цупають в долину. Пс.

*

До гаю, лішічка до гаю,
Зак ся наши дівчатка наг्राють,
Бо наша улличка жоўтый лаз,
Обер собі улличку, котру знаш! Пс.

*

А у кертї черешенька. Зостала-с ся самодруга,
Под облачком два, Не знаш од кого,
А уж с тобоў моя мила, Тераз будеш повідала
Та уж с тобоў зле! На мене самого.

На когож бы повідала,
Так лем пак на тебе,
Бо ты днуваў і ночуваў
А я по при тебе. Пс.

*

А кебы ми не промыло, Згоріла сушня до коріня,
Запаліў бым хыжу білу, Сыдай дівче на кольіна,
Запаліў бым од косцела, Сыдай, сыдай по малючкы,
Жебы хыжа погорела! Пс. Побочкам тя по тихочкы! Пс.

*

*

Фраірка мі груба, за то не баную,
Хлопця дам до-чкولى, а сам ся звербую,
Хлопця дам до чкولى, як білу лелію,
А сам ся звербую меджи компанію! Пс.

*

Ходиў бы я до вас каждый вечер,
Лем же под облачком велька мочар;
Поклад мила дручкы, пойдём по малючкы
Каждый вечер! Пс.

*

Летіў орел понад море, зачаў голосити,
Яка біда худобному богату любити.
Як же ей не любити, кед она в матна,
Сукня на ны, як на панї, кошуля гадвабна. Др.

*

Гомбора, гомбора, дюндя Кошарівна,
Середвадьом, варвадьом, сапаленькы цуп! Др.

Так приспівують на „гоя-дюндю“, пор. стор. 210.
Парафраза 8. гласу гл. стор. 204. 208.

Ішоў чернец з монастыря, стрітвў єго другый чернец: откуда ідеши брате черче? От Константина града. А ци там брате черче моя мати живє? Уж твоя мати черче давно зумерла. Увы мнї! улы мнї! уж моя мати зумерла. Не дай мі ся моя мати на тім сьвітї доўго покутоватї! — Др.

Зберало дівчатко по лысы траву,
Стрітило мілого при самім краю.
Де ты ся тут мілий взяў,
Щось мя вірны любоваў,
Із великой любостї
Тераз єс ня поняхал. Др.

*

Ламала я каліну
Трьом овечкам на зиму.
Ламала я цылый ден,
Трьом овечкам на тыжден. Др.

*

В неділю рад палынічку пію,
В понеділок не радый розлию.
Во второк іши не газдую,
При музици та потанцюю —
В середу треба дашто робити,
В четвер треба уж домів іти,
В пятніцю, суботу
Треба сой раховати роботу! Др.

*

Уж нам пришла, пришла
Нова неділичька,
Пила бы ся, пила
Сладко паленичька.
А то пак з дня на ден,
Пила бы ся паленичька каждый ден! Др.

*

Вандрували жиды вшиткы еден раз,
 Бден ся ім стративу, мусыу свины паст (пасц) —
 Ой вай! шайдаріді-бом!
 Народу ся ім Месіяш,
 Вшиткым жидім вывіаш —
 Ой вай etc.
 В калапі го купалі,
 Вшиткы жиды вайкалі
 Ой вай etc.
 Коза была кресна мать,
 А цап ходіл одрікать
 Ой вай etc.
 Привезлі го на краві,
 Высте жиды каправы
 Ой вай etc.
 Привезли го на свины,
 Высте жиды яко псы
 Ай вай etc.
 Ты жидівко зубата,
 Ты безбожна проклята
 Ой вай etc.

*

(На сватѣбі співають):

Ідеме, ідеме, де же мы станеме?
 Пред Грицака на двір, під зелений явір.
 Вкажте ле, нам вкажте, ный ми го видиме,
 За чим мы ту свого коничька трудиме. Г.

(як берут молодицю):

Выбивай, выбивай надо двері клинці,
 Кадыль вс вішала зелененькы вінці! Г.

Выберай ся сыну	} співають молодому.
В счасливу годину	
По добру дѣтину!	

Прилетіу соколонько	} як уж прийдут з молодицоу, співають
Пред Грицаків дворонько,	
Почау собі квиляти,	
Де мат гвиздечко вити. Г.	

В пецу орал, в пецу сял,
 На пріпечку навертал,
 Татарчаны волкы мал,
 Іши він са добрі мал! Брв.

(Страшкове). На вечуркы ходят прясти до більших хыжок.
 Молоджава (парібци то „страшкове“) са прибере в цундры, пак
 ідут до другого дому, в хыжи ім співають, а страшкове танцюют:)

Пришли до нас страшкове, Чьорны буты мали, Коло кошуль, коло татый Вышиване мали. І я бы так вышыла, Темна ніч мня зашла, Каламаря мі не стало,	Пірко мі са поламало, Свічка мі загасла. Пришли до нас страшкове, Што ім даме йісти? Сут там теркы коло церкви, Та ный идут грызти. Брв.
---	---

*

Попід льіс, попід льіс сама оскорода,
 Не буду ті шугай по два раз молода.
 Попід льіс, попід льіс дробна команічка,
 Люблят мене хлопці, хоц ем невелічка. Брв.

*

Фраіречко моя лем са не отдавай,
 До мовго сержця жалю не додавай! Брв.

*

Любила-м писаря, навчу мя писати,
 Выстроіла-м фігля, мусыу колысати! Брв.

*

Червене яблочько, х кешени го носю,
 Хто са на мя гнівват, з ним го перепросю! Брв.

*

Дув вітер, дув, по долины гучит,
 Хто не знат, што смуток,
 Любост го научит.
 Подувай вітрику з горы од Бескыда,
 Оздай мі придуеш, кого я любила.
 Іши подувай здолы од Дуная,
 Оздай мі придуеш, кого віджу рада. Брв.

*

Камень, камень розваль са на двов,
 Потыш Пανε Боже смутне серце мов! Брв.

Вечерочьок іде, хто же до нас прийде,
Мой мілий не прийде, бо за вілми иде. Брв.

*

Ішла-м через грунок, нашла-м собі дудок,
На ті мілий дудок, куп собі голубок.
Голубкові треба і йісти і пити,
А на лыто выйде, та хоче злетыти. Брв.

*

Вечерічьок иде, дашто бым зробила:
Отворю облачок, патрім (патрю) на фраіра. Брв.

*

Червене яблочко што найчервеньійше;
Приспало са дывча што найпараднійше,
Хоц бы са приспала даяка служніця,
А то (Але) са проспала свойска парадніця.
Кедь есь са пріспала, повідай на пана,
Буде твоя, буде превеліка слава! Брв.

*

Кедь есь са приспала с паном урядничком,
Стискай собі брушок з гадвабноў пантличкоў.
Хоц бы я стискала з гадвабноў хустячкоў,
То я уж не буду надобноў дывичкоў! Брв.

*

Кочіше парадній, я смердиш конпінноў,
Не будеш ты спати под мойоў периноў,
Бо моя перина шнуром шнурована,
А твоя кэшуля три рочькы не прана!
Возьму я йі, возьму, та я йі выперу,
На недылю рано кочіша приберу! Брв.

*

Шугайова мати на мя криво патрїт,
Я на ню не буду, хоц ей мац не буду. Брв.

*

Фраірочько моя лем са не отдавай,
До мого серденька жалю не додавай. Брв.

*

Татарка не овес, од фраіра морес!*)
Од фраіра мого, ний мат каждая свого! Брв.

*

*) од фраіра морес! = од фраіра зася!

Пришло мі писаня з Угеля до Кошиц,
Же будут панове самы лучкы косиц.
Панове косити, паньчата вязати,
А сам солтабіроў снопочькы складати. Брв.

*

Як собі подумам о своїй мамцы двор,
Жем по ным ходила, як парадній конь! Брв.

*

Співала-м бы даку, але не знам яку,
Співала-м бы другу, мам фраіра слугу! Брв.

*

Чісарю, чісарю, нач тыльо вербувш,
Не ореш, не сьієш, чім нас выгодуєш?
Не бійте са хлопцы великого гладу,
Зацвило житычко коло Мерекгазу. Брв.

*

В пятніцу заспівам, в суботу поплачу,
А недыля прийде, то собі поскачу. Брв.

*

Чийі очка сивы, та сут справедлівы,
А чийі чорнійши та сут фалечнійши. Брв.

*

Чьорны очка мои нач тыльо плачете?
Каждый дябол спознат, же фраіра мате! Брв.

*

Мій мілий рапавый, а я гладкой тварі,
Вера мя од нього ништо не одгварит! Брв.

*

Як собі заспівам, що (sic!) кому до того,
Ныт на мойі главі старунку жадного.
Як на мойі главі старуночьок буде,
Мойім співаночькам гнеська конец буде! Брв.

*

А біла, я біла, чом бы я не была,
Кедь я того рочьку на полю не была,
Кедь я того рочьку на полю не была,
На полю не была, дома не робіла,
А чом бы я, Боже, біла не ходила? Брв.

*

Такы мому шерцю жалы розжалены,
 Як тото желызо в огню распалене.
 Як тото желызо не може угаснуц,
 Так мов серденько не може упласнуц. Брв.

*

Як собі подумам о свою мамочьку
 Падауть мі слызы на чьорну земльочьку.
 Земличенько чьорна тяжко мі на тебе,
 Зяла мі с мамочьку глибоко до себе.
 Я ті ей не зяла, лем ангелы душу,
 А я грішне тыло приіматн мушу! Брв.

*

Шумна тото гора, што не мат явора,
 Шумне тото дывча, што не мат фраіра.
 Не була (sic!) то правда ани не бувала,
 Жеби шумна дывка фраіра не мала. Брв.

*

Што то за дерево, што над водоу стойт,
 Што то за паробок, што са дывкы бойт! Брв.

*

Зааулічко, де-сь есь была?	Корова са нам втелила,
Коли така лыя была?	Мачька теля задусила.
Я куку! я куку!	Я куку! я куку!
Сидыла на буку.	Сидыла на буку. Брв.

*

Калинка, калинка калинковий корінь,
 Де са вродвт дывка, вольу бы там камінь.
 По камени ходят фурманы з возами,
 А по дывцы ходят люде з языками! Брв.

*

Шугайовы очи	Пискай югас, пискай,
Ходят по убочи	Я буду співати,
А мов за нима,	А чей нам са будут
Здали бы са з нима. Брв.	Голосы здавати. Брв.

*

*

Мой милый, мой милый, не чьорный, не білый,
 А я его мила як хустечка біла. Брв.

*

Ганічко тетина, будьме собі сестры,
 Бо мы в едні хыжи будеме невісты.
 Ты будеш старшого, я буду младшого,
 Жебы са не гнываў еден на другого. Брв.

*

А я дывчатіско з Лабірця,
 На што бы я ішла за ідовця,
 Жебы на мя дыти плакали,
 Же підлу мачуху дістали! Брв.

*

Шугай, шугай, щобысь робіў,
 Якбы до нас виший ходіў?
 Він бы ходіў, я бы са смяў,
 Він бы любіў, я бы тя зяў! Брв.

*

Та сереньча моя, десь мі тогды была,
 Коли я ся на тот, на тот світ родила?
 А была я была там в сыньох за дверми,
 Пустила-м ся до хыж, та двери заперли! Брв.

*

Засвіть мі місячку високо, не низко,
 Бо я мам фраіра далеко, не бізко.
 Бо я мам фраіра на третім валалы,
 Закля і ньому прийду, та місячок зайде! Брв.

*

Оралі, сіялі, я на пецу лежал,
 Як йісти давали, я на перед біжаў. Брв.

*

Таньцюйте дывчатка, таньцюйте,
 А вы са хлопчіска радуйте.
 Пониже села на лучкы підеме,
 Тай там са добрі бавити будеме! Брв.

*

Кедь берете дывку, берте і млынчівку —
 Млынчівка кована, дывка мальована! Брв. (сварьбяна співанка).

Піде Ганя, піде, де са хлыб не родит,
 Лем дрібны бандуркы, що іх йідят куркы. Брв. (сварьбяна співанка).

*

Заганяй, заганяй, жебы ті тырчало,
Жебы ті іє кольіє шывы розмітало! Брв.

*

Нешаслива тота лава ой-ой-ой!
Що я на нї нічку спала ой-ой-ой!
Гоп-цуп! не было спац на ті лаві,
Булась мала векшу славу ой-ой-ой!
Не шасливый тот ґаночьок ой-ой-ой!
Де я на нїм нічку спала Боже мой!
Не було спац на ґаночку ой-ой-ой!
Було ходзіц у віночку ой-ой-ой! Брв.

*

Не стискай. не стискай мои білы ручькы,
Бо мі попукаут на пальцох обручкы! Брв.

*

Тодыль собі, тодыль дывче роскошув,
Коли свои власы долів рочешув.
Як оно іх стане горі почесувац,
Не тота му буде зозулечька кукац! Брв.

*

Дывчино молода, подь мі там, де вода,
Та вода студена, де верьба желвна! Брв.

*

Моя мила, моя мила як са маш?
Якы сладкы ґамбы маш!
Дай-же мі іх екоштувац,
Ці мі будут на недылю смакувац. Брв.

*

Од Уйгеля діч іде,
Уж мой мілий не прийде.
Хоц бы прийшоу на возы,
Уж вера мій не буде! Брв.

*

Лучкы покошены, попід валкы вода,
Ходит до нас Янчік як една ягода. МЛа.

*

Як ем ішол з войны міла хусты прала,
Я ей повіу: шестя! она заплакала.
Не плач міла, не плач, бо я іду з войны,

Бо я тобі несу коралята стройны,
Коралята стройны, хустечку гадвабну,
Жебы люде знали: мам фраірку ладну. МЛа.

*

Лають мя, бият мя, миленькый не дай мя,
Буду тя любити, покля буду жити —
А по мойї смерти ний тя люблять чорты! МЛа.

*

Моя міла задрімала, а я заспау,
А хто же мі з-за калапа перко взяу
А то перко іє той дробной фяркы,
Што мі далі стародавні фраіркы. МЛа.

*

Кошулечьку білу, скоренькы нятягну —
Коло капелюшка позлочена стужка! МЛа.

*

Чкода, Боже, чкода лыса зеленого,
Же в нїм не почув пташка веселого,
Пташка веселого, ани някого,
Чкода, Боже, чкода лыса зеленого. МЛа.

*

Не про тебе жиде, корчма мурована,
Іно про паробків, жебы танцювали.
Танцюйте паробци, ний дывкы не стоять,
Ний ся стары бабы на танец не строят! МЛа.

*

Іши-м не люблювау, аж буду зачинац,
З бучька на яличьку буду прескакувац. МЛа.

*

Дывчино молода, чем си не заспіваш?
Заспівала-м бы-м си, кед я не мам нуты,
Бо ми зяли шевціи направляти буты! МЛа.

*

Не лай же ня, не лай, бо я тя не лала,
Бо я ся за тобоу дост набанувала.
Не бануй, не жалуй, жес моя не была,
Бо-б былас плакала, покля былас жила! МЛа.

*

В кошицкій касарвні хлопці видят рано,
Што ся попід горы бучкы розвивают.
Ши ся не розвила лем една лицечка,
Што ю посадила моя фраіречька. МЛа.

*

Фраірку шумну мам,
Кошулю брудну мам,
Хто мі ю выпере,
Кед не мам матери! МЛа.

На гоа-дюдню співають:

До гаю лишенька, до гаю,
Покля си дівчатичка выиграю,
Мала ты Марічко жоўтый влас,
Обер же ты собі, котру знаш! МЛа.

*

Фраіречкы штырі про што сте ся білі?
Про тебе шугаю, бо-сме тя любілі.
Не бійте ся самы, буду я зоз вамі,
Я куплю вам ножі, поріжете се самі! МЛа.

*

Іду горі-долі, не виджу нікого,
Плаче мов серце з жалю великого,
Плач мов серце, плач, бо ты то добре знаш,
Же у тім валалы потышеня не маш! МЛа.

*

Горі рыбки, горі быстроу водоу,
Тяжке розлучіня драга дуже с тобоу,
Як ся розлучают дробны рыбки з водоу,
Так я ся розлучу драга душо с тобоу! МЛа.

*

Пішоу ем през ліс калинковый,
Нашоу ем там камінь мармуровый,
Спід каменя водічка выплива,
Повідж Ганця, чи ты справедлиза? МЛа.

*

Уж ем приспау штырі,
Іши мя не били,

Тераз си заложу
Перко з розмарий! МЛа.

*

Наша млада кральовна спала с пеца до говна,
Младый се прихопиу, младу з говна выхопиу. МЛа.

*

Ей люлю, мій люлю, Де же я тя стулю? Під зелену сосну Дытнуну роскошну. Колыш же ся, колыш Колысочко мала, Бо я уж не можу, Бо ем з'уновала. Колысала-м бы-м тя Як гво дни, так в ночи, Кебы ся діждала Од тебе помочи.	А як я ся діжду Жалю великого, Чкода буде Боже Колысаня мого! Чючу ты мій, чючу! Богу тя поручу, Богу единому Дитино-любино! Усний же ми усний, Милый Бог тя приспи, Сама Божа мати, Приде тя зогнати.
--	---

Гаю же мій гаю!
Підеме до раю,
А з раю до неба,
Бо там дытій треба! МЛа.

*

По садочьку ходила,
Фіялочкы садила,
Як садила так і говорила:
Ныт ту того, кого я любила! МЛа.

*

Темна ночька невидненька,
Болит мене головонька,
С кым я буду ночьку ночювати,
С кым я буду розмовляти! МЛа.

*

А Боже, мій Боже, што я наробила,
Же я руку дала, кого-м не любила.
Кого я любила і радо видыла,
С тым я ся на вікы розійти мусыла! МЛа.

*

На „Гоя-дюдю“ самоперше співають :

Пустте вы нас, пустте на Любову Дому,
На Любову Дому пре цїсарску волю!
Мы вас не пустиме, слабы мосты маме!
Слабы мосты маме, вы бы поламали.
Вы бы поламали, направиц не далв.
Што найкрасше дївче то вам з'охаблеме! 36.

*

На роваш мамішько, на роваш,
Кому тото дївче виховаш?
Ей тобі то Янічку, тобі,
Кедь дасть Пан Бог здравішько (здравічко) на лето! 36.

*

Орали бы штырі волы, орали,
Кебы мали поганяча з Муравы —
А внн мауть поганяча з Мондочька,
Не посіють, не поорють до рочька.

*

Поганій моя дївко, поганій,
Куплю я ті лайбічок за таляр —
А мій любый апо, я не будзем за то поганяц!
Поганій моя дївко, поганій,
Куплю я ті пантлічок за таляр!
А мій любый апо, я не будзем за то поганяц!
Поганій моя дївко, поганій
Я ті (ці) куплю перстенок за таляр!
А мій любый апо, я не будзем за то поганяц! 36.

*

До дому куречку на мосці (= мостї)
Вытрепала куречку по хвосці (= хвостї),
До дому куречко, до дому
Не заваджай на мосці нікому. 36.

*

Вылетила ластівочька зо скалы,
Зобудила мою милу зо спаня,
Ей ці ты спиш моя мила, ці нїт?
Моя ручька выроблена, твоя нїт! 36.

*

Ей красша я, Янічку, яко ты,
Бо я собі заробїла на буты,
А ты лежиш льїнвий лежуху
Лем си за пецом в кожуху! 36.

*

Посыїала я до заградкы лелью,
Прийшли волкы шугайовы зїли ю.
Кебы м знала, же то волкы не його,
Пїшла бы я до берова на нього.
Пошла бы-м го до бірова оскаржиц,
Мусьїу бы мі розмарїю заплаціц! 36.

*

Ей сидїло дївчатко на рїночьку,
Дай мі го Божечько за жіночьку.
Твердо бы-м са пану Богу помолїу,
Кебы-м з ним на вечур погуторїу! 36.

(Забава на „Гоя-дюдю“ : „Кашка“). Зїмають са дївкы до ланцу руками а у кашці двї танцюють а співають ім :

Обуй собі буты, гыбай до роботы, наша біла лелья! (руками пока-
Поскожь до Дунаю, выбер собі с краю „ зують по но-
Умый собі личко яко маковичко „ гах, гласкають
Возмий си фартушок на тоўстеный брушок „ пальцями лице
і т. п.).

(одна танцює, потом возьме собі другу до танцю — а тота перша піде до ланцу — а друга зостане тай собі пак другу возьме — а пак са розїйдуть та са поїмають знов до ланцу, бігають по під руки і так співають :)

На широкім Дунаю штырі качькы плавають :

Кач! до дому кач! ожениу ся ткач!
Гоньте пулькы на луку нїя збирають пауку
Кач! до дому кач! ожениу са ткач!
Гоньте качькы на млїчкы, нїя збирають хробачькы
Кач! до дому кач! ожениу са ткач!

На ступці са бавлять. Поставають за шором — та сяде по-д во — лем на єднім місци тро — а єдна дївка єсть осїбна, што с прутом уганять на дїкола той кашкы, та уганять тота дївка, жебы тоту третю (де єсть тро) поїмала. Як ю поїмають тай утне прутом; та тота, котру ударить, та уж тота піде уганяти с прутом, жебы зясь третю поїмала. Як поїмають третю тай утне с прутом та уж тота піде вганяти і так са бавлять покаль не з'унують (з'унїють).

(Забава: Крижик). Стануть зясь у два шоры, а межи шорами положить в середині крижик с копачиків. Єдна дівка са зве Бог, а друга шьорт — та прийде тот Бог ід кождей дівці та гварить: буль! буль! — а дівка, кедь му рече: здравый будь! та кедь са не засміє, то є боська, а як са засміє, то є шьортова. Гварить зясь тот чорт с тым крижиком: буль! буль! кедь са засміє дівка, то є шьортова. Котры дівкы са не сміють, то боськы суть, а што са сміють, то шьортовы. Та са пак позімауть на єден бік і на другый, та са так тримать єдна другойі та Бог і шьорт на переды суть та гварять Бог шьортови: дай руку! а шьорт Богови: дай руку! Та са ухоплять за руку Бог іс шьортом та са тыгауть за руки, та боговы дівкы та Бога тыгають а шьортовы шьорта. Та тыгауть, котрый вытягне, ці чорт, ці Бог та так са тыгають, та са розорвуть, та тоты што са розорвуть та попадають.

(Лоптубють). Парібци лоптубють. Та єден мать лопатку в руці, а другый пиля нього стоить та му лопту підмітє, жебы забиу лопту тамтым парібкїм, што стоять на боці і хаплять лопту ці до рук, ці до калапа, котрый до шього ухопить та як захопить лопту тай иде тот бити лопту, што ухопить. А другый уж иде підмітовати зясь — та зясь тот бє лопаткоу тых, што осібно стоить.

(Гусята). Дыти са бавлять в гусята. Сядуть собі до шору а стара гуска (дівка) над ними стоить. Та піде у бік нароком, а гуся єдно утешє. А она прийде та са звідє: де єй гуся? А дівчата, што стоять пиля тых гусят тай їй повідать: што го тхїр взяу. А она покоутать тїй до головы, што їй повідать, же тхїр гуся взяу: як мї веце даш тхорьови гуся взяти, то тя забю! Та так як уж вшыткы гусята забере тхїр, та она зачне йойкати: де єй гусята — а они са пак розлетятъ, бо са поховають, та са розбіжать та кричятъ: ге-ге! А гуска біжить за нима, скубе траву та іх склікє.

(Нагарьчікы). Дыти посыдають до шору єдно од другого далеко та кожда дівка мать дытїну (хлопця або дывче) за гарьчіка. А єдна дівка купив од каждой гарьчіка. Тота гварить, што купив: та продай мї того гарьчіка! Тота, што продавать гварить:

Я бы ті го не продала,
Бо я тяжко годовала,
С пыріжками напыхала.

Та пак біжать, тота што купив і тота, што продавать, та котра ід ньому прыбігне скорий та уж їй гарьчік. Зб.

(Гл. стор. 189. 201. 208. 210. 220. 222). (Конець буде).

Miscellanea.

Лист кор. Стефана Батория до калги з р. 1577.

Низше поданий лист, знайдений мною в книгах т. зв. Руської Метрики московського Архива міністерства справедливости (Записи В. кн. 26—7 л. 99) належить до обставин, що випередили так звану Баторієву реформу козачини. Напад Татар на Волинь, про котрий иде тут мова, став ся, як поясняв сам калга в листі до волоського воеводи, наслідком того, що „гетьман Шах“ з Низовцями розбив його (?) посла, „за наказом або позволеннем кїївського воеводи“ — Конст. Островького (Zródła dziejowe IV с. 109, про самий татарський напад широко оповідає Бельский — вид. Туровского с. 1405—7). Згадка в сїм листі про королевих підданих, що „переміре ламали“, очевидно належать до Шаха й козаків.

Лист до цара (читай: царевича) перекопского Махмет кгірея кгалдзе.

От Стефана, божею милостю короля полского и великого князя литовского, руского, пруского, мазовецкого, жомойтского, лифлянтского, волинского, подляского и пных, царевичу орды перекопское Махмет кгірею кгалдзе. Писаль и всказал еси дажь через гонца своего Емией мурау обмову чинечи о томъ, азъ якихъ причипъ вторгнулъ еси без вести у папство наше. На которое поселство ач есмо отписали и отказали через посла твоего, але однакъ при немъ послали есмо того слугу нашего верного Илю Кулсимановича, иж бы еси намъ через него мысль свою ознамил. Было писане до цара и до тебе о приязнь, также теж от цара отца твоего и от тебе до насъ якож гонцы и посол великий Заянтымар были у дверей наших, приязнь становячи, и с приязню отехалы. Мы есмо также посла нашего з Даянтымыром великимъ посломъ царскимъ послали с приязню, з щодробливыми и значными дары для

скончення вчного становеня, вѣру даючи тымъ панствамъ. Не сподевали ся єсмо того, абы єси малъ в землю нашу вторгнути и шкоду чинити, але што єси в войском татарским под тою приязню учинил, Панъ Богъ яко всевидца каждому водлугъ справъ єго огдати может. Бо єсли а воеводою киевскимъ и а старостою черкасскимъ была о што розница (они сут нашими и коронными поддаными и мешканъє ихъ єст в земли нашей коронной), не вєзвати было, але через посланца ознаймити: учинили бысмы слущную справедливость. Не имъ ся кривда стала — нам ся болшей стала, бо и другихъ подданныхъ нашихъ много маєтностей спустошено, а кгде колвек єсть спустошено, земля наша єст спустошена. Коли земля наша спустошена была от тебе и войскъ татарскихъ, разомъ єсмо послали о томъ даючи знати цесарови турецкому, и послѡви отца твоего Двянътымиру казали єсмо ся задержати, который вже праве на границы земли нашеє был, выехдчаючи во всимъ добрымъ, и в нимъ поселъ нашъ с приязнею и дары. Для того єсмо писали до цесара турецкого, бо королеве полские с цесаром турецкимъ маюєт вечноє а правдивое сконченъє, которое яко продки теперешнего цесара Солтанъ Мурата моцне а не парушене держали, и королѡи полскии с царми татарскими завжды до приязни вели, такъ и теперешний цесар солтанъ Муратъ держит, ино го до приязни в царми татарскими вел. А такъ писали єсмо о том до цесара турецкого, яко до приятеля нашего того, который ведаєт яко потреба перемире не облудне держати, єсли бы єще што намний шкоды учинило войско татарское в земли нашей, мы терпєти далѡй не будемъ могли, и приязнь межи нами не будет могла быти. Про то разумиєш ли, же добре єст, абы старая приязнь трвала, абы єси нам и земли нашеє шкоды не чинил, а в границы наших же бы єси выехалъ, вязни в земли нашей взятѡи абы єси отослал, бо то не пристойная што от нас просишь, абы єсмо с тобою тую приязнь замкнули, и дары послали, а ты єще в земли нашей з людми; єще не сконтовавши ся а войски нашими всѣми, а вжо хочєшь вытиснути на насъ приязнь, которую не єсть пристойно становити, одно по доброй воли. А такъ єсли хочєшь приязнь, то знак будет — вязни роспустити, а земли нашеє выєд. Мы потом и посла твоего отпустимо с приязнею, и в нимъ зараз нашего пошлемо ку становенью скончення, откоде и хут нашу до приязни и щодробливости в дарох познаєшь. А которѡи бы подданыи наши перемире ламали, огледаєте, иж карани будут слущне, яко єли окажет. А такъ через того нашего слугу ознайми намъ мысль свою: мы будем до всего готови на обе стороне. Писанъ в Варшавѡи лѣта Божого нарожєня тисєча пят сот семдєсят семого мѣсяца апрєля тридцатого дня.

М. Грушевський.

Чуб і чуприна.

Замітка для істориків, малярів і акторів.

Майже всі наші малярі, малюючи низових лицарів Запорозців, не знають, як треба малювати їх чуприни. Так наприклад на рисунку маляра Васильковського, виданого на премію російською часописю „Нива“ намальовано Запорозця так, що чуб і чуприна у його вийшли змішаними: поверх звичайного чуба, розчісаного на всі боки, лежить, починаючи від середини голови, осібне пасмо волося — чуприна. Запорозці Ріпина, що пишуть султанови листа, маюєт чуприни серед голови, як буває це у Китайців. Мікешін, Сластьон і ин. теж малювали чуприни на середині голови, а Сластьон ще і заплетеними як у дівчат, що справді робилось тільки на жарт і рідко. В театрах при Грімировці чуприни чипляють на серед голови. Все се розминаєть ся в правдою, от через що я й подаю єю замітку — може вона стане кому в пригоді.

Перш за все скажу, що чуприна і чуб не одне і теж, як де-хто думає, а зовсім два різних типи ношення волося. Чуб підстригав ся так: над лобом, на висках і на потилиці волося голило ся, чи стригло ся при тілі, і тільки серед голови зіставляло ся на долоню широке, кругле пасмо довгого волося. Те волосє розчісували на всі боки і підстригали кругом — вище над лобом, а низче на потилиці. Таким робом голєні місця прикривались чубом і здавалось, що голова вся в волосі; тільки коли чуб заковчував ся вітром, то голий череп відкривав ся, і від того обличчє людини робилось дико-величним і вєєвничим. Чуба носили пани, городові козаки і посполиті; тільки, здаєть ся, пани підстригали його вище, на польський лад.

Зовсім инакше підстригалась чуприна. Вся голова голилась чи стриглась при тілі, над самим же лобом зіставляли кругле пасмо волося пальців у три ширини. Волосє те часом відростало в довгу косу, котру можна було, зачесавши на лівий бік, або обвести кругом голови і замотати за лїве ухо, або просто довести до нього і замотати. Частійше, коли вона була не дуже довга, тільки спускалась за вухо, і кінєць її телїшавсь на плєчі. Така коса надавала лицю дуже вєєвничий вид і оригінальну красу. У маленьких хлопчиків чуприну підрієували у рівні з бровами, щоб не лїзла в очи. У старших голова не завєєди була гладко виголена, заростала не великим волосєм, і так зіста-

вала ся по довгу; особливо так було у старих дідів, що не любили ченурити ся. Чуприну носили запорозькі козаки і ті люди, котрі, так чи сяк, мали зносини з ними, як от чумаки і ті селяни, що жили близько до Запорожа. В Гетьманщині-ж, мабуть, носили тільки ті козаки, що який час жили в Січі і вернулись назад. Треба думати, що і в Січі деяка старшина, як от писарі то-що, носили чуби.

Чуба мій батько носив до самої смерти, а як голили чуприну, бачив за молодих літ, і мині оповідав.

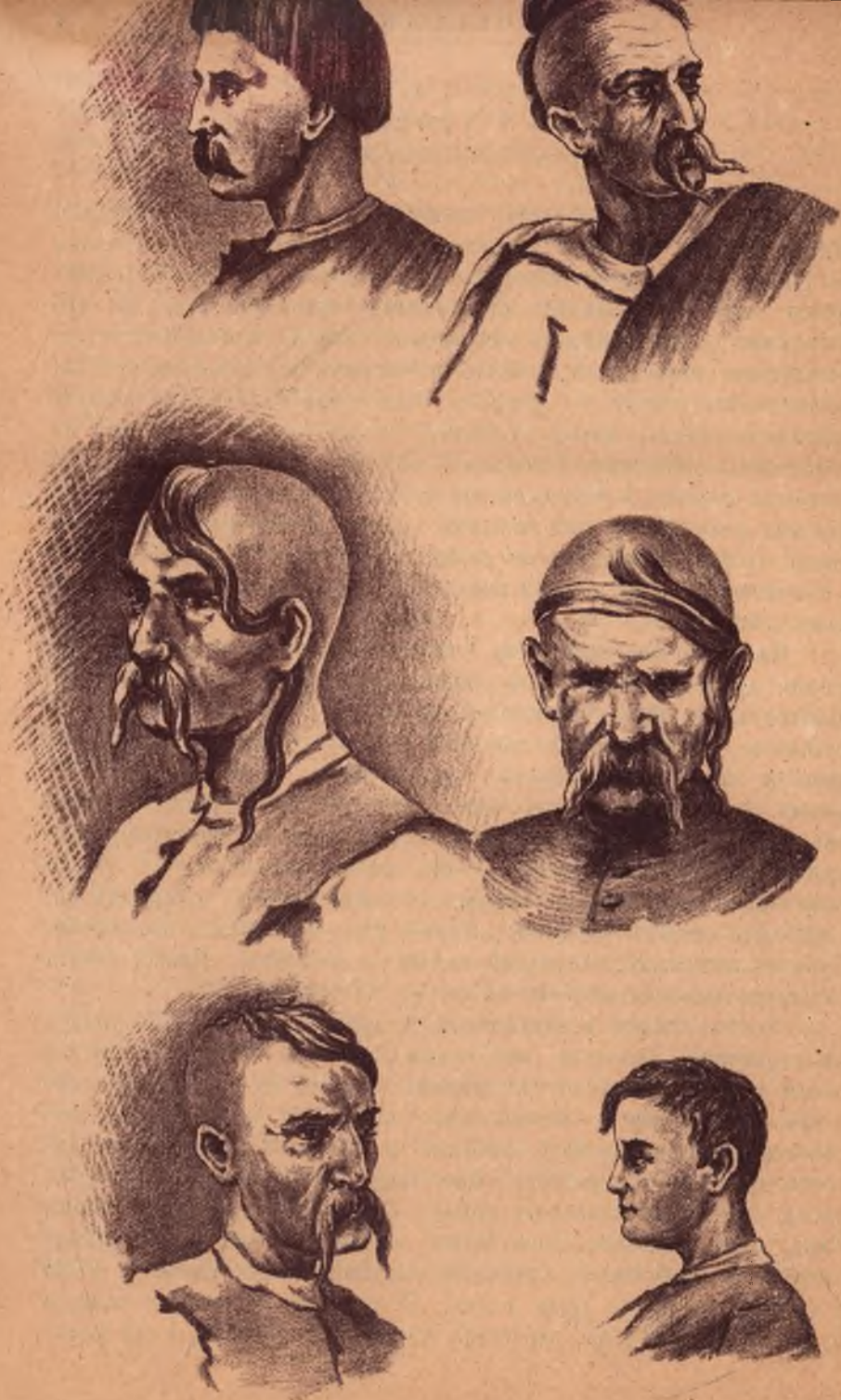
3.

Микола Савич.

Біографічна замітка.

В усіх оповіданнях про „Кирило-Методіївське Братство“ згадує ся не то яко член його, не то яко такий, що знав членів братства, Микола Іванович Савич, арештований за границею, в Австрії й виданий російському правительству рівночасно з тим, коли у нас арештовано Костомарова й інших членів братства. Тим часом я ніде не подибав про сього Савича ніяких згадок. Мені довело ся близько знати М. І. Савича в останній період його життя, хоч я довго не знав і навіть не міг собі представити, аби се був той самий Савич, що звязав своє імя з іменем Шевченка та Костомарова. Дізнавши ся про се принакрово, я вже не міг викликати Савича на розмову про цікаву для мене подію: Савич очевидно тікав від неї, а може й я не досить напирав. Але, що ще менше можна простити, професор Новоросійського університета Вол. Яковлев, будши зовсім близьким Савичеві чоловіком — теж не дізнав ся від нього нічого цікавого, а ще викладав історію російської літератури!

З біографії М. Савича я знаю не багато. Батько його був середнім дідичем Полтавської губ., Гадицького пов., де Савич, по його словам, і родив ся; стало ся се очевидно коло 1810 р., бо він сказав мені не довго перед смертю в 1894 р., що йому 83 роки. Де він зразу виховував ся, не знаю, але потому скінчив Харківський університет, імовірно коло 30-х років. Звісно, сї всі справи не важко вияснити, заглянувши в архив харківського університета. Можливо, що вже в Харкові пізнав ся він з місцевими Українцями, в тім числі й з Костомировим, і сам пристав до них. Чи служив він де-небудь після скінчення університета, чи господарив, я не знаю — останнє імовірніше, бо він згадував про своє господарване на селі й любов до нього.

В 1847 р. Савич загадав їхати за границю, не знаю по що, але в усякім разі не з ученою цілею, і по дорозі заїхав у Київ. Відомо, що власне його розмови з Костомаровим про республіку і навели на думку Петрова через донос визначити ся перед начальством. Із Київа Савич поїхав в Австрію й тут його арештовано й відвезено в Петербург, де й замкнено в кріпость. На мої просьби оповісти подробиці про се все, Савич не раз відповідав, що виїхавши за границю, він десь (у Відні?) захорував на тифус і саме тоді його арештовали, умираючого везли в Петербург і потому поклали в кріпостному шпиталі; ось чому він буцім то нічого й не памятає. Але-ж після видужання, його певно випитували і т. и., і про се все він повинен би був памятати. Доводило ся мені чути, що воно було трохи инакше. Савич, буцім то дуже наляканий, був отвертійший, ніж би треба, і сим купив собі увільненє від кари, котра тоді все-ж таки певно спіткала-б його за підозрілі розмови, хоть би він навіть і не був членом Кирило-Методіївського братства. Але подано се яко чутку; зі слів же Савича можна було швидше вивести, що він прохорував довго, за той час переконали ся, що він не належить до процеса, і пустили його в спокую; йому навіть буцім то не було відомо, за що його арештували. Звісно, коли буде відомий цілком процес за Кирило-Методіївське братство, то вяснить ся й роли в сїм процесі Савича.

Опісля Савич перейшов до Одеси; коли, я докладно не знаю, але в усякім разі він жив тут підчас Кримської війни, про що й оповідав; у нього навіть була немов би збірка з одеських споминів того часу: дубочні образки, quasi-народні вірші й т. и. Коли зараз після війни з'організовано Русское Общество Пароходства и Торговли, брата М. Савича зроблено агентом товариства в Лондоні, де він прожив досить довго і вмер, залишивши М. Савичу в спадщині коло 20000 ф. штерл. Савич поїхав до Лондона відобрати ті гроші і тоді йому стала ся пригода, про котру тоді багато писано в газетах, та він і сам мені про се оповідав. Адвокат, якийсь Новіцький, Поляк, завів його для передачі грошей в далеку гостинницю і там так міцно здувив його за горло, що Савич упав без чуття. Думаючи, що він мертвий, адвокат із грішми втік; але Савич прийшов до себе. Адвоката, звісно, знайшли, судили і вислали на каторгу, а гроші вернули Савичу.

В Одесі Савич купив дім і став громадським діячем, він був радним одеської міської ради і членом управи, а потому

мировим судією при перших виборах на сей уряд. Студентом я радо навідував ся до саль мирових судіїв підчас розправи: се було нове й цікаве. У мене лишило ся вражінє, що Савич вів розправу розумно і розсуджував їх, як треба.

Коли заводили в Одесі покійне консумційне товариство „Сбереженіє“, я брав у тім діяльну участь; як усе в Росії, у товаристві повстали якісь партії, йшла боротьба (властиво на особистій підставі), особливо на загальних зборах; головою зборів був звичайно або Іващенко (тепер член державної ради, а тоді управитель контрольної палати), або професор Брікнер. Останній був моїм наставником і приятелем, але — він був иншої партії, й нашим кандидатом на голову доконче був Савич, про котрого говорили, що він хоч і не одного з нами напрямку в погляді на консумційні товариства, але визначає ся бездоганною об'єктивністю; таким він дійсно і був, коли йому лучало ся бути головою зборів; але я памятаю, що ся вся історія його дуже мало займала.

Се все відбувало ся в початку 70-х років, а потім я не здибав ся з Савичем років 15 і навіть забув про його істнованє. В кінці 80-х років, Вол. Яковлев сказав мені, що Савич бажає пізнати ся зо мною й просить бувати у вівтірки, коли у нього дехто збирає ся і відбуває ся невеликий преферанс. Я пішов до Савича з проф. Яковлевим одного з таких вівтірків, провів приємно час і від тоді бував там усе, зближаючи ся з господарем усе більше й більше.

Коли я на ново пізнав ся з Савичем, він уже був дуже немолодий, років 75, але бадьорий, високий, сильний, грубий, з червонявим лицем і сивим волосєм; говорив він досить різким, пискливим голосом; одигав ся дуже недбало, а на вулиці ходив зимою й літом у підшитім футром сурдуті і футряній шапці, причому футро було страшенно витерто, а синє сукно сурдута незвичайно поваляне, поблекле й вилискувало всіми красками веселки; жив він у своїм домі на Надеждинській вулиці, саме проти Сабанєєвого мосту; місце у нього було велике, але дім невеличкий, збудований зовсім не симетрично і квартира поганенька, такаж була й обстановка; тим часом господар, що дістав великій спадок, побільшив його вирахованем, аби не сказати скупістю, і його рахували на пів мільона; у нього були якісь маєтності, в тім числі одна в Тираспільському повіті, звідки він діставав непогане червоне вино. Чим займав ся Савич, не знаю, бачить ся, читав нові газети і старі улюблені книжки, переважно давніх кля-

сиків, дорогі видання котрих у нього були; він багато ходив і між иньшим сам ходив на ринок і закупляв усе. Яко давній Одесець, він знав що якого сезону можна дешево купити, напр. яку небудь рибу в роді вирезуба або коропа; в такім разі на вулиці в своїм оригінальнім костюмі з рибою під пахою Савич представляв пресмішну фігуру; та його вже всі в Одесі знали і не звертали на нього уваги.

У вівтірки коло осьмої години вечір збирали ся у нього гості, людей 5—6, рідко більше; після традиційного, що на жаль уже вийшов в моди, чаю, за круглим столом, зачинав ся невеличкий преферанс, а останніми роками вінг, до якого Савич особливо нристрастив ся, хоч взагалі грав в усі гри дуже погано і все програвав; але результат гри рідко переходив за 1 руб. Для розривки партнерів підчас антрактів на столі стояла горівка, настояна на якихось старинних і скомплікованих специях, і оселедець з часником, лежали папириси, а иноді Савич розщедрював ся й на сигари, але, кажуть, дуже погані. Після карт була вечера із двох страв, але вся з якихось старосьвітських в роді язика з сосом із сушених сливок, леща начиненого рижом і сушеними сливками, нарешті які небудь хрустики; власного червоного вина було до схочу. Не раз гостям вечера була не в смак і вони починали дражнити Савича його скупістю, старий боронив ся досить удатно, але потому вечера ставала все краща й краща, нерас появляв ся товстий индик, пороса з кашею й т. и., а раз, коли вівторок випав під новий рік, Савич справив нам дійсний бенкет, навіть із шампаном! Росходили ся ми о годині другій, при чому Савич довго задержував гостей і навіть брав ся за гру після вечері. Він часто говорив, що ніколи не вів регулярного життя — і йому було, тим не дуже гарно. Лягав спати, коли хотів, уставав также без усякої системи; лікарі заборонили йому вечеряти, пити вино, а він майже все вечеряв і пив до схочу і т. д. і т. д.

Розмовляти в Савичем було цікаво; він був чоловік розумний, освічений і що до напрямку зовсім не старомодний; він розумів молодіж і спочував їй, хоч очевидячки відпихав від себе все біжуче і більше любив згадувати про минуле; все українське він дуже любив, але не радо виговорював ся в тім дусі, очевидячки на нім лежала печать 1847 р. Не мало він подав мені споминів про Одесу й її давніх діячів і лише про подію 1847 р., як з вже сказав, зовсім не хотів говорити.

Помер Савич весною 1894 р., мене саме тоді не було в Одесі і про смерть його, дуже чудну, я знаю лише зо слів проф. Яковлева (що также помер у 1895 р.). Заслаб Савич якомсь нагло і розуміючи, що в 83 р. вилічити ся не легко, старав ся распорядити своїм майном, що було конче потрібно через не зовсім легальне, що до спадщини, становище декотрих членів його родини. Поладив він се все в день смерти, коли йому зробило ся дуже вже зле; потому висповідав ся, запричащав ся, ляг у постіль і окружений близькими людьми, чекав смерти. Минуло не мало часу, а хорий не вмирає! Всім було скучно і йому тим більше. Тоді проф. Яковлев запитав ся: „А чи не заграти нам у вінтик, Миколо Івановичу?“ Яковлев кляв ся, що він отсе запитав ся жартом, аби забавити умираючого. На велике диво, Савич на половину отворив одно око, поглянув на Яковлева і сказав: „Що-ж, нехай“. Миттю розкрили стіл, принесли карти, Савича посадили на постели, обложивши подушками, і почав ся вінт. Як уже там Савич грав — Бог його знає! та все таки робер вони переграли; в часі дальшого робера Савич утратив свідомість, повалив ся на постіль, почала ся довга атонія й він умер. Таким чином він і перед смертю не схотів тратити золотого часу й помер як вояк на своїм постерунку.

Майже вся його родина также померла незабаром; лишила ся, бачу, одна донька — д-ка Савич-Новак, котрої прегарні портрети, рисовані крейдкою, були на виставі українських артистів в Одесі.

Олексій Маркевич.

Наукова хроніка.

Проби біографії й оцінки діяльності П. Куліша.

О. Маковей — Панько Олелькович Куліш, огляд його діяльності, Львів, 1900, ст. 170.

Б. Гринченко — П. А. Кулишъ, біографическій очеркъ, Чернигів, 1899, ст. 43.

Декілька років назад помер один з ветеранів українського письменства П. Куліш і сливе зараз по його смерті появились різні праці про небіжчика, що розглядали його літературну фізіономію та оцінювали ті чи інші житеві його кроки. Цікава подія! В той час, як старші наші письменники, корифеї, як Квітка, Гулак і ин. не мають і доси якоїсь ширшої оцінки їх творів та діяльності, байдуже про віддаленість їх смерти та великість значіння, Куліш, зараз же по смерті, викликав таку монографію, як нпр. висше згадана праця д. Маковея. Такий цікавий факт, коли він не викликаний особистими симпатіями, може толкувати ся двома обставинами: або надзвичайною повитивною величиною об'єкту вислїду, або дивовижною великістю негативної вдачі. Про Куліша не можна сказати ні того ні другого: він не був, так сказати, ні великим героєм, ні великим переступцем. Щож примусило д. Маковея при-

*) Подаючи сю критику ш. нашого співробітника (перенесену в відділ Наукової хроніки з огляду на великі розміри), супроти її песимістичних поглядів на особу й діяльність Куліша й часом різких висловів на адресу інших дослідників, уважавмо потрібним пригадати, що ред. Записок дає місце на їх сторонах кожній думці, висловленій в науковій формі, в надії, що крайність, навіть помилка в науковій дискусії не лишають ся безкористними, ведучи до всестороннійшого об'яснення предмета. Ред.

святити так багато праці власне Кулішу? Відповідь на се ми можемо знайти не тільки в праці самого Маковея, але в серцях і умах кожного свідомого Українця. Я, гадаю, не помилюсь, коли скажу, що особлива увага до Куліша не тільки Маковея, але і всеї України, викликана надзвичайним жалем про нього і про його схиблення з певного шляху, жалем про марну часто працю невтомного сього робітника, варту ліпшої долі, і жаданнем об'яснити, виправдати його хиби, поруч з якими стоять безперечні його заслуги перед вітчизною. Сей жаль до помилок талановитого робітника, при сумних обставинах України і при такій потребі в роботі, стає особливо важним, коли праця робітника тягнеть ся на довго літ і коли, при вірнім її напрямі, вона могла б послужити на величезну користь рідниї. З сього боку, на діяльності Куліша спититись варто: бо треба справді вирікти більше-менше правдиве слово над сїєю людиною, раз на все в'яснити причини такого чи иншого поведження її та показати скількість зробленого нею добра чи лиха.

Сю громадську потребу вдоволяє по змові д. Маковей, до праці якого ми тепер і звернемось. Починаєть ся вона передмовою, в якій обмірковуєть ся питання про поділ діяльності Куліша на періоди та наводить ся загальні погляди на неї інших учених. Всякий поділ означеного типу д. Маковей вважає річю „маловажною“ (стор. 2) і неможливою через те, що не можна означити року, в котрім один період кіччив би ся, а починав ся другий, відмінний від першого“ (стор. 1). Нас дивують такі міркування дослідника. Що значить вважати маловажним поділ якоїсь діяльності? На нашу думку, се значить ігнорувати цілком або забувати про головнійшу мету кожної наукової роботи, яко представлення дійсного становища річи або її еволюції. Раз в якійсь природній прояві є зміна, то стеження її — се перший обовязок дослідника, без якого неможливе і саме зрозуміння та об'яснення прояви. Через те поділ якоїсь діяльності на фази річ вельми важлива, хоч і вимагає великого досвїду та остроти аналізи дослідника, від яких зрештою залежить сама справедливість його осуду про звісну діяльність. При сьому практичність, яко основа подібного поділу, навнаки д. Маковею (стор. 2), не грає в такому разі жадної ролі, і вимагання такої практичності від поділу показує у дослідника неясність розуміння самої мети поділу. На думку автора, еволюція думок якоїсь особи може бути поділена ріжним способом і всі ці подїли будуть однаково вірні, тільки одні з них більш практичні, инші менше. Очевидячки, що критерій практичності в данім випадку цілком невдатний і мусить бути замінений відповідним, теоретичним, а власне — відповідним правді. Але колиб ми погодились навіть на вказаному автором критерію, то для нас все таки лишилось би неясним, яку власне практичність має він на

увазі? Вияснення цього питання автор не дає зовсім і через те сей пункт його поглядів видає ся дуже слабким. Такий же й другий пункт — про неможливість поділу праці Куліша на ріжні періоди через те, що не можна визначити року початку ріжних періодів. Тут уже є з боку автора пересада: хіба в таких справах, як зміна світогляду, то що, можливо прикладати якісь аптекарсько-точні мірки розділу? Таж так можна дійти й до вимагання, аби вказано навіть день, а то й хвилину переїни якихось думок! Соціально-філософічні питання се не математика, і що жадна соціальна й психологічна зміна не виникає раптом, а розвиваєть ся поволі, то й ніколи не можна поставити зовсім докладної межі посередині двох течій, бо новий напрям має коріння в старому, а старий живе чималий час поруч з новим. Таким чином турботи д. Маковея про невідомість років яко меж для означення поділів діяльності Куліша, — безпідставні, бо в такій справі досить тільки точного розуміння істоти змін і приблизного — їх хронології. У д. Маковея виходить зовсім навпаки: багато хронології і мало розумової точности в його поділі діяльності Куліша, за який він все таки береть ся, байдуже й про те, що „ділити жите і діяльність Куліша на якісь періоди — годі“ (стор. 2). Та й справді, хіба можна брати серіозно поділ д. Маковея, що міститься в такій істоті його думок: перший період діяльності Куліша 1840—1855, коли закінчила ся молодеча (?) діяльність Куліша і т. и.; другий закінчуєть ся роком 1864, коли Куліш став урядником у Варшаві; третій період 1864—1897, коли Куліш хитав ся поміж Росією та Польщею і т. и. Щож се за поділ такий, де тільки для одного періода (3-го) даєть ся зміст, а про два перші тільки й кажеть ся, що вони кінчились тоді то, або вказуєть ся якийсь зверхній факт чи ознака сього закінчення? Ми не тільки конче мусимо сказати разом із згідливим автором, що Кулішеву діяльність „можна поділити й инакше“, але й додати, що такий поділ обов'язково треба зробити, бо зроблений Маковеем вдовольнити нас не може. Як се виконати, поговоримо далі.

Висловившись про поділ діяльності Куліша, д. Маковей коротко переказує головніші відзиви про неї як за жита Куліша, так і по його смерті. Найближшим до правди здаєть ся авторови присуд Дашкевича і власне через те, що названий вчений не знаходить в діяльності Куліша „крайних суперечностей“ (стор. 4). Д. Маковей такою своєю гадкою зроджує в нас велике дивування: якже він може вважати сей погляд Дашкевича „найсправедливішим“, коли сам в ріжних місцях своєї праці признає остру зміну в світогляді Куліша і тільки цильує чи так чи инакше вияснити її? Але даруємо авторови сю неконсеквентність; не подаруємо йому лише одного: не зовсім повного цитовання місця, що

на ньому він засновує свій присуд. Д. Маковей цитує слова Дашкевича, що „вихідна точка діяльності Куліша і т. д. осталась та сама; змінив ся лише погляд на відносини племен польського і українського, на козацтво і на його пісні та літописи“ (стор. 2). Хоч і на підставі наведених слів можна ще сумніватись, як думав Дашкевич про степені зміни думок у Куліша, і не висловлюватись так категорично, як д. Маковей, але даймо, що останній розуміє їх вірно, і провіримо тільки, чи так власне думав київський учений? На се ми можемо сказати: далеко не так. В відповідному місці своєї праці Дашкевич не згоджує ся з словами Петрова про „прямою протиположність“ ідей Куліша в один період і в другий, на се каже Д., що „такое категорическое утверждение не совсем справедливо“ (стор. 230 „Отъѣзѣ“), і далі вже говорить наведені д. Маковеем слова, з яких видко неповну справедливість заяви Петрова, себ то Дашкевич вказує, що в одному Куліш зістав ся незмінним, в другому переїнився. Се й є власне науковий аналіз думок Куліша, не завважаений д. Маковеем, і він між иньшим стверджує ті пункти обвинувачення проти Куліша, які відкидає у самого Дашкевича розбираний нами автор. Куліш, на погляд Дашкевича, не переїнився в любові до родини, українського слова і т. и., в сьому він перечить Петрову, але в усьому иньшому такого сперечання нема, і вони, значить і на погляд Дашкевича зістають ся „прямою протиположністю“ одних думок Куліша другим. А хіба отсе „инше“ не той самий спірний пункт у поглядах на Куліша, який так обіляє, навіть з замогою Дашкевича д. Маковей? Розумієть ся, той самий, а раз так, то відзив його про думки Дашкевича за Куліша безпідставний: з глибокого аналізу тих думок видко, що д. Дашкевич бачить суперечности там, де їх бачуть всі, і не бачить їх там, де й бачити не можна або принаймні не треба. Иньша річ, причини таких суперечностей, але про них тепер не говоримо, а поведемо свій розгляд далі.

З особливим притиском задержуєть ся автор і на відзиві про Куліша д. Грінченка, подаючи один з уступів його статі, дивовижний по своїй слабкості та непридатності. Але не зачінаючи сього уступу, скажемо поки що декілька слів взагалі за працю д. Грінченка про Куліша, одну з ширших, що вийшли останніми часами на Україні. Про вихід сеї праці в світ можна тільки пожалкувати: о стільки вона не стоїть на висоті свого становища, яко „посмертний нарис психіки Куліша“, і о стільки в ріжних пунктах затемнює істину, будучи ще, на жаль, популярним твором! Вірної характеристики Кулішевих думок, їх еволюції та об'яснення з боку генетично-причинного, шукати в сій праці годі: замість того в ній є за багато фактів зверхнього жита Куліша, досить невлучних розумовань про відміни в Кулішевих думках і не-

вірне вказанне значіння нашого діяча в рідній історії. За доказами ходити далеко не треба. Насамперед треба зазначити, що для уваги д. Грінченка цілком пропали тонкості в розвою Кулішевого світогляду, який він, що до діяльності небіжчика, дуже просто ділить на два періоди (стор. 32). Принагідно кинувши замітку, що змінливість Куліша мала зарідки в його минулому, д. Грінченко зовсім не зазначає руссо-фільського впливу на нього Максимовича, не виразно підкреслює його польонофільство і нічого не каже про його туркофільство; а в сих то тонких ваганнях і міститься типовість Куліша, яко суто-історичного Українця, що не знав, куди приткнутися між трьома сусідніми державами. Незавважання сих речей в еволюції Кулішевої психіки приводить дослідника до цілої низки помилок та невизначеного туману в дальшому викладі.

Найраїйше Куліш був, як відомо, великим козакофілом; потім, під впливом Поляків, страшенно остро змінив своє „фільство“ на „фобство“, — одно слово, став иньшим, супротивним самому собі. Д. Грінченко каже, що се не „виплило точно“ (стор. 23), і закидає, що Куліш до кінця життя від початку був „защитником самобытнаго розвитку малорусскої народности“ і „сторонником государственнаго единенія южно-русскаго племени съ сѣвернымъ“ (стор. 23). Перше справедливо, але се річ формальна і ми говоримо не про неї, а лише про соціально-історичні погляди Куліша, в яких власне він і став антитезою собі. Зате друге — про постійність ідеї „російської державности“ в Куліші — невірно зовсім: річ відома, що така прикмета бракувала в польонофільський період його настрою, а особливо в туркофільський, власне й викликаний розчаруванням у російській „культурности“. Потім, коли-б се було й вірним, воно не відкидає тези, що Куліш в соціально-історичних поглядах став иньшим: державний федералізм чи централізм зовсім не зв'язані в тою чи иньшою формою соціальних поглядів, і через те, хочби перший або другий наповняв собою індивіда цілий вік, то се ще не значило би, що всякі иньші суспільні погляди людини лишилися тими самими, і вказання на постійність поривань одної категорії не відкидає ще існування корінних змін у думках другої категорії, що власне й розуміє „більшинство публики“ і навіть публики вченої, коли дивується переворотам у Кулішевій психіці. Несвідоме признание цього факта є і в самого д. Грінченка, коли він каже все таки про зміну в поглядах Куліша на козацтво (стор. 24), хоча й не підкреслює її особливо: факт існування сеї зміни при неперушній „государственности“ Куліша говорить досить ясно за обопільну їх незалежність, через те д. Грінченку ліпше треба було спинитись на факті дійсно крутої зміни в думках Куліша і на глибшому

вирозумінню її причини. На жаль, він сього не виконав і знов попав у помилку. Не розуміючи, що основою зміни в історичних поглядах Куліша був перехід його від козако- до народо-фільства і що Куліш остро звернувся тільки до давнього бунтарського народу, д. Грінченко доходить до надзвичайного виводу, що і „пани“ і „мужики“ Кулішу однаково несимпатичні (стор. 25). Перш за все, не всякі пани і не в кождий період Кулішевої мисли були йому „несимпатичні“: Куліш не тільки шанував російсько-польських культурних панів, більше ніж українських, але й в польонофільський період признавав навіть гноблення народу папани трохи не нормальною річю. Так що дапе твердження треба обмежити принаймні хронологічними межами. Що до несимпатичности „мужиків“, то тут ми вже й не знаємо, що д. Грінченкові казати? Нарід і демократизм були все ідеалами Куліша, в 60-их р. у нього разом з російськими народниками виробилась ціла теорія народу, якже йому можна накидати таке тяжке обвинувачення, як народоненавистництво? Д. Грінченко просто не розглянув пильно нападів Куліша і не завважав, що вони мали цілком клясову вдачу: Куліш нападав на окремі народні верстви чи течії, як козаччину та гайдамаччину, але лишав на боці посиільство та міщанство, яко кляси спокійної праці. Що се так, а не инакше, видно з слів самого д. Грінченка, де він ілюструє ту їїби нелюбов Куліша до народу: Куліш там каже або про Запорожців (стор. 25), або про гайдамаків (стор. 26), або взагалі про козацтво (стор. 27). Погляд Куліша на народні рухи, про які далі каже д. Грінченко (стор. 32) також не був нелюбовію до народу, а тільки ганьбою диких, як думав Куліш, проявів народньої своволі в певний історичний період: в нього були звістно й ріжні закиди проти народніх мас, але не яко народніх в істоті: Куліш картав не якусь соціальну групу нації, а лише остре її новодженє проти своїх панів-культурників. А такої риси ціяк не можна назвати „ненародництвом“, а тільки хоровитим убоженнем свого кумира, та ще під впливом розпаленого самолюбства.

Тільки помилкою міг д. Грінченко говорити далі, що Куліш переніс ся в Галичину для боротьби з Поляками (стор. 22) і „наддав нових сил галицьким народолюбцям“. Відїзд його до Галичини стояв у зв'язку власне з польонофільськими його поглядами і мав на меті не боротьбу, а лише єднання з шляхтою; єднання не удалось і Куліш мусів тікати назад, нічого не вдїявши. Сил народовцям він не міг надати жадних, бо сам мав тоді в голові хаос і своїми історично-публіцистичними питаннями був цілком здескредитований. Отже про галицькі його події краще не здійсмати було мови зовсім!

Не показавши докладного розуміння такої складної річи, як психіка Куліша, д. Грінченко конче повинен був заплутатись і в загальній

частині своєї праці, і се ми дійсно спостерігаємо в тім місці, де він говорить за причину схвалення Куліша з його ранішого шляху. Справа в данім разі ясна: Куліш, при всій своїй упертості, був людиною занадто підлеглою думкам тих людей, повага яких дорога була для його хорого самолюбства. Такими людьми були польські вчені. Щоб догодити їм і собі, він став розповсюджувати їх думки про українську історію, виявляючи при цьому очевидну тенденційність, за яку його справедливо ганчили, а він, яко людина уперто самолюбна, провадив свою сторонничість все далі, доходив до пеймовірних тез, соромився, повертав назад, і злов устрявав у своїй крайности. Не вже-ж се все не виставляє перед нами Куліша людиною дійсно хорою на почуття? Мені здається, що се очевидно цілком, хоч і не зменшує інших заслуг Куліша зовсім! Замість такого, більше-менше натурального пояснення хиб останнього, д. Грінченко вдається до цілої філософії над ними, цілком ігноруючи відомі факти з життєписи Куліша. Він прикладає до нього теорію „героїв та юрби“ і зовсім серйозно вважає його одним з таких героїв: Куліша ніби то оточала духовна юрба, Куліш ніби то бачив геть далі від неї, він хотів робити по своєму, по гарному, юрба, не розуміючи, не давала йому робити, обвинувачувала в самолюбстві і т. д. і т. д. Читаючи всі думки д. Грінченка (стор. 20) і тільки руками розводиш: Куліш, що вхопився осліп за польсько-фільські ідеї, краще будім то розумів діло, себ то історію, ніж інші, які, нпр. Костомаров, мали критичне знання не тільки своїх але й чужих народних рухів! Куліш, що всіх обиджав, виставляється в ролі переслідуваного борця за правду, в становищі самотного героя, якому без спочуття та підтримання не гріх та не диво було й схибити! Одно слово, винним у всіх провинах Куліша являється будім то українське суспільство, а не сама психіка нашого діяча, якого навіть д. Грінченко малює „дуже самолюбним“ (стор. 20). Все се прекрасно, і жаль тільки одно, що д. Грінченко забуває дуже просту, але звичайну у „героїв“ річ: воли справді йдуть по своєму шляху, не зважаючи на юрбу та на її нарікання, але коли пізнають свою помилку, то також героїчно від неї і відрікаються. Невжеж таку характеристику можемо ми прикласти до Куліша, який знав, що іде фальшиво і признаючись у цьому, все таки провадив свій невірний шлях, аби тільки стати наперекір своїм, ним самим сотвореним супротивникам? Добрий герой і добре розуміє його у д. Грінченка!

Взагалі в праці д. Г. багато суперечностей; уступаючись так гарячо за Куліша, як ми бачили, і кажучи, що його заїдало суспільство, д. Грінченко зовсім спокійно заявляє на іншому місці про надзвичайне пошанування Куліша з боку молодіжи (стор. 19) і взагалі різних лю-

дій, і се в той час, коли останній висловлював остру свою ганьбу Гетьманщині (стор. 23). Сказавши, як ми вже бачили вище, що Куліш помагав Галичанам у боротьбі з Поляками, д. Грінченко не варується потім мовити, що Куліш „возьмѣль мысль помирить между собою галицкихъ поляковъ и украинцевъ“ (стор. 29) себ то зробити противне тому, про що він мріяв раніше. Оголосивши з початку, що Куліш допоміг Українцям у боротьбі з Поляками, д. Грінченко каже, що Куліш своєю „Крашанкою“ ще побільшив „взаимное раздраженіе“ і не поміг, звісно, „примирению“ (стор. 29). Приклавши до Куліша теорію „героїв та юрби“, д. Г. не вагається далі говорити про „неустойчивость его миѣній“ (стор. 34) і поясняє се тим, що Куліш був „боевою натурою“ і власне „бойцем за рідне слово“ (!), наче для „бойця“, а особливо героїчного, обовязкова „неуступчивость“, а не противна риса, і наче оборона рідного слова було яблуком спору межі Кулішем та окольним товариством! Можна тепер уявити собі, як науково-влучно обороняє автор Куліша від його нападників!

А обороняти Куліша він бажає на кожному кроці. Не вдовольнившись обороною його за помічю своєї вказаної вище філософічно-історичної теорії, він вдається в кінці своєї праці до нового заступництва, хоча в старому дусі. Д. Грінченко вступається за Куліша таким чином, що винними в усіх конфліктах з останнім виходять всі інші, тільки не Куліш. І через що власне? Бо Куліш багато робив, а його ганьбили ті, що нічого не робили, а тільки блятувати знали; бо Куліш помилявся щиро (?), а противники його не розуміли цього і тільки драгували небіжчика і т. д. Постановка питання у д. Грінченка досить оригінальна: не говорячи вже про те, що се неправда, ніби догани Кулішеві йшли тільки від українських нероб, а не від таких, як Костомарів і інші, ми всеж таки не розуміємо, чому треба неодмінно робити в тій сфері, яку критикуєш? Чому взагалі вся свідома публичність, яку треба, звісно, зачислити до нероб д. Грінченка, не має права висловити свого осуду про того письменника, який для неї пише? Така сама й увага Грінченка, що „помилки (Куліша) були все щирі“ (стор. 5) і, роблячи їх, він безнастанно мав гарну ціль — вияснення правди“. Трудно нам розбирати, звісно, чи ті помилки були щирі, чи ні, для нас важний тільки факт, що то були помилки, а не що інше, — і раз ми самі маємо на меті вияснення правди, то нам сто разів треба підкреслювати, що такі то події були дійсно помилки, а не що інше; ми повинні знати, що діло не в виправданнях — ними хоч греблю гати, — а в указааннях публичности та наступним поколінням, куди не треба йти. Колиж приходиться ся говорити про вияснення правди Кулішом, який дійшов через се до помилок, то тут уже можемо зняти питання, чи

тільки одно шукання правди було метою Куліша? І на се ми мусимо відповісти сто разів „ні“. Шукання правди і проковідь — річі різні: в першій разі дослідник іде обережно, збирає все pro і contra, і тільки тоді робить свій вивід; в другому — він лише має на меті щось сказати, аби сказати, і коли має наукових противників, то виступити проти них і їх вчень по змові острійше, не зачіпаючи в істоті самого вчення, і вже в такому разі не зупинить ся ні перед якими виразами, побільшенням, і т. д. До якогось типу належить Куліш, як не до другого? Він почув тенденційну децицію від Грабовського, і вже не розбираючи нічого і нікого, почав рубати в пень все, що провадилось про рідну історію українськими вченими. Він прочув, що козаки вдавались до рабунку, і весь козацький період історії, разом з його дослідником, Костомаровим, летить у нього шкереберть; прочувши, що гайдамаки займались різаниною, він осуджує весь сей народній рух і разом з останнім летить шкереберть і ідеологія гайдамаччини Шевченко. Деж тут обміркування справді, де соціологічний метод в історії, який не дозволяє з учинків декількох одиниць робити виводу про вдачу цілої кляси; деж тут бажання заховати чуття міри, де одно слово, чи прославлене вяснення правди? Воно стає в великій мірі підозрілим і коли ми пригадаємо схарактеризовану навіть д. Грінченком „горду, самолюбну і по части нетолерантну натуру Куліша“ (стор. 5), — то зрозуміємо, що крім ідеальних мотивів у „помижках“ Куліша діяли й егоїстично-особисті і що, значить, категорично приписане йому правдолюбів, по своїй недістільрованности, не може навіть служити виправданнем для нього.

Тимчасом прикрасивши наведеними уступами в статі Грінченка свої сторінки, д. Маковей врешті каже, що погляд Грінченка на Куліша „і справедливий і, головна річ, людяний“ (стор. 5). О скільки сей погляд „справедливий“, ми вже бачили; о скільки він „людяний“ також, здаєть ся, мусіли бачити, бо виправдання Куліша робить ся в д. Грінченка коштом зневаги сучасників його. Але річ навіть не в сьому... Дивно, що д. Маковей думає, ніби й доси можна вносити в науку різні архі-суб'єктивні критерії, в роді жалю про те, що людина не може літати, або не має сто рук, а тільки дві і т. и., і з точки сього критерію робить той чи иньший вивід про правдивість якоїсь думки... Так наприклад, в даному разі: що се за прислуга така — бути в науці „людяним“ при вислові якогось осуду? Хіба „людяність“ зменшує ступінь правдивості або брехливості якоїсь події, коли ми робимо справді якийсь науковий, ergo об'єктивний вислід а не обтинаємо правду в імя нашої сторонничості? Коли людина гине в просторі без повітря, то сей факт лишаєть ся фактом при всяких наших жаях про се, і найперше наше діло міститиметь ся у відшуканню причини такої появи, а не в зітханню про неї, яке-б се зітхання не

було „людяне“. Таким чином, краще зробили-б і д. Грінченко і д. Маковей, коли-б указали на зміст та причину Кулішевих помилок, — се-б уже, коли на те пішло, була дійсна людяність, бо публіка бачила-б куди не треба іти і відхилялась від встравання в помилки, яке взагалі коштує не дешево!

Зробивши ще декілька уваг про потребу огляду діяльності нашого діяча д. Маковей переходить до розглядання її по періодах. Перший із них він починає викладом різних зверхніх фактів в житя Куліша і доводить його до 1843—4 р., по чім признає правдиву потребу доповнити його подіями внутрішньої духовної вдачі. Ранійша з них — зародження в Кулішу українського патріотизму під впливом питомого національного відродження і особливо під впливом Максимовича. Сей останній д. Маковеем виразно підкреслюєть ся на те, щоб стало зрозумільше, що пристрасть Куліша до російства не вибухла у нього раптом колись пізнійше, а була у нього в досить ясній формі і ранійше... При таких підкреслюваннях д. Маковей важливо конче знати, в чому виявлялось так сказати, москвофільство Куліша; се ми й бачимо: воно лежало в вірі про швидке духовне ототоження України з Великоросією, бажане для розцвітту єдиного злученого народу. З метою заховати минуле своєї країни, Куліш і вдавав ся до збирання етнографічних матеріалів історичних розслідів і т. и. Відзначаючи таке руссофільство Куліша, д. Маковей хоче потім підвести його під якусь загальну українську течію, і каже, що „думав так не тільки сам Максимович, але й иньші“ (стр. 14). При тім автор не вдовольняєть ся раніш поданим описом тих думок і робить нове досить невірне їх пояснення: „Українці не були тоді (себ то в 40-х роках) ворогами Росиян і думали розвивати свою літературу поруч російської, не проповідуючи невгоди“ (стр. 14).

Духове становище тогочасних українських патріотів представлено автором не влучно: правда що вони не могли бачити того будучого українського руху, який ми власне тепер бачимо навіч, але се ще не значить, щоб вони писали свої твори по українському не свідомо, або иньшими словами — не чули своєї окремішности від діячів літературних російських. Далі, що значать сі слова д. Маковей: що Українці 40-х років не були ворогами Росиян і тільки думали розвивати свою літературу поруч з російською? Про яке ворогування і про яку групу Росиян говорить д. Маковей, — се-ж, при розгляді питання про „ворогування“ дуже важно знати! З слів автора виходить, що тепер се ворогування є, а тоді не було, — але хіба-ж се буде вірно, коли ми не знатимем про яке ворогування і про яких Росиян та Українців іде мова? Факт тільки той, що коли д. Маковей бачить „невгоду“ між двома народностями в бажанню одним з них писати по своїому, то

ворогування межі ними, значить, було, — але хіба можливо робити такі висновки? Чому розвивання літератури повинно давати ґрунт для вороженечі? Певно, що в деяких ґрунах остання могла виникати, але-ж власне у 40-х роках російська журналістика по своїйму була прихильна до українського письменства, хоч і чула ріжницю межі собою та ним. Отже „ворогування“ і не могло тоді бути через те, що нашим писанням не ставились перепони, а не через щось иньше. Сим иньшим зовсім не було, як дума д. Маковей, віра в повну злуку двох народностей. При такій вірі не треба було заходжуватись біля свого письменства, а припадало носити стяг російського, як і зробив, нпр. Гоголь і иньші. Отже бажання відокремлюватись стоїть в повній протинності з указаним у д. Маковей русофільством тогочасних українофілів і зовсім відкидає його в духово-літературній сфері. Політичної ріжницї вони, звісно, не чули, але духову завважали цілком, — і писали по своїйму цілком свідомию. Річ не важна, чи вони думали про роввій свого письменства поруч з російським чи ні: всі письменства розвивають ся поруч; важне тільки їх відокремлювання, яке в них було повне. Се ми можемо бачити і в Квітки, і в Костомарова і иньших. При тім мотивом їх писання був не мотив Куліша віддати, яко старовину, національні прикмети свого краю, а бажання писати рідною мовою, яко ліпшим способом вислову — що далеко не те-ж саме. І то треба признати, що так, як каже д. Маковей, думав і мотивував хіба один Куліш і більше ніхто, і що коли-б ми захотіли винуватити його у сьому пункті, виправдання для нього не могло-б бути ніякого. Та се, очевидячки, признає і сам д. Маковей, бо вказуючи далі український вплив на Куліша, каже що такі прояви українського життя піддали певно і Кулішеви думку писати не лише по російськи, але і по українськи, не лише дбати, щоб не загинула свята старосвітчина, але щоб український парід і дальше розвивав ся і т. д. (стр. 15). Отак би й сказати було ранійше, а не провадити виправдання Куліша на тій підставі, що так, як він, ніби то думали й иньші. Взагалі сей пункт у автора досить поплутаний і власне через те, що властивою метою його було можливе обілення нашого діяча.

По українським впливи на Куліша д. Маковей вказує також польський, переважно Грабовського і взагалі людей „польсько-української школи“, які мали иньший погляд на історію України, як Українці“. (стр. 16). Які були сі „иньші“ розгляди, відомо: се повна неґація позитивного значіння нашої козачини, що звалась ними дикою і протиставлялась українському народови. Такі думки глибоко вривались в душу Кулішеву і стали в острій суперечности з його першим козаколюбством, не на користь останньому. О скільки міцно сіли в ньому ті погляди, видко з того, що він навіть в 1892 р. згадував про них в повною прихильністю і признаннем

великого їх значіння. Се виявляєть ся, напр. в думці його про колишні свої твори, яко „школярські“, де він „фантазував à la Kostomara“ (стр. 17.) себто величав козацькі рухи. І перейнятість Куліша тенденціями знайомих Поляків була така велика, що він навіть самі їх особи підносили надзвичайно, кажучи, що „не був варт їх дружжелюбности“, та що Україна не дала йому „ні єдиного такого приятеля“ (стр. 17). Такі думки Поляків і тенденції Максимовича мусіли виробити в українофільській голові Куліша справді таки якийсь розумовий куліш, позначки якого пробивались в ньому і в 40-роки. Хибку підставу такого світогляду Кулішевого не трудно побачити: дорікаючи Костомарову за вузькість у користуванню джерелами, Куліш тим часом весь свій світогляд засновував тільки на тих тенденційних документах, які йому піддавали Поляки і які він брав від них на віру.

Тим не менше, означений період у діяльності Куліша ми мусимо признати українсько-патріотичним, з зародками признань колишній польсько-шляхетській культурі і бажанням поступати разом з Росіянами. Період сей хронологічно можна означити так: від молодих літ Куліша до кінця його заслання¹, при тім за останній час сього періоду в Куліші виростає особлива любов до українства через вплив ідей Кирило-Методієвського товариства. Про се товариство говорить також і д. Маковей, хоч із слів його не можна вивести, — чи належав до товариства Куліш, чи ні? Навішні напр., такі слова останнього, в бесідах про К.-Мет. товариство, як: „між нами не було ніякого писаного статута“; „девізом нашого проповідування стало ся „бувайте невловимі, яко воведух“, або „так провадили ми наше діло... до 1845 р.“ — д. Маковей нижче зазначає, що Куліш „не належав до нього“ себ то до сього товариства (стор. 20). Се, на всякий погляд, суперечність неврозуміла. Бо можна, справді, зовсім відкидати існування товариства, опираючись хоча-б на заяві Костомарова в такому дусі, але навішні слова самого Куліша про товариство і його участь в ньому, зазначати потім його ніби-то неналежність до сього товариства, трошка дивно. Зрештою, се й не важно, — чи мала місце та приналежність Куліша чи ні, головне те, — що між иньшим не відкидаєть ся й нашим дослідником, — що Куліш „і у Петербург виїхав, як проповідник сеї (Кирило-Методієвської) київської молодіжи (стр. 20). Відзначити сю обставину і було-б дуже важним для того, щоб яснійше зрозуміти, який-же вплив мали нові течії на Куліша, при його звісному підляганню впливу польських інтелігентів. Вплив сі нові течії мали на нього, очевидячки, великий, бо й сам д. Маковей згадує, що Куліш поїхавши до Петербурга, „дуже цінив Шевченка і Костомарова“, (стр. 22), і, значить, те їх „школярство“ або отруту „розумову реторику“, з яких він

глуував пізнійше (стр. 16—17). На жаль, автор цього не підкреслює і через те новий вплив на Куліша якимось містить ся поруч із всім вище виложеним про польські впливи на нього, хоча-б навіть такі були в зародку.

Вказавши різні елементи світогляду нашого діяча, автор оглядає його твори, що мусіли бути відбитком його теоретичних міркувань; се було і в дійсности: в найбільш типових своїх творах того часу Куліш показував, як вірно каже д. Маковей, що „козаки були у нього тоді нацією“, і заслуги їх „назвав він великими“ (стр. 27). Були також, по словам дослідника, у нього і сумніви, але де власне і в чому вони містились, д. Маковей цього не каже, тільки завважує, що вони „були очевидно подібні, як у Чорній раді“ (стр. 27). А які власне були вони в „Чорній раді“, автор і не сказав, примушуючи нас заглядати до розбору названого твору в другім місці. Взагалі між иншим се значна, хоч і технічна тільки, невідповідність розбираного нами розділу, що розгляд творів Куліша провадить ся в нім якимось на дві лінії: в однім місці робить ся декілька початкових уваг про кожний твір окремо і в другому місці подаєть ся нова нивка уваг про ті-ж самі твори, або навіть в додатком нових. Така манера писання повторяєть ся й далі, вона роздвоює уважливість читача і не дозволяє обняти разом всі прикмети якогось твору, розсіпані в різних місцях і не упорядковані. Але тому що автор тримаєть ся такої системи викладу, то ми підемо за ним, в виложеному ним порядку, тільки при тім будемо спинятись на творах більше типових. З останніх д. Маковей вірно відзначає „Михайла Чарнишенка“ яко річ, де Куліш хтів „за прикладом Вальтера-Скотта“ воскресити бувальщину (стр. 42). Вірно також знаходить він у цьому романі романтичну любов до народа і його ідеалізацію, тільки для ясного розуміння світогляду Куліша треба певідмінно зазначити, що ся любов до „народу“ мала спеціальним своїм предметом „козацьку“ його частину, що власно й характерно для розгляданого нами періоду. Вірно також, що однаковим духом перейнята і Кулішева „Україна“, тим паче, що й сам Куліш признає її „фанатичною імітацією кобзарським думам“ себто дочисляє до ультра-козакофільських. Вплив Гомера правдиво завважаєть ся автором в ідилії Куліша „Орісі“ (рік написання хибно вказуєть ся 1884, замість очевидного 1844 р. — друкарська похибка); дивно тільки, що досліднику Куліша обробленне сеї ідилії тільки „нагадує“ 6-ту пісню Одиссеї, а не представляєть ся простим відбитком її; для такого виводу зовсім не треба покликатись на „житєписців“ Куліша, як се робить д. Маковей (стр. 50): в 2-му томі „Записок о южной Руси“, на стр. 208, під „Орісею“ він побачив

би такий напис: „писано 1844 р. Сент. 7. у Ходоркові, в Свідаїнського, прочитавши шесту пісню Одиссеї“. Коротко та ясно, і ніяких посередників в роді „житєписців“ Куліша не треба. По справедливости більше зупиняєть ся автор на „Чорній раді“, де Куліш хотів показати „розлад поміж самими козаками і поміж ними й „Чорним людом“, поспільством“ (стр. 51). Вірно завважа автор, що в цьому творі „ми ще найменше бачимо тенденцію, тут він ще доволі безпристрасний, спокійний... він ще бачить у минувшині не тільки лихі сторони, але й добрі (стр. 53)“.

Все се правда, і жаль тільки, що д. Маковей не висовує наперед тієї обставини, що названий твір Куліша означає собою перелом в його психіці або поглядах на давнину України і що тут уже ясно зазначаєть ся початок всяких його вагань та хитань. Се особливо видно при розгляді повісти „Объ украинскомъ народѣ“, що доповняє „Чорну раду“, бо коли в „Чорній раді“ Куліш „доказаував потребу злуки України з Росією“ то в сеї „повісти“ сам собі ставив питання, чи справді донконче потрібна була ся злука. І на перше й на друге питання находив він сильні аргументи і тому вагав ся (стр. 54). Се так і було й подібне вагання в Куліша видне, але вага не в ньому, а в другому: річ в тім, що в „Чорній раді“ Куліш „желалъ выставити во всей выразительности олицетворенной истории причины политическаго ничтожества Малороссии и каждому колеблющемуся уму доказать... нравственную необходимость слиянія въ одно государство южнаго русскаго племени съ сѣвернымъ“. А тому що те „ничтожество“ лежало в розбраті межі козацтвом та поспільством, при тім на гадку Куліша, не з вини останнього, то істота вагання його власне й містить ся в поглядах його на козацтво і через те „Чорна рада“ мусить бути початком нової ери в світогляді нашого поета-діяча.

По різних дрібних увагах, д. Маковей кінчить перший розділ своєї праці заміткою, що Куліш „добре підготовлений до наукової роботи знанням язиків, із Тули переходить у Петербург“ і „під впливом змінених обставин у Росії і власних студій, його українофільство набирає більше змісту і стає явно національним українством“ (стор. 58). Дивуючись, що д. Маковей надає якимось значінне такій формальній річі, як „знання язиків“, а тим паче, в ті часи, в справі дослідів української історії, ми цілком не розуміємо такої терміпольотії, як „українофільство“ або „національне українство“. Що таке перше, ми се знаємо, бо се відома всім історична категорія, але що таке — друге, цілком не збагнемо і, думаєть ся, не тільки ми одні, бо подібного терміна, в ясно означеною дефініцією, та ще такою, що стає в контрасті „українофільству“, ми

в історії не стрівали. Почекаємо, може автор пояснить нам сю справу в другому розділі і через те попрямуємо туди за ним.

На початку II-го розділу д. Маковей оповідає про клопоти Куліша з виданнями його творів етнографічних і взагалі літературних, з ознакою величання минувості України. Разом з тим, бачучи, очевидно, потребу народа в освіті, та ще близько до його визволення, Куліш, по словам д. Маковей, „не забував і на живих своїх земляків“ (ст. 65). З цього приводу він переробив проповіді Гречулевича і написав Граматку, та видав деяких наших клясиків — Шевченка, Квітку, Марка-Вовчка й ин. Разом з тим він видав свої російські белетристичні твори, і почавши писати вірші, випустив збірник їх. В „Основи“ він надрукував ще цілий ряд статей і нарешті співробітничав у виданнях галицьких.

Істоту сеї діяльності Куліша, що до основних його поглядів, д. Маковей розглядає далі, а поки-що вказує впливи чи зносини його по виїзді з заслання. Сим зносинам д. Маковей надає значіння в вироблюванню поглядів Куліша, аналогічне з впливами Грабовського й інших Поляків, і через те розбирає стичности думок Куліша зі славянофільськими та „західників“. Схожість у Куліша знаходить він з московськими славянофілами і каже, що першому треба було „тільки погодити ся з їх гадкою про культурну задачу Росії“ і т. д. (ст. 83). Факт схожости, справді, вірний, але те, ніби Кулішеви доводилось доперва годити ся з ними в тій точці — се зовсім не вірно і навіть перечить тому, що казав сам д. Маковей про вплив на нього Максимовича. Куліш тільки через те й зійшов ся з славянофілами, що основа його думок була однакова з ними, а не навпаки себто ніби він мусів доперва з ними порозуміватись. Куліш, як ми знаємо, був народолобцем і вірив у силу народної культури, славянофіли думали так само, і се була найголовніша стичність у їх зносинах; навіть більше: перед писанням „Чорної ради“ Куліш плекав уже думку про політичне „ничтожество“ України, — чогож ще більше? І навіть, при розгляді відносин Куліша до славянофілів, завдавати знов питання „під якими то впливами могла виробити ся в Куліша отся свідомість низшости України а висшости Москви або Польщі?“ (ст. 86). Се-ж питання у самого автора обговорювалось і вияснилось давно вже; але, колиб навіть воно не було ясным, то здійснити про нього питання під сею зазівленою датою і прикладати його до пізніших подій цілком не можливо. Друге діло, коли автор каже, що „російські славянофіли рішили Кулішеві сумніви що до злуки України з Московщиною“, — се буде вірніше, але як же тоді порозуміти сей факт про „низшість України“ з тою системою думок Куліша, яку охрещує д. Маковей „національним українством“? Адже раз справа стоїть так, як сказано вище, то бажання злуки з Росією на підставі вищости

її се очевидно перечить ся з його національними пориваннями! Тут у д. Маковей виходить якась плутанина, з якої вже виходу не буде у нього жадного. Правда, трохи далі, є в нього проба якось вийти з цього зачарованого кола непорозуміння, користуючись виразно висловленою любовю Куліша до простого люду і ненавистю до панства, але дослідник обмежуєть ся тільки назвою поглядів Куліша „мішаниною“ (ст. 88) і не знає, як йому полагодити справу з такими неконсеквенціями. Лишаєть ся всеж таки неясним, чому Куліш, будучи певним навіть у ліншости нашого народу в порівнанню з російським та польським, міг всеж таки говорити про злуку з Москвою. Колиб д. Маковей придивив ся до справи пильніше, то він догледів би, що „мішанини“ у Куліша нема жадної і що не туди, куди треба, влучає сам його дослідник. Ми знову повторяємо, що істота зміни Куліша містить ся не в думках його про відносини до Росії, а тільки в поглядах на українську минушість. Річ у тому, що Куліш же говорив не про злучене Українців з Росіянами в одно неподільне ціле, а тільки про політичну злуку, якої кожний з народів набував би собі більше сили; а при таких політичних поглядах всякі інші його думки могли зовсім не мінятись.

Розглянувши відносини Куліша до славянофілів та західників, д. Маковей синіяєть ся знов на польському впливі на нашого діяча. Сей вплив остаточно спровадив думки його на дорогу „козакофобства“ і таким побитом заложив міцну підставу для другого періода в еволюції Кулішевих поглядів. Що то був такий за вплив, ми вже бачили, і даремно автор присвячує досять багато сторінок на розгляд його знову. Ми-б і не зачінали цього питання вдруге, колиб не деякі думки автора, що вимагають спростовання. Так, напр., д. Маковей каже, що „сумніви в висшости історичної України“ Куліша в 50-х роках дістали „ніби наукову підставу“ (ст. 89). Добре, що автор хоч додав слівце „ніби“, а то-б, справді, лишалось би тільки дивуватись, які-такі наукові доводи пізнав Куліш, що ще більше зміцнив ся у своїх польнодільських поглядах? І коли ми спитаємось у самого д. Маковей, то й він нам цього не скаже, бо неможна-ж брати за поважне переказ його про те, що на Куліша „науково“ вплинуло пояснення Грабовским універсалу Остраниці в користнім для Польщі світлі! Або, може, слова Грабовського переходили всяку науку? Грабовський малював Кулішеви всякі картини про щирість та добрість шляхотської Польщі, яка ніби то хотіла українським масам одного добра, і наш діяч пійняв віри словам свого ментора, не давши їм, очевидно, жадної критики. Добра наука і з того і з другого боку! Разом з остаточним підляганням польському впливови, Куліш, як каже д. Маковей, „вспів до того часу виробити собі демократичний погляд на масу“ (ст. 90)

і сей став критерієм його в осудах про різні соціальні питання. Увага д. Маковея, що правда, повторяє висловлене у нього вже вище, але тепер її треба доповнити новим поглибленням. Річ в тому, що в перший період Кулішевого розвою, демократизм нашого діяча був значно ширший: він мав пошану до всієї української нації, козацтво і поспільство зливалось у нього в одно ціле. Тепер справа перемилилась: Куліш розрізнув обидві верстви суспільства, признав гідним уваги одно поспільство або близьке до нього міщанство, і став проти інших верств. У цьому й є нова ознака другого періоду Кулішевої діяльності, коли „в поглядах на історію України рішало у Куліша добро маси“ (ст. 94).

З огляду на останнє Куліш вихвалював також і Польщу, хоч і тут, як завважає його дослідник, не зовсім витримував тон, бо дорікав їй за утиски релігії, погорду і т. н. З сього д. Маковей робить висновок, що „тільки у сфері історії Куліш уступав тоді дечим Польщі, але в питаннях практичного життя не знав згоди з нею“ (ст. 96). Висновок досить чудний: сам автор каже, що Куліш признавав з боку Польщі „напосідання на віру та народність України“ (ст. 98) і разом з тим каже, що невгода з Польщею у Куліша була тільки в сфері практичного життя! Та хибаж всі ті утиски не належать власне до історичної Польщі? Певно що так, і д. Маковей, просто не здає собі ясно справи, плутаючись між думками Кулішевими. А діло дуже просте: Куліш, яко вдача неостійна і чутлива, звісно, не міг довго витримувати якоїсь улюбленої ідеї з великою непорушністю: в деталях його поглядів мусіли бути якісь варіації, що не ламали в пень основних його переконань. Так було і в даному разі: Куліш певно, бачив різні темні плями в відносинах Поляків до українського народу, але ці плями значіння для нього не мали: він проповідав, що Поляки, власне шляхта, безгрішні, що винні лише козаки, бо не розуміючи шляхетської культурності повставали проти неї оружно. Але всі ті думки, звісно, не могли перешкодити існуванню в них інших: про нецілковите витримання культурності шляхетського поведіння, наслідком чого з'являлись різні утиски проти українства. Тут різниця не в теорії і практиці Куліша, а в деякій хитливості виключно теоретичних його поглядів, що не могли з різних причин провадитись просто і допускали деякі збочення від прийнятої Кулішем норми. Таким збоченням від останньої можна вважати і декілька історичних його поем, що були „есенцією його наукових студій“ (ст. 96). В них ми, справді, бачимо ніби якусь ворожнечу до панської Польщі, якій відмовляєть ся навіть надія на згоду з Україною, але се тільки один бік медалі; другий оздоблено такими виступами проти козацтва, які виразно містять ся на ст. 98 праці д. Маковея.

Висловившись уже раз про історичні погляди Куліша в розглянений період, д. Маковей в окремім пів-розділі знов починає говорити про те-ж саме і все те виходить досить за довго. В цьому місці ми дізнаємось, що Куліш „півцивілізацію уважав шкідливою“ (ст. 100), що у нього „дозрівала думка дати українському народови хоч початки (сеї) широкої освіти“ (ст. 101) і т. н. Одно слово, д. Маковей знов переглядає демократизм Куліша і, скажемо, без всякої потреби. В одному тільки пункті й правий автор у своїх довгих виводах про народолобство Кулішеве: се коли він хоче ніби пояснити, ніби виправдати дорікання Кулішу за його пересади в писаннях про Гоголя та Куліша. Але й тут він встряє в одно непорозуміння: він хоче нагадати критикам Куліша, що останнім, в його пересадах, кермувала теорія народу і що, значить, критики були занадто строгі, коли нападали на нього. Чудна річ, — а хиба-ж критики Куліша змагались із ним, не тримаючись самі теорії народу? Очевидячки, діло тут не так просто, як гадає д. Маковей, коли люде однаково демократичних поглядів остро розходять ся у поглядах на якусь річ: тут уже діло не про захорону якоїсь теорії, а про її переведення. „Даремне бере д. І. Стещенко у своїй статі п. з. „И. П. Котляревській въ свѣтѣ критики“ у горячу і довгу оборону Котляревського — так само, як російські критики Гоголя — перед Кулішем; ужеж Куліш помиляв ся, пошкодив славі двох поетів“ і т. д. (ст. 105). Значить, се робилось нами не даремне, коли ми в своїх міркуваннях дійшли до осуду спільного з д. Маковесем: „Куліш помиляв ся“ — отсе ми й хотіли довести, маючи на меті, так сказати, інтереси Котляревського, як Росіяне Гоголя; а чому він помиляв ся, се повинні вияснити ті, хто має на меті аналіз творів власне Куліша, в иншому-ж разі, розмови про ту чи иншу теорію, яко джерело помилок, не мають жадної ваги. Так що д. Маковей зачепив критиків Куліша дійсно вже „даремне“. Що Куліш був у сей другий період „фанатиком простонародя“ (ст. 106) се, розуміть ся, вірно; але, що у Куліша в „50-х роках давне романтичне українофільство перетворювало ся в демократичне свідоме українство“ (ст. 107), се треба було читачеві роз'яснити. О скільки ми можемо бачити, то під „демократичним свідомим українством“ треба розуміти те-ж українофільство, тільки реально-демократичного типу, але се наше пояснення, — у самогож д. Маковея, як ми сказали й раніше, сей термін лишив ся без всякого означення, а через те й без змісту.

Завваживши потім за Костомаровим, що Куліш робив багато, бай- дуже про всякі перешкоди, і вказавши, що останні містились навіть у особистих його відносинах, д. Маковей обертаєть ся до розгляду головніших його знайомостей. Із впливових знайомих його треба від-

значити перш за все Великорусів, в роді Жемчужникових, або Плетньова й ин., в Поляків — переважно Грабовського. І ті й другі, минаючи обговорений уже внутрішній вплив на Куліша, помагали йому „морально й матеріально в його діяльності“ (ст. 108), так що їх впливу до „перешкод“ зачислити не можна, що признаєть ся і самим Кулішем. Що до українофілів, то тут перешкоди повставали дійсно, хоча в даному разі треба відрізняти різні фракції сего напрямку: людей спеціально-наукових, як Максимович чи Бодяньський, для яких Україна була якимсь етнографічно-філологічним цілим, цікавим для вивчення, і на людей соціального тину. На перших Куліш скаржить ся, але його нарікання торкають ся зверхнього боку справи, а власне, що ті українофіли затримували йому видавця його праць. Що до українофілів соціального тину, то тут відносини до праці Куліша були різні: аристократи, як Галаган і Тарновський, до українсько-видавничих справ Куліша ставились без особливої заботи і навіть вони викликали деякі непорозуміння, як наприклад з „Грамоткою“. Навпаки демократи українські, як Шевченко та інші, показували їм повне спочуття, так що Кулішеви лишалось тільки радіти. На се вказує і сам д. Маковей, так що чудним нам видаєть ся поруч із сим уступ, ніби „безпечно викликували тугу в Куліша і розчарування з причин неприхильності земляків, на котрих він покладав найбільшу надію“ (ст. 113). Звісно, що від земляків можна одержати багато душевних гризот, але чи так трагічно було се в дійсності? Не вже, скажемо, Тарновський чи Галаган, могли належати власне до таких його щиросердних та широко-розвинених земляків, що неласка їх могла кинути людину в неможливо-сумний психічний стан? Дуже се сумнівно. І в чому потім міг Куліш найбільш на них поклагатись? Хиба в тому, що від них завсіди можна було отримати грошей на видання? Але не вже-ж така пуста річ може збити з пантелику якусь дійсно поважну людину та до того ще при симпатії таких же поважних людей, як Шевченко, або інших, що витали його, яко невинного діяча. Певно, що в меланхолію можна впасти від самих безглузких дурниць, але тоді мусять бути взяті й відповідні погляди що до такої людини, яка іритуєть ся від того, що їй в каву поклали не дві грудки цукру, а одну, або щось в роді сього. Так і в данім разі з Кулішем: тут діло не в об'єкті розчарування, а в суб'єкті; наш діяч був о стільки вразливою та незрівноваженою натурою, що навіть дрібниця могла його хвилювати без краю; через те й відбилось на ньому так важко недбалство його грошодавців, або наукових видавців, що барились із його творами. Звісно, що й се не мід, але щоб від сього писати такі речі, як Куліш писав за кордону (ст. 112), заявляючи, що йому треба „виздоровіти від туги“, — се вже щось надзвичайне. В усякім разі трагізм зроблений був

самим Кулішем, через те власне й ми повинні не так уже остро дивитись на ту сферу, що ніби, на думку д. Маковея, заїдала його трудовницькі сили. Та становище було й справді не таким уже дуже драматичним, раз у самого Куліша знаходилась змога критично поставитись до нападів на нього: „Нехай собі ганять, коли охота! Діло само себе покаже!“ (ст. 113), писав він 1862 р. до Носа і, значить, зумів поставитись до речі так, як треба. Чомуж він не ставив ся до подібних подій і другим разом? В усякім разі найменше через якусь особливу важливість тих неприємних подій, а найбільше через свою нетерплячу, занадто нервову вдачу.

По огляді зносин Куліша, д. Маковей переходить до нового періоду до схарактеризування пробутку нашого діяча в польській країні, яко урядника. Факт сего урядовства в тій країні, та ще під такий гарячий час, як 60-ті роки, примусить тільки спитати нас із дивуванням, чим став Куліш, що відважив ся на такий життєвий крок? Але в сїм розділі своєї праці д. Маковей напустив дуже великого туману, так що консеквентности в поступованню Куліша ми не завважаємо жадної. З другого боку, виступає вузький світогляд нашого діяча, який не стояв на висоті психічного розвою тогочасної інтелігенції й етичні понятя мав не глибоко розвинені. Безпечливо, Куліш міг мати якусь иншу посаду, на напр., редагування „Журнала мин. путей сообщения“, але йому хотїлось властиво грошей, що й признає досить отверто його біограф. Таким чином — нова риса в нашого діяча, не геть-то гарної якості! Метою уряду в Польщі після повстання було насадження „обрусенія та православія“, як признаєть ся і д. Маковей (ст. 116), і до сього діла Куліш, на його думку, був вельми придатний: „ся справа, каже він, — могла бути Кулішеви близька і з боку політичного і особистого (?!) о стільки, що тут він мав сам нагоду дати волю своїй і перше незатаюваній неприхильності до Поляків“ (ст. 116). Я не розумію, чи розуміє д. Маковей всю безодню неморальности такого учинку, який освітлює він так яскраво своїм поясненнем та мотивуванням? Що-ж може бути більш варварського, як за гроші йти супроти тих, кого сам Куліш називав своїми кращими порадиниками та учителями, і йти в такий сирів, яка що до його вітчизни здавалася йому злочинством? А сеж власне й робив Куліш, український демократ і свободолюбець, „даючи волю своїй неприхильності до Поляків“! Добрі мотиви, — і ми тільки дивуємось авторови, що подібні річі він уважав за консеквентні в ліпшому значінню сього слова, а не духовним занепадом Куліша, про який свідчить сам останній, дорікаючи собі за роблення богатьох дурниць та „ношлостей“ (ст. 118). Певно, що Куліш розумів колишні хиби шляхти, сього ніхто не відкидає, — але щоб він „мав неприхильність“ до Поляків взагалі, то се зовсім не вірно. Але хоч би се було й так, то

в усякому разі теорія — не практика, і від целюбови до когось — до роблення йому лиха на ґрунті сторонничости ще досить далеко і перехід від першого до другого не консеквентний; колиж Куліш зробив такий крок, то сьому винне не теоретичне міркування, а його незрівноважена психіка. Йому треба було грошей, йому приємно було грати роллю, через вузкість світогляду він жадним радикалізмом і виробленою етикою не відзначався, — чомуж було й не піти на урядове діло, так гарно оплачуване? І Куліш на нього пішов і став для „холмських Українців найбільшим обрусителем“ (ст. 120). Але така його діяльність всеж таки не була в душі основних його поглядів, через те вона була примусом його над самим собою, а не ціякою консеквенцією. Свою помилку розумів, як ми казали, й сам Куліш, бо в душі в нього всеж таки якийсь бог жив; йому „опротивили урядники“ і він вкінці „розірвав з ними“ (ст. 122), дбаючи все таки про свою моральну репутацію.

Бачимо тепер, о скільки „служба“ Куліша вязалась із його теорією; не бачимо тільки, так як д. Маковей, що „земляки винні помилкам Куліша; стративши віру в них, він шукав підпори, де міг“ (ст. 121). Добра підпора, — скажемо на се дослідникови, і добре автор розуміє горду вдачу Куліша, що пакидає йому, своєвольцєви, шукає якихось підпор. Але се ще не так вражливо, — цікавіше те, що в своїй, скажу, хибній праці, Куліш мусить власне звязувати свою долю з духовним кредитом своїх свідомих земляків, яких було півтора людини! Не вжеж сам д. Маковей не бачить всеї хибности подібного виводу? Виходить, що етичні погляди Куліша, як по змісту, так і по інтензивности, були залежні від прихильности до нього земляків! Виходить, що иншої громадської совісти в Росії на той час не було, і Кулішеви, в сїм урядовстві, нікого було соромитись! Якаж, на погляд д. Маковєя, убога психіка Кулішева і які влиденні моральні підвалини тогочасного інтелігентно-російського життя, що вони не могли затримати нашого діяча від того кроку, в якому він сам потім кавав ся.

Пробування Куліша в „російській обрусительній школі“, якої він був навіть „начальником“, як виражає ся д. Маковей (ст. 127), звісно, не могло не відбитись на нім шкідливо: він увіровав у „русєке“ себто обрусительне право, і перехилив ся на бік „урядової Росії“, що й висловилося у його „Історії возсоединенія“. Такий крок ні трохи не перечить висловленому каяттю Кулішевому: не його діло було каятись та пізнавати свої помилки; в душі його буали „гордість та деспотичні інстинкти“ (ст. 128), — отже й не міг він довго пробувати в покуті. Противно він мусів слїдно підлягти оборотній реакції і немов усправедливити перші свої помилки quasi- науковою роботою. Через те ми й повинні сказати, що сей період праці Куліша характеризуєть ся ри-

сами урядового москвофільства і, що до сили його духа, носить на собі слїди повного занепаду критичної думки і взагалі духових сил.

Хронологічно і внутрішню, в звязку з означеним періодом стоять галицькі дебюти Куліша: з одного боку, він провадив там спеціально літературну роботу, з другого — хотів „подати Галичанам свої думки, тоді вже значно здискредитовані в Росії“ (ст. 131), як каже д. Франко. Останній по справедливости вказує також на неадапність пропаганди Куліша та на повне нерозуміння його галицьких відносин; наслідком того досить потерпіли об'єкти його пропаганди. Д. Маковей сперечаєть ся і каже, що колиб Галичане „схотіли були пізнати усі Кулішеві твори, то моглиб з них научити ся не мало, тай не самого лихого“ (ст. 132). Сю свою думку будує він на тому демократизмі, що його розлито в Кулішевих творах. Се правда, — але хиба на демократизмі обмежують ся всі людські думки та поривання? Хиба ним задовольють ся всі духові, а особливо часового характеру потреби? Зовсім ні, — і се найкраще можна бачити з потреби у Галичан вияснення польсько-українських відносин, в яких Куліш не міг принести їм нічого більше, крім баламучення. Межи двома націями в Галичині треба було якоїсь згоди, — але якже вона могла виникнути при тих поглядах на історію, а разом з тим і на сучасність, коли Поляки зовсім инакше дивились на неї, ніж Русини, та ще й підігрівались у своїх забобонних поглядах самим же Русином Кулішем? Комуж ішло на користь його апостольство і чи не було воно руйнуванням того демократизму, який так невлучно єднав ся з ненавистю до козакофільства, гайдамачини і тому подібних немилых шляхті і Кулішеві рухів? Ми вже не кажемо про такі спорні речі, як „переклади релігійних (читай „ортодоксальних“) книжок, гадка про які хоч і „не була вла“, як каже д. Маковей, але в усякому разі могла бути замінена якоюсь иншою гадкою і не тільки „не злою“, а зовсім таки гарною. Так що питання про користь впливу Куліша на Галичину не може розв'язати ся на користь його.

Для повищої ілюстрації думок Куліша в третій період д. Маковей присвячує окремих розділ історичним його працям, головню „Історії возсоединенія“. Щоб вияснити генезу названої праці, автор наводить кілька листів Куліша, з яких видно, що хоч він і хотів раніш вихвалити „козацьке завзяте“ та ганити „панське деспотство, здирство“ і т. и. (ст. 136), що й здійснював у різних своїх працях, — але потім мав уже втіху „на перекір иншим сказати щось нове“ (ст. 139), при чім се „нове“ було ганьбою старих його богів. Ми не станемо говорити про тую Кулішеву „Історію возсоединенія“, де фігурують такі вирази, як „п'яна муза Шевченка“, виступи проти Костомарова

і такі інші „роскоші“: сам Маковей засудив заходи чи манери Куліша безповоротно, назвавши тон його „хоробливим, зарозумілим, деспотичним і т. п.“ (ст. 140), — більш сказати трудно. Нам цікаво тепер розглянути коротко лише одно: скільки є в тій Кулішевій праці науково правдивого? Відповідь на це можна легко одержати, оглянувши головніші твердження чи думки Куліша. Вони, приблизно, такі: „алука України з Росією, то справа — цілком національна, історично доконче потрібна і законна“ (ст. 140). Що до епітета „національна“, то балакати про нього серйозно — буде, звісно, куріозом. Що до „історичної потреби“, як би навіть згодиться з нею, то ся теза о стільки елементарна річ у науці, що вона вже сливе нічого не значить, коли ми не запитаємо вразом про наслідки, що вийшли від тої „потреби“. А коли ми дійсно про це запитаємо, то й вийде, що окрім мінуса від тої потреби не вийшло нічого. Виходячи з цього фальшивого становища, Куліш мусів величати і царів — Петра та Катерину, а яке було їх національне і взагалі користне значіння для України, всякий знає! Не говорячи багато про відносини Куліша до козацьких рухів, що його здавались лише бунтами проти польської держави, ми тільки вкажемо на справедливе характеризування його одним із житєписців, яко „городового козака-кармазинника“ (ст. 143). Ся назва цілком ясно, окрім того, показує і вірність висновків Куліша про історію України: говорячи про добро народніх мас, наш діяч про те все ставав на боці уряду — чи польського, чи російського. Гармонічні його настрої вражали народні бурхливі вибухи і, навпаки, приваблювала до себе невпинна державна машина, не зважаючи на те, що перші виникали в імя свободи, а друга робила против тої свободи. Такими-ж прикметами відзначають ся погляди його в даний період і на гайдамаків, яких він уважав раніше борцями за правду: тепер вони в нього тільки „узброєні волюнтери“, як висловлював ся його учитель Грабовский, і праця їх, „уманська трагедія“ не може вважатись за „народню“ справу (ст. 145). Для певнішого осуду поглядів Куліша на даний предмет варто порівняти думки сучасних істориків про гайдамаків, оперті на безсторонньому розслідуванні справи: вся неможливість тенденційних писань Куліша „на перекир“ виявить ся вповні. Та не потрібно й цього: Куліш року 1882 у „Крамшанці“ старав ся навіть вернути Шевченкови добру славу, яку сам нарушив, а року 1885 у „Нови“ згадував „се стыдомъ и раскаяніемъ“ свої напасти на Костомарова та оправдував себе „болѣзненнымъ состояніемъ“ (ст. 147). Хоч потім Куліш і брав знову сі свої слова назад, але нема чого сумніватись, що вказані докірливі згадки він висловлював, справді, в стані анальоґічному „болѣзненному состоянію“.

Думки Куліша про українські соціальні течії відповідно одінено і різними вченими російськими: вони вказали всі на негати́вне значіння історичних творів Куліша, на польонофільські, а не науково-об'єктивні його заходи. Маючи діло з такими відносинами до Куліша вчених, признаючи навіть невтриманість наукового методу в нього, бачучи, очевидячки, ясно помилки його, д. Маковей про те виголошує, що тепер ще „не можна сказати рішуче й крайне слово про наукову вартість історичних праць Куліша“ (ст. 150). Такому висновку д. Маковей ми не будемо уже дивуватись: його праця — се не зовсім вдатна апологія Кулішевої діяльності, і такого наряду д. М. тримаєть ся у всіх пунктах своєї праці: замалює справу наче й вірно, цитати робить також відповідні, наведе навіть слова самого Куліша, якими сей признаєть ся в хибности свого „вищереченого“, і по сьому всему заявляє: Куліш невинний, Куліша не можна обвинуватити, бо він первовий, хорий і т. д. Теж саме і в данім разі. По всьому видно, що Куліш для історичної науки дав величину негати́вну: користував ся він односторонніми матеріялами, освітленне фактам дав тенденційне, одно слово вислід звів на ніщо. Здаєть ся, сього досить, але на думку д. Маковей виходить, що ні, — і перше через те, що хоч Куліш не тримаєть ся жадного соціолоґічного методу, але такий „ще не всіма ученими признаний за найліпшу; багато в них держить ся ще методи, зложеної з думок Маркса і Енгельса“ (ст. 150) і т. д. виправдування — повне помилок: на думку автора виходить, що матеріялістична теорія історії не соціолоґічна, а якась інша! Се дуже цікаво: щож тоді він зве соціолоґією і соціолоґічним, коли соціально-клясову теорію Маркса не зачислює до закрашених таким характером? Далі вже з розумінням „соціолоґії“ іти нікуди. Але признаймо на хвилю, що названа теорія дійсно не належить до „соціолоґічних“, — не вже із різних інших теорій не вироблено ще елементарну систему тих заходів, якими мусить орудувати дослідник? Не вже досліди історичні, по загальному признанню, не мусять об'єктивно представляти взаємин різних соціальних груп та ідей, впливу різних інституцій, ролі законодавства і д. Не вже для таких дослідів не всіма признана потреба можливо широкого притягання до справи всіх джерел, що можуть яснійше і справедливійше освітити справу, потреба уникання всякої сторонничости і т. д. Не розводячись далі, ми питаємо тепер д. Маковей, — не вже перелічені нами елементарні, але головні умови досліду не можуть вважатись відповідними на те, щоб якась праця, коли їх держатись, була хоч приблизною картиною якогось стану річей? Думаємо, що д. Маковей згодить ся з сам, тим більше, що його згадки про певні теорії історії зовсім не в'яжуть ся з даною нагодою: всяка така теорія се тільки

психологічна формула, що допомагає нам зрозуміти і освітити факти і їх взаємини тоді, коли науковий дослід уже зроблено; всякі теорії історії — належать до філософії історії і стоять до історичного дослідження в таких же відносинах як кожда спеціальна філософія до окремої групи знань: філософія права — до правничих наук, філософія природи — до натуральних і т. д. Одно слово, теорія історії з методом не зв'язана нерозривно: першу виведено пізніше з історії, другий покладено перед нею. А коли так, коли невиробленість історичних теорій не впливає на самий метод дослідження, вже в загальних рисах вироблених, то для оцінки історичних писань якогось автора лишається тільки спитати, чи витримав він метод і в якій мірі? З усього розбираного вище можна бачити ясно, що Куліш не задовольнив жадної вимоги метода, що — праці його не вносять нічого в науку. виправдувати „ненауковості“ Куліша „особистим характером“ його та „нервовим роздратованням“ і т. и., як се робить д. Маковей далі (ст. 150), зовсім уже ніяково: певно, що особистість грала велику роль в помилках Куліша, але для науки від цього не легше, вона однаково не отримує від Куліша нічого і в жалем мусить сказати, за Грабовским, що він „не історик, а поет“ (ст. 150) — і, додамо, поет не дуже показного типу.

Даний уступ д. Маковей закінчує висновком, що письменникам, які працюють для народу, можуть „приходити до голови такі еретичні думки“ (ст. 150) і наводить на приклад Толстого. Що останній діяч не може йти в порівняння із Кулішем, про се не треба й мови згадувати, бо Толстой в усякому разі людина радикального напрямку і змінив ся з колишнього гіршого на сучасне краще, а Куліш, людина досить консервативна, пройшов протилежну трансформацію. В друге, і межі „ереси“ також повинні якісь бути: коли людина, не відкидаючи того, в що вона вірує, ні з того ні з цього, починає зневажати свій кумир і казати, як Куліш: „Народе без пуття, без чести“ і д., то се вже очевидно не ересь; се просто хорий окрик фетишиста або політеїста, що поклоняється пильно своїм богам, але й лупцює їх тоді, коли вони сміються не вволити його бажанню! Таке поступування не „ересь“, а хвороба!

Далі д. Маковей розповідає про „побут Куліша у Львові 1882 р.“, де в нього виявилось „дитиняче незнання галицьких відносин“ (ст. 151), наслідком чого було те, що він нарешті побачив „польську нещирість і покинув справу“ (ст. 153), себто єднання з шляхтою. До цього він ще розвратив ся з офіційальною Росією за заборону українського слова, тепер розійшов ся з Поляками, — здавалось би, що йому протулитись уже нікуди, — алеж ні: він знов показує свої симпатії до Поляків і в своїй „Крашанці“ виявляє се особливо виразно. За такі постійні хитання Куліша від розврату до єднання з Поляками д. Маковей тепер

уже мало не хвалить його: він, принаймні, каже, що коли Русини 90-х років могли помилити ся, укладаючи „угоду“ з Поляками, то тим паче міг се зробити Куліш, а особливо коли він мав таку „високо-людяну“ думку, як „мирне уладження міжнародних відносин“ (ст. 155)! Все те прекрасно, — але біда в тому, що не всі і Русини помирили ся з „угодою“, — бо переважна більшість народу нап'ятувала її тавром догани; а вдруге — ті „громади“ Русинів, про які каже д. Маковей, і не могли не помилитись, бо пристунали до діла, маючи на меті не глибокі народні інтереси, а поверхові національні. Вони уклали угоду з шляхтою, ворожою польському і українському народові, і в цьому був їх великий гріх; те-ж саме зробив і Куліш, і через те ми його й випуваємо, так само, як випували руські радикали згаданих угодівців. А що помилялись, як каже д. Маковей, „цілі громади“ (ст. 155) Русинів в угоді з Поляками, то сеж річ не важна: помилкове поступування се доля більшості, а не меншості, в якій до останнього часу завжди бували різні групи, що дивились на життєві питання глибоко і не мінали трудної, небезпечної і з не швидко досяжною метою роботи, — на легкі, видимі, але есенціональні дрібниці. Тим то д. Маковей мусів би особливо виразно підкреслити, навіть не осуджуючи Куліша, що проповідь „уладження міжнародних відносин“ не подібна до парламентської хвилевої згоди з ворожими партіями: в „уладженню“, яко постійній акції, треба знати, що згода може бути лише з однорідними верствами суспільства, себто пролетарія з пролетарієм, феодала з феодалом і т. д., бо такі верстви одна другу виключають; в парламентській хвилевій згоді по окремих пунктах, такої вимоги може й не бути. Куліш стояв за уладженням, не бажаючи знати вказаного елементарного принципу згоди, — і за се може одержати докір в хибності та вузькості погляду. Добродій же Маковей, яко людина, що виростає на парламентському ґрунті, всеж таки не відрізняє таких важних річей, як основи ріжнородних уній, може в нас викликає зачудованє.

Про те останні симпатії Куліша були вже не тривкими; він всеж таки вагав ся межі „Сциллою та Харибдою“, себто Росією та Польщею, і мусів кудись то прибитись, — прибив ся він до турецького берегу. В низці творів він висловив пошану до магометанської культури і в „Марусі Богуславці“ задав найбільше „пімсти“ своїм „критикам“ (ст. 159). І сей крок Куліша робить також велике вражіння на д. Маковей: краса поеми „зовсім роззброює“ його і він „готовий разом з Кулішем дати чисту дань Аллаху“, байдуже й про те, що Льюїоля брав у магометанства науку. Але се не важно, хто брав науку у доброго вчителя, — важно, як він її брав, бо тоді й християнство можна обвинуватити за те, що в нього є досить безглузвих та злих учнів. І річ тут зовсім не в релігії, а в усіх соці-

яльно-культурних відносинах, про які, очевидно, мав Куліш, коли перекинув ся у туркофіла. Не для релігійних же красот закликав він Україну під „червоний бунчук“ Турції, а власне для поліпшення її принаймні духового добробиту, — щож до умов для сього, то деспотичний устрій Турції о стільки відомий, що говорити серйозно про переконання Куліша на турецькому ґрунті зовсім уже ніяково. В перших його „помилках“ хоч були деякі докази та доводи на користь його думок, але тут нема і сього: Куліш ішов уже зовсім осліп, не знаючи межі своему запалу. Бо треба було бути зовсім сліпим або цілковитим неуком, щоб спромогти ся алегковажити коли не всю всесвітню історію, то хоч останню російсько-турецьку війну, щоб по кількох роках по ній, в образу всьому Славянству і навіть всьому культурному світові, висловити отсі фальшиві думки про турецьке некло, чи про „новий вир“, як каже наш дослідник (ст. 155).

Росповідши коротко про туркофілство Куліша і переказавши повість останніх його днів до кону, д. Маковей робить резюме своїх поглядів на Куліша і на сьому кіпчить свій довгий розвід про нашого письменника. Загальний вислов його про Куліша не представляє нічого нового в порівнянню з ранішними поодинокими рисами, наданими ним Кулішеви, — через те й сперечати ся тут з ним було б зайвим. Отже, замість того, зробимо резюме своїх уваг як про особу Куліша, так і про роботу його дослідника. Наша думка про першого така: Куліш був людиною другого-рядного талану в поезії і сумнівного в науці. Відзначаючись надмірною гордовитістю, самонадійністю і через те суб'єктивністю, він часто сягав за далеко і встрявав у трагікомічні становища. Працюючи в сфері поезії та історичної науки, він стрів на своєму шляху першорядні талани — Шевченка поета і Костомарова історика. Надзвичайний успіх обох сих діячів вплинув лихо на відкреслені нами особисті риси Куліша, вилив їх у форму задрости і примусив його для самолюбства зробити такі кроки, які можна тільки назвати, згідно з д. Маковеем, „хоробливими випадками“ (ст. 168), чи коли ми будемо казати про урядову його кар'єру, чи про науково-літературну діяльність. Відповідно сьому, останню можна поділити на 4 періоди: козакофілство Куліша, польонофілство, руссофілство і туркоманію. В кожному з сих періодів він ішов регресивно не тільки в значінню хропольогічним, але й духовім, і всю його розумово-філософічну діяльність можна назвати повільним психічним занепадом. Являючись з боку філософічного величиною негативною, він, навпаки, з боку конкретно-описового дав досить цінних доказів позитивної сторони свого талану: ми власне розуміємо етнографічні і взагалі документальні його праці, а також і писання беллетристичного типу, о скільки в них не висловлюєть ся якась вузька

чи фальшива тенденція. Таким чином, він представляв з себе примхавого сипа, який хоч і любить свою матір, але разом з ознаками любови до неї, робить її також досить шкоди через своє деспотство. Для усіх „помилко“ Куліша, що викликалі були непоказною особистістю його, можна мати лише одно виправдування: він був морально неосудний, бо, на нашу думку, терпів на психопатию почуття, наслідком якої було досить вчинків, за які він сам потім кавав ся. Куліш був талановита, але духовно хора людина, отсе рішучий наш присуд про нього. Се виправдування не впливає одначе на істоту самої діяльності Куліша і наших відносин до неї: вона в відзначеній частці шкідлива і науково-фальшива, так що, не сердючись на Куліша, ми мусимо сказати: так, як робив Куліш, робити не треба!

З погляду висловлених тут думок про Куліша ми можемо тепер висловити свою думку і про працю д. Маковей. Не можна перш за все не зазначити, що вона дає старанний і сумлінно зроблений звід матеріялів для зрозуміння психики нашого письменника: в праці д. Маковей не відкинено нічого такого, що могло послужити проти Куліша і через те все зібране про нього в книжці д. Маковей може стати доброю основою для огляду діяльності поета. На жаль, не можна сказати тогож про абстрактний бік сеї праці: поділ періодів роботи Куліша на поетично-науковій ниві зроблено ще нічого собі, але що до оцінювання тих чи інших поглядів поета або що до оцінки тої чи иншої події д. Маковей не стоїть на висоті свого становища. Даючи часом досить вірну характеристику того чи иншого пункту з психики Куліша, він затуманює справу невлучним виправдуванням якоїсь очевидної помилки і через те не дає змоги читачеві побачити, чим був Куліш дійсно, як до нього треба ставитись і як назвати ті чи інші його думки або поступовання. Сеж все виходить з тенденційности дослідника, хоча, правда, й досить симпатичної по напрямку, але зовсім не гідної в науці, — і така прикмета праці д. Маковей теж може служити йому докором. До сього треба ще додати вузький часами погляд на речі або не вірне їх пояснення, і тоді стане зрозумілим, чому філософічно-абстрактивний бік праці д. Маковей ми повинні признати за не цілком відповідним. А через се все ми й мусимо швидче бачити в названій праці добре подані матеріяли, ніж критичний аналіз діяльності Куліша. Всі хиби її лишають ся очевидними і після праці д. Маковей, і було б вірніше і науковіше, колиб в імя правди, він певні сторони роботи Куліша зазначив яко дійсно хибні, а через те й шкідливі, і не робив з Куліша, досить звичайного, хоч і талановитого чоловіка, якогось апостола „правди і науки“.

І. Стещенко.

БІБЛІОГРАФІЯ

(рецензії й справоздання).

TeKa konserwatorska, rocznik II koła s. k. konserwatorów starożytnych pomników Galicyi wschodniej, Lwów, Льв., с. 120+1 мапа +14 таблиць, 4°.

Сей невеличкий том то результат праці консерваторів східної Галичини за вісім літ, себто від 1892 по кінець 1899 р., — не багато як на таку велику територію і таку поважну інституцію! Не багато не тільки що до кількості, але й що до якості. Чотири важніші статі цього тому були вже обговорені в „Записках“ т. XLIII; лишилися ще оті:

Przybysławski Kazimierz: Przyczynek do historyi bronzów emaliowanych znalezionych w Polsce (ст. 61—64) — автор вчисляє кілька таких емальованих бронзових річей знайдених на обшарі „давньої Польщі“ — в ролі її тут виступає Україна й Галичина. По кількох відомостях про давніші находки емальованих бронз, описує він ближше бронзовий емальований ковток, знайдений в Дзвінячи в Галичині, Заліщицького повіту, однак опис сей на стільки недокладний, що годі вирозуміти з нього, чи сей ковток випуклий і порожній в середині (як ковтки київського типа) чи се лише плоска бляшка (він і не називає його ковтком, а „*wi-siorkiem*“ — не знаючи очевидно призначення предмету). Автор очевидно не має понятя про русько-византийську емалерську техніку, тож уважає знайдений в Дзвінячи ковток оказом самостійної галузі емалерського промислу, — емали на бронзі, та зачисляє його до часів вандрівки народів, коли тимчасом ся емаль на бронзі являє ся лише наслідкованем византийсько-руської емалі на золоті, якої початки на Русі можна бачити в X—XI в. Автор бачив також рисунок другого ковтка, знай-

деного давніше у селі Блищанці, коло Дзвіняча, а перехованого в краківській Академії наук, але оригінала не міг в Академії відшукати! Шкода, що не бачив автор бодай праць Кондакова про емалі, бо се булоб йому вияснило багато сумнівів, як що до „характеристичного“ рисунка птаха (грубої копії звістного символічного птаха на золотих ковтках), так що до місця і часу походження, та увільнилоб його від обовязку шукати аналогій в далекім західнім емалерстві.

Piotr Dowosser — Zamek w Tokach: був се укріплений замок з кінця XVI або з початку XVII в., власність Вишневецьких, збудований на ґрунті місточка Ожиговець званім Товарками або Токами. Тепер Ожигівці відділені границею від села Токів (Збаражський повіт), а в замку лишилися руїни, майже до половини розібрані. Статя взагалі оповідає мало про сам замок, а натомість подає де що з історії костела та описує кілька давних його памяток. Материял брав автор по часті з хроніки і інвентара костела, по часті, особливо для історії вавка, з устних переказів.

L. Finkel — Sprawozdanie z wycieczki konserwatorskiej — тут описана прогулька до Краснопуці і до Буца. В Краснопуці був автор вже після огню, що знищив сю певничайно інтересну зі становища історії штуку церкву, і в своїй статі описує те, що лишило ся по огни, але подає фотографію церкви й іконостасу перед огнем: їх винайшов для нього настоятель краснопуццанського монастиря. Як видно зі справоздання, лишилися по огни царські врата гарно різьблені та прикрашені б образками на дереві, нара різьблених стовнів з іконостасу, три образи, кілька книг і ще дещо. Вкінці питає ся автор, чи не було би рационально стерегти таких річей і не лишати їх у деревляних будівлях, бо як зникнуть історичні памятки, то що буде з „традицією“, що з ними звязана? Для нас менче важна тота польська „традиція“, та треба признати, що гадка шановного консерватора, що до безпечного переховування памяток штуки, дуже „раціональна“, шкода тільки, що висказав її трохи за пізно. В другім уступі свого справоздання подає автор опис костела в Буци, говорить докладніше про образ Божої Матери привезений Александром Сенявским в Риму, подає дальше два документи, не друковані ще доси, що дотикають історії цього костела, а вкінці виїмки з опису того костела з XVIII в. зладженого священиком Станіславом Бжежаньским.

Izidor Шараневич: Miecze bronzowe z epoki przedhistorycznej — сі мечі були уже далеко докладніше описані в „Записках“ Наукового Товариства ім. Шевченка т. XXXIII, тому не спиняємось на сій статі.

В кінці тому подана хроніка з засідань кола консерваторів. Хроніка ся має мало інтересу і цінна хиба як образ досить анемічної діяльності тої так важної інституції.

M. Г—а.

Э. Р. фонъ Штернъ — Значеніє керамическихъ находокъ на югѣ Россіи для выясненія культурной исторіи черноморской колонизации (Записки одесскаго общества исторіи т. XXII, 1900, ст. 1—21).

— Античная глазированная посуда съ Юга Россіи (ibid. ст. 22—56).

В першій статі — відчиті на київськiм археологічнiм з'їзді — підносить шановний дослідник черноморської старовини, що супроти скупих історичних відомостей до історіи черноморської колонізації, всякі предмети знайдені при розкопаню могил в тих околицях представляють велику вартість, бо дозволяють нам хоч троха відкрити заслону, якою вкрита історія черноморських колоній. Проф. Штерн взяв собі як раз за задачу в висше названій статі зробити деякі висновки для історіи культури черноморських колоній з того керамічного матеріялу, який мав під руками. Черноморські колонії як Ольвія, Пантікапей, Теодевія й інші засновані мешканцями старого Мілсту; дивна одначе річ, що знайдено тут дуже мало посуду, яка вказувала б на яку небудь принаймні звязь сих колоній з своїм матерним містом. За те майже цілий одеський музей заповнений атенськими вазами, амфорами та иншою посудом, знайденою при розкопаню могил. Сесю обставину поясняє проф. Штерн тим, що Мілетяне заложили вправді тоті колонії, але вплив їх значіня в тих колоніях не тревав довго — деє менше більше до VI в. Коли пізнійше сесі колонії, що були лише малими торговельними факторіями — почали залюднювати ся, і то мешканцями Греції — появил ся на колоніальних торгах новий конкурент далеко сильнійший від Мілсту — Атени, і як раз з сього періоду атенського панованія маємо найбільше находок. При тім вплив Атеп не обмежав ся лише сими грецькими колоніями над Чорним морем, а сягав далеко дальше — як про се свідчать находки викопані в Київській губернії. Зносини наших колоній з Римом починають ся доперва в II в. до Хр. — про се свідчать амфори з римським штемплем викопані в Крими. Зносини з Римом протягнули ся так довго, як довго взагалі ростягала ся власть Риму й Італії на сесі сторони. В сих часах не переривали наші колонії також звязи з Александрією. Зрештою значіне керамічного матеріялу для виясненія культурного житя колоній не обмежає ся одною клясичною стариною. В деяких колоніях, як Херсонезі, Акермані, викопано черепи византийської, арабської та перської посуду, що лишила ся німим свідком історичного житя на берегах Чорного моря. Змусити сих німих свідків говорити — се задача історика — задача неввичайно трудна, бо історія византийської та східної кераміки не вияснена ще так докладно як клясичної. Проф. Штерн підносить лише, що арабська кера-

лише, що арабська кераміка виробила ся під безпосередним впливом византийської, на що зрештою вже вказували Garnier і Krumbacher.

В другій статі описує проф. Штерн близше деяку интереснійшу посуду знайдену при рокопаню могил на черноморськiм побережю. Перше з них — се поставець викопаний в Ольвії в р. 1891; він зроблений з красної глини, покритий потім зеленою металічною глянзурою. Интерес археолога приковує до себе сцена, що в п'ятих релефних фігурах представляє суд Париса. Сеся легенда, що дуже часто повторяє ся на старинній посуді — представлена тут у грубій карикатурі. Парис — в образі молодого безвусого хлопця стоїть спертий на скалі в глибокій задумі; перед ним стоїть Гермес і намовляє його, аби вже раз рішив задачу, яку на нього вложила воля Зевса; з заду Гермеса розграє ся сцена спору трьох богинь. Сцени зроблені в карикатурнім, гротесковім стилі. Другий предмет, знайдений в Керчи — се миска зроблена з того самого матеріялу, що ольвійський поставець. На боках миски представлена сцена повороту Іфігенії в Таврії. На другій мисці, знайдений в Ольвії в р. 1899, представлена боротьба пігмеїв з журавлями. Був час коли в грецькій літературі дуже живо обговорювано питанє про вітчизну пігмеїв; найбільшим авторітером тішив ся суд Арістотеля, що уміщав їх в Египті. До сього отже періоду належить і більша частина представлень гераномехії, які дійшли до нас.

С. Гм.

Н. Рожковъ — Политическія партіи въ Великомъ Новгородѣ XII—XV вѣковъ (Журналъ Мин. Нар. Просв. 1901, IV, с. 241—286).

Д. Рожков поставив собі дуже интересну задачу, яку в своїм часі пробувала розв'язати стара праця Пасека: „Новгородъ въ самомъ себѣ“ — відтворити партійні відносини й боротьбу, що правили політичною історією Новгорода в XII—XV в. Задача вдячна й интересна, але преміси, з яких виходить автор, і метод його досліду мені здають ся не дуже щасливими, і тому виводи автора, на мій погляд, мусять бути прийняті cum grano salis.

Перша і корінна помилка автора — се те, що він положив „во главу угла“ відносини династичні — партію Мономаховичів і Ольговичів. Я думаю, що династія сама по собі не могла бути для Новгородців альфою й омегою, й за династичним поділом требаб шукати инших, більше реальних мотивів. Я не маю заміру входити близше в се питаннє, але вкажу, що нпр. відносинам до династий Юрія, Мстислава і Олега відповідали торговельні интереси — двох великих доріг, дніпровської й волзької, полудневої й східної. Кваліфікація партій подана

автором: що партія суздальська була аристократична, а київська — демократична, на мій погляд виведена з припадкових звісток, односторонньо толкованих, тому й вимагає детальнішої перевірки, так само й погляд автора (с. 253), що в сих партійних відпосинах купці тримали ся против бояр — властителів. Сьміло й широко зачеркнена розвідка автора по мову мусить послужити тільки закликом до основнішого досліду сього питання.

М. Грушевський.

Bartosza Paprockiego Dwie broszury polityczne z lat 1587 i 1588, wydał Jan Czubek (Biblioteka pisarzy polskich т. 38), Краків, 1900, ст. X+125, 8°.

Iodoci Ludovici Decii De Sigismundi regis temporibus liber, wydał Dr. Wiktor Czermak (ibid. т. 39), Краків, 1901, ст. IX+145.

Martini Cromeri Polonia sive de situ, populis, moribus, magistratibus et republica regni Polonici libri duo, wydał Dr. Wiktor Czermak (ib. т. 40), Краків, 1901, ст. 13+160.

Видавництво краківської академії Biblioteka pisarzy polskich має деякі прикмети — дуже дивні як на академічне видання. По перше — повна безсистемність: се видавництво куріозів, що не мають між собою ніякої звязи ані що до часу, ані що до змісту, по друге — брак наукового апарату — докладніших вступних статей, критичних приміток, пояснень. Розуміть ся, видавництво користне і в сій формі, але...

Від минушого року редакція постановила звернути більшу увагу на історичні пам'ятки. Початок робить видання двох незвичайно рідких агітаційних брошюр Папроцького — інтересних для історії другого безкоролева XVI в. (для нас спеціально вони не дають чогось інтересного), а в передмові до 39 випуска заповідає ся видання „писань визначніших польських істориків, щоб в часом таким чином утворити рід підручної бібліотеки для дослідників і прихильників рідної історії“. Се дуже мило чути, і треба признати, що старі польські історики мають бодай стількиж інтересу, що й трактати O sprawie, suyaniu, wumierzaniu i rybieniu stawów. Хто згадає, в якім неможливим стані маємо польську історіографію XVI в. — що одні письменники й досі існують тільки в своїх, майже неприступних виданнях XVI в., иньші мають лише переклади, зроблені не фаховими руками, той згодить ся, що краківській академії крайній час уже до того взятись. Тільки як? От у 39 вип. маємо Дециєву історію Жигимонта Старого; як звісно, се третя частина в Дециєвої публікації, котрої першу становить трактат De vetustatibus Polonorum, другу De Jagellonum familia, але редакція постановила

видати тільки третю частину, а перші дві поминула, „бо вони мають компіляційний характер“! Чи се оправдана причина? І що то буде за підручна бібліотека для дослідників, як до неї в таким вибором будуть брати ся виїмки з старопольської історіографії. Не каже редакція і того, чи побачимо ми в сій серії нарешті Меховського? чи діждемо ся видання перших частин Ваповського, публікованих досі тільки в старім польським перекладі? і т. и. і т. и. Про те ні слова, а в дальшій зошиті маємо уже Polonia Кромера. Що до видання сього остатнього мусимо піднести ще одно: редактор видав його в видання 1578 р., яко остатнього, що друковало ся під контролею автора, і з перших видань не подає ніяких варіантів, бо мовляв вони друкували ся без відомости автора. Але хоч автор вирікав ся всякої відвічальности за них, варіанти їх можуть бути інтересні і кидати сьвітло на редакційну роботу автора над працею. Вагалі, хоч і за зроблене видавництву належить ся подяка від усіх інтересованих історією східної Європи XVI в., але на будуще не можна не побажати — більшої систематичности і більшого накладу наукової роботи при виданню.

М. Грушевський.

Ө. И. Леонтовичъ — Сельскіе ремесленники въ литовско-русскомъ государствѣ (Варшавскія университетскія извѣстія 1898, II, ст. 1—40, III, ст. 41—68).

Статю д. Леонтовича „про сільських ремісників“ можна поділити на 3 частини. В першій, в котрій говорить ся загально про ремісників в Литовсько-руській державі, ставить собі д. Леонтович за задачу, подати в головних чертах організацію сільських ремісників і в господарських і в панських добрах. На жаль д. Леонтович не перевів сеї задачі як слід. Ми довідуємо ся зі статі раз, що ремісник се верства людей нисша від шляхтичів, бо шляхтич, що займає ся ремеслом, траить шляхоцькі права, другий раз, що ремісники стояли висше инших селян, бо за убийство ремісника платить ся як за тивуна, то знов довідуємо ся, що ремісники се зuboжілі селяне або таки люде тяглі та невольні. Д. Леонтович сказавши все те, нічим не старає ся вяснити сеї ріжниці яку зазначив номіж ремісниками, і вона лишає ся неясною. При тім д. Леонтович перечить сам собі: сказавши раз, що тимчасом як продукти міського майстерства виробляли ся головно для продажі на ринку, то сільське майстерство мало передовсім на оці заспокоєнє місцевих потреб, зараз таки в другім реченю каже ось так: пани і двори мали доходи не лише в найму дїбр, але й з риночного оборота продуктів ремесла. А на стороні 23 читаємо: дошки на бочки, котрі виробляють селяне, вивозять ся на продаж у Гданськ. Дійсно, продукти ремесла мусіли іти на продаж, бо в противнім разі на що би по дворах удержу-

вано таке число ремісників як напр. на Волковийськiм дворi, де було 19 служб для виготовлюваня матерiялу для бочок: чейже сам оден двiр тiльки бочок не потребував. Неясним у д. Леонтовича лишає ся i се: по дворах удержує ся багато ремісників, є тут осiбні люде для робленя колес, осiбні для саней, осiбні для шитя мiшкiв i т. д. Д. Леонтович нiчим не поясняє потреби такого числа їх, а можливо, що такі ремісники як напр. кравець або мiшочник се оден i той сам рiд ремісників, лише в актах названi инакше. На се д. Леонтович не дає жадної вiдповiди.

В другiй частинi розбирає д. Леонтович поодинокi роди ремісників i дiлить їх на вiсім родiв: 1 — се ремісники, що займають ся виробами дерева, 2 — виробами залiза, 3 — виробами камiнними, 4 — ткачi, 5 — шклярi, 6 — римарi i шевцi, 7 — броварники та медовари, 8 — перевiзники. Проти такого подiлу нiчого не пiдносимо, лише в осьмих — перевiзників та фiрманiв ледви чи можна зачислити до ремісників, се радше промисловцi. I тут в сiй 2 частинi бракує докладности. Д. Леонтовичеви вистачає сказати, що в якiсь актi згадує ся такий i такий рiд ремісників, що вони роблять такі й такі рiчи — i досить на сiм.

Третя частина властиво не пiдходить пiд заголовок статi, де говорить ся про ремісників: в третiй статi iде мова про огородникiв, робiтникiв i управителiв коло винограду, садiв, бортникiв i т. и., котрих навiть сам д. Леонтович не зачисляє до ремісників, а до промисловцiв. Вкiнци ще оден закид: д. Леонтович не старає ся всюда своїх висказiв довести цитатами. Йому досить сказати таке: „В масi дохованих до наших часiв iнвентарiв та иньших актiв знаходимо, що... i т. д., або „як видно з актiв“... Таке розумованє зовсiм не вiдповiдне в науковiй статi. Взагалi задача виказати органiзацію лит.-рус. ремісників, хиблена, а статя приносить нового, ясного i певного дуже мало.

О. Ч.

Dr. M. Schorr — Organizacya Żydów w Polsce (od najdawniejszych czasów aż do r. 1772), Льв., 1899, стор. 95, (вiдбитка з час. Kwartalnik historyczny 1899).

Праця д-ра Шора становить дальше огниво в ланцуху праць про iсторiю, становище i побут Жидiв в Польщi i Литви, що вiд довшого часу займають багато iсторикiв росийських, польських i нiмецьких. Минувшиною Жидiв заiнтересовали ся дуже давно. Крiм брошур з кiнця XVIII столiття, викликаних справою полагодження жидiвської справи на чотиролiтньому соймi 1798 р. (Бутримович 1789 „Sposób uformowania Żydów w Polsce“, Герш Юзефович i и.) почали з початком XIX ст. появляти ся науковi працi, нераз навiть дуже великi, що займали ся

розсвiтленєм жидiвського пробуваня в границях дальшої Польщi — працi Чацкого (Rozprawa o Żydach i Karaitach; O litewskich i polskich prawach), Голєндерського (Les izrailites de Pologne, 1846), Штернберга (Versuch einer Geschichte der Juden in Polen unter der Regierung der Piasten, Wien 1860 i Geschichte d. Juden in Polen unter den Piasten u. Jagiellonen, Leipzig 1868), Леонтовича (О правах литовско-русских евреевъ), Краусгара (найголовнiша: Historya Żydów w Polsce, 2 томи), Мацейовського (Żydzi w Polsce, na Rusi i Litwie, Warsz., 1878). Та доперва вiд праць Гумпльовича (Prawodawstwo polskie względem Żydów, 1867) та проф. Бершадського (Литовские евреи, 1883) починаєть ся властиво наукове трактованє жидiвської iсторiї в Польщi й Литви. До сього напрямку зачислити можемо окрiм праць Бершадського ще розвiдки Дубнова, а по части й Historya Żydów w Polsce Нусбава, що популярно збирає висновки усiх учених (тiльки до рiчи зазначимо, що д. Нусбави дуже цiкаво поводить ся з жерелами, подiбно як Чацкий, — виписуючи цитованi мiсця з чужих авторiв i даючи в примiтках сторони з оригiналiв), а також i вище названу працю д. Шора.

Д. Шор послугуєть ся новими документами — з архивiв актiв гродських у Львовi, з архиву мiського у Львовi i Перемишлi i з бiблiотеки Осолiнських i рукописних збiрок жидiвських книг громадських т. зв. „пiнакс“. За цiль своєї розвiдки кладе вiн — означити границi жидiвської автономiї в усiх фазах її розвою i оцiнити, о скiльки вплинули на сей розвiй чинники правнi, загально-суспiльнi, релiгiйнi й своєрiднi. До того одначе береть ся автор дуже незручно: хоч кладе великий натиск на виясненє сього питаия, збуває цiлу ту справу кiлькама словами, виписуючи бiльшу половину з Гумпльовича i лишає се питанє майже без вiдповiди. Що до органiзацiї Жидiв признає, що вона носить на собі очевидний i безперечний вплив устрою польської суспiльности, серед котрої прийшло ся Жидам проживати, не можна одначе заперечити, що ще бiльшi слiди полишила на нiй жидiвська релiгiя зi всiма її приписами i право тальмудичне, що мало специяльне плеканє i розпо-всюдненє в Польщi. Д. Шор каже, що „prawodawstwo polskie było podstawą, a prawo talmudyczne filarem“ органiзацiї.

По тiм поверховнiм, i навiть де в чiм невiрнiм (напр. признанє бiльшого впливу синодальним постановам) змальованю впливу вичислених в горi чинникiв на розвiй жидiвської iсторiї в Польщi приступає автор до означеня епох, слiдних в органiзацiї Жидiв. Перша починаєть ся з приходом Жидiв у границi Польської держави, або вiд удiлення привiлею Болєслава Калiшського в р. 1264 Жидам Великопольщi i тягне ся до початкiв XVI в., а визначаєть ся простотою громадського устрою та браком солiдарности i централiзацiї. Першу половину XVI вiка називає

автор переходовою епохою: держава стремить сама до централізації громадського устрою, але Жиди опирають ся тому, бо бачуть в тім небезпечність для себе; опором введують вони в 1551 р. закон вільного вибору сеніорів загальних і справдішню автономію. З роком 1551 починаєть ся епоха, що характеризуєть ся одностайністю устрою у всіх громадах Польщі і Литви, централізацією і генеральними з'їздами та сойлами.

Про організацію Жидів у першій епосі знаємо дуже мало: роспорядження і грамоти королівські XIII—XV ст. доторкали ся більше правно-суспільного становища. Який був склад громадського заряду можемо лишень догадувати ся з привилеїв Болеслава калішського, Казимира Великого і Казимира Ягайловича. Підставою жидівської організації була біжниця, що по тальмудичним приписам мусіла повстати там, де вже було 10 богатших родин — і цвинтар. Довкола того ґрудувало ся все иньше. В біжници відбували ся розправи судові під проводом т. зв. жидівських судиїв, в біжници відбували ся засідання старшини громадської, котрій признає д. Шорр судівництво в найдавніших часах, опираючи ся на варіянті болеславівського роспорядження (§ 22): „item iudex Iudeorum nullam causam ortam inter Iudeos in iudicium deducat, nisi fuit per querimoniam invitatus“. В біжници складали Жиди присягу, коли її було потрібно для залагодження судової справи. Автономія Жидів або, щоб докладніше сказати — їх становище в справах правних набирає очевидної поваги в другій половині XV в. Жиди судять ся по своєму праву: судівництво спочиває в руках жидівської старшини; коли йде про справи чисто приватні, то лише вона має право рішати, а непослушність супротив неї караєть ся грошевою карою — 6 гривнями. Від засуду старшини мав обжалованій право відкликати ся до воеводи, і навіть до короля. справи карні поміж самими Жидами судив або воевода або його заступник, вваний жидівським судиєю, в присутности і при співучасті Жидів. Перед суд духовний не вільно Жида позивати; староста і воевода мають стерегти його прав. В доходженю дозволяєть ся ужити клятви і присяги, що була двояка: в справах, де йшло про суму до 50 гривен, відправлявано присягу над „кольче“, себто ланцюхом завішеним при вході до біжниці, в справах про суму більшу як 50 гривен відбувала ся присяга над десятьма заповідями.

З кінцем XV і з початком XVI ст. змінили ся відносини Жидів до короля, змінило ся їх становище, а се потягнуло за собою всілякі важні зміни. До Польщі почали напливати цілі родини прогнаних Жидів і зараз примішували ся в поодиноких громадах. Число Жидів побільшило ся значно, а через се утруднене було збиране податків і виконуване інших адміністраційних потреб. Аби зарадити тому лиху, стремів

Жигимонт до заведеня централістичної системи і завів в тій ціли уряд т. зв. „докторів або сеніорів генеральних“, хоч Жиди дуже противили ся сьому, бажючи вибороти собі повну автономію і центральний заряд. Сеніори ті повинні були виконувати роспорядження королівські незалежно від власти воеводи або старости, вінчати, кидати клятву і вести контроль над громадським житєм в даній місцевости. Від них залежало потвердити рабіна, а перед тим ще дозволити на вибір, карати непослушних; привилей в 1541 р. признає їм окрім морального значіня ще й великі користи материяльні: Жиди обовязані були платити їм податок на їх власні потреби, коли противно сеніорів увільнено від всіляких оплат і податків. Розумієть ся, що рівно з тим і рабіни, накинєні силоміць громадам, ішли на руку польським королям і були їм послушні. Коли король хотів змусити Жидів до заплаченя звичайних або надзвичайних податків, то наказував рабінам, оминаючи воевод і строн, аби клятвою вимогли на громадї заплаченє бажаної суми. І так іменуєючи Абрагама в Чехії головним поборцею, наказує Жигимонт Жидам заплатити як найскорше податок, загрожуючи *execratione per doctorem mandato nostro in vos et quemlibet vestrum fulminanda*. Подібних прикладів маємо дуже багато. Цілком природно, що такий спосіб поступованя викликав між Жидами велике невдоволенє, непорозуміня між громадами і рабінами і стремліє позбути ся ненависного ярма, против котрого виступали навіть корольом іменовані рабіни (Іссерлєс). Сей опір, ся реакція спричинили відкликанє давніших роспоряджень Жигимонтом Августом і потвердженє домагань великопольських Жидів. Видані ним привилей в 1551 і 1569 рр. дозволяють Жидам вибирати собі свобідно сеніора, що має їх судити в справах релігійних по Мойсеевому закону, та надають їм цілковиту автономію громадського заряду. Ті два привилей становлять епоху в устрою польських Жидів (ст. 19). Сеніорат упадає, а на його місце формує ся поволи одностайна будова громадська, що прибирає сталі форми в другій половині XVI ст. і рознадаєть ся доперва при кінци вісімнадцятого столітя.

Епоху переходову обробив д. Шор, що правда, не широко, але за те проворо і вірно. Справити тільки мусимо нерестарілу вже гадку, що Міхель Юзефович був начальником Жидів на Литві. В документах стрічаємо його на ріжних урядах, але ніде не маємо звісток, аби він сповняв коли небудь повинности судиї; се вияснив уже докладно Бершадський в своїй монографії про Юзефовича. Не знати також, звідки зробив д. Шор з Міхеля начальника Жидів в цілій Польщі (ст. 16), хоч Чацкий думав тільки, що Міхель був настановлений зверхником (*zwerchnik*) лишень в самій Литві. Зрештою не можна того погодити з попередніми словами д. Шора, що в тому самому році іме-

нував король Абрагама з Чехії (1514 р.) поборцем у Великопольщі і Малопольщі.

Дуже детально обговорює автор організацію Ж. в третім періоді (1551—1772), послугоючи ся кількома новими документами і працями Дубнова (Кагальні устава в Польщі), Файльхенфельда (Die innere Gemeindeverfassung d. Juden in Posen) та Нуссбаума (5 том). Розвідку ділить на дві частини: „Устрій громадський“ (ст. 20—51) і „Устрій центральний“ (51—84) і приймаючи за певний вже факт, що організація Жидів у Польщі й Литві майже не ріжнилася між собою, а протилежно була всюди однаковою, ілюструє свої висновки витяжками з документів не раз не одного часу (напр. в першому розділі док. з року 1587, 1594, 1630, 1687 і 1763) і різних місцевостей. На підтвердження свого погляду подає д. Шорр лише такий аргумент: „Всі жерела, що означують внутрішній устрій, походять з різних часів і з різних околиць, а прецінь усі містять однакові приписи так, що на певно (stanowczo) свідчать про однаковість громадської організації в XVII і XVIII в. в цілій Річпосполитій польській“. Ми знаємо, що се лише по більшій часті правда, бо були й винятки, і навіть сам автор знайшов кілька ріжниць, котрі цілком природно мусіли повстати під впливом часу й обставин. Не можемо на певно прийняти, що устрій напр. з 1587 був такий самий точка в точку, як устрій з 1764 р. і через те гадаємо, що автор поступив собі в тім разі за сьміло.

Підставою громадського устрою була й тепер, подібно, як і давніше, біжниця і цвинтар (околицько), до чого прилучила ся і парня, коли Жидам наказано ходити до міської. Громадою завідує рабін (doctor, archisynagogus) і „старші“ (seniores), котрих у перше подибуємо під 1415 р. (Бер. „Лит. єврей“ ст. 355, взагалі Б. розбирає гром. устрій литовських Ж. далеко докладніше). Рабін окрім сповнюваня релігійних церемоній, пояснюваня сьв. письма і талмуда, мав у своїх руках провід над судами в цивільних справах. Звичайно вибрано при кожній громаді дві або 3 колегії судивів т. зв. даєнів; в кожній колегії засідали 3 даєни під проводом рабіна. Перша колегія судила справи або спори, де ходило про суму більшу як 100 злп. і збирала ся звичайно рідше, ніж дві інші колегії, що займали ся справами понизше 100 злп. (друга кол. від 100—20, третя кол. від 20 низше). Уряди були безплатні: судії могли одначе побирати 1½ гр. від 1 злп., а писар діставав обовязково по 2 гр. за писане копій. Про те сповнювано обовязки сумлінно, бо хто з судивів не явив би ся в колегії без оправданя, мусів піддати ся певній карі. Окрім тих судивів визначувано ще особних, аби розсуджували спори при купні або продажі підчас ярмарків у чужих містах.

Старшина (seniores) мала в своїх руках усі інші функції; що до числа то залежало воно від величини й багатства громади. В Кракові було 40 членів кагалу, в Перемишлі 34, в інших громадах 22—34, в прикагалках 8. Найвище в кагалі місце займали 4—5 „парнассім“ (управителі) або „рашім“ (начальники) і 3—5 „товім“ (добрі); інших членів старшини вибрано в міру засобів громади. І так напр. в Кракові було побіч 9 головних сеніорів (парнассім і товім) ще 14 кагальників; усі разом (23) творили синедріон. По сеніорах займали найважливіше місце управителі „великої добротності“ т. зв. габбаїм, що завідували шпиталями, домами інвалідів і мали опіку над бідними і над похоронним брацтвом. Далі йшли т. зв. „мемунім“, що творили сталу комісію й мали в своїх руках дуже широкий круг діланя. Вони ділили ся на поодинокі групи, а кожда з них мала особні повинности: до одних належав нагляд над удержанем порядку, над чищенем коминів і кїрниць на „жидівській улиці“, над безпеченством мешканців, що платили по 3—6 гр. на утримане пічних сторожів, до інших догляд над мірами, вагами і ліктями, ще інші займали ся школами. Окрім сього була в Познані комісія „сімох мужів“, що обмежувала величавість цирів і ношене дорогої одежи. Важною інституцією були також цензори (шамаїм) вибрані зарядом. До них належало означене високости податку для поодиноких людей в громаді, почім громадяни складали в їх руки визначену суму почавши від сеніорів. Вибори старшини відбували ся раз у рік в перших днях Пасхи, а звичай сей набрав з часом правосильности у державних властей. Коли 1719 р. кагал в Брестю не хотів в приписаному часі відбути виборів, то староста пригадав йому, що „по праву й звичаю треба відбувати вибори на Великдень“. В день виборів складала старшина свій уряд, але задержувала його звичайно 14 днів, доки староста не potwierдив нововибраних старших. Вибори відбували ся так, що громадське начальство вильосовувало з поміж усіх громадян 9 людей, не посвоячених між собою, котрі вибирали по записаненю враз з 5 кагальниками, т. зв. виборцями, цілу громадську зверхність, зложену з парнассім, товім, колегій судейських, кагальників, габбаїм, мемунім і 3 контрольорів (ст. 25). Найбільше праці мала звичайно старшина коло зібраня покритя на надзвичайні видатки: звичайних видатків на удержане адміністрації, рабіна, служби і біжниць, на пенсію вєводи й судії жидівського і на справи милосордия та добротности було в порівнаню з доходами не багато (ст. 39), за те надзвичайні розходи вимагали великих сум грошей: справи свободи торгівлі були получені з величезними видатками; не менше коштувало залобігати неприхильним проєктам через перекуплюване судивів, панів і навіть короля, висиланє послів і т. в. Доходи були незначні і тому кагали старали ся добути більше

грошей через змонополізоване артикулів живности і через хазаку себ то право власности. Хазака мала спершу на цілі обмежити лише конкуренцію між Жидами, але потім в руках кагалу стала ся зрядом для використання підвластних. Д. Шорр згадує чомусь дуже мало про те, що хазака служила в другій половині XVIII в. на те аби витискати як найбільші податки, хоч се справа дуже цікава і становить також одну з причин зросту величезних кагальних довгів. Довги сі розвалили автономію й зробили кагал залежним від павів, шляхти і духовенства (ст. 43). До того ще причинили ся і малі прикагалки, що підлягаючи більшим громадам і оплачуючи незвичайні податки, підносили протест проти використання і вносили непорядок і замішанє в жидівську автономію (ст. 45). Правительство одначе запевнило Жидам всі свободи. Привилеї в 1569, 1571, 1590 рр. і т. д. полишили Жидам вільну руку в справі адміністрації, а по часті й судівництва. Жиди могли судити ся по свому жидівському праву, а до воєводи удавали ся тільки в важних кримінальних справах. Суд відбував ся при біжниці в присутности старших, а акти лишали ся до сховку в біжниці. Воєводи і старости мали припорученє боронити Жидів і діставали в тій цілі осібні інструкції тзв. воєводські порядки (ст. 45—51).

Так перейшли ми і означили характер, значінє і круг ділання жидівської автономії. Лишаєть ся нам сказати ще кілька слів про цехи і про шкільництво. Цехам присвятив автор особливу увагу і використав багато документів ніде ще не друкваних. Тому і розділ сей дуже цікавий (ст. 25—34). Вартість його підносить ся тим більше, що про сю прояву в історії жидівства не маємо ніде спеціальних розвідок або ширших екскурсів. Цехи стрічаємо по раз перший в жидівських пінаксах вже з початком XVII в.: але тоді було їх дуже мало і аж у другій половині XVIII в. зросло їх число. З XVII віку маємо звістки навіть дуже докладні про цех кравців у Черемішлі. Організація того цеху пригадує нам в значній мірі організацію християнських цехів. Підставою цехів був „лист нергаміновий“ зі статутами товариства; до зряду вибрано по 4 начальників і управителів, 2 контролорів, по 2 заступників і одного асесора („residens“); провід і судівництво належали до рабіна, контролю до двох членів кагалу. В загалі усі справи важніші могла старшина цеху рішати і виконувати лишень за згодою кагалу. Устрій цеховий був менше-більше такий: хто відбув три роки служби у кравця, себто два роки яко „хлопець“, а рік, яко челядник і оженив ся по визволеню, той міг вступити до цеху, а тим самим діставав дозвіл брати роботу. Одначе три роки він не міг приймати до себе ані хлопця ані челядника і не міг робити спілку

з иньшим кравцем. Дперва по 3 роках діставав він титул „старшого паца“, заплативши наперед 9 злп. вписового і підписавши ся на статуті на знак, що буде його придержувати ся; від тепер може він тримати челядника, котрого мусить утримувати і платити йому 4 злп. річно. Члени цеху не вільно відбирати роботи від члена, працювати в дни „півсвятоточні“ і шити нитками робленими в конопець. Цехи були дуже обмежені в круаї ділання, при тім мусіли оплачувати ся великими сумами міщанам і цехам християнським, а про те не вільно їм було приймати робіт від не Жидів. Тому в цілі покритя коштів наложив нпр. цех кравців на своїх членів податок по 3 гр. від жупана, а по 2 гр. від сподніх. Окрім чисто ремісничих цехів існували ще всілякі товариства і брацтва (ст. 33); найбільше було товариств для вихованя і образованя молодіжи; побіч них стрічаємо чисто релігійні брацтва (нпр. „тих, що відчитували псалми“, „тих, що чекали дня“, „святє товариство“ і т. д.).

Про устрій жидівських шкіл знаємо далеко більше, але відомости сі походять з другої половини XVI в. Школи були низші і середні: в перших вчили ся читати, писати, пояснювати сьвяті книги, граматики гебрайської мови і моральности; в середніх був предметом науки талмуд і його коментарі (ст. 35). Висші школи називали ся „ешібот“ і заступали місце академії. Тут учили ся молоді люди (від р. 1567) на рабів і учених. Число остатніх доходило по декотрих громадах до 5%; послали вони титул „морену“ або „хабер“ і розширювали серед польських Жидів замилюванє до науки (ст. 38).

Меньшу половину розвідки д. Шорра займає розбір центрального устрою. Автор подає наперед розвій і характеристичні прикмети жидівських з'їздів у Німеччині, в Сицилії і в иньших державах, і через порівнанє доходить до результату, що жидівський парламент у Сицилії найбільш підходить до синодів польських Жидів. Коли з'їзди в иньших краях були характеру релігійного і не мали жадного правного значіння, то з'їзди польських Жидів „становили громадську репрезентацию“ і мали закраску політичну. На з'їзди збирали ся не рабіни, але депутати громад і радили над спільним добром: їх постанови мали обовязкову силу і тим найбільше ріжнили ся від иньних синодів (ст. 55). „Яко інституція автономічно-центрально, що давала закони, що обіймала своїм впливом і кругом ділання усі громади цілої Річипосполитої, що нормувала їх внутрішню адміїстрацію і входила своїми ухвалами глибоко в відносини соціальні, етичні і педагогічні, яко найвисший орґан, що посередничив поміж загалом жидівства і державними властями стало протягом 200 літ — становлять з'їзди жидівських громад у Польщі одинокє явище в історії європейських Жидів“ (ст. 56). Початку з'їздів дошукуєть ся д. Шорр у XVI віці, і то в другій його половині: рік 1551, коли Жидам надано

автономію, міг бути вихідною точкою для означення початку з'їздів (ст. 60), бо годі припустити, аби центральний заряд організації міг повстати скорше, ніж внутрішня автономія громад, котрої висшою стадією розвою були з'їзди. З'їзди були генеральні і провінціональні; перші відбували раз або два рази до року, аразу в Люблині, а далі, від р. 1690 в Ярославі і називалися синодами 4 країв: Велико- і Малопольщі, Руси з Поділем і Волини з Україною. Такі самі з'їзди литовські збиралися раз на 2 або 3 роки в Сільці, Заболодові або Холмську. Провінціональні з'їзди або соймки відбувалися в кожній землі і займалися головню податковими справами (ст. 63). Про самий склад синодів знаємо дуже мало, за те маємо досить значні відомости про їх діяльність. Одною з найважійших задач генеральних соймів з самого податку було скріплене автономії і пильнуванє прав наданих приляями 1551 р. і 1569 р.: вже в 1581 р. видає синод уставу, що заборонює державлення, а робить се тільки для того, щоб обурена шляхта не обмежила жидівської свободи. Що Жиди послухали наказу синоду, се свідчить про його великий вплив. Так само всілякі постанови що до торгівлі, банкрутства і т. и. переконують нас про те, що синоди мали велике значінє (ст. 71). Другою важною атрибуцією з'їздів був розклад податків, звичайних і надзвичайних. До недавна належала ся чинність до осібних поборців, тепер займалися тим сеніори, поступаючи по ухвалам генеральних синодів. Кожда громада вибирала по двох людей і ті оцінювали масток громадян, побирали відповідно до того податок, беручи ще на увагу доходи з аренд. Коли хто не хотів платити, поборці могли брати застави і навіть накладати кари. Синод мусів передвиджувати всілякі можливі при тім випадки і нормувати їх відповідними уставами (ст. 7). Крім того займалися синоди усіма справами, що обходили жидівський загаль: видавали закази носити аксаміти, шовки, біжутерні, тримати у себе християнських слуг, займалися установлюванєм комісій для надзору над мірами і вагами, унормованєм розпусного життя і відповідної пори до подружя, закладанєм шкіл, підпомаганєм бідних або прогнаних з иньшх країв. Повага з'їздів, так велика в XVI і XVII віці, починає упадати з кінцем XVII в., а в XVIII в. Жиди виломлюють ся з під їх юрисдикції, а конституція з 1764 р., спонукає неустанними скаргами Жидів на кагали за адирство при поборі податків, зносить усі податки окрім поголовного і закаує відбувати з'їзди під карою 6000 гривен (ст. 77). Соймки вибирали делегатів на генеральний з'їзд, розділювали податки між кагали і прикагалки і годили спори між поодинокими громадами. Значінє їх упадає також при кінци XVII в. (ст. 80).

Сим кінчить ся розвідка д. Шорра. В додатку маємо ще вісім документів з XV—XVIII в. з львівських архівів. *З. К.*

К. Харламповичъ — Западноруськія православнія школы XVI и начала XVII вѣка, отношеніе ихъ къ инославнымъ, религіозное обученіе въ нихъ и заслуги ихъ въ дѣлѣ защиты православной вѣры и церкви, Казань, 1898.

Отся книга встигла вже звернути на себе увагу учених і здобула собі належне признає задля величезного богацтва обробленого в ній материялу, задля своєї точности і спокійного, безпристрасного трактування річи. Праця д. Харламповича у-перве подає нам широкий образ шкільництва по руських землях, що входили в склад Польщі, в ту історично важну епоху, коли при помочи політичних і релігійних уній ріжні сили пробували втягти ті землі в круговорот західної культури. Автор не обмежаєть ся представленєм самих православних шкіл, але присвячує окремі і дуже просторі відділи своєї праці школам католицьким, протестантським і уніятським. В рамках кожного такого відділу присвячено спеціальну увагу ріжним категоріям шкіл парафіяльним, середнім, висшим, світським і духовним, підручникам, видійшим учителям, організації та адміністрації.

Розумієть ся, що православні школи займають найбільше місця (стор. 185—476). Ся часть зложена з п'ятох розділів. У першим обговорено справу руської шкільної науки до 1580 р., себто до заснованя острожської школи; другий присвячено спеціально острожській школі та її вчителям, третій братським школам, четвертий важійшим учителям і ректорам братських шкіл, а пятий загальному оглядови характеру, програми, підручників та організації тих шкіл. Уніятським школам присвячений один, але дуже інтересний розділ, де показано заходи римської курії коли ширеня освіти і католицизму між Греками (історія римської колєгії св. Атанаазія) і заходи сауїтів, а потім руських уніятів — Потія та Рутського коло здвигненя уніятських шкіл на Руси — заходи з дуже слабими успіхами. *І. Ф.*

Aleksander Jabłonowski — Akademia Kijowska-Mohilańska, Краків, 1899—1900.

Книжка ся написана (як каже автор на ст. 276) з нагоди 500-літнього ювілею краківської академії і видана яко V т. „Fontes et commentaciones historiam scholarum superiorum in Polonia illustrantes“. У переднім слові (ст. 1—12) автор мотивує генау своєї праці тим, що на його погляд Поляки мають право в істориографії вважати К.-Могилянську академію за просвітну інституцію латино-польську, бо вона вхо-

дила інтегрально в число інших колетій в Польщі і не ріжнилась від них ні напрямом ні характером. Вийшовши з такого становища, справедливого лише в деякій мірі, автор і жалує, що Поляки у дослідях над К.-М. академією дали випередити себе „nie Rusinom pawet“, а російським квітським ученим, що сквалпно використали матеріяли до сього предмету, та оголосили уже й чимало праць, що дотикають чи виключно чи посередно історії К.-М. академії. Супроти сього автор і сам признаєть ся, що робота його не може бути „жерелова“, а мусить переважно опертись на дослідях „російських“ учених; автор резервує собі тільки „критичний і безсторонний“ перегляд результатів цих дослідів. Ми мусимо і зі свого боку сконстатувати, що праця д. Яблоновского, з мінімальними виїмками (нпр. ст. 220 заміт. 528, 529) справді не подає до історії самої К.-М. академії ніяких фактичних, річевих причинків, а дає лише компіляцію з праць попередників, особливо ж Голубєва (перед-могилянський і могилянський період) і Петрова (в II-гій полов. XVII в.), — з яких автор бере, як сам каже, „безоглядно, повною рукою“, просто декуди перекладає. Замічу ще, що між „жерелами“ своєї праці наводить автор дві студії галицькі: „Ів. Вишенського“ дра Франка і „Чересторогу“ дра Студинського, та, здаєть ся мені, знає їх тільки з заголовків, бодай їх ніде не цитує, хоч міг з них дещо скористати. Розмірно ще найбільше самостійности проявляє автор у змалюванню культурних відносин і суспільного тла, на яким зросла К.-М. академія, в освітленю фактів, у загальних висновках що до значіння академії. З тим то освітленем і угрупованем даних фактів, з загальним методом і синтезою приходять ся почислити нам у оцінці праці д. Яблоновского.

Що нарис д. Яблоновского обіймає історію К.-М. академії лиш до перетворення її на К. духовну академію (1798, формально аж 1819 р.), — се виходило очевидно з його висше згаданого погляду, яким він дивить ся на академію; з тогож погляду вийшло далі і те, що автор найширше трактує історію К. Академії в XVII і в першій четвертині XVIII в. (розд. III—VII), а де далі до кінця XVIII в. справляєть ся скорше, обмежуєть ся до що далі все сухійших дат і загальніших заміток (розд. VIII). Відокремлене історії К. академії за XVII в. і половину XVIII в., як окремої цілости може бути в повні оправдане, тількиж не саме тому, що К. академія під кінець XVIII в. тратить свій характер „латино-польський“, але головно тому, що вона з переїною на „Духовну академію“ ассімілюєть ся до інших академії в російській державі і через те тратить своє первісне центральне просвітне значінє, хоча й не обнижує свого просвітного рівня.

З заложеня автора, в яким він вважає К.-М. академію однозначною в інших латино-польськими колетіями, вийшов план і метод, з погляду автора оправданий, але односторонний о стілько, о скільки односторонним було заложене. Автор уплянував свій нарис, (як висловляє се і в заголовку книжки) „na tle rozwoju ogólnego cywilizacji zachodniej na Rusi“. Уже в таким сформулованю своєї задачі в заголовку лежить прогностик певної односторонности: автор для поясненя генези і значіння К.-М. академії, — що при всім своїм напрямі лат.-польським всеж таки зросла на ґрунті руської суспільности, навіть під впливом віднору сеї суспільности проти польської, — говорити не про руську суспільність і культуру і про перетворене її під впливом західньої культури, а про розвій самої західньої цивілізації на Руси. Таке розумінє задачі, очевидно, рішучо за вузьке. І дійсно: автор виконує висше поставлену програму майже дословно (тількиж замість цивілізації „західньої“ говорить автор частійше про цивілізацію „польську“) і вона відбилась виразно на напрямі і методі його роботи. Осередком, коло якого обертаєть ся уся праця автора, се аналіза процесу розширюваня культури „латино-польської“ на Руси; вихідною точкою й цілею книжки автора, здаєть ся, було — аібрати як найбільше слідів і то переважно зверхніх, формальних слідів польського впливу на Руси. І так автор констатує у цілім майже своїм нарисі постійно, факт за фактом, всякі прояви сього впливу перш усього в письменній мові XVII в., зазначаючи всякі твори руських письменників писані чи то польською, чи то спольщеною мовою, — а вже на другім пляні шукає прояв латино-польського впливу у змісті культури і літератури (нпр. при характеристиці світогляду деяких руських письменників, як Барановича, Галатовського й ин.). Поминаю вже те, що з такого накопиченя однородних появ і одностайного їх освітлення в цілім нарисі вийшла якась монотонність; поминаю й те, що через те автор крутить ся у своїх висновках на однім місці, бо виходить (в роз. I—II) від культурального впливу польського, при генезі К.-М. академії, а при синтезі значіння К. академії (розд. IX—X) доходить знов лиш до зазначуваня прояв сього впливу. Але мусимо вказати, що такий хибний метод і односторонне освітленє потягнуло за собою інші не тільки формальні, але й річеві недостачі. Одною з найважніших і найвиразніших недостач праці буде неповність синтетичних її результатів що до загального значіння К.-М. академії та її просвітного напрямю для руської суспільности. Хоч і як не пропорціонально багато місця присвятив автор аналізованю всяких появ „латино-польського“ впливу у поодиноких творах поодиноких письменників XVII в., що були вихованцями і провідниками К.-М. академії, — то про те майже зовсім не завдав собі труду, щоб звести сей вплив до певних спільних знаменників,

аби здати собі ясно справу, які саме культурно-літературні овочі видав напрям К. академії на руському ґрунті. Автор ігнорує майже зовсім ту появу, що звисний „польсько-схолястичний“ напрям Академії, — з якого про-явами йому доводилось стрічати ся сливе на кождім місці його праці, — відбивсь в повній силі у всій майже українсько-руській літературі XVII в. — яка саме тоді перебуває свій „польсько-схолястичний“ пе-ріод. У літературі сього періоду ми бачимо головні такі письменні роди, які тісно звязані і викликані просвітним характером і напрямом Ака-демії. Перш усього мусимо відмітити велику силу поетичних панегіриків, що мали жерело у схолястичному трактованю поезики в Академії, — в них любують ся усі визначніші руські письменники XVII в. по-чавши від Герасима Смотрицького і Саковича аж до Полоцького і Явор-ського. Поминувши уже доволі значне число риторичних прозових пане-гіриків похвальних, мусимо зазначити, що риторично-схолястичний напрям вибив виразне пятно на усій прозовій руській літературі XVII в., осо-бливож проповідництві, що стало складатись на схолястичним шаблонам, як свідчать взори похоронних орацій Саковича, або „спосіб зложеня казаня“ Галатовського. В кінці, як звисно, уся руська драматична літе-ратура XVII і XVIII в. не розлучна з К.-М. академією, що заціпила її культивованем перейнятих з заходу драматичних „містерий“.

Про всі ті прояви автор не говорить майже зовсім: а всі вони дуже важні, бо змінюють до непізнання фізіономію українсько-руської літератури — а чи на користь, се друга сторона квестиї. — З ви-їмком літератури драматичної, що помогла розвинути ся інтермедиям і народньому вертепови, з одного, а різдвяним і великодним віршам, з другого боку, і через те стала живішче вязатись з духовими інте-ресами українського народу, — уся схолястична, особливож панегі-рична література засуджена критиками української літератури як крайно мертва і не користна. Особливож фатально відбилась схолястика у прові церковній і проповідництві, яке в українсько-руській літературі стояло все високо (навіть у своєрідно-закрашених, живих та енергічних посланнях аскета з Атоса Ів. Вишенського); в XVII в. воно як раз під впливом схолястичної манери доходить у проповідях Полоцького і Рад-вилівського до цілковитого упадку, простої карикатури. Коли де, то спе-цьяльно в українській літературі схолястицизм являється радше чимсь причіпленям, ніж органічно звязаним з народньою творчістю, не від-повідає характерови, ні темпераментови українського народу, а кажучи словами пок. проф. Ом. Огоновського „він заставляв задумчиву душу Українця блудити на містичні манівці і сльїпанки“. Україна-Русь, наче зголоднілий жолудок, приймала всяку культурну поживу, не пе-ребираючи, чи вона її організмови відновідна, чи шкідлива, і нама-

галась її сак так перетравити і присвоїти. Можна отже згодитись з авто-ром, що культура латино-польська зі схолястичними манерами „мала для Руса відтінок новости і сьвіжости“; але протиставляти її принци-піально „заскоружлому Византизмови“, як се нераз робить автор, хоч би в загальній фразі, не годить ся і не відповідає сучасним дослідам над „Византийщиною“.

Годі нам далі згодитись з д. Яблоновским на се, немов би то не було взагалі иньшої культурної страви в західній Європі, окрім схоля-стичної. Автор надто часто перемішує, майже ідентифікує понятя куль-тури, яку ширили колетії й академії католицько- і єзуїтсько-польські XVII і XVIII вв. з понятєм західньо-європейської культури сих віків. Нам не можна забувати, що коли в Польщі в XVII і на початку XVIII в. зананував всесильно напрям, ширений єзуїтсько-католицькими колеґіями, — напрям чисто схолястичний, що полягав на присвоєню порожньої формальної ерудиції, „ельоквенції“ й иньших пережитків гу-манізму, — то в західній Європі уже з початком XVII в. стали уми а раз у однинчї, а де далі численніші (Bacon, Montagne, Locke і ин.) зривати зі спадщинами „соломяного вогню“ гуманістичного, себто з фор-мальним культю і ерудицією схолястичною, з раціоналістичною де-дукцією, опертою на авторитеті старинних авторів, і покладали в тій мірі підвалини емпіризмови і реалізови. Ми не можемо отже ніяк згодити ся з автором, що приписує злі сторони схолястичної просвіти усій західній культурі, немов би то в сьому часі культура в усій західній Європі „лиш такою (себ то схолястичною) була і бути могла“: була в західній Європі, особливо в єзуїтських школах просвіта схолястична, але був сильний і що далі загальніший протест проти неї, якого в Польщі так як зовсім не було. К.-М. академія мала свій взірєць у всім своїм устрою (як вказують досліди Петрова) не в академіях в Польщі, ані в ко-леґіях протестантських (які зрештою мали в Польщі вельми ілюзоричне значіне, як і ціла реформація), а як раз в єзуїтських колеґіях, і від них перейняла вона усю наукову схолястичну манеру. З другоґож боку варто запримітити, що майже всі світліші елементи в руській літературі і про-світі XVII і XVIII вв. виступають під впливом уже безпосереднього контакту Українців з західньо-європейською культурою: мужі глибшої, „європейської“ просвіти, такі як Ф. Скорина, Мел. Смотрицький, Тео-фан Прокопович завдячують свою просвіту не польсько-єзуїтським ко-леґіям і академіям (а тим менше К.-М. академії), а вже безпосередній західньо-європейській просвіті.

Треба було зазначити ще один важний вплив К.-М. Академії на українську суспільність, себто вплив на переїмену суспільно-політичного світогляду висших верств руської суспільности, — яка хоч почала ся

ще в XVI в., але сильно опісля скріптіяла ся напрямом, який панував в Академії. Автор говорить про ту переміну руської суспільности в перших двох розділах праці дуже загально, користуючись до її ілюстрації найчастійше словами автора „Исторія возсоединенія Руси“ та „Отпаденія Малороссіи отъ Польщи“, — звісного з інстинктивною бистроти, але й з нестійности і невироблености теоретичних поглядів; у останніх же двох частинах праці автор хоч і згадує коротко про аристократичний дух, який віяв з К.-М. академії (він проявив ся головню у панегіричних писаннях на „герби“ і „клейноти“), хоч і говорить на ст. 259, що шляхотсько-польські ідеали і традиції, якими переймались вихованці Академії, проявились на задніпровській Україні у формації українського „дворянства“ — та робить ті замітки уривково і песинтетично, і не в своїм місці; бо инакше не міг би автор (на сторони 249) протиставляти напрямови Академії „пещирий демократизм“ козаків, себто козацької старшини, що, звісно, виховувалась в К. академії, — а що важнійше, — не міг би був автор дійти (на ст. 25) до такого категоричного висновку (зрештою вельми ілюзорично звязаного з тим, що трохи висше сказав) що „польська культура ширена М. академією була справді живою, бо не спольонізувала (?) України, а охоронила її від затрати своєї народности zagrożеної з півночи“. Вартість такого висновку покажуть ся нам вельми проблематичною, наколи зважимо, що як раз українське „дворянство“, виховане в душі К.-М. академії, найскорше змоковщилось, та що як раз сей „духовий“ аристократизм в укр. інтелігенції, про який говорить автор, що не допустив звизитись письменству до мови народньої, та пхав його в обійми польщини, а опісля московщини, — знайшов собі дуже доброго фактора у К.-М. академії.

Не знаю, чому маю приписати неfortunний метод у розкладі праці д. Яблоновского: автор, хочачи мабуть погодити у своїм нарисі перегляд статистичний з історично-прагматичним, надто різко і дрібно розділює історію К. академії на періоди, в яких знов окремо і систематично трактує саму історію, і поодинокі статистичні відділи: (нпр. розд. V: А, В, С, VI: А, В, С, D) устрій, науку, провідників, вихованців К. академії. Через те багато тратить одноціліність праці, з другої боку автор безнастанно мусить повторювати ся, преокуповати, виклад розволікаєть ся й стає тяжким. При тім автор часто бавить ся в вислови дуже загальні, яких нераз, не знаю з якої причини, не вмів немов инакше закінчити, як евфемістичним „i t. d.“ „etct.“ „i t. p.“ (напр. ст. 15 вірш 14, ст. 16 в. 13 з долини, ст. 248 в. 15, і 8 з долини); через те вислів стаєть ся нераз просто незрозумілим: „Nie zmniejsza to znaczenia donośnego jej (Академії) wpływu w zakresie cywilizacyjnym i t. p.“ (ст. 248 в. 15).

З фактичних подробиць можнаб закинути ще авторови, що в змалюваню „розкладу руської суспільности“ в XVI в. (розд. I) між причинами його не говорить зовсім нічого про упадок духовенства і церкви православної, а тим менше про причини сього упадку, а збуває всю справу кількома принагідними фразами про темноту духовенства і заскоружність „византизму“. Справлю ще один недокладний вислів автора на ст. 103, де він каже, що зауїти справедливо могли докоряти К.-М. колегії за занедбуванє науки грецької мови, — тим часом як по дослідям учених (Лукашевича і ин.) як раз в зауїтських колегіях, як усюди в Європі, так снєциально і в Польщі в XVII і XVIII вв. наука грецької мови обмежувалась до шумного спису грецьких авторів в програмі науки, які звичайно і в третій частині не читались ніколи.

Та понри всі згадані методичні непропорції і річеві недостачі, праці д. Яблоновского годї збути лиш негатиwними замітками, хоча вона властво лише компіляція. Хиби праці виплинули зі змаганя автора зазначити всякі, хоч і найменші сліди латино-польського впливу на Русь, прослідити усі етапи, по яких ішла польська культура на Русь. Ся дрібна аналїза, хоча має тільки статистичний характер, дає цінні резульати, і з того погляду книжка д. Яблоновского — один із найцінніших показчиків культурної ендосмоси між Польщею та Україною-Русею. При тім автор дивить ся на справу культурних процесів ліберально, без всякої тенденції і упереджени, а в його книжці розсипано багато цікавих заміток і бистрих спостережень. *С. Л.*

Исторія Россіи. сочиненіе Д. И. Иловайского, тома четвертаго выпускъ второй — эпоха Михайла Феодоровича Романова, Москва, 1899, ст. 375+VII.

Отсе після 20 літ маємо четвертий том „славної“, на свій лад, Історії Росії проф. Іловайского¹⁾. Давнійші її частини робили автору багато клопотів — в науковій літературі його працю переважно ігноровано²⁾, що найбільше — охрещувано доволі немилим іменем (для колишнього професора вищої школи), себто компіляцією. Миж сим новим томом мусимо тут займити ся тому, що з семи глав сеї частини дві останні присвячені Україні. Про ті лише буде тут мова, про иньше нехай журять ся авторові „приятелі“.

¹⁾ Про першу половину тома див. Записки т. VI.

²⁾ Хиба признаннем назвемо переклад двох перших томів на українську мову в Руській Історичній Вібліотеці. Дивно воно зложило ся для праці фанатичного московського націоналіста!

Перша глава має заголовок: Успіхи церковної унії в західній Русі і митрополит Петро Могила. Автору байдуже, що історії України годі переповідати уривками при історії Московщини, що Україна — се окремих і самостійний історично-політичний організм, навіть без огляду на всякі прилучення і розлуки. Ну, та того вже годі домагатись від д. Іловайського. В оповіданню його про церковну унію на Україні повторяється той самий характер, дух і напрям, що повторяв ся ціле минуле століття у гірших російських письменників-істориків. Ми далекі від того, щоб домагати ся від автора браку всякої прихильности до православл, жадаємо одначе, щоб історик обговорював усі історичні прояви в науковим спокоєм і науковою зрозуміlostю. У кого церковна унія сама лише „взуїтська інтрига“ (значить, і ціла релігійна боротьба в Європі) й основана на кількох діячах, автору дуже не милих, тому вже з гори можна видати осуд напряду і — стійности праці. В подробицях автор такий самий, без огляду на тон і закраску. Примітивна наррація заступає всі наукові вимоги; деяких важних моментів не вмів автор оцінити, ба й навіть порозуміти. Так напр. вийшло в конституцію 1607 р. Д. Іловайський говорить, що „подъ впечатлѣніемъ возстанія Збжидовскаго“ сойм потвердив права православних (ст. 209). Безперечно звязь поміж повстаннем З. і соймовою конституцією єсть, але лише посередна (боротьба між шляхоцтвом і королем з взуїтами), та ніяк не можна говорити наведеними словами автора, бож сойм і повстанці були майже одно. Д. Іловайському не звістно теж, хто був автором „Перестороги“ і т. ин. Зрештою ціла боротьба православної й католицької церкви до 1648 р. переказана дуже поверховно, по хронікарськи, та при тім тенденційно: усе, що йшло з православног обоку — велике й гарне, усе що з католицького — погане й неморальне. Шукати взагалі чогось нового на тім полі в праці д. Іловайського — булаб даремна робота. Скелет оповідання творить проста компіляція давніших історичних праць; аналіз, характеристика й наукове поясненне сеї релігійної боротьби — се ідеї автору мабуть цілком незнані. З його поглядів і симпатий виходить, що він не розуміє релігії як прояви суспільно-культурної; хіба деяке політичне значінне прикладає до неї, але лише виключно з тісного „обединительного“ погляду.

Такою виходить глава про унію, та ще менше стійности має друга глава про „Україну, козацтво й жидівство першої половини XVII ст.“. Там хоч автор мав більше готових монографій про церковні справи, тут же прийшлось йому також самому станути на жерелах. Результатом одначе вийшло, що попри компіляцію автор не вмів просто користати з історичного матеріала. Наперед автор говорить про колонізацію України й економічний стан селян при кінці XVI і початку XVII вв., але так балажутно,

що читач не може добре розібрати, що за край ся Україна. Се просто поодинокі виривки із праці І. Новицького, що поставлені побіч себе, мають вигляд письменної задачі гімназиста. Поза поодинокі виривки з Новицького вийшов автор хіба стільки, що подав безпосередно з жерел опис остерського замка.

Подібний характер має уступ про Сагайдачного. Переказано тут лише важніші події, привязані більш до особи гетьмана, ніж до козацтва. Що й підчас гетьмановання Сагайдачного веда ся сильна внутрішня боротьба між двома головними галузями козацтва, про се автор не говорить нічого. Мірою його глибшого знання історії того часу нехай послужать відомости його про Бородавку: „Старшимъ собственно реестровыхъ казаковъ былъ нѣкто Бородавка, котораго Жолкевскій, кажется, хотѣлъ противоставить Сагайдачному“ (ст. 267). Понад се, хіба про смерть Бородавки, не знає автор нічого більше. А сей „гетьман“ має цілу окрему історію! Звістно, годі було д. Іловайському про се довідатись, коли між вичисленими жерелами (громадно при кінці уступа) не бачимо таких першорядних матеріалів, як Листи Ст. Жолкевського, Pisma від. Бельовским, польських мемуарів до хотинської війни і т. ин. І знайомість його з літературою дивна, коли звістну працю Еварицького цінить він високо. З такої самої причини виводи автора про число козацьких полків до Сагайдачного не мають достаточного жерельного підпертя.

Козацько-польські війни 1625—38 розказані автором дуже поверховно, про їх причини, соціальний характер, внутрішній козацький антагонізм і т. ин. нема майже нічого. Інтересна в автора нерівна міра для Поляків і Москви: у відносинах до Поляків діячі названих років — великі герої, козацькі-ж емігранти під Остриницею у Чугуві — се прості ліниухи, що не зносили суспільно-державного порядку. Така некритичність характерна для д. Іловайського, так само як і переказуванне дитячого оповідання про віщуванне Хмельницького Кудакви.

Дальше йдуть прості виписки із дневника Лясоти та мемуарів Боплана зі всіми неповностями і фальшивостями сих жерел. Не вже автор не вмів інакше з них користати, коли не стає чий монографії?

Останній уступ говорить нам про Жидів на Україні і показує, що автор великий антисеміт. З того лише боку характеризує він суспільно-економічне значінне їх, переказуючи безкритично звістне жидівське арендованне церков. З тої причини й сей уступ не має ніякої наукової стійности.

Ми вже говорили, що д. Іловайському далеко до того, щоб знати, або хоч навести цілу наукову і жерельну літературу, до того ще

і знану наводить він часто і з блудами, в роді „Мемуарів“ в перекладі К. Мельникова.

Зі сказаного вище виходить, що 2 випуск IV тома Історії Росії проф. Гловайського не має ніякої наукової вартости — се лиш проста, поверховна, без наукового характеру коміліяція, з помилками, з науковим непорозумінням ходу української історії того часу. Автор передчував (у вступі), що його книжку так приймуть, як і давніші, тому забезпечив ся таким могутним щитом: „Источникомъ необходимаго одушевленія автору служила горячая преданность русскому народу и его исторіи — преданность, способная противустоять и болѣе неблагоприятнымъ условіямъ“ (ст. VII). Сили „противустоять“ і бажаємо на закінченє автору щирим серцем, як з огляду на наші замітки, так що до оєвентуальних оцінок від своїх одноплемеників.

С. Т.

Fr. Rawita-Gawroński — Studya i szkice historyczne, serya II, Львів (Варшава, Познаць), 1900, ст. 241.

Ся збірка складаєть ся із десяти розвідок, з яких половина — то передруки з польських часописей. Всі вони, окрім останньої — про Людвіку Снядецьку, належать безпосередно до української історії, тому перейдемо їх у порядку.

Перша з них — доля великої посілости на Україні — подає суху хроїку родини кн. Половців-Рожиновських у Київщині від найдавніших часів до другої четвертини XVI ст., а потім боротьбу між кодицкисими родами за спадщину по них й остаточне уложенє земель у XVII ст. Вільшої вартости сей нарис, по працях Рудіковського і Антоновича про се, не має; до того переказаний він банально і розтягнуто, контроляж подій неможлива, бо автор жерел не подає, хиба сумарично на початку розвідки.

Важнійша друга розвідка — про Шилина Орлика. Вона була перше надрукована в однім із польських журналів й окремо обоворена в XXXVII т. Записок, при чім рецензент, д. Целевич, зробив кілька важних заміток про сю працю. До них додамо ще кілька. Розвідка д. Гавронського, з боку методичного і мериторичного, незвичайно слаба, ділетантська у найвисшій степені. Передовсім доволі шумний титул не відповідає змістові; він велить нам сподіватись наукового нарису про особу й діяльність Орлика, як історичної фігури, а тимчасом бачимо лише хроїку його подорожи в рр. 1720—1733. Автор мав прекрасне поле до напису: мав кілька готових праць (хоч не про самого Орлика), мав дещо виданих документів про сього гетьмана в українській історіографії, навіть і в заграничній (напр. в австрійській та угорській), і що найважійше — був щасливим нахідником величезного рукопису, памятки

мабуть самого гетьмана¹⁾. Він тимчасом обмежив ся добровільно на переказаннє змісту самої памятки. Тим способом автор учинив собі самому найбільшу кривду. Але й се обмежене поле не вийшло цілком бездоганно оброблене. Передусім ми не знаємо докладно, що містить сей рукопис, яка його історична вага і скільки він певний що до своїх звісток. Сю дуже важну, т. ск. кардинальну, сторону досліду над мемуарним матеріалом поминув автор майже цілком. Звідси непевність у читача — чи сей „діярій“ має першорядну стійність, чи аж дальшу? Спосіб переказання його змісту автором, сухий, прикований до букви, без ширшого погляду на історично-політичні відносини тодішньої Європи, обмежений головню до самих фактів із Орликового житя — де він був і що чинив, без спеціального повору на політичні думки гетьмана та його відносини до України — усе те викликає у читача вражіннє, що сей цілий „діярій“ нічого особливого не дає, — от собі хроїка житєвої авантури доволі обмеженого, амбітного, чоловіка. На ділі одначе сей осуд був би несправедливий; у кількох місцях автор ненароком відслонює нам дещо покривало і ми мусимо догадуватись, що у сїм „діярії“ єсть і матеріял першорядної ваги для історії національно-політичної думки на Україні. Сюди належить передусім кореспонденци Орлика і його зносини з Запорожем. На жаль, автор залюбки переповідаючи усї події, хоч і дрібні, з приватного житя гетьмана, коротко збуває те, що має дійсну історичну вагу, напр. лист Орлика до короля Лещинського з д. 6/VI 1727, меморіяли чужим амбасадорам, посольство до Запорожців і т. ин. Усе те дуже мало цікавить д. Гавронського. Тому то по прочитанню сеї розвідки читач (із предметом ближше не познайомлений) мусить запитати: хто се був Орлик, що думав і чого глядав? Відповіді на се, розумієть ся, він не знайде в автора, а таке читаннє тим більше оправдане, що автор на початку зве Орлика „одним із найосвіченіших і найхоробріших гетьманів, якого коли небудь мала Україна“, що „він не відіграв великої історичної ролі, як Хмельницький, лише тому, що звізда Карла XII згасла за скоро“ (ст. 37). Поминувши неfortunне порівнаннє із Хмельницьким (буцим то сей мав до помочи якого чужого короля?), не бачимо, щоб дальше оповіданнє оправдувало сю коротеньку характеристику Орлика. Автор навіть не дав повору і на сю характерну обставину, що „діярій“ писаний по польськи, одначе Орлик не має себе за Поляка, лише за Українця й уживає терміну „український“, „українська нація“ проти терміну „польський“ і „руський“

¹⁾ Кажемо мабуть, бо д. Гавронський не дав нам ніяких доказів, що записка ся певна що до автентичности.

(як московський)¹⁾. При тім усім д. Гавронський, попри прихильність до Орлика, не міг позбутись своєї ненависти до України й її народу. Він просто хвалить Петра В. за його варварство супроти України і висказує жаль, що сею дорогою не пішла давно Польща, бо Українці — се антисуспільний й антидержавний елемент; зрада Мазени, сього аристократа — то *wchrztenia*; Українці не мають права до самостійности, хоч ніколи не можуть зіллитись із державним організмом (польським і московським) і т. ин. Хоч тут кожний побачить велику внутрішню суперечність у автора (прихильність до Орлика), якої він сам не бачить — то се нас не дивує, — д. Гавронський знав уже з того боку. Він також не бачить цілої низькоти тих етичних принципів, на яких стоїть, — що се становище в льогічній консеквенції мусить доводити до признання розборів Польщі, до кидання болотом на найблагородніший, хоч і невдаті, пориви польського народу... Та про се нехай думає сам автор!

Третя розвідка — карта з життя *kres-ovoї* суспільности — була вже давніше друкована й нами обговорена у XXXIII т. Записок, при чім піднесено інтерес деяких звісток. Зрештою розвідка ся подібна до першої, тому й не має більшої наукової стійности. Звістно, до Українців, спеціально до гайдамаччини, автор дуже не прихильний. Контроля фактів задля сумаричного вичислення жерел для рецензента неможлива.

Передрук маємо теж і в дальшій розвідці — бортне право у XVI в. — поминаємо її одначе з огляду, що вона оперта виключно на Ніцицького *Praw-i bratn-im*, значить ся належить до організації Курпіїв. Автор залюбки так обмежує свої нариси до одностайного матеріялу, хоч може його мати далеко більше. Звістно, кодекс Ніцицького не давав багато труду при написанню статі про організацію бортників, одначе як раз *operis practium* булоб використати всі правні звістки в сім напрямі, як би вони й не були порозкидані.

Погляд на історію рільництва в Польщі се критика на книжку А. І. *Rys dziejów gospodarstwa krajowego* (Краків 1893), доволі остра, мабуть справедлива²⁾. Одначе коли д. Гавронський хотів аж надрукувати її як окрему розвідку, то повинен був окрім заперечень та голословних поправок дати від себе якийсь дійсний, судільніший погляд на історію рільництва — того одначе ми не бачимо. Остаточно й сам автор не устеріг ся від похибок. Він думає напр., що в Галицькій

¹⁾ Видно, що термін „руський“ в значінню „український“ утік уже тоді з лівобережної України.

²⁾ Сеї книжки не знаємо.

Руси на Україні й Поділю не знала була соха, лише рало та плуг. Про Україну й Поділе не буду казати, одначе що до Галичини то раджу авторови посипатись у старших наших селян, що самі ще сохою орали. Критикований автор говорить про „козаччину з рільничими громадами“; д. Гавронський підсуває йому, не знаю чому, що тут мова лише про Січ, і зараз заперечує, мов би Січовики обробляли землю. Тут уже сам автор грішить незнанням, бо на ділі, особливо в півнійших часах, було инакше. Так само остро виступає він проти назви „козацький нарід“ і повторяє своє пусте балаканне про племінну й расову мішану Українців. Ну, хоч би припустім, і так, то чи остаточний фізичний результат такого перехреснування не має права назватись „народом“? Також прикметник „козацький“ з національним характером не видумка д. А. І., знайде він його і в Українця — Величка. Та щож чинити, коли д. Гавронський на таких і тому подібних поглядах будує свою „славу“.

Про сябрів як форму володіння землею в Овруччині, пише в шостій розвідці автор. Сеї предмет і перед ним був оброблюваний; автор обмежує його до вузьких територіяльних границь, хоч багато говорить про політичні, економічні й суспільні обставини на Русі від найдавніших часів. Досить, що на 13 листків розвідки менша половина займаєть ся сябрами — цова тим первістний ліс фраз, думок, шумних слів і т. ин.

Таку саму компіляцію без більшої вартости маємо і в статі про копні суди на Полісю; тут переказані вашійші судові факти в виданих жерел.

Пригода п. Сенкевича — се дрібниця з історії поліської шляхти. Написаннем її хотів мабуть автор показати, як поводитись польські культурники супроти Українців і як їх учили всякого гайдамацтва. В усіх трьох розвідках жерела вичислені сумарично.

Вкінці забажалось д. Гавронському збагатити історію української літератури і тому написав він статю п. з. Кілька слів про родину і родинне місце Тараса Шевченка. Щоб довго не росписуватись, почнемо з результатів розвідки. Д. Гавронський доходить до 7-ох твердих тез, які мають розбити на прах дотеперішні звістки про Шевченків рід. Ось вони: 1) селяне в часі близькім до дитинства Шевченка не жили цілком бідно й „нужденно“; 2) не „працювали від рана до вечера на своїх панів“; 3) понятє „неволі“ треба вважати лише з економічною залежністю від властителя землі; 4) „неволя“ ся церков для молитви не замикала; 5) ані дід ані батько Тараса не були ані шевцями ані теслями; 6) батько не переносив ся до Моринець; 7) назва „Грушівський“ безпідставна. Як бачимо, д. Гавронський починає велику революцію в науковім світі!

Поки одначе признаємо за ним се геройство, погляньмо, на яких основах збудований сей новий сьвіт. Ото автор добув інвентар Кирилівки в 1779 р., коли вона належала ще до кн. Любомирського, і з відти вичитав, що тоді в Кирилівці панщини не було, окрім хіба толоки, що між селянами агадуєть ся лише один селянин Онистрат Шевченко, що платив „почвірний“ чинш, себто був маючим. Дальше має автор інвентарі с. Сорочотяги з рр. 1798, 1805, 1808 і з них доказує, що підданство не дуже погіршало ся і в Кирилівці (sic!). Що до переходу батька Тараса до Моринець, то д. Г. думає, що воно було неможливе (в того самого пана?) з огляду на поліційні приписи. Остаточню й сам Шевченко, на думку д. Гавронського, признав, що його батькам живлось добре, бо була хата, стодола, сад, цвѣти й левада, — а се вже розкішне житє! От і все, що надумав д. Гавронський на свої докази. Вичислення їх повинноб нас увільнити від дальших замітів, бо на таке наукове шарлатанство назви нема. Як назвати одначе таку льогіку, що з заможности якогось Онистрата Шевченка, припустім — прадіда Тарасового, виводить про заможність батьків його, коли в діда Івана було аж 7 дітей? Або чим охрестити дике порівнянє Кирилівки з Сорочотягами (де в р. 1808 було вже 108 днів панщини) і з р. 1814? Що до імени „Грушівський“ то д. Гавронський повинен прочитати документ виданий перед 37 роками в „Архіві Ю.-З. Росії“ ч. 1, т. I, N. 9, використаний проф. Грушевським, а за ним і д. Кониським в його „Хроніці“ (т. I, ст. 11). Звідки взялась у д. Гавронського смілість завдавати брехію словам самого Т. Шевченка про кріпацьку долю — сього вже зрозуміти не можу. Таким то добродіям, як д. Гавронський, присьвятив Шевченко одну поезію, яку мушу йому пригадати:

Як би ви знали папичі,
Де люде плачуть живучи
То ви-б іділій не творили,
Та марне-б Бога не хвалили,
На наші сльози сьміючись!
За що, не знаю, називають
Хатицу в гаї тихим раєм?
Я в хаті мучив ся колись,
Мої там сльози пролились, —
Найперші сльози! Я не знаю,
Чи єсть у Бога люте зло,
Щоб у тій хаті не жило!
А хату раєм називають!
..... в тім гаю
У тій хатині, у раю,
Я бачив некло... (Кобзарь II, 69).

Книжка д. Гавронського присьвячена *Almae Matri Jagelloniae.*

Ст. Томашівський.

Zygmunt Gloger — *Geografia historyczna ziem dawnej Polski*, Краків, 1900, 387 ст.

На вступі говорить автор про великі і тяжкі студії, які муєв поробити перед написаннем книжки і тому можна би сподівати ся, що маємо перед собою докладний підручник політичної географії давньої Польщі, так дуже потрібний при наукових історичних дослідях. Коли одначе приглянемо ся ближше тій праці, побачимо, що їй далеко до наукової докладности. Се популярний собі нарис політично-державної та церковної географії, дуже поверховний, з шовіністичною закраскою, з кількадесятьма образками, що правда, автентичними, але до історичної географії мало належними (напр. портрети), — усе разом переповнене помилками і недокладностями. Так напр. у автора єсть руський хроніст Нестор, і його ріжні казки про перехід племен для автора імовірні. Не знати чому надвислянські краї має автор за перший і головний осередок Словянщини, коли далеко правдоподібнійше, що таким осередком було Подніпровє і Прикарпатє, а Висла була зайнята Германами. Племена українські анані автору більш з імени, про обопільні відносини між ними мало йому мабуть звісно. Що до Червоної Русі д. Гльоґер приймає як левні догадки д. Кентржинського про початки Червоної Русі, хоч і як вони малостійні. Автор і язикослов: назва Волинь у нього *ars mundi*, под. як „калина“ „малина“ (ст. 13), а Мазовше від малярського „*mezo*“ (ст. 22). Наддніпрянські Поляне — се на думку його, колишні Поляки. Білорусинів, до яких зачисляє він і Вятичів (!) — се також Поляки, а назва їх накинена аж у XVIII ст. Зразки такої ерудиції автора бачимо скрізь по його праці. Навіть у частинах чисто предметових дарма шукати вірности та докладности. Навіть поданнє границь польської держави у ріжних віках (дивний критерій) дуже поверховне і недбало списане. При огляді границь XVII в. автору нічого не відомо про переяславську умову Хмельницького, що відорвала величезний шмат землі від Польщі. Умов сього гетьмана в Польщею знає автор лиш одну — в Білій Церкві, про гадяцьку апі згадки, і т. ин. Такий самий характер носить на собі перегляд поодиноких провінцій. Про границі їх майже мови нема, а при докладнійшій адміністративно-політичній погляді автор забуває цікавість читача найчастійше знаками „i t. d.“. Не лишма в тім напрямі і третя частина про розклад церковної організації. Взагалі книжка д. Гльоґера не має ніякої наукової стійности і не може бути уживана корисно як підручник; для дослідників вістаєть ся таки хіба давній підручник Бальніського і Ліпінського.

С. Т.

Dr. Kazimierz Gorzyski — Zarys społecznej historii państwa polskiego, Львів, Варшава, 1901, ст. 412.

До недавна коли хто писав історію, то була се історія політична, а найчастіше історія володарів. Яка була доля народів, та яку еволюцію переживали сі народи, про се історик не згадував і словом, коли та еволюція не захитала основ державного організму. Та в найновіших часах погляди на задачу історії змінилися основно і то на ліпше. Історики прийшли до переконання, що далеко важніша й інтересніша річ представити історію цілої суспільности чи народа, ніж виключно політичну історію. На сім становищі став і д. Горжицький. А в тім метод, яким він послуговувався при писаню своєї історії, пояснив сам автор в переднім слові (ст. 3), де він оправдує ся, чому назвав свою історію „суспільною“. Ось його слова: „Уважаю, що кожда історія є „суспільною“ о стілько, о скілько пояснює факти зі становища розвою маси, а індивідуальну діяльність підпорядковує сему розвою. В суспільних науках наступило окрім сего розширенє і диференціяція понятя історичного розвою на: еволюцію суспільно-політичну, суспільно-цивілізаційну, родинну, правну і господарську. В наслідок сего мусить „суспільна“ історія давати новір рівночасно і рівномірно на всі ті розділи, а також до їх відмін приноровити свій поділ на історичні періоди“.

Автор ділить свою історію на три частини. В першій частині говорить про часи найдавніші — про народній устрій у Славян; в другій частині обговорює середовічну історію Польщі, поділивши на 4 періоди; тут мова про городовий устрій, про фєвдалний, а вкінці про фєвдално-становий устрій; в третій частині представляє автор історію Польщі в новіших часах, знов поділивши на 4 періоди: тут розрізняє автор час переваги королівського стану в шляхотській річі посполитій, боротьбу шляхти з королівською властію за перевагу, перевагу шляхотських станів над королівським (часи „золотої свободи“), а вкінці проби реформ і упадок шляхотської річі посполитої. В кождім періоді обговорює автор найперше політичну історію, далі йде мова про церков, родинне житє, далі суспільно-правний, а вкінці суспільно-господарський розвій. Сей останній розвій уважає д. Горжицький за резюме попередніх чинників суспільної будови. На р. 1795 кінчить автор історію Польщі.

Пишучи свою історію Польщі мусів автор сказати також дещо й про Русинів. Тут треба зазначити, що д. Горжицький станув на досить об'єктивнім становищі.

Обговорюючи повстанє руської держави (ст. 18 і 19), приймає д. Горжицький норманську теорію, хоч що до Польщі відкидає теорію наїздів. Дальше є згадка про руські „могилки“ (ст. 32), про герби (ст. 53), про відносини між руськими князями по смерті Володимира

Великого (ст. 71 і 72), про похід Болєслава II на Київ і прилученє червєнських городів до Польщі (ст. 75), про право спадщини в роді руських князів (ст. 80), про змаганя Казимира Справедливого повернути зверхність Пястів на Червоній Русі (ст. 111 і 112), про боротьбу руських князів з Татарами (ст. 117 і 118), про короля Данила (ст. 122), про напад кн. Льва на Малопольщу, про вплив і значінє руської цивілізації на Литві (ст. 149), про Юрія II (ст. 152), занятє Червоної Русі Казимиром Великим (ст. 153), стараня Казимира завести уїю на Русі (ст. 154), про відобранє Червоної Русі від кн. Опольського (ст. 158), змаганя кор. Ягайли до заведеня уїї на Русі (ст. 161), стараня кн. Витовта заложити митрополію в Києві відрубно від Москви і подорож митр. Григорія Цамвлака на собор до Констанції (ст. 164), про наданє торговельних привилєїв руським містам (ст. 189), колонізацію Русі (190 і 191), про козаків (ст. 215—217), про відносини релігійні на Русі і руські митрополії (ст. 224—227), про вплив польської шляхти на Русь (ст. 250, 251), про заходи Гауїтів коло уїї і повстаня Косинського, Наливайка і Лободи (ст. 262—264), про відносини кор. Володислава IV до козаків (ст. 271), про повстанє козаків в р. 1634 і 1637 (ст. 272), про повстанє Хмельницького (ст. 273—277), про гадацьку угоду (ст. 280), про підданє Юрія Хмельницького Москві (ст. 281), про Андрусівський договір (ст. 283), про упадок господарств польських магнатів на Русі (ст. 296), про суспільне становище уїятів (ст. 329), про гайдамаків (ст. 339, 355, 356). В критику поглядів автора не входимо — нотуємо тільки сі згадки. Праця д. Горжицького має популярний характер, і як на популяризатора автор сповнив свою задачу добре. Представив повну — о скілько се було можливе — історію Польщі, в представленю фактів і подій заняв об'єктивне становище, а де мусів заговорити також про Русинів, то старав ся робити се — як ми вже в горі згадали — цілком бєвсторонно, що у польських істориків лучає ся рідко.

II. P.

Лонгин Цегельський — Русь-Україна і Московщина. Історична розвідка. Коштом і заходом Товариства „Просвіта“. З фундації ім. Ст. Дубравського, 8-ма преміювана книжочка. Львів, 1901. Ст. 92, 16°.

Вже від дуже давна потрібно у нас було популярної книжки, що малаб роз'яснити наше національне питання з історичного боку і розбити той туман, що свідомою неправдою та несвідомим незнанням розстелив ся скрізь по наших народі. Тому не можна не зрадіти появі отсей книжочки, що її заголовок виписали ми в горі. Розвідка д. Цегельського своїм характером і напрямом — популярна, тому так мусимо її й оціню-

вати. Популяризація науки проявляє ся у двох сторонах: у приступності й ясности викладу та в певній провідній ідеї, опертій на тісно-науковій правді. Перша сторона — се обов'язок автора, друга — право. Коли популяризатор виходить поза сі границі, то рівночасно зменьшаєть ся і вартість розвідки. Коли сі правила приходять ся прикласти нам до розвідки д. Цегельського, то без застереження мусимо призвати за нею лише другу їх половину, себто що провідна гадка годить ся в позитивними дослідями і науковою правдою. Мета автора — вказати, що Україна — се одноцільний, окремий національний, політичний та історичний організм, з відрубним характером, зі спеціальними задачами, культурними змаганнями, економічними інтересами, з окремою традицією від інших сусідніх земель, ся мета — кажемо — вповні науково оправдана. Тому то переведення сеї ідеї в популярній розвідці можна назвати великою заслугою д. Цегельського; воно дає теж надію, що автор буде й даліше використовувати свій дар популяризації. Дещо инакше одначе мусимо висказатись про першу сторону розвідки: спосіб писання, що правда, легкий і зрозумілий загально, але стиль лише у своїй формі простий, річевий же виклад далекий ще від простоти. Надмірне уживання наукових термінів, особливо на вступі, і то без пояснень, дедуктивний метод, конечно змагання до синтези, хоч би й ховської, та до того велика розгонистість і необмеженість, порушення що раз то нових питань без ясної зв'язи з собою, часті екскурси в бік, говорення про щось, як знає, хоч перед тим про се мови не було — усе те важна методична й формальна хибка розвідки. Наслідком її для більшости селян і для людей без середньої освіти книжочка д. Цегельського доволі мало придатна, а в кожнім разі не принесе стільки користи, як би могла була принести. Взагалі розвідка робить вражіння первісного нарису, без оброблення, тому то при новім виданню повинен автор дати позір і на сей бік праці. Так виходить праця д. Цегельського з огляду на правила популяризації. Чи одначе він не перейшов поза сі межі обов'язків і прав популяризатора? На жаль, мусимо сказати, автор узуриував собі занадто широку волю і допустив до своєї розвідки величезну силу недокладности, неясности, або й простих похибок. А сього „популярність“ не допускає ніяким способом, хоч би вона призначена була і для найнижших верств, бо — як говорив пок. Драгоманов — неправда не просвіта... Щоб не бути одначе пустословним, перейду найважніші річеві хибки розвідки по порядку, як вони подібують ся при читанню.

На переді дотикає автор проблема, чому два народи зовуть ся „руськими“ і, щоб його пояснити, входить у соціологію та стараєть ся відповісти на питання: що то таке нарід? На се питання соціологія дають

не однакові відповіді; вони майже усі взяті з чисто-абстрактного розумовання, тому й не дуже певні; д. Цегельський хотів теж дати відповідь на се інтересне питання і, йдучи дорогою позичок з різних боків, дійшов до такого виводу: „Нарід, то є всі люде разом, котрих лучить спільний економічний і культурний інтерес та спільна історична традиція“ (ст. 9). Дарма, що автор не поясняє мало-освіченим читачам, що означають поодинокі наукові терміни, за те ми цікаві булиб знати, як він сей „закон“ приклав до нашого народу. Поставивши тезу в горі, він опісля не доходить до неї, вона губить ся по дорозі. З того для читача, що думає, виходить не малий клопіт: він напр. схоче знати, чому Угорські Русини належать до українсько-руської народности; він буде обертати „закон“ д. Цегельського па всі боки і ніяк не з'уміє дійти до ладу, так що хибка прийдесть ся або вичеркнути Угорських Русинів із українсько-руської народности, або кинути в кут „закон“ д. Цегельського. Бо треба при тім знати, що автор не говорить про те, що воно таке „культурний інтерес“, а з інших місць виходить, що віра сюди не входить; в історії українського народу релігійна справа мала велике значіння, одначе вона для автора цілком не існує, дарма що се з культурного боку дуже важний чинник. Та хоч д. Цегельський зазначив аж три прикмети „народу“, то протягом розвідки акцентує властиве лиш одну, себто економічну, та й то ідучи головню ва розкладом рік, не дбаючи *nota bene* про Сян, Буг, Тису й т. ин. Та не треба аж доводити авторови сеї неясности, на інших місцях він сам акцентує сю неясність. Напр. возьмім національну характеристику Жидів: „Вони і в Європі і в Америці і всюди інде — Жиди, один нарід — але говорять ріжно: одні по німецьки, другі по польськи, інші по французьки, інші по англійськи. Та за те їх лучить спільний інтерес та спільна традиція, то є спільна історична доля і вони себе вважають одним особним народом“ (ст. 9). Треба знати, що ся характеристика йде зараз після наведеної вже висше синтези про „нарід“. До чого всі проблеми автора, коли він таки сам виразно говорить, що у Жидів по цілім сьвіті один економічний і культурний інтерес, одна традиція? Виходить отже, що, коли нема ріжниць між Жидами, не може їх бути і між усіма иншими народами. Отже по що тут ріки, моря, гори, торговельні дороги і т. ин.? Дивна нельогічність...

Автор поставив собі цілею пояснити, чом єсть більше народів в тим самим іменем, а рівночасно непотрібно говорить про ріжні народи одной мови. Він хоче доказати, що сама мова нічого не значить, але таки трохи низше, говорячи про романські народи, кладе на сю національну прояву великий натиск. Дивним дивом д. Цегельський посуває час витворення окремих романських язикових груп аж на великий

рух народів, немов перед тим усюди були чисті Римляне. Богато теж клопоту привели автори Хорвати й Сербі. Про се, що ще перед великим словянським рухом були се окремі племена, автору мабуть не звісно, він ріжницю між ними виводить із того, що ось то Хорвати живуть на долах, а Сербі на горах (хоч і се неправда) і чим иньшим займають ся. Ріжницю релігійну має він за побічну, про ріжницю культури не говорить нічого, про магометанство теж цілком ні.

Взагалі бачимо одну важну причину тих непорозумінь автора, а се фалшивий а рiогі поставлений аксиом про „народи“. Передовсім поминає автор, що в новітній соціології загально приймають ся два окремі поняття народу (nation) і народности (nationalité). До першого належать усякі економічно-суспільні й політичні правила, до другого етнологічні й етнографічні прикмети та культурні змагання. Як би автор мав се на оці, був би вмів означити окремість Американців й Австралійців від Англіїців, Бурів від Голендрів, Хорватів від Сербів, навіть краще повелось би йому відділити Українців від Великоросів і т. и.

Та велика сила непорозумінь не кінчить ся на сім широкім вступі, вона переходить і до тої частини, де йде мова і про Українців. Вичисляючи перші руські племена, допустив ся автор кількох недокладностей: племена Бужанів не було цілком, се лиш політична назва Дулїбів; сі знов не сидять на Поділю, лиш на Волині; Угличі не сиділи на Покутю і назва їх невпати чи дійсно походила від „угла“; Радимичі і Вятичі не сиділи на заході та сході від Києва, а що найбільше на північ і схід.

Про норманську теорію розписав ся автор широко, хоч вона в нього „дитяча байка“ і не стоїть на заваді провідній гадці автора. Саме його пояснення, що назва „Русь“ походить від назви племені, не зовсім вірне, бо се імя було назвою політичною, а не етнографічною.

У розділі руських племен грає ролю, на думку автора, сам лиш економічний інтерес (ріки), хоч тим способом Білоруси повинні були влізати ся в Українцями. Не в ладі автор і з українсько-московськими інтересами. Раз говорить, що інтересом Українців було доходити гори Дніпром до Волги й на схід (ст. 18), иньшим разом читаємо, що економічний інтерес Українців вязав ся в Дніпром і Дністром, а Москалів із Волгою (ст. 20). Се вже не суперечність інтересів народів, а суперечність між словами самого автора. Перше, звісно, хибне, бо Кияне ходили хіба на долішню Волгу, а горішньою йшли Новгородці й Вяряті. Про близькість Новгородців із Українцями автор не говорить нічого.

Такі фрази, як „ріжниця між Русинами і Вятичами та Москвичами“ (ст. 21), треба почислити між lapsus calami. Ще одна внутрішня суперечність. У з'єднанню і роз'єднанню народів бачить автор сам лиш економічний мотив і акцентує його всюди (дарма про наведену висше дефініцію „народів“!) і не знаю, як із тим принципом годить він поділ Ярослава (ст. 23) і змагання Данила до зібрання українських земель проти волі народа (ст. 25). Як бачимо, єсть тут ще дещо окрім економічних інтересів, чи, властиво, єї інтереси занадто скомиліковані, щоб про них писати так одним замахом пера.

Цілому українському народови признає автор цілком иньший політичний лад за киязів, ніж був у Великоросів: „сам парід вибирав і скидав киязів та рішав про війну і мир“ (ст. 24). Сумлінність не повинна була дозволити такого сьмілого твердження, бо воно, загально беручи, хибне. Так само не можна говорити, що Українці, піддавшись Татарам, таки зараз почали вибиватись, а Москва „не пробувала (sic!) вибити ся на волю“ (ст. 27). Таким самим дивним правом думки поясняє автор сю прояву: Українці мали в Татарамі противні економічні інтереси, а Москалі однакові (?).

Назву „Україна“ виводить автор в початку 13 ст., але, не зпати чому, кладе її на Поділе, тимчасом се була Волинь; в того знов несподіваний висновок автора, що се імя „означає майже ту саму (?) землю, яку зразу означало імя Русь“ (ст. 28). Подібно імя „Червеньські городи“ не походить від міста „Червеньська“, лиш від „Червеня“, і воно не лежало над Сяпом, а над Бугом, хоч єсть теорія, що Червень був над середнім Дністром — нин. Червоногород; не було теж ніколи назви „Червеньська Русь“, а лиш „Червона“ (ст. 29)¹⁾.

Вічне акцентоване економічних інтересів у автора пахне дещо гуржористикою, напр. „Інтересом Москалів було заняти Великий Новгород і дістати ся в той спосіб до балтійського моря. Та ба! Коли Новгород не мав у тім інтересу!“ (ст. 30). Куди знов поділа ся суперечність інтересів після зруйнування Новгорода — годі знати в розвідки д. Цегельського. Переходячи до козацьких часів, автор не дає цілком позору на релігійне питання на Україні, яке, хоч не було змістом козацьких повстань, то все таки головною формою. Такого важного чинника винародовлення не слід було ніяким способом промовчувати. Автор доходить навіть до того, що слова пісні — „немає й унії“ — прикладає до звісної політичної унії! Не знаю чому теж автор при нагоді оповідання про поворот Хмельницького до Києва, вставив зміст звісної драми

¹⁾ Така сама похибка при пояснюваню слова Австрія, буцім то так звалась зразу тільки околиця Відня (ст. 32).

„Милость Божія“, написаної у XVIII ст.? Опісля додає автор: „Так то Русини-Українці тішили ся, що вибили свою Україну на волю“. Яка була утіха за Данила Апостола — се мабуть автору звісно. Не можемо признати права до такої недокладности, як ся, що Хмельницький „вду- жав вибити на волю Київщину, Поділе і Волинь“ (ст. 39).

Переходячи до оповідання про відносини до Москви, паде автор у неменьшу силу помилок. Не на місці таке підсовування Москві страху перед „хлопсько-козацькою республікою“ (ст. 40), бо про таку на Україні ледви хто думав (що найменше Хмельницький). Хибно теж думає д. Цегельський, буцім то Богдан Х. звернув ся наперед до Туреччини за підмогою, на ділі — перше до Татар, опісля до Москви, та аж потім до Туреччини. І се звісно, що ще перед Хмельницьким українське духовенство робило проби піддавання Москві гадки про аннексію України (опісля було противно).

Що до відносин до Туреччини автор теж не на чистій воді. Він пише: „Хмельницький піддав ся турецькому султанови, а султан за се прирік не мішати ся в українські справи та наказав Татарам воювати з Україною“ (ст. 40). Тимчасом такого піддання не було, лише переговори, що мали на меті здобути турецьку прихильність і татарську поміч.

Навіть у загально-звістних подіях автор не може устерегти ся від недокладностей, так напр. при обговоренню галяцької умови доглянув десь автор „повну самоуправу“, „осібну державу“ українську, „український сойм, вибраний народом“ і т. ин. — чого ніколи не було. Такої фантазії не можуть оправдати ніякі огляди на популярність!

До простих lapsus-ів зачислити треба ось яке місце: „Карло XII не дав ся, побив найперше на півночі десять раз сильнішу армію Петра, а далі кинув ся на полудне, побив Данію“... (ст. 54).

Зі славною конституцією Гордієнка зробив автор те саме, що й із галяцькою умовою. Так напр. в цілій т. зв. Гордієнковій конституції нема такого пункту, „що має настати повна воля і всі люде мають стати рівними козаками“ (ст. 56), а лише єсть мова про ревізію селянських обов'язків. Так само маєтки старшини мали підпасти ревізії, а не звороту, як се говорить автор. Сеж велика ріжниця!

Не вірно також, що аж після полтавської битви названо Україну Малоросією (ст. 57). Про некритичність автора свідчить се, що він повірив, буцім то царь Петро після обступлення над Прутом зобов'язав ся „не мішати ся до українських справ“ (ст. 60).

Посеред дрібніших похибок не мило вражає се, що буцім то в уманській рівні 1768 р. вирізано „панів і жидів wraz із Сауїтами (sic!) і спольщеними Василянми“ (ст. 63); коли тимчасом в Умані були лише

останні. Також слід би знати, що Котляревський не писав фонетикою, а таки етимологією.

Отсе ми перейшли найважійші похибки, перед котрими не устеріг ся автор, — поминаючи усі дрібніші. Не порушали ми теж таких гадок, про які можлива ще суперечка на чисто науковім ґрунті. Зібравши в купу усі мериторичні закиди (про методичні говорили ми вже), прийдемо до висновку, що перша половина книжочки повна всяких помилок, друга далеко чистійша від них і становить властиву вартість „розвідки“. Історія козаччини і відродження переказана ясно і з запалом, тому з того боку книжочка д. Цегельського, попри численні похибки, здобуває собі одно з найперших місць серед нашої популярно-історичної літератури.

C. T.

Образки з історії України-Руси. Виданє Руского Товариства Педагогічного, ч. 78, Льв., 1900, ст. 48, 16⁰.

Популяризація історії рідного народу належить до найелементарніших завдань педагогічних товариств і тому мусимо дякувати людам, що видали отсю книжку. Після короткого вступу про історію України до XVII ст. переходить незвістний автор до біографічних оповідань про: Сагайдачного, Б. Хмельницького, П. Дорошенка, Мазепу, Головатого. Сагайдачний названий чомусь „першим гетьманом України-Руси“. Се можна сказати хіба в такім значінню, що С. був перший національний репрезентант загалу народу, але се треба було відповідно пояснити. В оповіданню про Хмельницького хібно назвемо стереотипові, напівфантастичні описи кривди України (церковні ключі у Жидів, запрягання людей). Не бачимо теж повязання сього оповідання з дальшим, про Дорошенка, і воно раєить, коли вже не затемиє оповідання. Бачимо тут теж похибку: 1672 р. Львова не здобуто, хоч обложено. Мазепу описує автор не дуже то прихильно, а се за його аристократизм, хоч тим він не більше грішив від інших гетьманів, авторови милійших. В гарнім оповіданю про Антона Головатого бачимо такі помилки як „Білоцерковська умова Росії з Польщею 1667 р.“ зам. Андрусівська умова, назву Потомкин зам. Потьомкін, р. 1729 зам. 1792 (ст. 45). Одначе всі ті похибки не відбирають вартости сии оповіданням, написаним живо, інтересно, навіяним любовю до рідного краю й народу, особливо простого. Мова гарна.

C. T.

Aleksander Czołowski — Po secorskim pogromie (Iris, 1899, ст. 400—2).

Автор описує, яке вражінне вчинила цесарська битва серед львівських міщан, а найбільше — татарський напад під Кантемиром після сеї

битви на Галичину; подає він відомости про приготування міста до оборони, приступи ворогів та їх грабування в околицях Львова у жовтні 1620 р., та про страшне спустошення, яке Татари полишили по собі. Жерел не подає автор ніяких.

С. Т.

Павелъ Матвѣевъ — Москва и Малороссія въ управленіе Ордина-Нащокина Малороссійскимъ приказомъ (Русскій Архивъ, 1901, I, ст. 219—43).

Автор коротко переходить приготування і початок унії України з Московщиною, наводячи при тім дві нові рукописні звістки, про царську раду 22/II 1653 та про посольство Стрешнева і Бредіхіна у вересні т. р., і докладніше обговорює події від іменування Ордіна-Нащокіна начальником малоросійського приказа себто від р. 1667 (у автора похибкою стоїть 1657). Що до подій 1667—9, то д. Матвієв не дав нам майже нічого нового, переказав їх по хронікарськи, дещо баламутно, на основі виданих уже матеріялів, або на підставі праць д. Ейнгорна — при тім усім доволі поверховно. З архівних жерел подає лише одно — про посольство дяка Флорова. Супроти того ся розвідка при працях д. Ейнгорна має лише дуже незначну наукову стійність. В поглядах на Ордіна-Нащокіна та на Україну д. М. ріжнить ся з Ейнгорном: політику начальника малоросійського приказа він зве хибною і про долю України судить із чисто-московського становища. Дуже невірно думає автор, що зраду Брюховецького викликало невдоволення з Андрусівської умови. Безперечно, була й ся причина, одначе, хто лише бачить сю причину, той, можна сказати, не зроуміє політики Богдана Хмельницького, Виговського, Юрка Хмельницького, Дорошенка, Мазепи й ин. Що причину про Андрусівську угоду подавало козацьке посольство 1669 р., нічого дивного, а дивно те, що д. М. сьому оправданню вірить.

С. Т.

Fr. Rawita Gawroński — Humaniszczyzna w drugiej połowie XVIII w. (Tygodnik ilustrowany, 1899, чч. 38—39).

Автор розказує балакучим способом про колонізацію Уманщини після 1760 р. і має на меті показати усе в найкращім світлі: поступ культури, добробуту; усюди були патріархальні обставини, селяне мали багато волі, хліба, безпечности, опіки й т. ин. Що правда, селянам не подобала ся шляхотська колонізація, тяжкий обовязок удержання міліції, військовий побір, заказ сьпівати пісні про Хмельницького й такі иньші дрібнички (про віру нема мови), а Гонта був особисто покривджений... Зрештою автор більш нічого (окрім опису самого міста) не говорить і поглядів своїх не підпирає жерелами.

С. Т.

Др. Мих. Пачовский — Сотні роковини народного письменства Руси-України. Памяти Івана Котляревського. Книжочка „Просьвіти“ ч. 221 і 222, Льв., 1898, 64 ст., 16°.

Книжочка аложена із трьох глав та 32 уступів. Перша оповідає про „давні часи“, себто історію українського письменства до кінця XVIII ст., друга обіймає житєпись і характеристику Котляревського, а третя подає короткий огляд нового українського письменства в усіх частинах України. В поодиноких уступах тих глав, особливо першої, не бачимо якоїсь звязи та провідної нитки, і єсть поміж ними навіть такі, що їх легко можна було пропустити: по що тут напр. Правда Руська — пам'ятка історично-правна, а не літературна? Те саме можна сказати і про Литов. Статут (про його з видапне автор не згадує). Не конче потрібні теж уступи чисто історично-політичні. До того автор показує просте незнання новітньої історично-літературної науки: преп. Нестор у нього — автор першої літописи! Такої грубої неправди не слід і селянам подавати... Цікаво теж, що Русько-литовська держава вже в часі завойовання України мала бути, на думку автора, руською, а не зрушилась аж півнійше. Також неправда, що Поляки в ній „з часом виперли цілком руську мову з судів“ (ст. 10). Не правда теж, що селяне втратили волю аж після любинської унії. Таку саму вартість має й думка автора, що „унію церковну стали заводити декотрі владики руські“ (ст. 10), немов би тут не грали першої ролі цілком иньші чинники. Переклад біблії Скорини виходить у автора українським, а не білоруським. Інтермедії і вертепна драма походять, на думку автора, „аж з остатних часів“ (себто яких?). Годі зроуміти теж дивної самопохвали, що будім то ніякий нарід у сьвітї не має богатшої народньої словесности над Українців.

У другій главї бачимо непотрібну характеристику усіх дїєвих осіб творів Котляревського, що дуже пахне викладом перед дітьми. У виписках із „Енеїди“ бачимо теж одну цинїчну (ст. 32), що цілком тут не потрібна.

У третій главї, з методичного боку найслабшій, не обійшло ся також без помилок. Не знати куди причепив автор славослове Костомарова про царя (ст. 50)! Заборона української мови в Росії введена автором від такої блаженської причини, що „в р. 1861 одна жидівська газета стала висуджувати на Українців, мов то вони хотять відорвати ся від Росії“ (ст. 50). Між найважійшими українськими письменниками в Росії висчисляв автор аж — Цезара Білила! Остаточно — „все вдїяла Котляревського Енеїда“ (дивне розумінне історії). Кінцеві десятки літ історії письменства й освітнього руху в Галичинї оповіджені з сьмішного політично-партійного становища, про що шкода тут говорити. Досить ска-

зати, що нема тут ані слова про Франка, Драгоманова й ин., хоч єсть про иньших далекорядних.

Книжочка кінчить ся тріумфальним патосом в дуці формально-націоналістичнім, і такий націоналізм супроти читачів-селян виходить метою фальшивою, зимною, мало зрозумілою, навіть — сьмішною.

Остаточо — популярні книжочки для народу треба дещо инакше писати.

С. Т.

Александр Борковский — Богдан Хмельницький. Часть II. Події 1648-ого року. Переважно за М. Костомаровим (sic!) написав... Книжочки „Просьвіти“, ч. 223, Льв., 1898, 46 ст., 16^о.

Ціле перше оповідання, з виїмком 19 уступу про народні рухи в Галицькій Русі, розказане таки цілком за Костомаровим, бо переказує й усі некритичности його, а навіть таку нісенітницю, що до Хмельницького під Львовом ходили з міста посли „від університета“ (ст. 27), хоч се має бути „від поспільства“. Ся книжочка кінчить ся оповіданнем про комісію поч. 1649 р. Дальші події мають бути описані в третій книжочці. На похвалу книжочки треба сказати, що написана цікаво, хоч за мало прозоро.

— Про славного сербського ученого Вука Стефановича Караджича. Книжочки „Просьвіти“, ч. 227, Льв., 1899, ст. 43, 16^о.

В сій книжочці переказано попереду характеристику, історію сербського народа та про давнйше сербське письменство, а дальше про діяльність і заслуги самого Караджича. Всюди показана аналогія в Українцями, спеціяльно що до фонетичної правописи, і в тім лежить головна стійність сїєї книжочки. В „додатку“ йде мова про письмо, взагалі і спеціяльно словянське, про правопись у нас та иньших народів. Усе оповіджене ясно, зрозуміло і поважно.

С. Т.

Любомир Селяньский — Цікаві розмови про держави і народи Європи. Книжочки „Просьвіти“. (З фундації ім. Ст. Дубравского 6-та прем. книжочка). У Львові, 1899, 81 ст., 16^о.

Форма сих розмов — белетристичне оповідання, досить недоладне, а сильним запахом сервілізму. Стрічаємо тут такі гадки, що сила держави лежить у „патріотизмі“ (ст. 20). Карт не додано ніяких, тож і ціла топографія майже ні-на-що не здалась. Автор чомусь неприхильний Англії, бо говорить про їх колоністів: „се нарід зледащільий, дурний і боязливий“ (ст. 32). На се хіба здвигнути раменами. Бачимо теж номішання понять політичної й суспільної економії (ст. 50). Скрізь по

оповіданню розсипано багато пустих жартів, що не годять ся в повагою змісту.

С. Т.

Sądownictwo w królestwie Galicyi (1784—1855), napisal Józef Wawel-Louis. (Przegląd prawa i administracyi, май і червень 1899).

Се властиво лише початок праці, в якій автор хотів представити образ судівництва в Галичині по прилученю її до Австрії, одначе смерть, яка ненадійно заскочила автора, не дала йому докінчити розпочатої роботи.

Стан судівництва в Галичині від р. 1772—1784 обговорив автор в своїй розвідці п. в. „Początkowe sądownictwo austr. w Galicyi“, отже названа в горі праця мала бути продовженем попередньої.

Загальний стан судівництва — каже автор — не був світлий, бо се був час великих війн, загального застою цивілізаційного поступу та суспільної революції. Тодішні володарі й уряд піклувались лише про побір рекрута і податків, а занедбували цілком судівництво, а звісно, що *inter arma silet toga*. Реформаторські змагання цісаря Йосифа II в сім напрямі теж не мали успіху. Доходженє права в сім часі було трудне і дороге, а вимір справедливости повільний і непевний. По вивезеню автора цивільного кодексу на остров сьв. Єлени настав реакційний спокій і доперва свободолюбні змагання при кінци панованя цісаря Фердинанда принесли ряд поступових реформ на поли судівництва.

Автор розрізняє в розвою судівництва в Галичині в часі від 1784—1855 р. три періоди: перший період за панованя ціс. Йосифа II, другий за панованя ціс. Франца I, а третій за панованя Фердинанда I. В сім фратменті, який лишив нам автор, мова лише про перший період, але й він не оброблений в цілости.

Цісар Йосиф II, що визначав ся енергією і любив поспіх, оголосив при помочи т. зв. „компіляційної комісії“ цілий ряд законів. Нові закони вимагали нових судів, бо відділено судівництво від адміністрації, суди карні від цивільних і переведено вимір справедливости через три судові інстанції. Та в Галичині застрягло переведенє сеї реформи з причини браку здібних судив і відповідних будинків. Сій реформі став на перепоні також брак гроша, супроти чого не здала ся на ніщо й енергія цісаря.

По проекту „реквіфікаційної комісії“ мала в Галичині перестати діяльність судів польських, а на їх місце мали вступити на взір чесько-німецький суди кримінальні, суди шляхотські, апеляційний суд у Львові і найвисший суд у Відні; крім сього суди міські і патримоніяльні. Ся

реформа мала вийти в жите з днем 1 падолиста 1783 р., а мав її перевести гр. Шпорк, якого рівночасно іменовано президентом апеляційного суду у Львові і організатором судівництва в Галичині. Але гр. Шпорк не міг побороти всіх труднощій, які стрічув при переведеню сеї реформи і через те опізвило ся заведене в жите нових судів. В межичасі функціонував шляхотський суд у Львові, а крім сього видавано ріжні постанови і розпорядження. Головними перешкодами заведеня в жите нових судів і неправильного функціонуваня львівських судів був, як сказано, брак судових будинків і правників здатних до повнення судейських обовязків. Бракови судів старав ся австрійський уряд зарадити тим, що спроваджував до Галичини Німців, Чехів і Італійців, які опісля заняли в нашім краю найвиднійші становища в судівництві.

В найвисшім суді у Відни, який ділив ся на два сенати: німецький і чеський, полагоджувано галицькі справи в чеськім сенаті. Та коли з Галичини почало напливати що раз більше справ, іменовано двох т. зв. Nationalrath-ів, а опісля утворено в р. 1781 окремиї галицький сенат, що існував в малою перервою до 1814 р. В тім часі зілляв ся галицький сенат з чеським в один „чесько-галицький“ сенат. Галицький сенат полагоджував річно від 1000—2000 справ. Деякі справи можна було полагоджувати в найвисшім суді лише при участі більшого числа судів, проте галицький сенат скріплювано чеським, а чесько-галицький німецьким сенатом. Щоби отже було можливе порозуміне між тими радниками, заведено німецьку умову не лише в найвисшім суді, — бо в галицькім сенаті урядовано в латинській мові, — але й у всіх судах Галичини. Польської мови не заведено тому, бо — як каже автор — по польськи мало писали, ще меньше друкували, а про вироблене польської мови ніхто не дбав. Проти цісарського розпорядження, яким заведено від 1 падолиста 1790 р. німецьку мову в галицьких судах, ніхто не протестував. Та наука німецької мови йшла галицьким судиям иняво, а на ділі латинська мова лишила ся й дальше урядовою мовою в галицьких судах.

Далі говорить автор дещо про змаганя уряду коло заведеня в судах у Галичині німецької, а для польської суспільности польської мови яко урядової, та відсилає читачів до розвідки проф. Старжинського н. в. „Sprawa języka państwowego w Austrii“.

На сїм уриває ся праця д. Wawel-Louis-a. Про вартість розвідки на підставі сего фрагменту годі видати рішучий осуд. Прийде ся нам хіба висказати бажанє, щоб хто-небудь підняв ся задачі представити цілий історичний розвій і стан судівництва в Галичині по її прилученю до Австрії, а була би се праця дуже інтересна і користна. П. Р.

Б. Д. Гринченко — Литература українського фольклора 1777—1900. Опыт библиографического указателя. Чернигов, 1901, стор 320.

Отся нова праця невтомного збирача українського фольклору виповнює прогалину, яку від давна почував усякий, хто займав ся сею темою. Зібрати і впорядкувати суцільно все, що було доси опубліковане в нашого народнього словесного скарбу і що було писане з приводу його — се один із девідератів не тільки українського патріотизму, але загалом славянської науки. З якими труднощами приходило ся боротись д. Гринченкови при укладаню сеї бібліографії, се зміркує всякий, кому приходило ся зачепити руки о се діло і хто зараз на першім кроці мусів в жалем відчутти, що навіть у найбогатших публичних бібліотеках він майже що кроку мусів наскакувати на стереотипове: „Сього не маємо“. Д. Гринченко не оповідає докладно, як він переборов ті трудности; важною підмогою була йому тут бібліографія галицько-руського письменства зладжена Ів. Ом. Левіцким, а також Пинінова історія російської етнографії; та все таки понад се д. Гринченкови прийшлося багато попрацювати й самому, поки довів свій покажчик до 1763 номерів. Покажчик упорядкований дуже добре, по рокам; в важнійших видань подано зміст; коли дане виданє — збірне (річник часописі, альманах, календар), то показало й заголовок тої спеціальної статі, що доторкаєть ся фольклору. Свою тему розуміє автор широко: він нотує не тільки материяли записані з уст народа і їх наукові обробленя, але й беллетристичні твори, де знаходять ся вставлені народні пісні або оповіданя, твори що являють ся літературними переробками тем українського фольклору, материяли до історії укр. фольклорної науки, отже звістки про фольклористів, біографії і т. и. Можна би сперечати ся з деякими точками сеї програми; спеціально втяганє літературних переробок укр. фольклорних тем могло би видавати ся декому сумнівним, а практично являєть ся дуже трудним до виконаня; і справді в покажчику д. Гринченка ся група дуже неповна. Розумієть ся само собою і те, що така величезна праця, де обхоплено час 122 літ і де бібліограф мусить nereкартувати тисячі ріжнородних видань не лише українських, але також російських, польських, німецьких, французьких, чеських і иньших, не може від разу вийти повною з рук одного чоловіка, та й ще до того амушеного працювати в дуже некористних умовах, у невеликому провінціальному місті в Росії. Д. Гринченко й сам почував се і в передмові просить усіх, кому дорога справа нашого ріднього слова, помагати йому вказівками й материялами, щоб нове виданє його праці могло вийти повнійше. Сповняючи бажанє шан. автора ми

й подаємо тут декілька доповнень до його праці, на скільки маємо їх під рукою.

Аванасьєвъ А. Н. Народныя русскія легенды. Москва, 1859. (Окрім московських є й українські).

Barącz ks. Sadok, Cudowne obrazy Matki Najświętszej w Polsce. 1891. (Подано багато руських нар. традицій, руських лірницьких пісень побожного змісту і т. и.).

Czerwiński Ignacy Lubicz, Okolica Za-Dniestrzka między Stryiem i Łomnicą, czyli opis ziemi i dawnych kłesk lub odmian tey okolicy, tudzież iaki jest lud prosty dla religii i dla Pana swego? Zgoła iaki on jest? w całym sposobie życia swego lub w swych zabobonach albo zwyczajach. We Lwowie 1811, стор. XI+281. (Між иньшим містить: VII. Stroy mężczyzn, kobiet, dziewczek; VIII. Majątek, sposób życia i żywność z dodatkiem przywiązanych do tego wszystkiego zabobonów; IX. Postawa człowieka, zwyczaj, obyczaj, wady i snoty; X. Swatactwa, wesele i urodziny z swoimi obrządками; XI. Zabawy, tańce, prężniki, wieczornice; XII. Pogrzeby, onych obrządek i ofiary albo obiady za umarłych). Книжка написана дилетантом, але цінна як одна з перших проб такої праці в Галичині; про неї згадує Пипіш, але заявляє, що не мав її в руках.

Dulski Eustachy, Kolendy Podolskie (Bibl. Warszawska 1858, t. III, sierpień, стор. 294—322 — подано кільканадцять текстів руських колядок та щедрівок).

Fedkowicz Jozef v., Die Nationalpoesie der Ruthenen (Sonn- tagsblatt der Bukowina 1862, N. 4, 5, 6, 7 (коротенька передмова і німецький переклад сімох руських нар. пісень).

Федьковъ Кость. Квіточка, дарунокъ для молодежи. Львів, 1891 (на стор. 3—12 поміщено кільканадцять нар. дитських пісень та загадок).

Gliszczynski Michał, Znaczenie i wewnętrzne życie Zapo- roża, podług Skalkowskiego, oraz Hetmani Małorossyjscey i Kozacy do czasów Unii. Warszawa 1852. (Крім даних для козацького побуту на стор. 259—299, збірка дум і пісень по часті в польських перекладах, по часті по руськи).

Gregorowicz Jan, Przewodnik dla zwiedzających Czarnogórę położoną w powiecie Koszowski. Lwów 1881. (На стор. 16—30 по- дано Słowniczek huculski; на стор. 37—71 деякі звичаї, вірування і кільканадцять пісень). Книжечка интересна головно задля поданого тут тексту пісні про „остатнього опришка“ Юру Драгирюка, повішеного в Коломиї, здасть ся 1877 року.

Groza Alexander, Rusalka, część II, Wilno 1839. (Містить E. Izopolski, Kilka szczegółów do mitologii słowiańskiej стор. 283—286; укр. нар. вірування й одну пісню про Купала; стор. 287—289 Sekreta gminne — примівки від уроків, крови, перелогів, нічниць і більма. Цитовано у д. Грінченка під ч. 89, але недокладно).

Groza Alexander, Rusalka na rok 1842. Wilno 1842 (мі- стить: S. W. Groza, Kupajło, wspomnienie z r. 1812, де в формі оповідання описано купальські обряди на Україні і подано в руській тексті кілька пісень).

Haecquet, Neueste physikalisch-politische Reisen in den Jahren 1794 und 95 durch die Dacischen und Sarmathischen oder Nördlichen Karpathen, IV Theile. Nürnberg 1790—1796. (Д. Грінченко наводить титул сеї книги під ч. 1704 неповно і подає тільки один деталь із її змісту. Супроти сього треба завважити, що особливо в ч. II і III зна- ходить ся багато важних причинків до укр.-руської етнографії (згадаю лише оповіданє про снохачтво у Гуцулів, про одєжу і звичаї Покутян, про їх танець, хори і ліки, про Циган, Жидів і т. и.).

Hoffbauer Henryk, Przewodnik na Czarnohorę i do wschod- nich Beskidów. I zeszyt: Na Howerlę i w góry otaczające Worochtę i Tatarów. Stanisławów, 1897. (Материял до топографії Чорногори з нар. руськими назвами та термінами).

Izopolski Erazm, Dumy, pieśni i skazki ludu ukraińskiego (Biblioteka Warszawska 1858, t. II, kwiecień, стор. 73—92). (Интересні оповідання старих козаків, між иньшим про Маєпу, Вернигору, а також цару казок).

Kolberg Oskar, Rzecz o obchodach weselnych ludu. (Na dziś, pismo zbiorowe poświęcone literaturze, naukom, sztuce, gospodarstwu krajowemu, handlowi i przemysłowi, t. III. W Krakowie 1872, стор. 266—285 — наводить обік польських також руські весільні пісні й обряди).

Lukšić Abel, Slavische Blätter, Illustrierte Zeitschrift für die Gesamtinteressen des Slaventhums. Erster Jahrgang. Wien 1865. (Містить: Dumka, Kleinrussisches Volkslied стор. 52; Die Russen in Galizien, ihre Entstehung, Sitten und Gebräuche, стор. 281—301; Do- brina Nikitič, Kleinrussisches Volkslied 350 i Kleinruss. Volkslied 352).

M. K. O religii pogańskich Słowian. Pogląd ze stanowiska kul- turno historycznego. Lwów 1844. (Богато згадок про руські обряди та звичаї).

Möller Johann Wilhelm, Reise von Warschau nach der Ukräne im J. 1780 und 1781. Sie beschreibt die Lebensart der Ein- wohner, die Naturproducte, den Handel des Landes u. s. w. Herzberg

am Harz, 1804. (Записки лікаря висланого в часі чуми. Причинки до звичаїв, вірувань і ліків народніх у Галичині та на Поділю).

(Нікоровичъ), Схиматизмъ гр. к. клира дієцезіи Перемыской. Перемышль 1879. (Сей, як також Схиматизм за р. 1880 подають при поодиноких селах окрім иньших давих також багато місцевих легенд і традицій. Упорядкував ті Схиматизми о. Нікорович, хоча в титулі, здасть ся, не названий. Оба річники, що є у мене під рукою, не мають титулових карт).

Ralston W. R. S. Russian folk-tales. New York 1878. (Подано в перекладі також деякі українські казки та легенди).

Ossoryja Marcin, Pieśni ludu ukraińskiego (Bojan, część pierwsza, wydawca Adam Pieńkiewicz. Wilno 1838, стор. 216—220 — переклад трьох пісень).

Pieńkiewicz Adam, Pieśni ludu ukraińskiego. (Bojan, część pierwsza, wydawca Adam Pieńkiewicz, Wilno 1838, стор. 220—225 — переклад чотирьох пісень). Тут же мають ся його: Duma ludu ukraińskiego o wyprawie Bohdana Chmielnickiego na Mołdawię (стор. 108—111); Czarnomorska burza, дума ludu ukraińskiego (стор. 116—121); Balladka ludu ukraińskiego (стор. 131—133); Duma o Sawie Czałym kozaku (стор. 152—156); Duma ukraińska o Chwedorze Bezrodnym, kurennym atamanie (стор. 156—159); Dumki z mowy wołyńsko ukraińskiej (стор. 160—166); Duma Mazepy, atamana kozaczyzny (стор. 181—184).

Przyjacieli ludu w Lesznie, 1835, t. II: Rusini i ich język; O paleniu się pieniędzy; Przysłowia i piosnki gminne.

— R. 1836, t. I Halicz; Opryszki w Karpatach. T. II. Wojki.

— R. 1837, t. I. Kamień pod Uryczem. Tański Ignacy. T. II. Wieczornica, legenda ruska. Obrzędy i pieśni ludu w czasie wesela w Jasielskiem.

— R. 1838, t. II. Dobosz, powieść z r. 1740 K. Wojcieckiego.

— R. 1839, t. I. Böldy nad Sokołowem w Polanicy. Język łowiecki (є й руські слова).

— R. 1840, t. II. Hucuły. Kukułka (zazula). Rusalka Czeremosza.

— R. 1843, t. I. Pieśni ruskie z nutami. (І в иньших історичних та топографічних статях є укр. етногр. матеріал).

Reinsberg-Düringsfeld, Der Vogelglaube in der Ukraine (Ausland, 1871).

Rohrer Joseph, Bemerkungen auf einer Reise von der türkischen Gränze über die Bukowina durch Ost- und West-Galizien, Schlesien und Mähren nach Wien. Wien 1804. (Знаходимо тут між

иньшим уваги про Гуцулів, їх мандрівки, заробітки і спосіб життя, про різні домашні промисли і т. и.).

Русскія завѣтныя сказки. Второе издание. Валаамъ. Типарскимъ художествомъ монастырствующей братіи. Годъ мракобѣси. (Містить окрім московських також декілька українських оповідань. Те саме передруковано також у збірці: „Между друзьями“, ч. II. Юморъ русскаго народа въ сказкахъ Царьградъ. Въ книжномъ магазинѣ Симоіуса, стор. 1—140 16^о, і фравцузьким перекладі в першій томі Кроттзхиз).

Simiginowicz Stauffe Ludwig-Adolf, Die Völkergruppen der Bukowina. Czernowitz 1884. (Містить характеристики Руснаків і Гуцулів).

Sobotka Primus, Rostlinstvo a jeho význam v národních písniích, pověstech, bajkách, obrádech a pověrách slovanských. Príspevek k slovanské symbolice. V Praze 1879. (Цитує багато укр.-руського матеріалу).

Stauffe A. L. Volksmärchen aus der Bukowina (I. W. Wolf, Zeitschrift für deutsche Mythologie und Sittenkunde, II Bd., Göttingen 1855, стор. 197—212 — не врати, чи руські, чи румунські). Йогож у тім самім томі Ein Märchen aus der Bukowina, стор. 389—400.

Turowski Kazimierz Józef, Dodatek do zbiorów pieśni ludu polskiego i ruskiego. We Lwowie 1846. (Поміщено по при кілька польських співанок 40 руських, короткий опис весіля і кілька приповідок).

Waldburg R. O. Beiträge aus der Bukowina. I. Gott und der Teufel. II. Die drei Erben. III. Der Abend vor dem St. Andreasfeste (I. W. Wolf, Zeitschrift für deutsche Mythologie und Sittenkunde, Bd. I, Göttingen 1853, стор. 178—185).

Waldburg R. O. Zwei Märchen aus der Bukowina (I. W. Wolf, Zeitschrift für deutsche Mythologie und Sittenkunde, Bd. I. Göttingen 1853, стор. 358—462. — в нім. перекладі дві руські казки: Смерть кумою і Циган та ведмідь).

Wenzig Joseph, Slavische Volkslieder, übersetzt. Halle 1830 (на стор. 221—232 поміщено в перекладі 5 укр.-руських пісень).

Повторяю, се тільки маленький, на прихваци зложений причинок до багатой збірки д. Гріиченка. Що до неї самої завважу ще дві помилки, які не повинні би повторяти ся в пізнійших виданнях. Подана під ч. 1246 книжка Влізлоцкого „Märchen und Sagen der Bukowinaer und Siebenbürger Armenier“ з українським фолькльором не має нічого спільного і повинна бути пропущена. Під ч. 253 названо книгу: Marcinkowski, Lud ukraiński. Wilno, 2 томи, без ніякого ближшого пояснення, а під дальшим ч. 254: Nowosielski, Lud ukraiński, Wilno,

2 томи — з поданем їх змісту. Отже завважу, що се одна й та сама книга. Nowosielski — се псевдонім Марцінковського; Lud ukraiński був виданий тільки під назвою „Nowosielski“.

Ів. Фрашко.

Отчетъ императорской публичной библиотеки за 1896 годъ, Спб., 1900.

В р. 1896 видала бібліотека на закупа рукописей і книжок 39.924 р. Найціннішим набутом за сей рік є рукопись грецького евангелія з VI в. Ся рукопись, знана в ученім світі під назвою „Codex N“, переховувала ся в православній церкві в селі Сармисалхи в Малій Азії, цар відкупив її за суму 10.000 р. і подарував до бібліотеки. З рукописей, котрі бібліотека одержала даром від поодиноких осіб або набула за гроші, найважійші оті:

1) *Ἱστορία τοῦ ἁγίου ὄρους Σινᾶ καὶ τῶν περιχώρων αὐτοῦ, ἐπι δὲ καὶ τῶν καθέδων καὶ τῶν παλαιῶν γεροντίων θεωμάτων τεραστίων. Ποίημα κυρίου Παϊσίου μητροπολίτου Ῥόδου.* Рукопись написана віршом між р. 1577 і 1592 і містить в собі докладний опис синайської гори та всякі перекази що до сеї гори, головно апокріфічного змісту.

2) Пролог на цілий рік. Рукопись походить з XV в. і має заголовок: „Образъ великий прологъ всѣхъ святыхъ апостолъ, и пророкъ и мученикъ и священномученикъ и исповѣдникъ и святитель, пустинникъ, жонъ и святыхъ дѣвъ“. В передмові згадують ся автори пролога Ілля й Константин „митрополитъ мокискій“. Назви місяців і словянські (нпр. сентябрь рекомий руинъ, мѣсяць октябрь рекомий листопадъ). З руських святих згадує ся під днем 5 вересня убіство св. Гліба кн. руського; 30 падолиста — замітка про апостола Андрія, „како приходилъ въ Русь и мѣсто благословилъ и крестъ поставилъ, идѣже нынѣ градъ Киевъ“; згадує ся про князів Володимира, Ярослава, Бориса — вкінці про Теодозія Печерського. Вкінці рукописи записка: „Сия святая и богоугодная книга Прологъ написана вся чрезъ худаго калугера Лаврентія Скребенецкого въ лѣто отъ Рождества Христова.... (цифри с терті) при священноархимандрити митрополите Деонисии суздальскомъ“.

3) Ізмарад з другої половини XVI в. Рукопись містить в собі такі статі: „Иже во святыхъ отца нашего Іоанна Златоустаго отъ чтении божественныхъ книгъ“; Слово Григорія, папи римського (починає ся: добро есть братич и полезно всякому вѣрцу почитание книжное); „Слово В. Василья како даєть ангель от Бога на соблюденъе чловѣку“; Вопрос Антіоха, й инші статі головно апокріфічного змісту.

4) Златоуст з XVI—XVII в., рукопись без початку і кінця і кількох карток у середині.

5) Збірник з XVII в. В сій рукописи маємо уривки з життя Алексія божого чоловіка, дальше статі есхатологічного змісту, вкінці уривки з апокріфу „Вопроси Іоана Богослова Господу на горі Фаворській“.

6) Служба св. І. Богослова і його життя. Рукопись з XVI в.

7) Лист шведського короля Фридриха I до німецького цесаря Кароля VI з р. 1720, з проханем дозволити звісному Ф. Орликові пробувати в Вроцлаві або в якимсь північній сусідній в Польщю місті. Заносило ся в тім часі на союз між Швецією й Росією, Орлик хочачи не допустити до сього виїхав до Німеччини і з відси розіслав листи до англійського короля в своїм і шведського правительства імени і предкладав воєнний союз проти Росії. В падолисті 1720 р. Орлик приїхав до Вроцлава, а в січні 1721 післав письмо до Запорожців, де доносив їм про воєнний союз європейських держав проти Росії, котрого наслідком мала бути повна незалежність України. Але, як відомо, з сього нічого не вийшло, бо рік пінійше Швеція уложила союз з Росією.

Serenissime et potentissime imperator, frater, consanguinee et amice noster carissime.

Cossacorum Zaporoviensium dux, qui gloriosissimae memoriae regis et adfinis nostri honoratissimi nostrasque partes contra Moscos fideliter secutus est, illustrissimus et generosissimus dominus Philippus Orlik, stat in procinctu, ut hinc se ad suos nunc propius recipiat. Sed vim et machinationes hostium metuendi causam adhuc habet. Quare quum et securitati et commodis eius quacunque ratione prospicere cupiamus, ipsius desiderio id utique lubentes damus, ut Majestatem Vestram, cuius animi magnitudo et aequitas nobis constat, amice rogemus, velit sive Bratislaviae sive in alio sui imperii loco Poloniae vicino praedicto duci et universae eius familiae securum refugium et gratiosam protectionem praebere, quo sub illa propinquiori commoratione rebus suis propius meliusque consulere possit. Et quia ministris nostris plenipotentariis ad congressum pacis Brunsvici iniunximus, ut memorati ducis negotia, quae ad serenissimum regem et rem publicam Polonam spectant, omni modo promoverent; ea propter tam Majestatis Vestrae prona et benivola in eundem finem studia per ministros suos collocanda amice obtestamur, eoque certius nobis pollicemur, quo maior fuit ducis huius erga rempublicam Polonam fidelitas, cuius amore ductus oblatam sibi cum Turcia protectione anteriorem Ukrainam excipere recusavit. Quicquid a Majestate nostra ad procuranda ipsius comoda graciose profectum fuerit, id nobis pergratum erit, et quavis occasione demereri studebimus. Quod superest Majestati Vestrae fausta et felicia quaevis adprecamur eandemque Divini numinis tutelae aimitus commendamus. Dabantur Holmiae die 2 Sept. 1720. Maiestatis Vestrae bonus frater, cousanguineus et amicus ad Imperatorem Romanum. Friedericus D. M. von Höpken.

8) Збірка листів до В. В. Стасова від різних осіб, між ними листи від Костомарова з р. 1874.

З цілих колекцій, які бібліотека закупила в тім році, заслугоє на увагу збірка грузинських рукописей. В сій збірці маємо між иншими „Авгаровъ“ — апокрифічну кореспонденцію царя Авгаря з І. Христом. С. Гм.

Видавництва й книжки, обговорені в сім томі:

- О. Маковей — Пашко Омелькович Куліш, 1900.
 В. Гринченко — П. А. Кулішъ, біографічний очеркъ, 1899.
 TeKa konserwatorska, rocznik II koła s. k. konserwatorów starożytnych pomników Galicyi wschodniej, 1900.
 Э. фонъ Штерцъ — Значеніє керамических находокъ на югѣ Россіи для выясненія культурной исторіи черноморской колонизации, 1900.
 — Античная глазированная посуда съ Юга Россіи, 1900.
 Н. Рожковъ — Политическія партіи въ Великомъ Новгородѣ XII—XV вѣковъ, 1901.
 Bartosza Paprockiego dwie broszury polityczne z lat 1587 i 1588, wydał Jan Czubek, 1900.
 Iudoci Ludovici Decii De Sigismundi regis temporibus liber, wydał Dr. W. Czermak, 1901.
 Martini Cromeri Polonia sive de situ, populis, moribus, magistratibus et republica regni Polonici libri duo, wydał Dr. W. Czermak, 1901.
 О. Леонтовичъ — Сельскіє ремесленники въ литовско-рускомъ государствѣ, 1898.
 Dr. M. Schorr — Organizacya Żydów w Polsce, 1899.
 К. Харламовичъ — Западнорусскія православныя школы XVI и начала XVII вѣка, 1898.
 А. Jabłonowski — Akademia Kijowska - Mohilańska, 1899—1900.
 Д. Иловайскій, Исторія Россіи, т. IV, в. 2, 1899.
 Fr. Rawita-Gawroński — Studya i szkice historyczne, serya II, 1900.
 Z. Gloger — Geografia historyczna ziem dawnej Polski, 1900.
 Dr. K. Gorzycki — Zarys społecznej historii państwa polskiego, 1901.
 Л. Цегельскій — Русь-Україна і Московщина, 1901.
 Образки з исторіі України-Руси, 1900.
 А. Czołowski — Po secorskim pogromie, 1899.
 П. Матвѣевъ — Москва и Малороссія въ управленіе Ордина-Нащокіна Малороссійскимъ Приказомъ, 1901.
 А. Борковскій — Богдан Хмельницкій, 1898.
 Fr. Rawita-Gawroński — Humańszczyzna w drugiej połowie XVIII w., 1899.
 J. Wawel-Louis — Sądownictwo w królestwie Galicyi, 1899.
 Др. Мих. Начовскій — Сотні роковини народного письменства Руси-України. Памяти Івана Котляревского, 1898.
 А. Борковскій — Про славного сербского ученого Вука Стефановича Караджича, 1899.
 Л. Селянскій — Цікаві розмови про держави і народи Європи, 1899.
 Б. Гринченко — Литература украинскаго фольклора 1777—1900, 1901.
 Отчетъ императорской публичной библиотеки за 1896 годъ, 1900.

Inhalt des I Bandes. 1. Die sociale Bewegung der Ruthenen im XIII J., von M. Hruševskýj S. 1—28; 2. Studien über die Grundsätze der Vertheilung des Capitals, von Th. Rylskýj 29—86; 3. Ševčenko's Jugendjahre, kritisch-biogr. Skizze von A. Konyškyj 87—123; 4. Die ukrainischen Volkslieder in den Gedichten des Bohdan Zaleski, von A. Kolessa 124—208; 5. Ueber die Gründung und bisherige Entwicklung der Ševčenko-Gesellschaft, mitg. von A. Barviňskyj 209—212.

Inhalt des II Bandes. 1. Ueber die alten griechischen Colonien am kimmerischen Bosphorus, von Panačovnyj S. 1—61; 2. Studien über die Grundsätze der Vertheilung des Capitals, von Th. Rylskýj (Fortsetzung) 62—113; 3. Messapparat für Uteruscontractionen bei Geburtswehen, von Dr. A. Černiachivskýj 114—118; 4. Ein Blatt aus der Geschichte Volhyniens im XIV J., von Ivaniv 119—146; 5. Zum Jubiläum I. Kotlarevskyj's. Desiderata von M. Hruševskýj 147—161; 6. Wissenschaftliche Notizen 162—172; 7. Bericht über die Thätigkeit der Ševčenko-Gesellschaft der Wissenschaften 173—189.

Inhalt des III Bandes. 1. Ueber einen Phasenindicator und einige mit demselben ausgeführte Messungen, von Prof. J. Puluj S. 1—24; 2. Zur Erinnerung an Markian Saškevič, von V. Kocovskýj 25—35; 3. Ševčenko und Mickievič, vergleichende Studie von Dr. A. Kolessa 36—152; 4. Dialect der „Samišanči“, Beitrag zur slavischen Dialectologie von Prof. I. Verchratskyj 153—210; 5. Wissenschaftliche Chronik, von M. Hruševskýj 211—221; 6. Historische Notizen von A. Konyškyj und M. H. 222—231.

Inhalt des IV Bandes. 1. Ševčenko's Jünglingsalter bis zum Loskauf von der Leibeigenschaft (1829—1838), von A. Konyškyj S. 1—23; 2. Die Agrarverhältnisse in Galizien, Studie von W. Budzynovskýj 29—123. 3. Ueber die symmetrischen Ausdrücke der Funktionswerthe mod-m, von V. Levickýj 124—139; 4. Antrittsvorlesung aus der alten Geschichte der Ruthenen an der Universität Lemberg von M. Hruševskýj 140—150; 5. Wissenschaftliche Chronik: Jubiläums-Ausgaben zur Geschichte der Stadt Odessa, von J. Andrijenko 151—168; 6. Bibliographie 169—194; 7. Miscellanea 195—200.

Inhalt des V Bandes. 1. Professor Dr. Emilian Ohonovskýj, sein Leben und seine Werke, von E. Kokorudz S. 1—34; 2. Türkische Wörter in der ruthenischen Sprache, von E. Makaruška 1—14; 3. T. Ševčenko im Gefängniß, kritisch-biographische Skizze von A. Konyškyj 1—26; 4. Miscellanea 1—19; 5. Wissenschaftliche Chronik: Neu herausgegebene Denkmäler der altruthenischen Literatur, von M. Hruševskýj 1—18; 6. Bibliographie 1—90; 7. Bericht über die Ševčenko-Gesellschaft 1—16.

Inhalt des VI Bandes. 1. Ruthenisch-byzantinische politische und kommerzielle Verhältnisse im XI und XII Jahrh., von Dr. Gr. Velyčko S. 1—36; 2. Bittschrift von Honta's und Zelizniak's Erben, ein politisches Pamphlet, mitgeth. von E. Makaruška 1—6; 3. „Die Magd“ (Najmička) von T. Ševčenko, Habilitationsvortrag von Dr. I. Franko 1—20; 4. Archiv des s. g. Kronschatzes in Warschau, archäographische Notiz von M. Hruševskýj 1—4; 5. Pathologische Veränderungen im Hoden bei einigen Infections-Krankheiten, von * * 1—4; 6. Miscellanea 1—12; 7. Wissenschaftliche Chronik: Uebersicht der Zeitschriften für das Jahr 1894, 1—38; 8. Bibliographie 1—68; 9. Bericht über die Thätigkeit der Ševčenko-Gesellschaft der Wissenschaften 1—5.

Inhalt des VII Bandes. 1. „Adelphotes“, griechische Grammatik, herausgegeben in Lemberg im J. 1591, literarisch-linguistische Studie von Dr. C. Studyňskyj S. 1—42; Beschreibung der Burgen Podoliens im J. 1494, mitgeth. von M. Hruševskýj 1—18; 3. Elliptische Modulfunctionen, von V. Levickýj (mit 2 Figuren) 1—30; 4. Miscellanea 1—12; 5. Wissenschaftliche Chronik: Uebersicht der Zeitschriften für das J. 1894 (Fortsetzung) 1—23; 6. Bibliographie 1—60; 7. Bericht über die Thätigkeit der Ševčenko-Gesellschaft der Wissenschaften 1—2.

Inhalt des VIII Bandes. 1. Varlaam und Ioasaph, ein altchristlicher geistlicher Roman und seine literarische Geschichte, von Dr. I. Franko S. 1—38 u. I—XVI, 2. „Lobrede auf Vitovd“, einige Bemerkungen über Bestand der ältesten ruthenisch-lithuanischen Chronik, von M. Hruševskýj 1—16; 3. „Froh tönende Euphonie“, ein Lobgedicht, gewidmet dem P. Mohyla im J. 1633, mitgeth. von Dr. C. Studyňskyj 1—14; 3. Versuch einer Chronologie der Werke des T. Ševčenko, von Al. Konyškyj, I Theil 1—20; 5. Miscellanea 1—12; 6. Wissenschaftliche Chronik: Uebersicht der Zeitschriften für das J. 1894 (Schluss) 1—22; 7. Bibliographie 1—64.

Inhalt des IX Bandes. 1. Cathedral-Consistorien in der Ukraine und in Weiss-Russland in dem XV u. XVI Jahrhundert, von A. Lotočkyj S. 1—34; „Bittschrift Daniels des Verbannten“, ein Denkmal der altruthenischen Literatur aus dem Ende des Mittelalters, von V. Ščurat 1—28; 3. Neovitalismus und seine Irrthümer, von Dr. O. Č. 1—20; 4. Beiträge zur Kenntniss des Baues des Darmkanals von Hirudo medicinalis (mit Illustration), von I. Rakovškyj 1—6; 5. Miscellanea 1—12; 6. Wissenschaftliche Chronik: Neue Untersuchungen über die Verfassung des Grossfürst, Lithauen, von M. Hruševškyj 1—12; 8. Bibliographie 1—60; 7. Bericht über die Ševčenko-Gesellschaft 1—2.

Inhalt des X Bandes. 1. Beiträge zur Geschichte der Verhältnisse Kaiser Rudolfs II und des Papstes Clemens VIII mit den Kosaken im J. 1593 und 1594, mitgeth. von E. Barviňskij s. 1—34; 2. Varlaam und Ioasaph, von Dr. I. Franko (Fortsetzung) 29—80; 3. Kirchenregister von Sambor, Beiträge zur Geschichte der Confessionsverhältnisse, mitgeth. von M. Hruševškyj 1—8; 4. Miscellanea 1—14; 5. Wissenschaftliche Chronik: Uebersicht der Zeitschriften für das J. 1895 1—12; 5. Bibliographie 1—60; 6. Bericht über die Ševčenko-Gesellschaft 1—12.

Inhalt des XI Bandes. 1. Erste Verbannung des T. Ševčenko (1847—50), kritisch-biographische Skizze von O. Konyškyj S. 1—62; 2. Einige Actenstücke zur Geschichte des Kijever Gebietes, mitgeth. von M. Hruševškyj 1—18; 3. Beiträge zur physikalischen Terminologie, I Theil: Mechanik, zusammengestellt von W. Levyčkyj 1—12; 4. Miscellanea 1—18; 5. Wiss. Chronik: Dr. R. F. Kaindls Untersuchungen auf dem Gebiete der ruthenischen Ethnographie, Uebersicht von M. Korduba 1—10; 6. Bibliographie 1—66; 7. Bericht über die Ševčenko-Gesellschaft 1—5.

Inhalt des XII Bandes. 1. Politische Ereignisse in Galizien im J. 1340 nach dem Tode Boleslaus-Georg des II, Untersuchung von Em. Terleckyj 1—26; 2. Beschreibung der Burg von Lemberg im J. 1495, mitgeth. von M. Hruševškyj 1—12; 3. Drei Lobgedichte aus dem XVI Jahrh., mitgeth. von Dr. C. Studynškyj 1—32; 4. Ukrainische Kosaken auf dem Kanal von Ladoga, von E. Radakova 1—20; 5. Miscellanea 1—20; 6. Wiss. Chronik: Uebersicht der Zeitschriften für das J. 1895 (Fortsetzung) 1—26; 7. Bibliographie 1—54; 8. Bericht über die Ševčenko-Gesellschaft 1—6.

Inhalt des XIII Bandes. 1. Erster slavischer Staat, historische Untersuchung von M. Korduba 1—20; 2. T. Ševčenko's zweite Verbannung (1850—1857), kritisch-biographische Skizze von A. Konyškyj 1—76; 3. Ein Fall von Vesania melancholica, von Dr. O. Č. 1—12; 4. Miscellanea — von M. Hruševškyj 1—10; 5. Wissenschaftliche Chronik: Uebersicht der Zeitschriften für das J. 1895 (Fortsetzung) 1—24; 6. Bibliographie 1—50; 7. Bericht über die Ševčenko-Gesellschaft 1—2.

Inhalt des XIV Bandes. 1. Ukrainische Kosaken in Weiss-Russland in den J. 1654—1656, von Em. Terleckyj 1—30; 2. Beiträge zur Geschichte der Zeit des B. Chmelnyčkyj, mitgeth. von S. Tomašivškyj, I 1—14; 3. Taras Ševčenko in Petersburg (1858—1859), von A. Konyškyj 1—42; 4. Miscellanea: Einige geistliche Gedichte aus Galizien, mitgeth. von M. Hruševškyj 1—16; 5. Wiss. Chronik; Uebersicht der Zeitschriften für das J. 1895 (Schluss) 1—40; 6. Bibliographie 1—54; 7. Bericht über die Ševčenko-Gesellschaft 1—4.

Inhalt des XV Bandes. 1. Samuel Kuševič, lemberger Rathsherr und sein Notizbuch, von S. Tomašivškyj S. 1—24; 2. Liederbuch aus dem Anfange des XVIII Jahrh., herausg. von M. Hruševškyj 1—48; 3. T. Ševčenko's letzte Reise in die Ukraine (im J. 1859), von A. Konyškyj; 1—36; 4. † P. Kuliš 1—1; 5. Miscellanea 1—8; 6. Wissenschaftliche Chronik: Archäologischer Congress in Riga im J. 1896, von N. Kniaževič, 1—8; 7. Bibliographie 1—60; 8. Bericht über die Ševčenko-Gesellschaft 1—8.

Inhalt des XVI Bandes. 1. Het'man Bohdanko, kritisch-historische Untersuchung von M. Hruševškyj S. 1—18; 2. Legenden des Chitarer-Codex, aus dem Anfange des XVIII Jahrh., mitgeth. von V. Hnatiuk 1—38; 3. T. Ševčenko's letzte Lebensjahre, kritisch-biographische Skizze von A. Konyškyj 1—70; 4. Miscellanea 1—6; 5. Wissenschaftliche Chronik: Uebersicht der Zeitschriften für das J. 1896. I. Ukrainisch-russische (ruthenische) Zeitschriften 1—14; 6. Bibliographie 1—48.

Inhalt des XVII Bandes. 1. Polnisch-kosakischer Krieg im J. 1626, historische Untersuchung von S. Rudnyčkyj S. 1—42; 2. Liederbuch aus dem Anfange des XVIII Jhrh., herausg. von M. Hruševškyj (Schluss) 49—98; 3. Versuch einer Chronologie der Werke des T. Ševčenko, von A. Konyškyj, II Theil 1—22; 4. Miscellanea 1—6; 5. Wissenschaftliche Chronik: Uebersicht der Zeitschriften für das J. 1896 — Zeitschriften herausgegeben in der Ukraine 1—16; 6. Bibliographie 1—54; 7. Bericht über die Thätigkeit der Gesellschaft (Februar — April) 1—4.

Inhalt des XVIII Bandes. 1. Varlaam und Ioasaph, ein altchristlicher geistlicher Roman und seine literarische Geschichte, von Dr. I. Franko (Fortsetzung) S. 81—134; 2. Einfall der Kosaken in Očakov im J. 1545, mitgetheilt von E. Barviňskij 1—32; 3. Ein Project zur Hebung des Handels in der Ukraine aus dem J. 1784, mitgetheilt von N. Kniaževič 1—8; 4. Miscellanea, von Dr. A. L. Markevič 1—6; 5. Wissenschaftliche Chronik: Neue Untersuchungen auf dem Gebiete der altruthenischen Geschichte, von M. Hruševškyj 1—24; 6. Bibliographie 1—67; 7. Bericht über die Thätigkeit der Gesellschaft 1—1.

Inhalt des XIX Bandes. 1. Steuerrecess in Polen während der Regierung Kasimir des Jagellonen, von S. Tomašivškyj S. 1—70; 2. Beschreibungen der Domänen von Peremyšl, mitgetheilt von M. Hruševškyj 1—24; 3. Miscellanea 1—14; 4. Wissenschaftliche Chronik: Uebersicht der Zeitschriften für das J. 1896 — Zeitschriften herausgegeben in der Ukraine (Schluss) 1—32; 5. Bibliographie 1—51; 6. Bericht über die Thätigkeit der Gesellschaft (Mai — August) 1—3.

Inhalt des XX Bandes. 1. Galicische Bojaren im XII und XIII Jarh., von M. Hruševškyj S. 1—20; 2. Varlaam und Joasaph, ein altchristlicher geistlicher Roman und seine literarische Geschichte, von Dr. I. Franko (Schluss) 135—202; 3. Einige Gedichte des Ivan Nekraševič, mitgetheilt von A. Lotočkyj 1—10; 4. Miscellanea 1—6; 5. Wissenschaftliche Chronik: Uebersicht der Zeitschriften für das J. 1896 (Schluss) 1—40; 6. Bibliographie 1—48; 7. Redactionelle Notiz 1—2.

Inhalt des XXI Bandes. 1. Die Anten, ein Fragment zur ruthenischen Geschichte, von M. Hruševškyj S. 1—16; 2. Die sociale Lage der weltlichen Geistlichkeit in der Ukraine und in Russland im XVIII Jahrh., von A. Lotočkyj 1—46; 3. Ernte in Ost-Galizien und in der Bukowina auf Grund des Jahrbuches des k. k. Ackerbauministeriums für das J. 1896 u. 1897, dargestellt von V. Budzynovškyj (im Anhang) 1—36; 4. Miscellanea 1—12; 5. Wissenschaftliche Chronik: Uebersicht der Zeitschriften für das J. 1897 1—10; 6. Bibliographie 1—54; 7. Bericht über die Thätigkeit der Gesellschaft im J. 1897 1—20.

Inhalt des XXII Bandes. 1. Ein vergessener ruthenischer Gnomendichter des XVII Jarh., von Dr. I. Franko S. 1—16; 2. Beiträge zur Geschichte der Kosaken, von M. Hruševškyj 1—14; 3. Ruthenische Ansiedlungen im Komitate Bač-Bodrog (Stüd-Ungarn), von V. Hnatiuk 1—58; 4. Miscellanea 1—10; 5. Wissenschaftliche Chronik: Uebersicht der wissenschaftlichen Literatur auf dem Gebiete politischer, Kultur-, Literatur- und Kunstgeschichte im J. 1897, von Dr. M. Korduba 1—42; 6. Bibliographie 1—54; 7. Berichte über die Thätigkeit der Gesellschaft 1—3.

Inhalt des XXIII u. XXIV Bandes. 1. Chmelnyčkyj und sein Aufstand, historische Skizze von Michael Hruševškyj S. 1—30; 2. Die Volksbewegungen in Galizien im J. 1648, von Stephan Tomašivškyj 1—138; 3. Chmelnyčkyj's Aufstand in den Dichtungen der Zeitgenossen, von Dr. Ivan Franko 1—114; 4. Ein Porträt Chmelnyčkyj's nach einer ital. Gravüre vom J. 1683. 5. Miscellanea 1—20; 6. Wissenschaftliche Chronik: Neue Quelle zur Geschichte des Aufstandes Chmelnyčkyj's (St. Temberski's Annales 1647—1656), von Stephan Rudnyčkyj 1—22; 7. Bibliographie 1—16; 8. Aus der Gesellschaft: 1) Die Thätigkeit der Gesellschaft (Februar—April 1898), 2) Neue Statuten der Gesellschaft 1—12.

Inhalt des XXV Bandes. 1. Silberfund von Molotiv (Ost-Galizien), eine archäologische Notiz von M. Hruševškyj S. 1—6; 2. Beiträge zur Geschichte der Beziehungen zwischen Peter Dorosenko und Polen in den J. 1670—72, von O. Celvyč 1—26; 3. Der 1 und 2 November 1848 in Lemberg (ein officieller Bericht), mitgeth. von I. Levyčkyj 1—43; 4. Jubiläum der ukrainisch-russischen Literatur 1—1; 5. Miscellanea 1—12; 6. Wissenschaftliche Chronik: Uebersicht der Zeitschriften für das Jahr 1897: a) In der Ukraine herausgegebene Zeitschriften; b) Uebersicht der wissenschaftlichen Literatur auf dem Gebiete politischer, Kultur-, Literatur- und Kunstgeschichte im J. 1897, von Dr. M. Korduba (Schluss) 1—80; 7. Bibliographie 1—54; 8. Bericht über die Thätigkeit der Gesellschaft (Mai—August 1898) 1—4.

Inhalt des XXVI Bandes. 1. Kotljarevskij's Werke in Galizien, von Dr I. Franko S. 1—14; 2. „Harte Zeiten“, Beiträge zur Geschichte Galiziens in den J. 1846—61, mitgetheilt von M. Zubryčkyj 1—16; 3. Inventarien der Domäne Ratno (Nord-Volynien) aus den J. 1500—1512, mitgetheilt von M. Hruševskij 1—40; 4. Miscellanea 1—16; 5. Wissenschaftliche Chronik: Übersicht der Zeitschriften für das Jahr 1896 (Schluss) 1—32; 6. Bibliographie 1—60; 7. Jubiläumsfeier der Wiedergeburt der ukrainisch-russischen Literatur, von O. Makovej 1—14.

Inhalt des XXVII Bandes. 1. Ein galizischer „Soldat der Zauberer“, mitgeth. von Dr. Ivan Franko S. 1—22; 2. Beiträge zur Kenntniss der ruthenischen Dialecte in Ungarn, mitgeth. von Ivan Verchratskyj (Fortsetzung folgt) 1—68; 3. Miscellanea 1—18; 4. Wissenschaftliche Chronik: Uebersicht der Zeitschriften für das Jahr 1898 1—12; 5. Bibliographie 1—52; 6. Jahresberichte der Gesellschaft für das Jahr 1898 1—22.

Inhalt des XXVIII Bandes. 1. Die Kosaken im Feldzuge von Smolensk in d. J. 1633—4, von Oleg Celevyč S. 1—72; 2. Beiträge zur Kenntniss der ruthenischen Dialecte in Ungarn, von Ivan Verchratskyj (Fortsetzung) 69—94; 3. Miscellanea: Einige Actenstücke zur Geschichte der ruthenischen Ansiedelung jenseits des Bug, mitgeth. von M. Hruševskij 1—10; 4. Wissenschaftliche Chronik: Übersicht der wissenschaftlichen Literatur auf dem Gebiete der politischen, Kultur-, Literatur- und Kunstgeschichte im J. 1898, von Dr. M. Korduba 1—36; 5. Bibliographie 1—45; 6. Berichte über die Thätigkeit der Gesellschaft 1—4.

Inhalt des XXIX Bandes. 1. Ukraine nach dem Jahre 1654. Historische Skizze von L. Č. (Fortsetzung folgt) S. 1—13; 2. Die ruthenische Sprache auf dem archäologischen Congress in Kijev und der Antheil der Sevčenko-Gesellschaft an demselben 1—1; 3. Beiträge zur Kenntniss der ruthenischen Dialecte in Ungarn von Ivan Verchratskyj (Fortsetzung) 95—200; 4. Miscellanea 1—5; 5. Wissenschaftliche Chronik: Übersicht der wissenschaftlichen Literatur auf dem Gebiete der politischen, Kultur-, Literatur- und Kunstgeschichte im J. 1898, von Dr. M. Korduba — III. Mittelalter 1—31; 6. Bibliographie 1—44.

Inhalt des XXX Bandes. 1. Ukraine nach dem Jahre 1654, Historische Skizze von L. Č. (Schluss) S. 14—67; 2. Beiträge zur Kenntniss der ruthenischen Dialecte in Ungarn, mitgeth. von Ivan Verchratskyj (Schluss) 201—276; 3. Zur Geschichte des „ruthenischen Ritus“ in Polen, Brief an die Redaction von Dr. Anton Prochaska mit Bemerkungen von Michael Hruševskij 1—8; 4. Miscellanea: Versuch einer Bibliographie des Gregor Skovoroda, von L. Č. 1—4; 5. Wissenschaftliche Chronik: Übersicht der Zeitschriften für das Jahr 1898: In der Ukraine herausgegebene Zeitschriften 1—24; 6. Bibliographie 1—38; 7. Bericht über die Thätigkeit der Sevčenko-Gesellschaft der Wissenschaften (Februar—April 1899), 1—4.

XXXI—XXXII Bände enthalten die für den Kijever archäologischen Congress bestimmten, aber infolge des Verbots der ukrainischen Sprache nicht vorgebrachten Referate. — I. Hälfte: Archäologie, Geschichte, Ethnographie. I. Vorwort (deutsch und ukrainisch) 7—10, 27—30; Inhaltsangaben aller angemeldeten Referate aus dem Gebiete der Archäologie, Geschichte und Ethnographie (deutsch) 11—26; II. Die im Auszug mitgetheilten Referate und Communique (ukrainisch) u. A.: Gab es unter den ruthenischen Volksstämmen einen Volksstamm der Chorvaten? von M. Hruševskij. Ornamentik der Osterier in dem Galizisch-Volhynien, von Dr. M. Korduba. III. Die in extenso mitgetheilten Referate: Das Gräberfeld in Čechy (Bez. Brody), archäologische Untersuchung von M. Hruševskij, 1—22; Zvenyhorod bei Lemberg (Bez. Bibrka), historisch-archäologische Untersuchung von M. Hruševskij, 1—28; Ein Bleisiegel aus Stupnycia bei Sambor, eine Notiz von M. Hruševskij, 1—4; Sociale Classen und politischen Parteien im Fürstenthum Halič bis zur Hälfte des XIII Jahrh., von Dr. M. Korduba, 1—42; Zur Frage über die staatsrechtliche Stellung der Kijever Fürsten des XV Jahrh., von M. Hruševskij, 1—4; Die kleinrussischen Länder der polnischen Krone gegen Ende des XV Jahrh. Feindliche Einfälle und Organisation der Grenzvertheilung, von S. Rudnyčkyj, 1—54; Beiträge zur Geschichte der Kosakenaufstände vom J. 1595—6, von M. Hruševskij, 1—30; Die ukrainischen Kosaken in den Jahren 1625—1630, kritisch-historische Untersuchungen von S. Rudnyčkyj, 1—76; Die Überbleibsel des ursprünglichen Communismus bei den Bojken (Galizien), von Dr. V. Ochrymovyč, 1—16; Der slovakische Räuber Janošik in der Volkspoesie, von V. Hnatiuk, 1—50; IV. Berichte über die Thätigkeit der Gesellschaft (Mai—August 1899), 1—4; V. Inhaltsverzeichniss des VIII Jahrganges der Mittheilungen der Sevčenko-Gesellschaft (B. XXVII—XXXI), 1—9.

Inhalt des XXXIII Bandes. 1. Bronzene Schwerte aus d. Ban. Turka (Galizien) von M. Hruševskij S. 1—4; 2. *Über den Accent in der ukrainisch-ruthenischen Sprache, Untersuchung von Dr. V. Ochrymovyč (Fortsetzung folgt) 1—64; 3. Varianten zu einigen Gedichten Sevčenko's, mitgetheilt von A. Konyškyj (Fortsetzung folgt) 1—16; 4. Miscellanea 1—6; 5. Wissenschaftliche Chronik: 1) Übersicht der wissenschaftlichen Literatur auf dem Gebiete der politischen, Kultur-, Literatur- und Kunstgeschichte im J. 1898, von Dr. M. Korduba — III. Neue Zeit: 2) Übersicht der Zeitschriften für das Jahr 1898 (Schluss) 1—54; 6. Bibliographie 1—46; 7. Berichte über die Thätigkeit der Gesellschaft (September—December 1899) 1—5.

Inhalt des XXXIV Bandes. 1. *Ein Beitrag zur Geschichte der Dorfgeistlichkeit, aus den Samborer Acten des XVI Jahrh., von Michael Hruševskij S. 1—82; 2. Einige Beiträge zu einer kritischen Ausgabe der Gedichte Sevčenko's, von Julian Romančuk 1—32; 3. Miscellanea 1—14; 4. Wissenschaftliche Chronik: Übersicht der Zeitschriften für das Jahr 1899: in ukrainischer Sprache herausgegebene Zeitschriften, von S. Tomašivskij 1—8; 5. Bibliographie 1—58.

XXXV—XXXVI Bände enthalten die für den Kijever Archäologen Congress bestimmten, aber infolge des Verbots der ukrainischen Sprache nicht vorgebrachten Referate. — II. Hälfte: Sprachkunde und Litteraturgeschichte. I. Vorwort (deutsch und ukrainisch) S. 5—6, 24—25; Inhaltsangaben aller angemeldeten Referate aus dem Gebiete der Sprachkunde und Litteraturgeschichte (deutsch) 7—23; II. Die im Auszug mitgetheilten Referate und Communique, u. A.: Die Nasal-Vocale in den slavischen Sprachen, von A. Barvinskyj, 3—5; Ein Beitrag zur Kenntniss der Entwicklung der Volkssprache in der Litteratur der galizischen Ruthenen, von E. Kokorudz, 7—8; Der litterarhistorische und historische Hintergrund des Liedes vom Ihors Heereszug, von Dr. V. Kocovskyj, 10—12; III. Die in extenso mitgetheilten Referate: Über die Mundart der sogenannten Doly, von I. Verchratskyj, 1—128; Die Ruthenen der Eperies-Ditese und ihre Dialecte, von V. Hnatiuk, 1—70; Das „Slovo über die Auferstehung Lazars“, ein altukrainisches Poem auf apokryphische Themen, von Dr. I. Franko, 1—57; Ein neuer Beitrag zu den Studien über Ivan Vysenkyj, von Dr. I. Franko, 1—4; Das apokryphe Evangelium Pseudo-Matthäi über die Geburt und die Kindheit Maria's und seine Spuren in der ukrainischen Litteratur, von Dr. I. Franko, 1—32; Wer war der Verfasser der „Αντιόχου“ (1599)? von Dr. C. Studynskyj, 1—20; Jakub Gavstovič (Gavat), Verfasser frühesten ukrainischer Intermedien aus dem J. 1619, von M. Pavlyk, 1—44.

Inhalt des XXXVII Bandes. 1. Die Ohrringe des sog. Kijever Typus bei modernen Kaukasien, von M. Hruševskij S. 1—4; 2. *Das Karpathoruthenische Schriftthum im XVII—XVIII Jahrh., von Dr. I. Franko, 1—91; 3. Der Kijever Archaologen-Congress, von N. Knjaževyč, 1—11; 4. Miscellanea 1—16; 5. Wissenschaftliche Chronik: Übersicht der wissenschaftlichen Litteratur auf dem Gebiete der politischen, Kultur-, Litteratur und Kunstgeschichte im J. 1899, von Dr. M. Korduba. I. Allgemeines, II. Alterthum, 1—28; 6. Bibliographie 1—44.

Inhalt des XXXVIII Bandes. 1. Drei Bleisiegel aus der Umgegend von Halič (mit Abbildungen), von M. Hruševskij, S. 1—4; 2. *Die Beziehungen des Hetman Ivan Vyhovskyj zu Polen in den Jahren 1657. S. von D. Koreneč 1—20; 3. *Das Karpathoruthenische Schriftthum im XVII—XVIII Jahrh., von Dr. I. Franko, Beilagen, XII—XXV (Schluss) 91—162; 4. Miscellanea, 1—4; 5. Wissenschaftliche Chronik: 1) Übersicht der Zeitschriften für das J. 1899 — Die in der Ukraine herausgegebene Zeitschriften, 1—25; 2) Übersicht der wissenschaftlichen Litteratur auf dem Gebiete der politischen, Kultur-, Litteratur- und Kunstgeschichte im J. 1899, von Dr. M. Korduba. III. Mittelalter, 26—38; 6. Bibliographie, 1—56; 7. Inhaltsverzeichniss des IX Jahrganges der Mittheilungen der Sevčenko-Gesellschaft (B. XXXIII—XXXVIII), 1—12.

* Die für den Kijever Archäologen-Congress bestimmten Referate sind mit ihrem Sternchen bezeichnet.

НБ ПНУС

249180

Inhalt des XXXIX Bandes. 1. Zum Andenken an Alexander Kony von M. Hruševskýj, S. 1—14; 2. Ungedruckte Gedichte des T. Ševčenko, mittheilt von A. Konyškyj, S. 1—8; 3. Varianten zu einigen Gedichten Ševčenko mitgetheilt von A. Konyškyj (Schluss), S. 1—22; 4. Übersicht des gegenwärtigen Standes der historischen Forschungen über die ukrainische Litteratur. Die ältesten Probleme. Einige Probleme und Desiderata, von Dr. Al. Kolessa, S. 1—40; 5. Lateinische Finitive auf -ier, von I. Kopač, S. 1—2; 6. Miscellanea 1—6; 7. Wissenschaftliche Chronik: 1) Übersicht der wissenschaftlichen Litteratur auf dem Gebiete der politischen Kultur-, Litteratur- und Kunstgeschichte im J. 1899, von Dr. M. Korduba; 2) Mittelalter (Schluss), IV. Neue Zeit, S. 1—56; 2) Übersicht der Zeitschriften für das Jahr 1899 (Schluss), S. 57—78; 8. Bibliographie, S. 1—32.

Inhalt des XL Bandes. Ein Beitrag zur Geschichte des Aufstandes von I. I. Ilyvacko's, mitgetheilt von B. Domanýkyj, S. 1—6; 2. Das Jahr 1848 und die griech.-kath. geistliche Seminar in Lemberg, mitgetheilt von G. Kmit, S. 1—3. Beiträge zur Kenntniss der ruthenischen Dialecte in Ungarn. Dialecte mit ungleichem Accent, von J. Verchratskýj (Fortsetzung folgt), S. 1—113; Miscellanea, S. 1—9; 5. Wissenschaftliche Chronik: Die Arbeiten N. Kondakov's auf dem Gebiete der Geschichte altruthenischer Kunst, von M. Hruševskýj, S. 1—13. 6. Bibliographie, S. 1—41.

Inhalt des XLI Bandes. 1. Chronologie der Chronik von Halyč und Ilymyr (sog. Hypatios-Chronik), eine Untersuchung von M. Hruševskýj, S. 1—2. Studien auf dem Gebiete des Karpatoruthenischen Schriftthums im XVII—XVIII Jahrh. I. Presbyter Johannes Smera der Kumane und Entdeckung Tibets, von Dr. Franko, S. 1—50; 3. Miscellanea, S. 1—11; 4. Wissenschaftliche Chronik: Übersicht der Zeitschriften für das Jahr 1900 — In ukrainischer Sprache herausgegebene Zeitschriften, von S. Tomašivskyj, S. 1—9; 5. Bibliographie, S. 1—47.

Inhalt des XLII Bandes. 1. Kritische Analyse der sogenannten Thracischen Archäologie, von I. Kopač, S. 1—20; 2. Beiträge zur Geschichte der Kerkentenaushebung in Galizien am Ende des XVIII und bis Mitte des XIX Jahrh., mitgetheilt von M. Zubryčkyj, S. 1—18; 3. Slovaken oder Ruthenen? Beiträge zur Erklärung der Frage über die Nationalität der West-Ruthenen in Ungarn, von Hnatiuk, S. 1—81; 4. Miscellanea, S. 1—10; 5. Wissenschaftliche Chronik: Neue Untersuchungen über die althebräische Geschichte, von Dr. I. Franko, S. 1—6. Bibliographie, S. 1—50.

Inhalt des XLIII Bandes. 1. Alexius Storoženko, Beiträge zur einer Charakteristik seiner Werke, von J. Stešenko, S. 1—46; 2. Aus der Korrespondenz des Dionysius Zubryčkyj (J. 1840—1853), mitgetheilt von Dr. C. S. dynski, S. 1—66; 3. Miscellanea, S. 1—14; 4. Wissenschaftliche Chronik: Übersicht der Zeitschriften für das Jahr 1900 — Die in der Ukraine herausgegebenen Zeitschriften, S. 1—24; 5. Bibliographie, S. 1—41; 6. Von dem Museum der Sevčenko-Gesellschaft der Wissenschaften, ein Aufruf an die ukrainische Gesellschaft, S. 1—

Поодинокі томи „Записок“ (I—XXII, XXV—XXX, XXXIII—I, XXXVIII—XLIV) коштують 3 корони, т. XXIII—IV 5 кор., т. XXXI—I і XXXV—VI по 6 кор., комплет I—XX т. продаєть ся по 48 кор. XI річник коштує 12 кор.

Preis einzelner Bände (I—XXII, XXV—XXX, XXXIII—I, XXXVIII—XLIV) der Mittheilungen 3 Kronen, B. XXIII—IV 5 Kr. B. XXXI—II u. XXXV—VI a 6 Kr. B-de I—XX komplet kostet 48 Kr., XI Jahrgang kostet 12 Kr.

НБ ПНУС

249180